



MINISTERUL EDUCAȚIEI
ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

MARIYA KOPUȘCU
ANNA STOLETNEĂYA
STEFANIȚA IVANÇOGLU
EVGENIYA KOPUȘCU
SVETLANA TODOROVA



Gagauz

dili hem literatura

8

KLAS

ȘTIINȚA

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

MARIYA KOPUȘCU ANNA STOLETNEĂYA
STEFANIȚA IVANÇOGLU EVGENIYA KOPUȘCU
SVETLANA TODOROVA

Gagauz

dili hem literatura



Știința, 2025

CZU 811.512.165+821.512.165.09(075.3)
G 13

Acest manual este proprietate publică, editat din bugetul de stat, sursa: Ministerul Educației și Cercetării, și transmis cu titlu gratuit.

Manualul școlar a fost elaborat în conformitate cu prevederile Curriculumului la disciplină, aprobat prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 906, din 17 iulie 2019.

Manualul a fost aprobat prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 1654, din 19.09.2025, ca urmare a evaluării calității metodelor științifice.

(Denumirea instituției de învățământ)

Comisia de evaluare:

Mutaf Galina, doctor în pedagogie, Universitatea de Stat din Comrat;

Bozbei Olga, profesoară, grad didactic unu, Instituția Publică Gimnaziul Cișmichioi, s. Cișmichioi, UTA Găgăuzia;

Jecova Maria, profesoară, grad didactic unu, Instituția Publică Liceul Teoretic „N. Trețiacov”, mun. Comrat, UTA Găgăuzia;

Știroi Valentina, profesoară, grad didactic unu, Instituția Publică Liceul Teoretic „F. Ianioglo”, s. Cioc-Maidan, UTA Găgăuzia

EVIDENȚA UTILIZĂRII MANUALULUI:

Anul de folosire	Numele și prenumele elevului	Anul de studii	Aspectul manualului	
			La primire	La returnare

Dirigintele clasei verifică dacă numele, prenumele elevului sunt scrise corect.

Elevii nu vor face niciun fel de însemnări în manual.

Aspectul manualului (la primire și la returnare) se va aprecia de diriginte cu unul dintre calificativele: nou, bun, satisfăcător, nesatisfăcător.

ÎNȚREPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ

ȘTIINȚA

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova

tel.: +373 22 73-96-16 (anticamera)

+373 22 73-99-83; +373 60966868 (vânzări)

e-mail: prini_stiinta@yahoo.com

www.editurastiinta.md

Responsabilă de ediție: Natalia Ciobanu

Redactor: Nina Filioglo

Corectori: Mariya Kodjebaș, Mariya Çavdar

Redactor tehnic: Nina Duduciuc

Machetare computerizată și copertă: Iulia Corjan

Surse foto: wikimedia.org, pixabay.com, freepik.com

Î.E.P. Știința se obligă să achite deținătorilor de copyright, care încă nu au fost contactați, costurile de reproducere a imaginilor folosite în prezenta ediție.

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice Știința.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Gagauz dili hem literatura: 8 klas / Mariya Kopuşçu, Anna Stoletneăya, Stefanida Ivançoglo [et al.] ;

comisia de evaluare: Mutaf Galina [et al.] ; Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova. –

[Chișinău] : Știința, 2025 (Combinatul Poligrafic). – 215, [1] p. : il., tab.

Editat din bugetul de stat.

ISBN 978-9975-85-547-1.

© Mariya Kopuşçu, Anna Stoletneăya, Stefanida Ivançoglo, Evgeniya Kopuşçu, Svetlana Todorova. 2025

© Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința. 2025

İçindekilär

TEKRAR

§ 1. İşlik. İşliin çalımnarı hem zamannarı.	6
Ana topraam. M. Kösä	7
§ 2. İştennik. Haliştennik	8
§ 3. İşhallık	9
Saa-selemnik. S. Kuroglu	9
Kantarla bilgilerini	11

TEMA 1. VATAN HEM ANA DİLİ

Sözleşmäk kulturası	12
§ 1. Dil – insanın sözleşmesindä temel aracı	12
Atılma dilindän, halkım! T. Zanet	14
§ 2. Dialog	15
Söz teorıyası	19
§ 1. Fikirlemä sözlerin payları	19
Gagauziya - Vatan. V. Filioglu ...	23
Sintaksis	25
§ 1. Serbest laf birleşmeleri	25
Saalıcaklan, Ana Tarafım. G. Gaydarcı	29
Vatanım – Bucak. K. Vasilioglu	32
§ 2. İzafetlär	33
Büüttün beni. D. Tanasoglu	36
§ 3. İzafet konstruktıyaların strukturası	37
Ayozlu dilim. M. Kösä	39
§ 4. Bölünmöz laf birleşmeleri	41
İnanım. D. Tanasoglu	42
Folklor	43
Aarif Tilki	45
Kelcä-Külcä	48
§ 1. Legenda	53
Bayır oolu	53
Artistik stili	57
§ 1. Lirikaya yaratması	57

Bana ilin geler. M. Kösä	57
§ 2. Rifma	58
Topraan kokusu. M. Kösä	59
Durgun, yolcu! K. Vasilioglu	59
§ 3. Ritma	61
Temirä içindä. D. Kara Çoban	62
Yıldızlı kaar. S. Kuroglu	63
Ey, yakınnar! Yunus Emre	64
Kantarla bilgilerini	66

TEMA 2. BÄN HEM CÜMNÄ

Sintaksis	67
§ 1. Sadä cümlä	67
Demirçu (Annatmanın I – inci payı) N. Baboglu	70
§ 2. Annatma, soruş hem izin cümlelär	75
Demirçu (Annatmanın II – nci payı) N. Baboglu	77
Demirçu (Annatmanın III – üncü payı) N. Baboglu	81
§ 3. Duygulu hem duygusuz cümlelär	87
§ 4. Geniş hem dar cümlelär	89
Pantinin şekeri. K. Vasilioglu	90
Bilim stili	92
§ 1. Anotatıya	94
Dilenci. N. Esir	95
Tilki hem üzüm. K. Kreţu	96
§ 2. Referat	97
İnsanın saallı için	98
Funkţional yazısı	100
§ 1. Anotatıya	100
Yazımız-üzümüz. N. Baboglu ...	100
§ 2. Konspekt	105
Zengin adam	105
Kantarla bilgilerini	108

TEMA 3. ZAMAN HEM İSTORIYA

Sintaksis	109
§ 1. Cümlelerin baş payları: subyekt hem predikat	109
Uzak dedäm. D. Tanasoglu	116
§ 2. Gagauz dilindä predikatın tipologiyası. İşliktän predikat ...	117
Düzen türküsü. D. Tanasoglu ...	118
§ 3. „Var” hem „yok” tip predikatı ..	121
Kismetliyim. S. Kuroglu.	122
§ 4. Gagauz dilindä predikatın tipologiyası. Adlardan predikatlar	123
Şükürüm her bir insana. S. Kuroglu	124
§ 5. Adlardan predikatların afiksleri..	127
Refleksiv yazısı	131
§ 1. Kiyat „mektup” – danışmak....	131
Kiyat - kultura obyektı	135
§ 1. Virtual elektron bibliotekası....	142
§ 2. Audiokiyatlar.	143
Sintaksis	145
§ 1. Cümlelerin ikincil payları	145
Masallı toprak. N. Baboglu	147
§ 2. Bellilik	148
Dayma düşlerimä geler. N. Baboglu	149
§ 3. Eklembellilik	151
§ 4. Hallıklar. Er hem zaman hallıkları	159
Sofi. N. Tanasoglu (Annatmadan parçalar)	162
Ekmek için söz. T. Zanet	166
§ 5. Nicelik hallıkları	168
§ 6. Nekadarlık hallıkları	170
Zamanayêrsın, evim! T. Zanet	171
§ 7. Sebep hallıkları	173
Büük yaamurun ardına. G. Gaydarci.	174

§ 8. Neet hallıkları	176
Vasi hem Aleksi	176
Kantarla bilgilerini	178

TEMA 4. GERÇEKLİK HEM UMUT

Giperbola	179
§ 1. Giperbola nicä artistik kolaylı ..	179
Yatalak hastanın alıştırılması ..	182
Uydurma yazısı	183
§ 1. Dialog	183
§ 2. Yazdırma (interyer, obyekt)	185
Bizim üüredicimiz	185
Sintaksis. Sadä cümlelerin kuruluşça soyları	190
§ 1. Birbaşpaylı hem ikibaşpaylı cümleler	190
Ömür. N. Baboglu	191
§ 2. Birbaşpaylı cümlelerin soyları. Üzsüz cümleler	192
§ 3. Belli üzlü cümleler	195
Acızgannık. G. Sirkeli	196
§ 4. Bellisiz üzlü cümleler	198
Yaamurlu hava severim. L. Çimpoeş	199
§ 5. Bütünneşik üzlü cümleler	200
Lüdvig van Bethoven	201
§ 6. Nominativ cümleler	203
Sızıntılarım. S. Kuroglu	204
§ 7. Sadä cümleyä sintaksis analizi	205
Metaliterar yazısı	209
§ 1. Bir lirika tekstinä komentariya yapmak.	209
Eski Bucak. D. Kara Çoban	210
Karı. D. Kara Çoban	210
Sabaa. D. Kara Çoban	211
Kantarla bilgilerini	213
Aariflik çöşmesi	215



ÖNSÖZ

SAYGILI ÜÜRENİCİLÄR!

Siz açtınız bir üürenmâk kiyadını „Gagauz dili hem literatura” VIII klas için. Kiyat strukturaya görä integrir hem kurulu eni kurikulumu görä – modullerä hem blok-lara görä. Onuştan VIII-ci klasta da üürenicilerin söz ilerletmesi – üüretmenin baş neetiştir.

Gagauz dilinin hem literaturanın genel neeti – ilerletmää üürenicilerin baalantılı sözünü, gramatikayca dooru onu kurmaa, taa ii düzmää onnarın kompetençiyasını, üüreniciyâ komunikativ yolunu vermää.

VIII-inci klaslarda üürenicilär başlêrlar üürenmää gagauz dilinin sintaksisini. Üürenicilär läázım tekstlerdä bulsunnar hem tanısnar laf birleşmelerini, cümlelerin bölümnerini, grupalarını, bilsinnär izafetlerin hem başka laf birleşmelerin özelliklerini, dooru yapsınar cümlelerä hem laf birleşmelerinä analiz.

Kiyat paalı onunnan, ani gagauz dilinin teoriyası veriler uroklarda artistik yaratmalarınnan, tekstlerin fragmentlerinnän, angıları yardım edeceklär gramatika işlerini yapmaa, onu tekrarlamaa hem gramatika temalarını kaavileştirmää, sınışları üürenilän kurallara görä yapmaa, literatura kolaylıklarını bulmaa hem annamaa, baş personaja karakteristika yapmaa. Siz, saygılı üürenicilär, tekstlän işlärkän, kendi düşünmeklerinizi, argumentlerinizi, bakışlarınızı kolay açıklayacınız, araştırmalar yapacınız. Ozaman sizin sözünüz taa üüsek uura kalkacak! İnanêrız, ani kiyat „Gagauz dili hem literatura” eni bilgi edinmâk için sizä yol açacak hem dâ sizin kaavi dostunuz olacak.

Üürenin hem koruyun dilimizi, dil bu dünnedä – en büyük annaşmak kolaylı.

İi saatlan!

Kiyadı hazırlayannar



sözlük



soruşlar



araştırmaklar, yaratıcı işlär



okumak için tekst

- 1 fonetika analizi
- 2 laf kuruluşu analizi
- 3 morfologiya analizi
- 4 sintaksis analizi



TEKRAR

Neyä dä sän üürenmesän,
sän üürenersin kendinä.
Petroniy Arbitr

§ 1. İşlik. İşliin çalımnarı hem zamannarı

Bilgi tutêr dünneyi.
Bilgi çözer kavgayı.
Üz yıl ancak geeri
Açtı Çakir perdeyi.

Yazı – bilgi buldu bizi,
Çekti karannaa çizi.
Ürük oldu fikirlär,
Açıldı ki dolaylar!

P. Filioglu

- 1 Dikat okuyun teksti, temasını açıklayın. Annadın tarafımızda güz bereketi için.

Bucakta güz

Bitti sıcak yaz. Geldi renkli güz. Güz – yılın zamanı, açan toplanêr büüdölmüş bereket. Büük şennik hem şamatalık kırdı, baalarda, başçalarda. Gagauzlar toplêêrlar olmuş zarzavatları, meyvaları. Maşinalar durmamaz taşıyêrlar üzüm.

Meyvalıklarda aaçların dalları büük üktân sarkmışlar erädân... Güneşä karşı, altın gibi, yalabıyêrlar türlü renktä üzümñär! Sevinerlär Bucakta. Varkan çok üzüm, meyva hem zarzavat – insanın da yaşaması taa başkaca! Onuştan da şennenerlär, ani onnarın yanısora uşaklar da üürenerlär ev hem kır işlerini yapmaa.

(K. Vasiliogluya görä)

- 2 Çıkarın teksttän işlikleri da annadın, ne bilersiniz onnar için.

Getirin aklınıza		
İşliin		
Formaları	Çalımnarı	Zamannarı
● Temel ● İnfinativ ● İnkärlik	● İzin ● Oluşluk ● Sankilik ● İsteyişlik ● Lääzımnık	● Şindiki ● Gelecek ● Geçmiş

- 3 Belli edin işliklerin morfologiya nışannarını (çalım, zaman, üz, sayı).

Harcêêrsın, başlêêr, duyacan, vermeyecek, yaptım, olacek, çekettirmää, al.

- 4 Doldurun cümleleri verili işliklärän, koyarak onnarı lääzımnı formaya.

(taşımaa, tamannamaa, seslemää, kutlamaa, gelmää, görmää, tanımaa, okumaa, gitmää)

Bän ... ükü.

Sän ... evdän.

O ... insanı.
Biz ... önderciyi.
Siz ... fikiri.

Onnar ... şiirleri.
Sän ... oya.



5 Okuyun laf birleşmelerini oluşluk çalımında işliklärlän, diiştirin onnarı izin çalımına:

Resimneerim güneşi, severim küüyümü, hatırlêêrım bükleri, hodullanêrım Gagauziyaylan, kabledecâm ii bilgi, üürendim gagauz dilini, okudum Baboglunun şiirlerini, dostluu koruyêrım.

6 Verili işlikleri koyun türlü çalım formalarına:

Okumaa, oturmaa, gitmää, yapmaa, çalmaa, resimnemää.

7 Doldurun tabliţayı:

	Temel f.	Sındiki z.	Mutlak gel. z.	Bellisiz gel. z.
Gitmää				
Beklemää				
Sımaa				
Kuumaa				
Soymaa				

8 **Dikat okuyun şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.**

Ana topraam

Sıcak mı dışarda,
Ayaz mı orada –
Bu benim topraam,
Bu benim Bucaam!

O büüleer beni
Üüsek kefimi!
Te başça giyinmiş,
Güllän donanmış!

Gül çiçek açtı,
Sansın **lafetti**³,
Ne gözäl durêr,
İlinnii verer!
Sarp türkü öter,
Bir kuşcaaz çalêr,

Ne dünnä burada,
Benim Bucaamda,
Angısı bana
Gözellii **baaşlêêr**³
Hem, dura-dura,
Şenniklii açêr!

Mina Kösä

?

Dikat oku da sölä ...

- Annadın, nasıl şair ana tarafını meteder.
- Literatura kolaylıklarını sıralayın, onnarın maanalarını açıklayın.
- Şiirin içindeliini kullanarak, aazdan resimnäyin ana tarafınızı.



- 9 Bulun šiirdä katlı işlii, annadın onun dooru yazılmasını. Getirin örnek taa birkaç katlı işlik.
- 10 Çıkarın šiirdän işlikleri, açıklayarak onnarın morfologiya nişannarını. Şindiki zamanda bir işlii diıştirin üzlerä hem sayılara görä.

§ 2. İştennik. Haliştennik

- 1 Okuyun cümleleri. Annadın durğuçluk nişannarını.

1. Tarla, vakıdınnan sürülmüş hem ekilmiş, taa güzdän başladı eşermää. 2. Mercanka bulü kopardı en büyük sarı – kırmızı armudu, baldan tatlı olmuşu. 3. Sofrada terleyän iştä dä üşümäzmiş. 4. Biz baaları kazınca, gün batıya kauştı. 5. Çayıra inärkän, göktä turna seslerini işittik. 6. Sevineräk, uşaklar toplardılar renkli güz yapraklarını.

Getirin aklınıza:

İştennik hem haliştennik – işliin özel formaları.

- 2 Verili **laf buludundan** çıkarın da yazın direciklerä iştennikleri hem haliştennikleri.

- 3 Aşaadaki işliklerden düzün türlü iştenniklär.

Uç, otur, sayıkla, oyna, geç, beklä.

- 4 Aşaadaki işliklerden düzün türlü haliştenniklerini.

Kolla, götür, al, ver, üflä, beklä, saa, başla.



- 5 Verili iştenniklärlän hem haliştenniklärlän kurun birär cümlä. Belli edin onnarın sintaksis funktıyasını.

Pişmiş, okuyar, otladılmış, gezän, kaçarak, gülä – gülä, sordukça, oynayıp, alaceykan, annadıynan, bilmeyiptä.

- 6 Okuyun teksti. Temasını hem öz fikirini açıklayın. Aşaada verili işleri yapın.

... Sırcık aldı bu avı da uçtu yuvasına yavrularına. Orada altı taanä geniş açık sarı aazlar beklärdilär imäk gelsin, cıvıl-cıvıl cıvıldardılar... Kabul ettiynän tırtılı, sesleri birdän kesildi. Ana sırcık verdiydi onnara iş. Yavrular kendileri lääzımdı, tepeleyip, paylaşınar tırtılı. Ana vardı nasıl onu parçalasın da ölä hazır versin aazlarına, ama o istemäzdi sevgili uşaklarını hazıronculaa üüretsın. Yok neçin başkasına dayanmaa... Herkez küçüklüktän lääzım başlasın alışmaa ekmeeni kendi terinnän, zaametinnän imää...

av – imeelik tutmaa
hazıroncu – haylaz

- Cıkarın teksttän da yazın birär sadä, düzülü hem katlı işlik.
 - Bulun işlikleri isteyişlik çalımında, açıklayın onnarın morfologiya nişannarını.
 - Bulun cümleleri haliştenniklärlän. Annadın durğuçluk nişannarı için.
- 7 „Herkezin *tabeeti terbietmäk uurlarından çekiler*“ deyimin maanasını 3-4 cümläylän açıklayın. Sözüñüzä kullanın iştenniin hem haliştenniin laf çevirtmelerini.



§ 3. İşhallık

- 1 Okuyun cümleleri. Koyun aazdan soruş belliedili laflara. Neyi onnar göstererlər?

Lüzgär eser **yıraktan**. Kardaşım **hızlı** sokaa çıktı. Pazar için aulların boyunu süpürdülär **büün**. Biz kaldık **burada**. O **çok** işledi aulda. Çiçek **pek** gözäl. Radiodan sesledik **gagauzça** türküleri. O bendän **taa** balaban. Festivalda vardı musaafir **yakından** da. **Bıldırkı** emenile-rim küçülmüşlər. Kolverdik guguşları **yukarı** gökâ.

Getirin aklınıza

İşhallık

- | | |
|--|---|
| <ul style="list-style-type: none">● işin erini gösterän● işin halını yorumnayan● işin zamanını annadan● işin nekadarlını yorumnayan● işin sebepini gösterän● işin neetini açıklayan | <p>aşaa, burada, ilerdä
tez, çabuk, birdän
dün, erken, yazın, kışın
az, çok, kayet
üfkedän, kahırdan
onuştan, görüptä</p> |
|--|---|

- Tabliştadan herbir işhallının bölümündän birär örneklän kurun cümlä.

- 2 Bulun zeedesini. Dooruluunuzu inandırın.

- | | |
|---|--|
| <ul style="list-style-type: none">● burada, yukarda, hiç● yavaş, boşuna, neçin● erken, avşama, aşaa | <ul style="list-style-type: none">● yaarin, çok, taa● üfkedän, zordan, isteyiptä. |
|---|--|

- 3 Aşaaada verili lafların düzülmesi için annadın.

Gagauzça, adetçä, birkaç, birdän, çokça, hızlıca, doyunca, yırak yaşêêr, yırak yol, avşam oldu, avşam geldi, gözäl çalmaa, gözäl fistan, kat-kat, orada-burada.

- 4  Okuyun şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Saa-selemnük

Yukardan aşaaadan
güz. Sararmış daa.
Tä näändan kışadan
bir adım var taa.
Utancak gelin, tä
gün indi kuşlaa,
lüzgerin hem bettän
çözölmüş kuşaa.
Kulaan tozuna çok
kraa düştü neyä?
Duyuldu salt ancak,
ne geler neyä.
Gençsin mi, ihtärsin,
kendin duyacan,

iisini seväriz:
can diri – hep can.
Taa isteniler saa –
selemnük gündän.
Var mı yaşamaa taa
aydınnık dünnä?
Ravaani istäriz
turna gözündän
hem dua edäriz
ayoz sözüinä.
Şu ömür – zamandır
çizisi – çimçir.
Kısacık tamandır?
Bir Allah bilir...

Stepan Kuroglu



Zenginneriz sözümüzü

kuşluk – günduusu sora vakıdı
ancak – şimdi, hemen

?

Dikat oku da sölä ...

- Nicä siirdä gösterili güz zamanı?
- Neyä var umutları hem gencin, hem ihtärin?
- Lafın „saa – selem” maanasını açıklayın?
- Şiirin bitki 4 sıracını nicä annêersınız? Düşünmeklerinizi argumentläyin.
- Bulun şiirdä artistik kolaylıklarını.

5 Şiirdän işhallıkları çıkarın, bölümnerini belli edin.

6 İlerledin cümleleri, kullanarak işhallıkları:

- Kuşlar havadan bakêlar (*nereyi?*) ...
- Turnalar sıcak erlerä uçêlar (*nezaman?*) ...
- Güzün suuk havalar serinneedilär (*nicä?*) ...
- Çiftçilär güz bereketini bekledilär (*nekadar?*) ...
- Uşaklar şen gülärdi (*ne sebeptän?*) ...
- Bän dostumnan paylaşım evdeki işlän (*ne neettän?*) ...

7 Yazdırın havayı, kullanarak işhallıkları.

8 Tamannayın cümleleri işhallıkların.

Üülendä ____ yakardı güneş. Göktä peydalandı kara bulut, angısı ____ kayardı günduusundan batıya. ____ lüzgär esti. Körpä kayın fidancu ____ titiredi. Kaavileşti hızlı esän lüzgär. Neredäsä uzakta çimçirik çaktı, ilk gök gürüldemesinin sesi ____ işidildi. Saklanmaa alatlayarak, kuşlar ____ baarıştılar hem uçuştular.

9 Aşaada verili işhallıklara bulun sinonim hem antonim.

dayma – ...

üzdä – ...

ansızdan – ...

iicä – ...

ilktän – ...

yavaş – ...

barabar – ...

birdän – ...

10 Resimä görä kurun işhallık için lingvistika teksti.

işhallık podişı



Kantarla bilgilerini

Dikat okuyun teksti. Cuvap edin soruşlara.

Mani dün yaşını tamannadı. Bu paalı gündä mamusu ona adadı kira almaa. Da tä anasınnan kızçaaz seftä küüyün meralarına çıktılar. Açan onnar toplanmadık baa tarlasına etiştirilär, Mani şaştı, koyu eşil yapraklar arasında asım-asım sarkılı iiri teneli salkımnarı gördüynän. İnsannar hızlı torbalarını ceviz aacın altına koydular, sıralara kondular da üzümneri toplamaa çekettilər.

Sıranın yarısında Mani susadı. O yollandı su batlaana, angısı bulunardı ceviz aacın altında. Su içtikdən sora, o hesap aldı, ani onnarın torbasında kimsä gezmiş: açan yaklaştı da baktı, gördü, ani bir dilim ekmek yok. Aacın bir dalında yapraklar fişirdadı. Mani o dalın üstündä bir kara kömür gargayı gördü, angısı aazında bir dilim ekmek tutardı. Mani üfkedän ona bir sopa attı. Garga ürktü da uçtu, ama dilimi kaçırmadı.

Mani, tolu gibi yaşlar gözlerindä, bu işi anasına annattı. Anası dedi: „Aalama, kızım, canın acımasın, o garga bizim kumêtramız. Bän o dilimi ona hazırladıydım”.

(T. Marinogluya görä)

№	İtemnär	Ballar
1.	<i>Koyun tekstin adını.</i>	L 0 1
2.	<i>Belli edin tekstin tipini.</i>	L 0 1
3.	<i>Yazın üç soruş okunmuş tekstä görä, anguları çeketsin:</i> Kim? Ne? Nezaman?	L 0 1 2 3 4
4.	<i>Verili laflara antonim bulun.</i> Paalı Dün Çıktılar Altında	L 0 1 2 3 4
5.	<i>İlk abzaştan çıkarın infinitiv formasında bulunan işlikleri.</i>	L 0 1 2
6.	<i>Çıkarın teksttän geçmiş zamanda bir işlik, belli edin zamanını hem afiksleri. Diiştirin onu üzlerä hem sayılara görä şindiki zamanda.</i>	L01 2 3 4 5 6
7.	<i>Çıkarın teksttän inkärlik formasında bulunan işlii.</i>	L 0 1
8.	<i>Verilmiş işliklerin morfolojiya nışannarını yazın.</i> gezmiş – konêrlar – tutacenız –	L 0 1 2 3
9.	<i>İşlää „susadı” yapın morfolojiya analizi.</i>	L 0 1 2 3
10.	<i>Çıkarın teksttän birär iştennik hem haliştennik.</i> <i>Kurun onnarlan birär cümlä.</i>	L 0 1 2 L 0 1 2
11.	<i>Çıkarın teksttän bir işhallık da belli edin onun bölümünü.</i>	L 0 1 2
12.	<i>Verili cümleyä sintaksis analizi yapın:</i> <i>Bän o dilimi ona hazırladıydım.</i>	L 0 1 2 3 4
Toplam:		35 bal
Nota	1 2 3 4 5 6 7 8 9	10
Ballar	0 1-2 3-5 6-8 9-14 15-20 21-25 26-30 31-33	34-35



Tema 1 VATAN HEM ANA DİLİ



Sözleşmāk kulturası

§ 1. Dil – insanın sözleşmesindä temel aracı

- 1 Aşaada verili sıracıkları okuyun. Kendi düşünmeklerinizi dil için açıklayın.

Dilim, ustra gibi, keser,
Güneş gibi sıcak...
Dilim, kār feslenä kokēr,
Çiçek gibi açēr...
(K. Vasiliogluya görä)

Köklerim – Ana dilim,
Yaşamak bana verdin...
Halkımı erdä tutêrsın,
Yaratmaa ihlam verersin.
(T. Zanetä görä)

Dil kuşaa

Çok dil bilmää bu dünnedä –
Pek büyük bir zenginlik!
Kaavi olsun ilk basamaan –
Tatlı ana dilim!

Çok dil bilän insannara
Açık herbir kapu.
Çok dil bilmāk – o anatar,
Sıkça kullan onu!

Bu insannar açık, yalpak
Hem dä zengin ruhlu.
Aarif onnar konuşmakta,
Sözü nasaat dolu!

Uzak erä dä gitselär,
Bularlar kafadar.
Yardım eder bu durumda
Büülü o anatar!

Çok dil bilän insannara
Doyamêêrım şaşmaa.
Benzeer onnar serbest kuşa
Hem dä renkli kuşaa!
O. İvoglu

- Neçin insana lääzım dil?
- Lafın „dil” maanasını açıklayın.

Dil – insanın arasında sözleşmenin temel aracı. O yardımcı olêr informaşıya etiştirmesinde, fikirleri hem duyguları açıklamasında hem dolayandakılarnın davranmakları kurmasında. Dilsiz insan kalaceydı kolaylıksız sözleşmää hem annamaa biri – birini.

Yaşamakta dilin önemni bir lääzımını var. O diil sade yardım etsin informaşıya vermää, ama insanın kişiliini da kurmaa yardım eder. Dil açıklêr düşünmekleri, duyguları, paalılıkları hem kulturayı. O verer kolaylık etiştirmää ideyaları, argumentlemää pozitşiyayı hem türlü insannarın arasında dil annaşmasını bulmaa.

Sözleşmāk – dilin genel funktşyaların birisidir. O verer bizä kolaylık kurmaa baalantıları dolay dünnäylän hem insannarlan. Onun yardımının biz vereriz hem kablederiz informaşıya, paylaşêrız görgümüzlä, kurêrız cümne bölümnerini. Sözleşmāk ilerleder insanın intelektini, cümne becermeklerini hem emoşıya raatlını.

Dili kullanmakta, sözleşmektä mutlak lääzım dooru hem gözäl lafları söylemää, sayılêr, söz kulturasını lääzım tutmaa.

Söz kulturası taa üüsek uura kalkacak ozaman, açan herbir lafedenin sözü olacek taa demekli, taa dooru, taa uygun, yanlışlıksız.

Lafları lääzım söylemää açık, cümleleri düzmää kısa, ama dolu, olur-olmaz erdä diştirmemää temayı, cümlelerdä laf sıralını dooru kullanmaa.



Todur Zanet
(1958)

Duudu iyünün 14-ündä 1958 yılda Komrat dolayının Kongaz küüyündä. 1976 – 1981 yıllarda üürendi Kişinöv Politehnik İnstitutunda, kabletti injener zanaatını.

„Ana Sözü” gazetanın baş redaktoru. Hazırladı hem tipardan çıkardı 11 kiyat, onnarın arasında peet toplumları, annatmak yazıları, pyesalar, bilim-aaraştırma enşiklopediyası, uşaklara kiyatlar. Yazdı 30-dan zeedä peet türkülerä.

Çevirdi gagauz dilinä anılmış dünnä poetların yaratmalarını. Oldu baş redaktor „Bucaan dalgasında” teleradio programalarına. „Teleradio Moldova” için hazırladı 200-dän zeedä programa gagauz dilindä. Rejisör hem ştenarist olarak, hazırladı hem çıkardı „Gagauzlar hem Gagauzluk” bilim filmini. 2024 – üncü yılda çıktı 6 tomruk gagauzça – rusça sözlüü.



2 Demekli okuyun şiiri. Verili soruşlara cuvap edin.

Atılma dilindän, halkım!

Atılma dilindän, halkım,
Bän, diz çöküp tä, yalvarêrım,
Oollarına da ver **akıl**...
Buna deyni dua ederim.
Atılma dilindän, halkım!

Dil varkan – dayma var adın,
Salt ozaman seni sayêrlar,
Hem da açan uşakların
Anaylan bobayı sesleerlär.
Atılma dilindän, halkım!

Bakın da gör: dolay aydın,
ANA DİLİ **erdä** yaşêr.
İnan, salt o verer yardım,
Açan seni zorba enseer.
Atılma dilindän, halkım!

Sular gider, gider altın...
Bu toprakta salt dil kalêr!
Zerä dilin – senin kanın,
O yaşamaa kuvet verer.
Atılma dilindän, halkım!

Atılma dilindän, halkım!
Bitki **sözü** sana söleerim,
Oollarına da ver akıl...
Bän, diz çöküp tä, yalvarêrım:
Atılma dilindän, halkım!

Todur Zanet



Zenginnderiz sözüümü

zorba – serbestsizlik

?

Dikat oku da sölä ...

- Neyä çaarêr peetçi şiirindä?
- Nicä annêêrsınız bu sıracıkları:
Zerä dilin – senin kanın, yaşamaa kuvet verer.
Atılma dilindän, halkım!
- Netürlü duygular sizi kaplêr bu strofaları okuduktan sora?
- Siz kayılsınız mı, ani salt ana dili yardım verer adama herbir zorlukta? Soruşa argumentli cuvap verin.

3 Angi artistik kolaylıklarını avtor taa sık kullanêr? Açıklayın onnarın maanalarını. Birisinnän kurun kendinizdän cümlä.

4 Nişannı laflara uydurun sinonim.

5 Grupalarda iş:

Düşünün da yazın: „Sanki, ne olur, eer insan unudursa ana dilini. Ne bekleer halkı, angısı kaybeder kendi dilini?” Cuvabınızı argumentläyin, grupaların aralarında düşünmeklerinizlän paylaşın.

§ 2. Dialog

1 Bakın resimä, açıklayın söz situaŭıyasını. Sanki, ne için lafeder personajlar? Annadın. Söläyin, angı söz formasını kullandınız.

2 Aklınıza getirin:

- Ne o dialog?
- Ne o replika?



Dialog sözündä pay alêr iki ya da birkaç kişi, angıları kendi replikalarından doldurêrlar biri –birinin sözünü. Onuştan bir replika var nicä doldursun, genişletsin başka cümleyi, başka bir fikiri ya da görüşü. Dialog sözündä taa çok kerä dar cümlelär hem yarı cümlelär kullanılır. Dialoglu teksttä herkezin replikası yazılır eni sıradan. Herbir sıranın başlantısında çizgi koyulêr.

Dialogun nişannarı:

- Kullanılır teklif lafları, selemneřmelär, türlü duygular (şaşmaklar, řükürlär, řüpelär, mesajlar ...);
- İtonaŭıya önemni;
- Lafetmäk stili;
- Jest, mimika aazdan sözleşmektä;
- Söz etiketin kullanılması.

3 Dikat okuyun teksti. Açıklayın öz fikirini.

Fasülä

(Moldovan legendası)

Yaşarmış bir karı oolunnan. Hergün karı işä kıra gidärmiř, evä geldiynän dä onun işi hiç bitmämziř: imää yaparmış, içersini paklarmış. Onun oolu sa hiç bir dä işçeezä diimämziř. O pek haylazmış.

Bir kerä bu karı gitmiş işä. Oolu evdä kalmış. İlkin o yarım gün yatmış, sora da uyumuş. Avşamnen, açan karı iştän evä gelmiş, ool kalkmış, o istemiş imää. Karı ona vermiş bir parça mamaliga hem bir çanak fasülä. Karının oolu sade bir kaşık fasülä imiş da demiş:

– Bän başka imeyecäm, fasülenin dadı hiç yok!

Mamusu, susarak, imiş kendi çanaandan fasülesini.

Ertesi günü karı pek erken kalkmış da ooluna demiş:

– Büün sän benimnän işä gelecän. Bän istämeerim sän evdä kalasın.

Karının oolu gitmiş anasından işä da bütün gün işlemiş. Avşamnen, açan onnar evä gelmiřlär, karı genä vermiş ooluna bir çanak fasülä hem bir parça mamaliga.

aşaa
candan – ürektän



Karının oolu hepsini çabuk imiş da demiş:

– Te büün fasülenin pek ii dadı. Dün fasülä datsızdı.

Karı gülmüş da demiş:

– Büün bän sana verdim hep o fasüleyi, angısını sän avşam istämedin imää.

Te ne yapmış iş!

- Verin ananın hem oolun karakteristikalarını.
- Var mı nicä demää, ani ana baş personaj? Neçin?
- Annadın dialogun erini teksttä. Nicä replikalar yardım eder annamaa personajların karakter çizilerini?
- Kurun bir dialog temaya „Çalışmak karıların hem adamnarın yaşamasında“.

- 4 Aşaadaki dialoglu sözü „Kimin elleri taa gözäl“ okuyun. Söläyin sözün situaşiyasını, kim kiminnän lafeder, neredä lafediler, angı neetlän; bulun dialogun temasını, öz fikirini; açıklayın tekstin stilini.

Kimin elleri taa gözäl?

(İndiya halk masalı)

Bir derenin boyunda üç zengin karı oturardı, da onnar lafedärdilär biri-birinnän kendi elleri için.

– Benim ellerim gözäl, – dedi onnarın birisi.

– Benim dä ellerim gözäl, – **üündü**¹ öbür karı.

– Ya, bakın benim ellerimä, onnar taa da gözäl, nekadar sizin ikinizin elleriniz! – dedi üçüncüsü.

Bu vakit bu üç **karıların**³ yanına yaklaştı bir aaç babucuk, angısı, **topallayarak**², istedi karılardan bişey-bişey imää. Zengin karılar bişeycik vermedilär ona, sade sordular:

– Sölä, babu, angılarımızın elleri taa gözäldir?

– Te bir parçacık ekmek iyeyim da ozaman söyleyecäm, – kahırlı, iildip aşaa kafasını, dedi babucuk da yolca ileri gitti.

Ama biraz taa ötedä, bu derenin boyunda, bir fukaara, çiftçi karı oturardı. Kır işlerindä gün yakmasından onun teni kap-kara olmuş. Babucuk, uzadıp elini, istedi ondan da imää:

– Pek acıktım, eer varsa, bana bir parçacık ekmek ver!

– Al, anacım, bän alıydım bir somun ekmek yanıma, yarısını al kendinä, – dedi çiftçi insan.

Babucuk idi ekmeeni, içti biraz da su, bütün candan-ürektän bu çiftçi kariya „Saa olasin“ dedi. Sora bu karı, tutup babunun kolundan, götürdü onu o üç zengin karıların yanına. Babucuk onnara dedi:

– Te şimdi bän söyleyecäm, kimin elleri taa gözäl. Te bu fukaara karının kara, buruşuk elleri, angıları doyurdular beni, aaç, sakat ihtärı, bin kerä taa gözäl sizin kaba, pamuk gibi, biyaz, ellerinizdän!

Bölä dedi ihtär babu da aldı kendi yolunu⁴. Bu üç zengin karının suratları utanmaktan kızardı.

imää
paklamaa
diimää



Zenginnederiz sözüümü

somun – pesmet, pusurka



Dikat oku da sölä ...

- Siz nasıl düşünersiniz, neçin babucuk sayêr çiftçi karının ellerini gözäl?
- Nicä düşünersiniz, sade karıların elleri için mi olur bölä sölemää? Neçin?
- Neçin bu üç zengin karının suratları kızardı?
- Çıkış yapmaa olur mu, ki insan kendi ruh zenginini, güzelliini sade iştä var nicä göstereyin?



- 5 Var mı nicä bu teksti dialogsuz annatmaa? Annadin. Yaraştırın yazılı tekstlän da söläyin dialogun funktiyasını.
- 6 Annadin, kimin arasında geçer dialog. Bulun onnarı da okuyun ayrı.
- 7 İnandırın, ani dialog yardım eder taa derindän annamaa personajların fikirlerini hem düşünmeklerini.
- 8 Verili tezisi „Gii eni ruba, da gözäl olacan” argumentläyin:
 - a) Kayılım ...
 - b) Kayılım, ama ...
 - c) Diilim kayıl, çünkü ...
- 9 „Vatan gözellener zaametın yardımınnan” temaya görä fikrinizi açıklayın.
- 10 Okuyun demekli şiiri. Temasını, öz fikrini açıklayın.

Vatan – anam

Vatan – anam,
Devlet – bobam.
Bunu unutma, Oğlan!
Ana topraana dayan!

Bucaan güzelliini sev, kızım!
Bu sevgi hepsimizin bizim.
Elini uzat Vatanına –
Geçmâz bu yardım hiç boşuna.

Siz ikiniz dâ benim canım,
Bucak benim dâ tek Vatanım.
Vatanını kaybedän, o bilir,
İnsan için Vatan ne demäktir.

Vatana borcumuz var,
Bundan aaramayın kâr.
Herzaman onun izinindäyiz,
Candan ona sevgi göstereriz.

Vatan her iştän üstün,
Bunu bilin siz hergün!
Vatana siz alışın,
Onun için çalışın!

Oh, benim sevgili Vatanım -
Sänsin sadece tek bir canım!
Damarlarımda akan kanım,
Zaman – zaman çıkan kahırım.

T. Angeli



Zenginnederiz sözüümü

izin – nasaat
alışın – sınaşın



?

Dikat oku da sölä ...

- Halka deyni Vatan nedir?
- Neyä bu šiirdä peetçi çaarêr?
- Nesoy nasaat verer avtor evlad boylarına? Angı çalımda işliklär kullanılı?

11 Çıkarın šiirdän öz lafları.

12 Saabilik formasında adlıkları çıkarın.

13  „Elini uzat Vatanına” açıklayın sözün maanasını.

14 İş birinci grupaya: Verili teksti tefterlerinizä yazın, cümlelerin bitkisindä iki aykırı çizgiciklerin erinä läüzimni durguçluk nişannarını koyun.

Pek uzak vakıtlarda yaşarmış kendini pek beenän sıçan hem akıllı, utancak devä. Bir gün onnar, karşılaşıp, dost olmuşlar //

– Alıp seni yularından, götürürüm, nereyi isteyecän // – demiş sıçan.

Devä kayıl olmuş // Etişmişlär onnar bir derä kenarına //

Deveyä su etişmüzmiş güüdesinä dä // Sıçana sa bu su uçsuz-kenarsız bir denizmiş.

Sıçan korkuyulan demiş: „Bän buradan geçämä-ä-äm //

Devä sä demiş: „Ne bekleersin // Dal suya //

Titireyeräk, sıçan demiş: „Görmeersin mi, su pek derin // Senin için küçük bu su, ama bana o pek büyük. Bän artık seni edämeyecäm. Keşki, taa ileri düşünäydım da alınmasaydım kendimdän büyük işlerä”.

Devä cuvap etmiş: „Elbetki, herkez läüzim bilsin kendi becermesini da üünmesin //

- Açıklayın laf birleşmelerin maanalarını.

a)

kendini pek beenän

kendindän büyük
işlerä girişmək

becermeklerini bilmäk

b) Nesoy bu masalın baş ideyası?

c) Neyä üüreder bu masal?

15  Çiftlerdä iş: Aşaada verili temalara görä kurun dialog (8 – 10 replika). Durguçluk nişannarının kullanılmasını annadın.

- „Gagauziyada bir gezi”;
- „Hazırlanêrız yortuya”;
- „Musaafirliktä”

Söz teoriyası



§ 1. Fikirlemä sözlerin payları

1 İlerledin cümleleri:

- Söz tipleri ...
- Annatma sözün nişannarı ...
- Yazdırma sözün nişannarı ...
- Fikirlemä sözün nişannarı ...

Fikirlemä söz – bu birkimseyin bakışını inandırmak bir oluş için ya da işlem için. Yazılı fikirlemä sözä fikirlemä yaratma ya da tekst deniler.

Fikirlemä sözün var te bu **payları**:

* **tezis** – bir fikrin kısıdan söylenmesi, angısını lääzım inandırmaa; taa sık *öz fikir*;

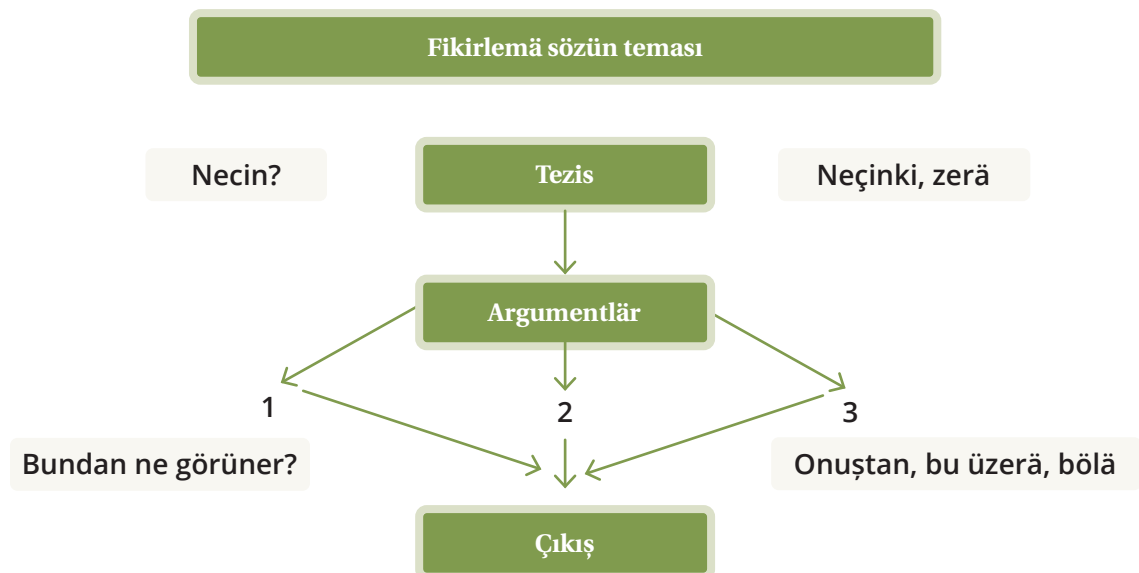
* **argumentlär** – türlü inandırmaklar, *örneklär, angılarının yardımınan* oluşların sebepleri, dooruluu, faydası gösteriler;

* **çıkış** – sözün bitkisindä inandırmak, ani tezis dooru ya da diil dooru.

Fikirlemä sözdä inandırılêr türlü oluşların sebepleri, açıklanêr personajların kullanılması, onnarın yaptıkları.

Fikirlemä sözdä **tezis** hem **argumentlär** baalanêrlar baalayıcılarlan: **neçinki, deyni, zerä**.

Çıkış var nicä yazılı olsun te bu lafların yardımınan: **ölä, onuştan, bu üzerä**. Kimi fikirlemä sözlêrä koyulêr soruş **neçin?**



Yaratmalar, tekstlär, angıları yazılı sade **fikirlemä sözä görä**, siirek kullanılêr. Taa sık tekstlär, yaratmalar yazılêr hepsi söz tiplerinnän – **annatma, yazdırma** hem **fikirlemä** elementlerinnän.



2 Resimä bakarak, aşaadaki soruşlara cuvap edin.

- Angı erlerä Vatan deniler?
- Gagauzların Vatanı neredä bulunêr?
- Vatanı kim gözelleder?
- Vatanımızda çok baalar hem başçalar vardır.
- İnsannar ne orada büüderlär?
- Uçsuz – kenarsız kırlarda çiftçi ne iş yapêr?
- Resimä görä kendi çıkişarınızı yapın.



3 Okuyun tekstı. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Moldova Vatanı

Vatan! Bu lafın derin maanası var! Bu laf kuvetli hem yalpak, yortu için laf hem canına deyni söz. Bizä Vatan paalydır, o verer insana yaşamak, onun için biz yaşêêrız.

Biz candan-ürektän **Vatanımızı**³ severiz! Biz bir kerä dä unudamayacez ana evimizi, uşak oyunlarımızı, şkola yollarımızı, ilk iş günnerimizi, angıları bizi artık büük yapêrlar. Ana tarafımıza sevgi bölä çekedärdir. Ama o sade çekeder! O olêr haliz, geniş hem büük ozaman, açan Vatan erinä sän sayêrsın diil sade bir küüyü ya da kasabayı, ama bütünnä memleketini – Moldova Respublikasını, neredä sän duumuşun.

oyunlarımız
günnerimiz
paalı

Moldova – o okadar büük Respublika diildir, ama güneş, üülen tarafındaki büümnär çoktur. Moldova dünnedä anılêr baalarinnan. Burada insannar büüderlär hem güzün toplêêrlar türlü-türlü üzüm bereketlerini: şasla, muskat, zaybir, „Moldova”, fetäska, aligote hem taa çok başka. Boşuna demeerlär, ani Moldova – üzüm hem gül memleketiydir! Kırmızı, sarı, biyaz hem turuncu gülleri Moldovada büüderlär diil sade **başçalarda**², ama kırlarda da.

Sabaalen, açan güllär kraalan yıkanêrlar da pam-pak olêrlar, onnarın saplarını insannar yavaşıcık keserlär. En gözäl gülleri onnar satêrlar, kalan güllerdän yapêrlar çiçek holoyu.

Gül holoyundan hazırlêêrlar odekolon hem duhi. Açan gül yapraklarını çok kaynadêrlar, biraz şeker kattıynan, onnardan olêr bal. Gül balları çok tathıdır hem onnarda var pek gözäl aromat! Moldovada insannar deerlär biri-birinä: „Gül balını idiyän, çiçek açêr¹ senin gözlerin hem yanakların”. Elbetki, onnar bölä şaka söleerlär. Ama açan bu taraflarda insannar bereketi toplêêrlar, onnarın gözleri çiçek açêr, neçinki Moldovada bereket datlıdır hem zengindir.

Moldovanın üzümnerindän hem meyvalarından yapılar tatlı çekerdeksiz kurutmalar, türlü ballar, kırmızı şıralar, aromatlî hoşafılar. Bu tarafın zarzavatlarından insannar hazırlêêrlar çok türlü konserva. Ama büünkü günnerdä Moldova diildir sade gül, üzüm hem meyva tarafı. Moldovanın baş kasabasinda, Kişinövda, insannar işleerlär türlü fabrikalarda hem zavodlarda. Onnar düzerlär baa traktorlarını, buz dolaplarını, televizorları hem başka lââzımını tertipleri.

Bu üzerä biz pek beeneriz Moldova Vatanımızı hem Gagauziyayı – ana tarafımızı!



Zenginnderiz sözümüzü

fetäska – kız şarabı

kraa – burada: çiçeklerin yapraklarında dumandan donmuş sucaaz, iney

aromat – gözäl koku



Dikat oku da sölä ...

- Bizä Vatan neylän paalydır?
- Ana tarafımıza sevgi nezaman haliz, büük hem geniş olêr?
- Neylän Moldova Respublikası anılêr?
- Neçin Moldovaya deerlär, ani o üzüm hem gül memleketiydir?
- Ne yapılêr Moldovanın üzümnerindän, meyvalarından, zarzavatlarından?
- Moldovanın fabrikaları hem zavodları ne hazırlêrlar?
- Neçin biz pek beeneriz Moldova Vatanımızı hem Gagauziyayı – ana tarafımızı?



- 4 Bulun teksttâ fikirlemä elementlerini.
- 5 Çıkarın teksttän cümleleri, angılarını var nicä kullanmaa tezis gibi. İnandırın.
- 6 Tezisä „Moldova – bereketli taraf” teksttän uydurun 3 argument. Çıkış yapın.
- 7 Söz ilerletmâk için laflarlan kurun birär cümlä. Tefterlerinizä yazın, gramatika temellerini çizin.
- 8  Yaratıcı iş: „*Nicä bän görerim Vatanımı*” (resim, prezentațiya, kolaj, infografika, poster h.b.).
- 9 Aşaadaki teksti „Vatan için” okuyun, onun içindekiliini annadın, öz fikirini bulun.

Vatan için

Açan biz, düşünerek, söleeriz kendi-kendimizä lafı „Vatan”, bizim önümüzde sansın peydalanêrlar canımıza yakın beenilmiş erlär: eşil kırlar, meyvalı başçalar, gözäl baalar, alçak bayırcıklar, derin göllär, dar dereciklär. Bunnarlan bilä gözlerimizin önündä sansın görüner gagauz küülerin hem kasabaların şafkları, angıları karannıkta benzeerlär küçük yıldızçıklara.

Vatan başlêr senin evindän: büük evin içersindän, o salkım aacından, angısı büüyêr aul boyunda, sokaklardan, yollardan, ani götüreerlär bizi başka taraflara. Angı küüdä dä ya da kasabada da yaşarsak, Vatan çekeder bizim yanımızdan. Sanki nezaman peydalanêr Vatan sevmesi? Bu derin duygular uyanêr içimizdä biz taa uşakkan, da onnar hiç süünmeer insanın bütün yaşamasında. Vatan sevmesi için adam işleer, girginnik yapêr, onun için yaşamasını da var nicä kurban versin. Vatan sevmesi baalı ana sevmesinä. Anandan sän seftä üürenersin lafetmää, ana türküsündän, masallarından sän seftä işidersin aazdan halk yaratmaları için. Mamun seni üüretti örümää ana topraan üstündä, tanımaa türlü çiçeklerin kokularını hem kuşcaazların seslerini. Anan sendän büüttü diil sade kendinä deyni ool, ama Vatana deyni dä ool.

kendi –
kendimizä
büüttü

Ana hem Vatan – bu lafların maanaları pek yakın biri-birinä. Bu laflardan taa paalı adama deyni bişey yoktur. Onnar baalı biri-birinä ürek düülmesinnän. Biz deeriz: „Vatan – o mamu!” Vatan halizdän dä anaydır kendi halkına! Açan Vatan yollêr seni cengä, biläsin, ani ona gelmiş zor vakıtlar, nicä kimär kerä anan belaya sarılêr. Eer kıtlık olarsa, Vatan da pek gücenik olêr, kâr, nicä ana, kahrılı gezer, kendi oolunu doyuramêr deyni. Vatanın acısı – bu hepsi anaların acısıdır. Vatanın sevinmesi – bu anaların sevinmesiydir. Açan Vatan seni



meteder, seninnän hodullanêr kâr ölä, nicä ana mayıl olêr kendi ooluna. **Ama, eer sän kötü adam olarsan, Vatan utanêr sendän ana utanmasinnan.**

Çoyu deerlär: „Biz Vatanımızı beeneriz!” Bu laflar pek lääzımnıdır, onnar dooru olsun deyni, lääzım çok ii üürenmää, çalışmaa, işlemää, kendi yaşamanda bu sevinmeyi göstermää. Vatanın sevmesi görünsün deyni, düşer senin yaşamana hem Vatanın yaşaması bir olsun. Sevinmää, açan Vatanında yortu var, kahırlandımaa, açan Vatanına zor! En paalıdır – korumaa Vatanını, nicä ananı koruyêrsın! Brakma Vatanını üstelesin düşmannar, açan onnar gellerlär ana erlerä tüfeklän!

Adama hepsi lääzım paalı olsun, ne var kendi Vatanında: onun halkı, onun topraı, onun istoriyası, onun kulturası.

Vatanımızın gelecää bizim ellerimizdä, unutmayın bunu! Sizin bobalarınız brakêr sizä en pak, en ayozlu eri – Vatanı. Sevin onu, nicä analarınızı seversiniz! Bizim Vatanımız – Moldova Respublikası, angısının bir köşesinde bulunêr bizim ana tarafımız – Gagauz Eri.



Zenginneriz sözüümü

kıtlık – yoksuzluk

üstelesin – ensesin

hodullanêr – gurur duyêr



Dikat oku da sölä ...

- Angı erlär aklımıza geler, sölediynän „Vatan” lafını?
- Neredän başlêêr Vatan? Söläyin tekstin laflarınnan.
- Adamda Vatan sevmesi nezaman peydalanêr?
- Neçin Vatana ana deniler?
- Nicä lääzım göstermää, ani sän Vatanını seversin?
- Ne lääzım yapmaa Vatanımızın gelecää ii olsun deyni?
- Gagauzların Vatanı neredäydir?

10 Yapın lafa „Vatan” asoşıaşıya.

11 Kendi adınızdan annadın Vatanınız için, kullanarak tekstdän türlü cümleleri neetä hem intonaşıyaya görä.

12 Tekstdä nışannı cümlelerin maanasını açıklayın.

13 Çıkarın tekstdän bir uygun cümlä da, kullanarak onu tezis erinä, 3 argumentlän inandırın (grupalarda iş).

14 Okuyun aşaadaki teksti.

Vatanımız

Büük memleketimizdä herbir kişinin vardır kendi köşesi – küüyü, sokaa, evi, neredä o duudu. Buydur onun küçük Vatanı, ama bölä küçük ana köşelerindän **toplanêr** bizim büük Vatanımız. Vatan çekeder kendi evin eşiindän. O büüktür hem **käämildir**. Hepsimizdä o birdir nicä ana. Vatan – o halkımızın anasıdır. Vatan gogorlanêr kendi oollarınnan hem kızlarınnan, çalışêr onnar için: yardım eder, kuvet verer.

Biz severiz Vatanımızı! Ama sevmää Vatanı – bu **geler**, ani onun ömürünnän her zaman lääzım yaşamaa. Vatanımız – duuma erimizdir.

(Ruşadan çevirdi Mina Kösä)



Zengin nederiz sözümüzü

Gogorlanêr – hodullanêr



Dikat oku da sölä ...

- Neyä gelir laflar: Vatan çekeder evin eşiindän?
- Sän neredä duudun? Annat kendi kasaban ya küüyün için.
- Vatanımızın adı nicäydir?

15 İnandırın lafları: „Vatan – o halkımızın anasıdır“.

16 Çıkarın teksttän 3 – üncü hallanmak tipindä adlıkları.

17 Teksttä nişannı laflara bulun antonim.

18  „Vatanımız – duuma erimiz“ temasına kurun bir fikirlemä tekst.

19  Demekli okuyun şiiri. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Gagauziya – Vatan

Yaşamam enilendi,
Sevgili ana topraam!
Diiştirmäm günä seni,
Gagauziya – Vatan!

Kaydı tunuk o bulutlar,
Yortu – şılak açtı güllär,
Duudu derin şu umutlar,
Aydınnandı gelär günnär.
Buyur, halkım, buyur, dilim, -
Bucak sizin için yanık.
Aksın ömür – käämil.

Yalpak güneş ko şılasın,
Evlad boyu sevsin topraam,
Serin çöşmä suyu aksın,
Dolu olsun herbir sofras.
Mutlu halkım, şükür sana,
Senin bu büük dayanmana!
Çok beklenän geldi günnär,
Gagauzu bildi dünnä!

Yaşaman enilendi,
Sevgili ana topraam!
Diiştirmäm günä seni,
Gagauziya – Vatan!

Vasi Filioglu



Zenginneriz sözümüzü

dayanmak – sabur

?

Dikat oku da sölä ...

- Açıklayın avtorun bakışını Vatana.
- Bulun sıracıkları, angıları gösterer peetçinin istemeklerini.
- Nesoy duygularlan yazılı şiir?
- Var mı şiirdä avtorun pozitiyası? Bulun o sıracıkları.

20 İlerledin cümleleri:

- Vatan – o ...
- Şükürüm senin ...
- Bucak sizin için yanık ...
- Herbir sofra ...
- Ko şılasın ...

21 Bulun cümleleri, angılarını yakışêr kullanmaa tezis gibi. Dooruluunuzu inandırın.

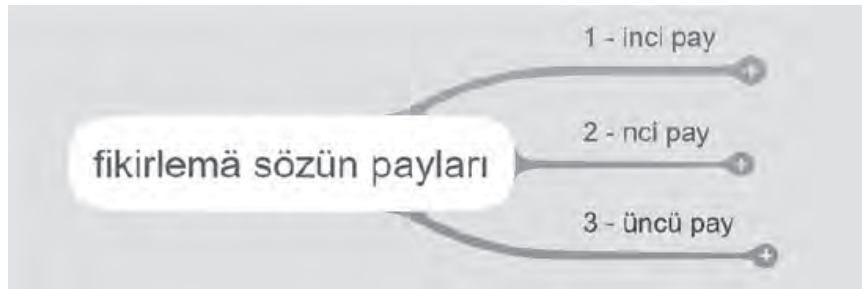
- Bizim aylemiz Moldovada geziyâ gidecek.
- Var mı nicä annadasınız kendi duuma erleriniz için?
- Olur mu insan sevgisiz ana tarafına?
- Dostlar, koruyun naturayı hem soluu!
- Büük zaamet bân koydum zanaat kabletmäk için.

22 Sanın, ki siz gid. Angı görümnü erleri göstereceydiniz musaafirlerä? Ne onnara annadaceydiniz?

23 Verili temalara görä yazın mini – yaratma:

- Evdä güneş ta taa pek yısıdêr.
- Moldova – büülü bir toprak.
- Ana evin duvarları – insanın koruyucusu.

24 Verili intelekt kartanın shemasını ilerledin, payları söläyin, herbir pay için annadın.



Sintaksis



Sintaksis – gramatikanın ölä bir bölümüdür, angısında üüreniler:

- laf birleşmeleri;
- sadä hem katlı cümlelär;
- cümlelerin biri-birinä baalaşması;
- cümlelär doorudan hem kıynaş sözlän;
- punktuatıya kuralları hem cümleyä baalı başka soruşlar.

Gagauz dilinin sintaksisi, nicä dä bütünnä gramatikası, ayrırlêr biraz başka türk dillerindän, neçinki gagauz dili diildir türk dillerin bir dialekti, ama o kendibaşına bir dildir, angısının var kendi gramatika hem sintaksis özellikleri hem kanunnarı.

Gagauz dilindä cümlelerdä söz dizimi diildir ölä çetin, nicä başka türk dillerindä: söz dizimi taa bol, taa serbest. Gagauz dilindä predikat var nicä bulunsun cümlelerin bitkisindä, orta erindä ya da başlantısında.

Gagauzların literatura dilindä var nicä görüp-okumaa uzun sadä cümleleri, türlü katlı dallı hem dalsız cümleleri, cümleleri doorudan sözlän hem türlü laf çevirtmelerinnän. Bu gösterer, ani gagauz dilinin gramatika kanunnarı uygun, ani o var nicä ilerlensin da her taraftan zengin olsun.

Gagauzların bilindir aydınadıcısı M. Çakir „Viața Basarabiei” dergisindä 1934-üncü yılda, 5-inci nomerindä açıklêr, ani gagauz dili yakın türk dilinä, bir taraftan, öbür taraftan, o ayrırlêr Türkiyä türkçesindän. O yazêr: „Gagauzların lafetmâk dili türk diliydir, benzeer osmannı türk dilinä, ama gagauzlar bilmeelr osmannı türklerin literaturasını hem yazılarını, ... zerä osmannılar çok laf, çok söz almışlar farsilerdän hem arablardan”.

Onuştan, sintaksisi üürenärkän, läüzüm denemää, seçmää gagauz cümlelerin farklını.

§ 1. Serbest laf birleşmeleri

Gramatikayca hem maanayca biri-birinä baalı da taa doludan obyektleri, onnarın nışannarını gösterän iki ya da birkaç laf laf birleşmesi sayılêr.

Subyektlän predikat laf birleşmesi sayılmêr.

Herbir laf birleşmesindä var **temel** laf hem **belliedici laflar**. **Temel** laftan koyulêr soruş **belliedici** laflara. **Belliedici** laflar, **temel** lafın soyunu, nışanını, halını gösterip, genişleder onun maanasını.

nesoy? nesoy?

Örnek: aaç – **balaban aaç**, **kalin aaç** (laf birleşmeleri iki laftan düzülü)

nicä? nicä?

serin – **pek serin** (iki laftan kurulu), **güzün gibi serin** (laf birleşmesi üç laftan kurulu).

<i>nesoy?</i>	<i>ne?</i>
↓	↓
sürülmüş tarla	un üütmää
↓	↓
işt	adl.
adl.	işl.



nesoy?

keskin bıçak
↓ ↓
nış. adl.

nicä?

taş gibi çetin
↓ ↓ ↓
adl. ardlafl. nış.

- Angı laflar laf birleşmesi sayılêr? Örnek verin.
- Laf birleşmenin temel sözü angısıdır? Örnektä gösterin.
- Laf birleşmenin belliedici lafları angısıdır? Örnektä bulun.
- Laf birleşmeleri kaç laftan olur kurulsun? Örneklerdä açıklayın.
- Angı laf birleşmelerinä var nicä demää iştenlikli laf çevirtmesi? Örnek verin.

1 Çıkarın S. Kuroglunun şiiirindän laf birleşmelerini.

Güz altın döşeklän
Yolumu örter.

Yukarda geç yazlan
Lüzgär koolaşêr.

2 Laflan „Güz” nesoy asoñiañiyalar sizdä olêr? Getirin onnarı laf birleşmelerinnän.

3 Çıkarın sade laf birleşmelerini, açıklayın dooruluunuzu.

Daayın boyunda, çam daayı, uuldêêr daa, daa hem kır, bir saadın içindä, durmuş saatlar, kurak yaz, yaz kurak, kızgınnıktan hem sıcaktan, kuraklın sebebinä, becerikli oynamaa, oynêêr kemençedä, oyun vakıdında, güz vakıdı.

Tut aklında

Laf birleşmesi olmêêr:

Cümlelerin gramatika temeli (subyekt + predikat): *Tren yaklaşêr.*

Cümlelerin birsoy payları: *büüklär hem küçüklär; kaçınêrlar hem şımarêrlar*

Kendibaşına hem yardımcı söz payı: *nicä masalda; ko çalsın; makarki yorgundum*

Adlardan hem işliktän katlı predikat: *fermer olacek, läüzım korunmaa*

Çiftli laflar: *alış-veriş, çanak-çölmek*

4 Belli edin laf birleşmelerini modelä görä (temel laf+ belliedici laf).

- | | |
|------------------------|-----------------|
| 1. Parladı göktä | A. adl. + adl. |
| 2. Biraz benizsiz | B. adl. + nış. |
| 3. Bayırların tepeleri | C. adl. + ader. |
| 4. Sabaalen erken | D. nış. + işh. |
| 5. Dolu başak | E. işl. + adl. |
| 6. Herbir adım | F. işl. + işl. |
| 7. Dooru söylemää | G. işl. + işh. |
| 8. Yolladı üürenmää | J. işh. + işh. |



- 5 Aşağıdaki laf birleşmelerini yazın, onların temel hem belliedici laflarını bulun, temel laflardan belliedici laflara soruş koyun, açıklayın, kaç laftan kurulu laf birleşmesi, var mı onların arasında iştenlikli laf çevirtmesi.

Kıvrak yazmaa, kiyat okumaa, demekli okumaa, çabuk gelmaa, otuzunda dönmää, derindän düşünmää, balaban çocuk, büyük boylu çocuk, alçak evcääz, üüsek bayır, uzun pardi, dar sokak, kısa farta, biyaz gölmek, kısa enni gölmek, kırmızı boyada fistan, daada beni kaybedän bobacım, aul boyunda açan çiçek, çöşmenin yanında oturan kız, pınar suyu içän yolcu, maaza içindä duran fıçı, evin yanında büyüyan salkım, zor yollar, zor pinmaa, göktä uçuşan kırlangaçlar, kapuyu açan musaafir, çiçektän-çıçää uçan kelebek, bal yapmaz arı, aul üstünä konan garga, kümes yanında ötän horoz.

- 6 Okuyun şiiri. Söläyin temasını, öz fikirini.

Geç güz naturaya geldi,
Sarı yaprak erä düştü.
Gözäl güllär **suuklara**³ küstü,
Sıcak erlerä kuşlar uçtu.
Patlacannar da sörpeşmiş,
Derin şu kraa onnari öpmüş.

Heptän çıplak daalık kalmış,
Fena lüzgär onu soymuş.
Çotuklar da üzüksüz
Kalmışlar, sansın **üüsüz**¹.
Silkinerlär, zavalılar,
Ki geler o ayazlar.

- Çıkarın şiirdän türlü modeldä laf birleşmelerini. Belli edin temel lafı, koyun soruşları.

Laf birleşmelerin bölümneri (temel laflara görä)

Bakarak ona, angı söz payıdır **temel** (belliedilän) **laf**, biliner iki türlü laf birleşmeleri:

1. **İşliktän laf birleşmeleri**, angılarında **temel lafı işliktir, iştenniktir** ya da **haliştenniktir**.

Örnek: a) kiyat **yazmaa**, seslän **okumaa**, kat-kat **toplamaa**; ä) kiyat **yazan**, türkü **çalan**, sokak-tan **geçeräk**.

Örnään1-inci sırasında temel laflar **yazmaa, okumaa, toplamaa – işliktir**, onnardan koyulêr soruş **ne? nicä?** belliedici laflara – kiyat, seslän, kat-kat. **Örnään 2-nci sırasında temel** laflar **yazan, çalan, geçeräk – iştenniktir hem haliştenniktir**, onnardan koyulêr soruşlar **ne?** hem **nere-dän?** belliedici laflara – kiyat, türkü, sokaktan.

2. **Adlardan laf birleşmeleri**, angılarında **temel lafı** olur olsun **adlı söz payları** (*adlık, nişannık sayılık* h. b.):

Örnek: meraklı **roman**, pek **gözäl**, bobasından **balaban**.

Bu laf birleşmelerindä **temel** laflar **roman, gözäl, balaban**. Onnardan var nicä koymaa soruş belliedici laflara: **roman nesoy?** meraklı, adlı söz payları **balaban kimdän?** bobasından.

Bu hesaba görä adlardan laf birleşmeleri var nicä olsun:

a) **adlıktan, açan temel laf – adlıktir:** kara **beygir**, taştan **ev**, annaşılı **soruş**, beş **kişi**, çakıllı **yol**, üklü **araba**. Bu laf birleşmelerindä **temel** laflar **adlık – beygir, ev, soruş, kişi, yol, araba**. Belliedici laflar kara, taştan, annaşılı, beş, çakıllı, üklü. Temel laflardan belliedici laflara soruş koyulêr.

ä) **nişannıktan, açan temel laf – nişannıktir:** pek **eşil**, altından **paalı**, kayet **çetin**, bal gibi **tatlı**.

b) **aderliktän laf birleşmeleri.** Onnarda **temel laf – aderliktir:** eni **bişey**, büyüklerdän **birkim-sey**, beenilän **nesä**;

c) **işhallıktan laf birleşmeleri.** Onnarda **temel laf – işhallıktir.**

Örnek: heptän **geç**, pek **çoktan**, dübüdüz **geeridä**, pek **erken**.



7 Verili cümledän çıkarın laf birleşmelerini, belli edin temel lafını.
Bucak tarafında güzün çiftçi insannara çok iş açılêr.

- Angı laf birleşmeleri sayılêr işliktän laf birleşmesi? Örnek verin.
- Angı söz payları temel laf olêrlar adlardan laf birleşmelerindä? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Nişannıklı laf birleşmelerinä neçin adlıklı laf birleşmesi deerlär? Kendi örneklerinizdä inandırın.
- Angı laf birleşmeleri sayılêr aderlikli laf birleşmesi? Örnek veriniz.
- İşhallıktan laf birleşmelerindä angı söz payı temel lafı olêr? Kendi örneklerinizdä bulun.

8 Aşaadaki laf birleşmelerini yazın, onnarın temel laflarını bulup, belli edin, angı bölümdändir o laf birleşmesi. Verilmiş örnäa kullanın.

Sarı bariz, ipek dartı, şen adam, bendän balaban, pek gücenik, hepsindän beter, heptän yufka, içerdän çıkmää, çekiçlän düümää, dört yaprak, kardaşlarınnan buluşmaa, beşinci katta, yoldan sapmaa, iki yıl aaramaa, boz tüüdä, uzun-uzun bakmaa, süpürülmüş sokak, havez üürenmää, kızgın kumda izlär, yortuycasına giyimni, herkerä düşünmekli, biyaz bişey, hazır gitmää, daadan geçmää, pek geç, çoktankı vakıt, dübüdüz kınaş çizilmiş, pek çetin, taa hızlı.

Örnek: sarı toprak – adlıktan laf birleşmesi.

9 Aşaadaki laflarlan laf birleşmesi kurun, onnarda temel lafların altlarını çiziniz, söläyin, angı söz paylarından kurulu temel laflar, buna görä yazın, angı bölümdän bu laf birleşmeleri. Kullanın verilmiş örnäa.

Dökmää, su; seslemää, kızkardaş; pinmää, aaç; etişmää, derä; atlamaa, hendek; girmää, içër; yaşamaa, küü; sandık, aaç; çorba, imää; surtuk, mamu; kalpak, bän; gelmemää, şen; sıravardır, sürçmää; benzemää, anası; yorgun, iş; yortu, giyinmää; tatlı, şeker; kazan, beş; gün, birkaç; üüsek, okadar; onbeş, yakın; gezmää, güleräk; uçan, kuşlar; çüvendä, kaynatmaa; erken, kalkan; aul, girän; sofra, oturan; yakar, biberlär; akar, sular; toplanmış, bereket; kazılmış, başça; sürülmedik, tarla; istedii, erlär; düzülmüş, evlär; boyanmadık, pençerä; karıştı, fikirlär.

Örnek: kesmää, baa – baa kesmää (işliktän laf birleşmesi).

10 Toplayın lafları maanalarına görä da kurun onnardan laf birleşmesi.

- | | |
|--------------|-----------|
| a. kaurulmuş | ● filcan |
| b. pişmiş | ● kiyat |
| c. kaynanmış | ● yımırta |
| d. okunmuş | ● roman |
| e. yazılmış | ● su |
| f. kırılmış | ● kartofi |
- Bir laf birleşmesinnän kurun söyleyiş.
 - Kurun kendinizdän temel hem belliedici laflardan 3-är çift da teklif edin dostlarınız, koyarak soruş, toplasınar onnardan laf birleşmesi.



Gavril Gaydarcı

(1937–1998)

Duuması ceviz ayının 2-ndä 1937-nci yılda Kırbaalı küüyündä Valkaneş dolayında.

1957-nci yılda girer üürenmää Kişinöv Devlet Universitetinä istoriya-filologiya fakultetinä. 1963-üncü yılda Belğ Devlet İnstitutunda çalışmaa başladı, 24 yıldan zeedä orada işledi üüredici.

Gavril Gaydarcı, bilimci, son vakıtlarda çalıştı Moldovanın Bilim Akademiyasında Gagauz Bolümün başkanı. Kullandı yazıcılık işlerini dä. İlk literatūra kiyadı şiirlärlän çıktı 1972-nci yılda.

1982-nci yılda-toplum kiyadı „Çık-çık, güneş”. 1962-nci yılda o yazdı bir annatma „İki ool”. Şiir toplumu „Ana tarafım”, elbetki, kendi Bucak tarafı için, yazıcının duuma erleri için.

Büünkü gündä Komrat Teoretik lişeyi onun adını taşıyêr. Komrat Şan Aleyasında ona koyuldu büst.



11



Demekli okuyun şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Saalcaklan, Ana Tarafım

Saalcaklan
Kal,
Gözelim-tarafım!
Afet beni,
Ki giderim
Bucakım!

Afet beni,
Cayıllımı,
Ki braktım
Çok vakıda,
Çok yıllara
Bän seni...
Gelir vakıt –
Bän dönärim
Evimä,
Cayıllı da
Çevirärim
Bilgiyä!

Güceniktir
Bilgisizlik
Dünnedä,

Nicä nursuz
Sapa-saa göz
Üzündä.

Ana taraf,
Küsmä sän pek
Ooluna:
Düşä-kalka,
Bän dönärim
Yoluna.
Hiç bir vakıt
Brakmayarım
Tek seni,
Ecel etmäm,
Görmedään ki

Bän seni...
Büüttün beni
Kısmetliktä,
Bucakım,
Şükür sana,
Ana-boba
Tarafım!

Gavril Gaydarcı



Zenginnderiz sözümüzü

cayllık – bilgisizlik

tek – yalnız

nursuz – şılaksız

ecel – **kader** – ömür



Dikat oku da sölä ...

- Okuyarkan şiiri, nesoy fikirlär aklınızdan geçer?
- Nesoy duygular peydalanêr?
- Kolay mı ayrılmaa sevgili küüyündän? Neçin?
- Sanki dönecek mi geeri şair? Angı sıracıklar inandırêr?
- Neyä çaarêr bizi avtor şiirdä?

- 12 Çıkarın şiirdän artistik kolaylıklarını, maanalarını açıklayın. Annadın onnarın rolunu şiirdä?
- 13 Çıkarın şiirdän laf birleşmelerini, yazın onnarı tefterlerinizä. Belli edin bölümnerini temel lafına görä.

Laf birleşmelerin bölümneri (belliedici lafların maanalarına görä)

- 14 Resimä bakarak, kurun da yazın laf birleşmeleri. Belli edin onnarda temel hem belliedici lafları, koyun soruş, gösterin söz paylarını. Belliedici lafların ne cümlä payı olduunu annadın.



Laf birleşmeleri belliedici lafların maanalarına hem cümledä funktşiyalarına görä var üç türlü:

1. **Bellilikçi** – nesoy? kaçınıcı? h. b.

2. **Tamannıkçı** – ne? neyi? neyä? nedä? nedän? h. b.

3. **Hallıkçı** – nicä? neredä? nezaman? h. b.

1. **Bellilikçi** laf birleşmeleri deniler te o laf birleşmelerinä, angılarında belliedici laf her zaman cümledä bellilik olêr, göstererek temel lafın nesoyssa bir nışanını (sayısını, rengini, dadını h.b.). Bellilikçi laf birleşmelerin temel lafı – **adlıktır**.



Örnek: **kara** beygir (nesoy?), **bizim** işimiz (kimin?), **ikinci** klas (kaçıncı?), çok vakit (nekadar?), **bıldırkı** bereket (nezamankı?), **kasabalı** yardımcılar (nereli?), **iki yıllık** tosun (kaç yıllık?). 1. Kurak havanın beterinä **bıldırkı bereket** pek yufkaydı. 2. Bu yıl biz üüreneriz **sekizinci klasta**. 3. **Benim kardaşım** üürener Komratta.

2. **Tamannıkçı** laf birleşmeleri deniler te o laf birleşmelerinä, angılarında belliedilän (temel) laf – **işlik** ya işlik formaları (**iştennik, haliştennik**), belliedici laf ta – **tamannık** erini tutêr.

Örnek: **kiyat yazmaa (ne?)**, **tarlayı sürmää (neyi?)**, **kızçaazı giidirmää (kimi?)**, **baayı bozmaa (neyi?)**, **bana bakmaa (kimä?)**. 1. Çiftçilär erkencä **sürdülär tarlayı** da başardılar **güzlükleri ekmää**. 2. Evdeki **yaratmalarımızı** biz eni tefterlerdä **yazêrız**.

3. **Hallıkçı** laf birleşmeleri deniler te o laf birleşmelerinä, angılarında temel laf predikat olêr, belliedici laf ta hallık erini tutêr.

Örnek: **çemrek işlemää (nicä?)**, **gecä-gündüz** çalışmaa (nicä?), **ikişär-ikişär** saymaa (nicä?), **gagauzça** lafetmää (nicä?), **yukardan düşmää (neredän?)**.

1. Harman vakidında çiftçilär **kırda gecä-gündüz işleerlär**. 2. Üülen ekmeeni onnar **iyerlär** bir gölgeciğe.

Bellilikçi, tamannıkçı hem hallıkçı laf birleşmeleri düzülerlär yamanmak, uzlaşmak ya kullanmak baalantılarının.

Örnek: **ara** duvar (yamanmak), **koyu** boya (yamanmak), **ikinci** kat (yamanmak), **raatlık** bulmaa (kullanmak), **çiçekleri** koparmaa (kullanmak), **senin** kiyadin (uzlaşmak).

1. **Daalarda** artık **işidilmeer** kuşların gözäl çalması. 2. Yaban hayvannarı da **gecä-gündüz kışlamak için hazırlanêrlar**. 3. Onnar, **sakınarak, aykırılêêrlar açık erleri da birdän yok olêrlar aaçlar arasında**. 4. **Bizim analarımız-bobalarımız** gagauz adetlerini koruyêrlar.

- 15 Aşaadaki laf birleşmelerini yazın bölük-bölük: I-inciye ayırın bellilikçi laf birleşmelerini, II-nciye – tamannıkçı laf birleşmelerini, III-üncüye – hallıkçı laf birleşmelerini. Temel laflardan belliedici laflara soruş koyun.

Tuzlu su, biyaz kaar, su içmää, üç yıllık koyun, ayakça durmaa, senin oolun, masal annadarak, şiret kız, uçan kuşlar, hızlı kaçmaa, şkolaya gidän, kara toprak, sekizinci klasta, bizim küü, üüsek aaç, gagauzça lafetmää, iş başarmaa, üürediciyi sesleyärkän, okunmuş kiyat.

- 16 Aşaadaki cümleleri okuyun. Nişannı laflara uygun belliedici laf ekläyin.

Koli skoladan çıktı, avtobusa dooru örüdü. Avtobusa **pindi** da bilet aldı. Boş bir skemneyä **oturdu**. Yaşlı bir adam **ayaktaydı**. Çocukak o yaşlı **adama** sesetti. Kendi erinä **otursun** teklif etti. Adam **çocuu** şükür etti. Ne **gözäl** örnek gösterdi Koli!

- 17 Aşaadaki cümleleri yazın, bellilikçi, tamannıkçı hem hallıkçı laf birleşmelerini bulup, onnarı ayırı çıkarın, analiz yapın. Onnarın bölümneri için annadın.

Mali, kara çemberini dartıp, sokaa çıktı⁴. Sokakta çok vakit başka karılar artık oturardılar. Karılar lafedärdilär **buyılki¹** bereket için. İlk yazın sade bir yaamur yaadı. Aaçlarda, allele, meyva olacek, ama karıkları lăázım sık-sık sulamaa da olsun biber, patlacan insana. Lăázım çemrek işlemää, gecä-gündüz çalışmaa da kurtarmaa bereketi. Bizim tarlaları derin sürerlär, ama, açan yaamurlar yaamêêr, bereket azarak olêr. Acaba, nezaman gelecek olä vakit, açan bizim tarafta da insannar başlayacaklar **tarlalarını³** göldän sulamaa?

Şindi hepsi tersinä olêr, insan çok işleer, kaçarak gezer, ama **raatlık²** bulamêêr. Yaamurlar hep yaamêêr!



18 Toplayın cümleleri. Söyleyişlerin maanalarını açıklayın.

- | | |
|-------------------------------|-------------------|
| 1. Güneş şafkı girmesin deyni | iilik bulurmuş |
| 2. Dost belli olurmuş | pençereyi kapadın |
| 3. İilik yapan | kara gündä |

19 Resimä görä türlü laf birleşmeleri kurun, tefterlerinizä yazın, onnarın temel hem belliedici laflarını bulun, angı bölümnerdän onnar belli edin.



Konstantin Vasilioglu

(1938–2014)

K. Vasilioglu duudu Bolgrad rayonunda Aleksandrovka (Satılık – Hacı) küüyündä. Burada bitirdi 7–nci klasi, orta şkolayı ilerletmää deyni, gitti Çişi küüyündä üürenmää.

1965 – inci yılda Tiraspol Pedagogika İnstitutunu başardı. Çalıştı bilim zaametçisi Pedagogika hem Psikologiya Bilim - aaraştırma İnstitutunda.

K. Vasilioglu çok şkola kiyadı, üürenmäk programaları, kurikulumları hazırladı. Çıktı 3 kiyat kendi yaratmalarınnan: „Sevgilim” (şiir toplumu), „Vatanım – Bucak” hem „Masallar. Uygun sözlär. Bilmeycelär”. Küçüklerä

deyni hazırladı „Bukvalık” (1996y.), „Sızıntıcık” (1996y.) h.b. kiyatları. 1998 – inci yılda kabletti ad „Gagauziyanın Şannı Vatandaşı”.

20 **Şiiri demekli okuyun. Temasını hem öz fikirini açıklayın.**

Vatanım – Bucak

Vatanım – Bucak.
Taraflım – sıcak.
Gelinnär – toomruk.
Güveelär – toomnuk.

Gagauz – **çetin**,
Talantlı, metin,
Sevdası – **kızgın**,
Alınmaz satın.
Karılar – yalpak,
Evleri – pek pak,
İşleri – kırnak,
İnanmasan – bak.

Halkım – çalışkan,
Şaraplar – kâr kan.
Otur, moldovan,
Bizdä bir vatan.
Ha, buyuralım,
Türkü çalalım,
Herkerä, dostum,
Birerdä olalım.

Vatanım – Bucak!
Taraflım – sıcak!
Ölçüsü – karat!
Merkezim – Komrat!

Konstantin Vasilioglu



Zenginlerimiz sözümüzü

karat – altın ölçüsü

?

Dikat oku da sölä ...

- Ne sölenler tarafımız için bu şiirdä? Angı gözäl lafları avtor kullanêr?
- Angı nışannar gagauzlara deyni taa yakışıklı?
- Neçin avtor deer: „**Otur, moldovan, bizdä bir Vatan**“?
- Kompozitiyasına görä nesoy kurulu şiir?

21 Şiirdä nışannı laflara uydurun sinonim.

22 Lafların „Ölçüsü – karat!“ maanasını açıklayın.

23 Çıkarın laf birleşmelerini şiirdän. Belli edin onnarın temel lafın hem belliedici lafın maanasına görä olduunu.

24  Angı halklar taa yaşêêr Gagauziyada? Annadın onnarın kulturası için.

§ 2. İzafetlär

1 Verili laf birleşmelerindän ayırın bellilikçi laf birleşmelerini:

Okumaa kiyat, eşil aaç, gelmäâ geç, baktı bet, kesilmiş ekmek, zaametçi insan, beklemäâ çok, maavi gök.

- İnandırın dooruluunuzu.

2 Aşaada verili işleri yapın:

Evin kapuları bana açık, çünkü o – benim evim.

- Verili cümlelerin maanalarını açıklayın. Argumentli annadın, ne onnarı birleştirir.
- Çıkarın ilk cümledän bellilikçi laf birleşmelerini Neylän onnar başkalanêr?
- Düzün taa bellilikçi laf birleşmesi, angıların belliedici lafı türlü söz payı olsun.

Bakarak ona, belliedici laflar angı söz paylarıdır, bellilikçi laf birleşmeleri iki türlü vardır:

I. Birinci soy bellilikçi laf birleşmeleri.

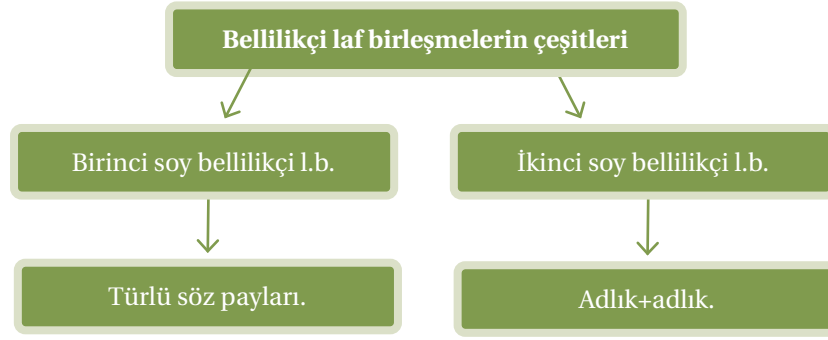
II. İkinci soy bellilikçi laf birleşmeleri.

I. Birinci soy bellilikçi laf birleşmeleri te onnardır, angılarında belliedici laflar – **nışannık, sayılık, işhallık, aderlık hem iştennik. Örnek:** maavi gök, dört pençerä, sekizinci klas, bu ev.

II. İkinci soy bellilikçi laf birleşmeleri düzülü salt adlıklardan.

Bölä laf birleşmelerinä izafet deniler. Belliedici laf hem temel laf – adlıklardır. **Örnek:** altın saat, rezina top, kadifä fistan, demir kapu.





Birinci soy bellilikçi l.b.

- Maavi gök – niş. + adl.
- Dört pençerä – sayılık + adl.
- Bu ev – aderlik + adl.
- Az vakıt – işhal. + adl.
- Geçmiş günnär – iştennik + adl.

İkinci soy bellilikçi l. b.

- Altın küpä – adl. + adl.
- Çay otu – adl. + adl.
- Taş yol – adl. + adl.
- Fidanın yaprakları – adl. + adl.
- Evin duvarları – adl. + adl.

Gagauz dilindä, nicä da başka türk dillerindä, özel bir soy laf birleşmeleri kullanılır: **şişä boncuk, gül suyu, pençerä şişesi, sobanın bacası, taliganın tekerlää**. Bölä strukturada laf birleşmeleri **izafet** sayılır.

İzafetlär sade adlıktan kurulêr: butakım laf birleşmelerindä temel laf ta, belliedici laf ta adlıktır. Adetça gagauz dilindä üç türlü izafet belli ediler:

birinci hesaptan izafet – **toprak çanak, şişä bomboni, pardı aul** (belliedici laf temel lafa **yamanêr**);

ikinci hesaptan izafet – **baa böcää, kosa taşı, er tavsamı** (temel lafın hem belliedici lafın arasında **saabilik baalantısı**);

üçüncü hesaptan izafet – **uşaan oyuncakları, bakırın kapaa, klisenin çannarı** (temel lafın hem belliedici lafın arasında **saabilik baalantısı**).

Birinci hesaptan izafetlär geniş kullanılır gagauz dilindä: **tafta aul, kadifä fistan, altın küpä, şişä yol** h.b.

Cümledä birinci hesaptan izafetlerin payları başka-başka cümlä payı olêr: temel laf hallara görä diişiler da hertürlü cümlä payı var nicä olsun; belliedän laf her zaman belliliktir.

Örnek: Bu **yapaa çorapçıkları** babum verdi bana duuma günümdä. (Temel laf **çorapçıkları** – tamannık: verdi **neyi?** **çorapçıkları** G.h.; belliedän laf **yapaa** – bellilik: çorapçıkları nesoy? **yapaa**).

İkinci hesaptan izafetlär gagauz dilindä termin gibi taa çok kullanılır: **papşoy unu, baş aarısı, er tepremesi, rakı sabunu, koyun piiniri, sır aulu, kopek üzümü** h.b.

Cümledä ikinci hesaptan izafetlär bütünnä bir cümlä payı olêr. Temel laf hallara görä diişiler da hertürlü cümlä payı olêr; belliedän laf hallara görä diişilmeêr, ama temel laftan ayırlımêêr da onunnan barabar bir cümlä payını düzer.

Örnek: Gagauz karıları pek mayıl olêrlar **pençerä çiçeklerinä**. (İkinci hesaptan izafet **pençerä çiçeklerinä** – tamannık: mayıl olêrlar **neyä?** **Pençerä** barabar bir cümlä payı tamannık sayılır).

Üçüncü hesaptan izafetlär gagauz dilindä kullanılır yazılı sözdä dä, aazdan sözdä dä: **aacın kökleri, parmaan ucu, küüyün kenarı, Katinin kakusu, dädunun evi, komuşunun aulu, evin saabisi** h.b. Cümledä üçüncü hesaptan izafetlär bütünnä bir cümlä payı olêrlar. Temel laf hallara görä diişiler da hertürlü cümlä payı olêr; belliedän laf hallara görä diişilmeêr, ama temel laftan ayırlımêêr da onunnan barabar bölünmêz bir cümlä payını düzer.

Örnek: Babunun masallarından bän illi annadım, çok işleri üürendim. (Üçüncü hesaptan izafet **Babunun masallarından** – hallık: annadım *neredän? näändan?* **Babunun masallarından** Ç.h.; belliedän laf **babunun** barabar temel laflan **masallarından** bölünmüz cümlä payı hallık sayılêr).

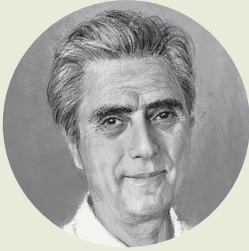


3 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizä yazın. Birinci, ikinci hem üçüncü hesaptan izafetleri bulup, belli edin, angı cümlä payı olêrlar.

1. Annadıcının gözleri nemdilär. 2. Ev saabisi en büyük kolacı çıkarêr hem onnarın kalpaklarına kitka koyêr. 3. Boranın kuvedi büüktü. 4. Yalpu çayırında, tolokalarda eski vakıtlardan beeri insannar otladêrlar kendi hayvannarını. 5. Küüyün sponsorları yardımcı oldular eni uşak başçasını düzmää. 6. Muzezdä var binnän eksponat, angıları göstererlär gagauzların tarihini, kulturasını, adetlerini. 7. Küüyün içindän geçän taş yol diildi pek düz. 8. Dünnedä gözäl ufacık menevşa çiçeeni ilk sefer Vizantiyada hesap almışlar. (*M. Mercanka*) 9. Gençlerin sevgisi menevşa çiçeendän çeketti. (*M. Mercanka*)

4 Aşaadaki lafbirleşmelerini ayırın bölümnerinä görä. Açıklayın izafetlerin soylarını.

Fıçının dibi, duvarların köşesi, dünürçülerin haberi, taliga tekerlää, ceviz fidanı, üç kardaş, demir kürek, kazma sapı, diirenin dişleri, turşu suyu, ördek yımirtası, balaban kızlar, bu tefter, harman vakıdı, maaza boyu, çiçäân yaprakları, kirez aacı, şişä boncuk, çüvenin dibi, çobanın sopası, yastık üzü, masa bezi, altın sincircik, Çıbık günü.



Dionis Tanasoglu

(1922 – 2006)

D. Tanasoglu duudu Kiriet – Lunga küüyündä Çadır dolayında. Başlankı şkolayı burada başardı, sora Akerman kasabasında üürendi.

Dionis küçüktän taa göstermiş çekilmesini incä zanaatlara: literaturaya, resimä, muzıkaya. Kişinöv „Ion Creangă” adına Pedagogika İnstitutunu başardı hem üürendi Leningrad Teatru İnstitutunda (1947–1949 yy.).

Bilindir yazıcı, peetçi, folklorcu D. Tanasoglu kendi yaratmalarında gösterer gagauz halkının yaşamasını, insanın vatandaşlık borcunu. O – ilk gagauz Yazıcılar Birliin azası. Kurdu gagauz alfabetinin proektini .

1959 – uncu yılda peydalanêr ilk folklor hem şiir kiyadı gagauz dilindä „Bucaktan seslär”.

Onun basılı kıyatları: „Çal, türküm” – 1966, „Adamın işleri” – şiirlär (1969), „Hoşluk” – şiirlär (1970), „Gençlik türküleri” (1975)... Onun en büyük literatür yaratması „Uzun kervan” romanı (1985).

D. Tanasogluya Gagauziya Hükümeti verdi ödül „Gagauziyanın Şannı Vatandaşı”. Taa irmi yaşında yoktu o etiştirdi pay alsın en kannı, en cellat ikinci dünnä cengindä, bu üzerä var medalileri.

Ama onun en önemni ödülleri, nagrağaları gagauz halkına izmeti için verildilär incäzanaatta, literatürada yaratmakları için. Moldova Devleti verdi Tanasogluya „Şannı incäzanaatçı” adını hem üüsek devlet medalisini „Ordinul Republicii”. Gagauziya Avtonom Bölgemizin dä Hükümeti nişannadı çalışkan, çok etiştirän yazıcıyı, bilimciyi, profesoru Tanasogluyu da „Gagauziyanın Saygılı Vatandaşı” adını baaşladı.

5



Okuyun demekli şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Büüttün beni

Ana Bucaam, o
Kolların yalpak
Beni salladı,
Taşydın kucak.
Aazında yorgunç
Çiinedin ekmek,
Dişsizi beni
Besledin mek-mek.
Sesimi düzdün,
Bıkmazlık ettin.
Dilsizi beni
Lafçı üürettin.
Uykumu korudun,
Oturdun ayak.

Baarganı beni
Uyuttun susak.
Türkü boşçanı
Cömert çözdürdün.
Sallangacımda
Nazlı peet ördün.
Yakıcı kömreendän
Tatlı süt düzdün.
Doymazı beni
Doyurdun üstün.
Bucakım, anam,
Hiç yok şaşmaklar,
Sän ki kaldırdın
Dev gibi oollar.

Dionis Tanasoglu



Zenginnederiz sözümüzü

susak – sessiz

kömreen – yaban sarmısaa

?

Dikat oku da sölä ...

- Kimin adından yazılı şiir?
- Nicä büütmüş oolunu Bucak? Neyä onu o üüretmiş?
- Kiminnän var nasıl yaraştırmaa Bucaa?
- Neleri sıralêêr avtor şiirdä?
- Nicä annêêrsınız sıracıkları „sän ki kaldırdın dev gibi oollar“?

6

Çıkarın şiirdän artistik kolaylıklarını. Açıklayın maanalarını.

7

Çıkarın şiirdän birär laf birleşmesi herbir bölümdän (bellilikçi, tamannıkçı, hallıkçı). Temel lafindan belliedici lafa soruş koyun.

8

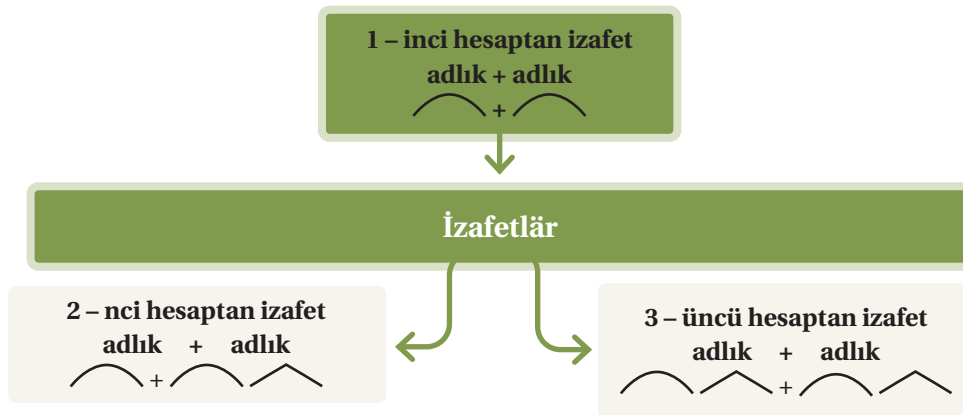
Aşaadaki verili laflara sinonim bulun:

beslemää –
cömert –
yorgun –
kolların –

bıkmazlık –
boşça –
üstün –
oollar –

§ 3. İzafet konstrukçiyaların strukturası

- 1** Verili laf buludundan toplayın nekadarsa nicä laf birleşmesi, belli edin onnarın izafetlerini.



- 2 Aşağıdaki izafetleri yazın üç direğe: I-inciye ayırın ilk hesaptan izafetleri, II-nciyä - ikinci hesaptan izafetleri, III-üncüyä - üçüncü hesaptan izafetleri. Saabilik formasının afikslerini belli edin.

Bakır tencerä, demir kürek, aul boyu, ipek gölme, taş köprü, maaza kapusu, gök taşı, çöşmä suyu, booday tenesi, çay otu, papşoy unu, ev saabisi, pardı aul, Saman Yolu, panayır malı, küüyün kenarı, şolanın yapısı, koçun buynuzları, ana dili, Gagauz Eri, Sabaa Yıldızı, inek südü, keçi memesi, guguşun kanatları, kloçkanın piliçleri, kuan balı, aacın gölgesi, demir enser, **çini** çölmek, er tavşamı, derenin köprüsü.

İzafetlerin özellikleri:

1. Kurulu iki adlıktan: **taş yol, tafta köprü, çiçek kokusu, derenin boyu;**
2. İkinci hesaptan izafetlər termin maanasında kullanılêr: **bel kemii, göz yaşı, gök kuşaa, Çoban Yıldızı, laana yapraa, diş otu;**
İkinci hem üçüncü hesaptan izafettä laf birleşmeleri bir cümlä payı olêr:
Kasabanın evleri çok balabandılar.
3. Üçüncü hesaptan izafetlerin lafları ikisi dâ var nicä kullanılsınar birlik hem çokluk sayısında:
horozun kanadı – horozların kanatları;
4. Bir temel lafın önündä var nicä birkaç belliedici laf olsun:
Karıların, adamnarın hem uşakların rubaları;
Açan yok baalayıcı, onnarın arasında virgül koyulêr;
5. Bir belliedici lafın yanında olur olsun birkaç temel lafı:
Evin pençereleri hem kapuları;
6. Bölä izafetlerä taa başka belliedici hem temel laflar hem birinci, hem ikinci paylarına
eklener, onnarın içindä başka kendibaşına bellilikçi laf birleşmesi düzüler:
Pedagoğika Universitetin millet filologiya hem istoriya fakulteti.



- 3 Aşaada verili laflardan düzün üçüncü hesaptan izafet laf birleşmelerini. Herbir belliedici lafta olsun ikişar temel laf. Verilmiş örnäa kullanın.

Booday – başak, tenä; kapu – tafta, eşik; uşak – ruba, ayak kabı; gül yaprakları, kokusu; sabaa – dumannı, çileri; Kati – fistan, farta.

Örnek: şkolacı – tefter, kiyat – şkolacının tefteri hem kiyadı.

- 4 Aşaadaki temel laflara bulun lääzımnı, uyar belliedici lafları. Bellilikçi laf birleşmelerini düzüp, yazın onnarı. Açıklayın bellilikçi laf birleşmelerinin özelliklerini.

... kasaba, ... aaçlar, ... otlar, ... şeker, ... un, ... tavşamnar, ... uşak, ... yol, ... tel, ... hava, ... karpuzlar, ... bulutlar, ... lüzgär, ... göl, ... küü, ... gün, ... gecä.

- 5 Verilmiş şiir parçasını yazın, laf birleşmelerini bulun, ayırı okuyun da aazdan annadın, angı bölümdän onnar, belliedici lafların maanasına hem kurulmasına bakarak.

Yolum düştü ana tarafıma,
Serin soluu çekerim güüsümä.
Tä dönemeç, bitki yılma.
Da bän girerim kuuyümä.
Sabaa durardı sak, açan
Koptu bir kart horoz sesi.
Sora avaz olup ona,
Doldu horoz çalgısınnan herersi.
Ne erken bu orkestra uyandı?
Beni mi karşıläêr Aydar?
Çalmaa ürääm da yollandı
O uluz horozlarlan barabar.
(P. Çebotarä görä)

- 6 Verilmiş laf birleşmelerini yazın, noktaların erinä afiksleri koyun. Bulun onnarın temel hem belliedici laflarını. Annadın, neçin belliedici laflar biri-birindän ayırılêrlar virgüllärlän?

Sıcak, aydınnık yaz günñ...;
kırmızı, turuncu gül çiçek...;
al, kırmızı karpuzun dilim...;
turnaların boz, biyaz yavru...;
çayırın eşil, sarı ot...;
mamunun yalpak, tatlı söz...;
ihtärın boz, biyaz saç...;
kirezin sarı, kırmızı yan...;
büük, pembä bulutların gölg...
kalın, geniş aacın meyva... .

- 7 Aşaadaki laflara uydurun belliedici lafları. Bellilikçi laf birleşmelerini kurup, yazın onnarı. Aazdan soruş koyun belliedici laflara, onnarın dooru yazılmasını annadın.

... halk	... sokaklar	... Bucak	... yıldız
... kiyat	... fidannar	... Komrat	... bulut
... alma	... çiçek		



Mina Kösä

(1933–1999)

Mina Kösenin duuması 1933 – üçüncü yılda avgust ayının 15 – ndä Beşalma küüyündä, Komrat dolayında. Başardı Kaul kasabasında peduçilişçeyi, sora Kişinövda Devlet Universitetin istoriya fakultetini bitirdi. İş yolunu başladı kendi küüyündä, Beşalmada, ilkin şkolada üüredici, sora direktor.

Etmişinci yıllarda kabledildi Moldova Yazarlar Birliinä. Hep o yıllarda çıktı onun ilk peet kiyatları „Kismet“, „Kardaşlık“ hem başka. 1950-nci yılda ilk gagauz yaratma hem folklor toplumunda „Bucaktan seslär“

basılêr ilk şiirleri. Tipardan çıktı 14 şiir hem proza toplumu. Onun yaratmalarında çiftçilik, ana toprak hem ekmek büütmäk temaları geniş bir er kaplêrlar.

Son yıllarda Mina Kösä ayırıldı Gagauz Avtonomiyasında deputat da çalıştı bizim Avtonomiyanın kullanmak ministerliindä. Minaya onun çalışmaları için verildi üüsek bir titul „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaş“.

1999 – uncu yılda ansızdan Mina Kösä Beşalmada geçindi.



8



Demekli okuyun şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Ayozlu dilim

Benim yalpak dilim,
Severim bân seni,
Sedef gibi paalı,
Gagauzun lafı,
Gagauzun dili
Derin-derin köklü,
Oguz sesi onda,
Vrinnêêr içimizdä!
Onda türkü öter,
Çannar gibi öter.

O kısıdan söyleer,
Ama açık pek deer:
Annaşılın derin
Duygu hem dâ fikir,
Da duygularını
Birdân kapêr-büüleer.
Benim yalpak dilim,
Severim bân seni,
Madonnayı gibi,
Ayozluysun deyni.

Mina Kösä



Zengin nederiz sözümüzü

sedef – boncuk

vrinnêêr – öter

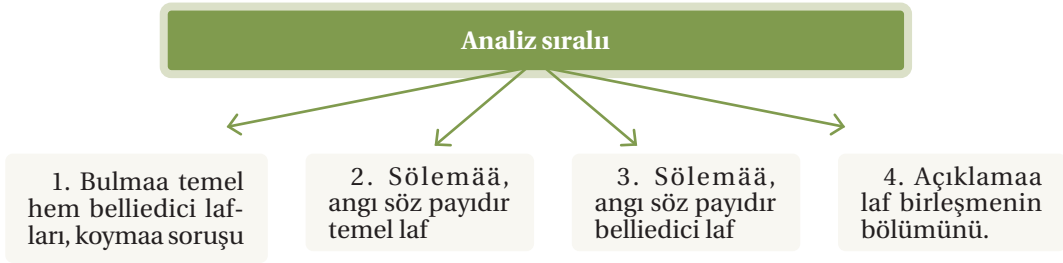
?

Dikat oku da sölä ...

- Nicä avtor yazdırêr ana dilini? Yazdırmaklar yardım eder mi annamaa avtorun duygularını?
- Neçin avtor yazêr, ani gagauz dili derin köklü?
- Neçin avtor dilimizi ayozlu sayêr?

9 Çıkarın şiirdän izafet konstruktıyasında laf birleşmelerini, annadın onnar için.

Laf birleşmelerin analizi



Aazdan analiz

Eski adet laf birleşmesindä temel lafı **adet**, belliedici laf – **eski** (adet **nesoy?**) Temel lafı – **adlık**, belliedici laf – **nışannık**. Belliedici lafın funktıyasına hem maanasına görä – **bellilikçi laf birleşmesi**.

Yazılı analiz

nesoy?
 ↓
eski **adet**
 (nış.) (adl.)

Angı bölümdän?
Bellilikçi laf birleşmesi

Aazdan analiz

Er tavşamı laf birleşmesindä temel laf **tavşamı**, belliedici laf – **er**. Gördük **nesoy** tavşamı? **er**. Temel lafı – **adlık**, belliedici lafı – **adlık**. Belliedici lafın funktıyasına hem maanasına görä – **bellilikçi laf birleşmesi** – **II-nci hesaptan izafet**.

Yazılı analiz

nesoy?
 ↓
er **tavşamı**
 (adl.) (adl.)

Angı bölümdän?
Bellilikçi laf birleşmesi –
II-nci hesaptan izafet

10 Verili laf birleşmelerinä yapın analiz.

Biyaz ekmek, altından paalı, balaban aaç, aaç köprü, başcanın aulları, ayläylän dinnenmää, hızlı gezmää, diıştırmää rubaları, kayan bulutlar, anılmış adamnar, çemrek işlemää, senin tefterin, bizim tarafımız.

11 Okuyun teksti da adlayın onu. Ayırı çıkarın teksttän 1-inci, 2-nci hem 3-üncü hesaptan izafetleri. Afikslerini belli edin.

Herbir halkın var kendi dili. Halk için onun dili en gözäl, en paalı. Halkımızın dili – gagauz dili. Bu dil-bizim ana dilimiz, türk aylesindän bir dildir.

Türk milletleri derin zamannarda çok vakıt yaşamış Orta Aziyada. Ozamannar eski türklerin arasında yaşarmışlar çok türlü türk senseleri. Onnarın arasında bulunurmuş oguz senseleleri da – gagauzların, Osman türklerin, azerbacannarın hem başka türk halkların dedeleri. Onuştan oguz dili – gagauz dilinin köküdür.



1994-üncü yılda kuruldu Gagauziya Avtonom Teritorial Bölgesi. Ozamandan beeri gagauz dilinin taa bir eni funktyası peydalandı: gagauz dili Gagauziyada oldu ofițial dillerin birisi.

1993-üncü yılda dilimiz geçirildi latin grafikasına. Bu dil donadılêr çok türlü eni laflarlan. Şindi gagauzlar yazêr, okuyêr kendi ana dilindä, üürenerlär onu şkolalarda, universitetä.

Gagauz dili – temeldir halkın bütünnä kulturasına.

Yaşarkan dilimiz, halk ta kaybelmeyecek. O koruyêr halkın birliini.

(Uydurulma tekst)

- Halkımızın dili nedir?
- Kaçınıcı yılda kuruldu Gagauz Avtonom Bölgesi?
- Gagauz dili neyâ temeldir?

12 Düşünün da yazın, var mı gagauz dilinin geleceä, hesaba alarak onun büünkü durumunu.

§ 4. Bölünmâz laf birleşmeleri

Şindiyädän üürenildi serbest laf birleşmeleri. Onnardan ayırılêr, başkalanêr bölünmâz laf birleşmeleri. Bölünmâz frazeologiya laf birleşmeleri deniler o birleşik, ayırılmaz laf birleşmelerinä, angılarında süret var. Onnar herbir dildä kullanılêrlar nicä ayırı laflar. Cümledä onnar bir cümlä payın erini tutêrlar.

Örnek: Vançu bün işlämedi, ama **sinek tuttu**. **Sinek tuttu** – bölünmâz laf birleşmesi. Burada „**sinek tuttu**”, nicä dâ işlik işlämedi – **predikattır**.

Kara günnär geldi başımıza. **Kara günnär** – bölünmâz laf birleşmesi. Kati – ölä bir çalışkan insandı, ki **laf etişmâzdi** onu metetmää.

Laf etişmâzdi – bölünmâz lafbirleşmesi.

Maanalarına görä frazeologiya laf birleşmeleri var: **birmaanalı** hem **çokmaanalı**:

Örnek: *urđum toyu sopasız, cebindä lüzgär eser, deriylän kemik* – **birmaanalı**;

elini uzatmaa: 1) dilenmää; 2) yardım etmää; söz vermää: 1) lafetmäk için; 2) adamaa bişey – **çokmaanalı**.

Frazeologiya laf birleşmeleri yapêrlar dilimizi zengin, süretli, keskin demekli. Onnar üürederlär annamaa halkın aarifliini, görgüsünü. Onnarı kullanılêrlar lafetmektä, artistik yaratmalarında.

1 Aşaadaki laf birleşmelerini yazın. Bol hem bölünmâz laf birleşmelerinin altlarını çizini birär hem ikişär çizgiylän. Aazdan açıklayın onnarın maanalarını. Birkaç bölünmâz laf birleşmesinnän kurun cümlä.

Suuk lüzgär – cöplerindä lüzgär eser, boş çanak – boş kafalı; uzun sopa – uzun dilli, tencerenin dibi – cendemin dibi; yama dikmää – yama gibi durmaa; sargı dokumaa – kaar çoban sargısı; çok lafedici – dilli düdük; çok vakıt yola bakmaa – gözlerim yolda kaldı.

Enser çıkarmaa – laf çıkarmaa; urmaa bir toy – urđum toyu sopasız; tez gelmemää - gelmää hergelä paskellesinä; yımirtanın sarısı – sarısını yutmamış; yımirtanın kulbunu aaramaa – kolay iş aaramaa; yol kasabaya dooru – Saman Yolu.

2 Uydurun frazeologiya laf birleşmelerinä maanalarını.

kulaklarım öttü
dirseklerini kemirmää
ayaktan düştü

pişmannık
dindi
becerikli

elleri altın keser
dişleri enser keser

bıktırdı
pek donmuş



3 Verili bölünmüz laf birleşmelerini yazın, açıklayarak maanalarını. Aşaadaki örnää kullanın.

Üzümdä gözüm var, gözlerim yolda kaldı, dilini yutmuş, gözleri annasına pindi, aazı var, ama dili yok, bir parmak boyu, kulaama çalındı, saçları dikildi, bir ayaan burada-bir ayaan orada, üreemä damnadı, dar canını, üzü – gözü güler.

Örnek: Üzümdä gözüm var – hesaplı

4 Aşaadaki cümleleri yazın, bölünmüz laf birleşmelerin altlarını çiziniz, aazdan açıklayın, angı cümlä payı onnar olêrlar.

Ne ilerdä vakıt mı yok? Günnär çuvala girmedi. Gelecek bizä dä kısmet. Belliydi kartinadan, ani insana yaşamak diilmiş feslen kokusu.

– Na sana! – süzdü Vani dişleri arasından, – üüren şamarlan urmaa. Candar, biçilmiş gibi, serpildi erä. Alış-verişçilerin birazı, ani ufak-tefek işlärän gelmişlär, artık çoktan erlerinä etişmiştilär... (N. Baboglu)

...Saray-kaledä düüş bitti. Erdä – içerlerdä serili durêr girgin koruyucular. Kaavi selcuklar aldılar kuvedi. Satıcı beylär karşıleêrlar Kaykavuzu da teklif ederlär Oguz beyliinä bey olsun. Bu 1263-üncü yıldaydı... (D. Tanasoglu)

5 Okuyun demekli şiiri. Açıklayın temasını hem öz fikirini.

İnanım

Üsüz¹ da olsam,
Anasız – bobasız,
Kalmam yalnız ya,
Bucaam saasemkän kahırsız,
Tunam akarkan denizä...
Hasta da düşsäm,
Çürüsün döşeklär,
Olmaz aarım da,
Kadıncam şenkän kıvrıklı,
Fentää oynarkan düünnerdä...

Dilsiz da **kalsam**³,
Laflarım tutulsun,
Aazım sızmaz ya,
Hoşluk dolarkan güüslerdä,
Hem varkan ne demää sizä!
İşitmüz olsam,
Aar kurşun kulaamda,
Semlärüm hem tä,
Maani ötärkän bitkisiz
Vatan için metin peetä.

Görmüz kâr olsam,
Geceli gözlerim,
Dünnäm tunmaz ya,
Danı aydıncan tarafım,
Kısmet inmişkän buraya.

Dionis Tanasoglu



Zenginnederiz sözümüzü

çürümää – bozulmaa

kıvrıklı – çevirtmeli

sızmaz – bişey çıkmaz

dan (dan eri) – günduusu eri



Dikat oku da sölä ...

- Neçin avtor yazêr, ani o üüsüz kalmaz?
- Ne onu koruyacek? Avtorun pozițiyasını açıklayın.
- Sayêr mı peetçi kendini kısmetli?
- Şair Bucak tarafını kimä olur benzetsin?
- Angı literatura kolaylıklarını avtor kullanêr şiihindä?



6 Bulun da çıkarın şiiirdän artistik kolaylıklarını, ne olduunu söläyin.

7 Bulun şiiirdä bölünmüz laf birleşmelerini da açıklayın onnarın maanalarını.

8 Bulun da çıkarın bölünmüz laf birleşmelerini.

Dört gözlän bakardı oolum aazıma.
Türkümü seslärdi eveldän kalma.

Göz-kulak olardım, onu sesleyeräk,
Güüsüm kabarardı, kuvet toplayarak.
(G. Gaydarci)

9 Bulun türlü frazeologiyalı laf birleşmelerini, angıları baalı hayvannarın adlarınnan.

Örnek: eşek sudan gelincä, ...

10 Okuyun cümleleri. Onnardan çıkarın bölünmüz laf birleşmelerini da yazın tefterlerinizä. Getirin aklınıza, angı masaldan bu cümlelär.

... Dädunun tuzdan evi erimiş, babunun sa evi mercimektän eşermiş. Dädu dişlerini takırdadarmış suuktan...

– Babo – o, ölüncä unutmayacam, baari hayadın bir köşeciinä kolver...

Babu, cana yakın, genä däduyu acımış, hayada kolvermiş...

– Buna şükür, – göz boyacı dädu demiş...

– Babo, içeri beni kolversäne.

– Sän, dädo, kalın suratlı olma! – üfkeli dedi babu.

– Dädo, erinä kanaat ol, zerä onu da kaybedecän, – demiş babu. Çıktı gibi: dört-beş suvacı dädunun omuzlarına babu çekmiş...

Folklor

Türkülär, masallar, dastannar, legendalar, söyleyişlär, deyimnär, bilmeycelär – hepsi folklor yaratmalarıdır.

Taa derin eski zamannardan halk arasında becerikli talantlı insannar yaratmışlar gözäl türküler, masalları söyleyişleri, aarif porezenneri, ama o yaratmaları kimsey yazmamış, gelmişlär eveldän bu günnerä kadar aazdan aaza, bir insandan öbürünä, evladboylarından evladboylarına, ama o yaratıcı kişilerin adları unutulmuşlar.

Beş-altı üz yıl geeri kimi milletlerin folklor yaratmaları başlamışlar kiyatlara da geçmää. Ama bizim Gagauz halkımızın folkloru başlêr yazıya geçmää çok taa sora, neçinki gagauzça ofițial yazımız 1957-nci yıla kadar yokmuş. Buna bakmadaan, geçmiş asirin başlantısında, beki biraz



taa ileri gagauz folklorunu da başlamışlar aaraştırmaa. Ne yazık, ki diil kendileri gagauzlar, ama yabancı milletlerin bilimcileri, neçinki sölediimiz gibi, yazımız yokkan, bilimcimiz dâ yokmuş. Bu aaraştırmalar göstermişlär, ki gagauzların folkloru hiç diil taa aşaa başka eski kulturalı milletlerin folklorundan.

En ilkin derindän izlemiş gagauz folklorunu büyük rus etnografi V. Moşkov, gezmiş bizim Basa-rabiyalı gagauz küülerimizdä da ihtärlärdän yazmış çok masallar, türkölär, bilmeycelär da tipar-lamış onnarı ırmıncı asirin başlantısında kirilişa bukvalarınnan. Hep o zamannarda başka yabancı milletlerin dâ bilimcileri Poloniyalı W. Zainçikovski, Bulgaristandan A. Manov göz atmışlar gagauz folkloruna. Bu örneklär büün dâ göstererlär, nekadar derin fikirlär, aariflik sızıntıları saklı bizim halk yaratmalarında.

Ama 1957-nci yılda gagauz halkının yazısız zamanı biter. İyül ayın 30-da kabulediler gagauz dilinin alfabeti. Yazı kabul edilmesinnän folklor işleri dâ kazanêr kolaylık ilerlemää. 1961-inci yılda Kişinövda basım evindä peydalanêr bir kiyat „Gagauz folkloru”. Bu ilk ayırı folklor kiyadını topladı yazıcı N. Baboglu. Çok zaamet koydu gagauz folklorunu aaraştırmakta hem propaganda etmektä poet, yazıcı D. Tanasoglu. İlk folklor örneklerini o verdi yazı peydalanmasınnan barabar basılan „Bucaktan seslär” almanahta (1959). Gagauz folklorunu, halktan toplayıp, bilim metodlarınnan uygun aaraştıırêrlar doktor, şair Lüba Çimpoeş, yazıcılar Stepan Bulgar, Todur Marinoglu, Mariya Kuyumcu, Stepan Kuroglu.

Masal – meraklı, çok büyük fantaziyalı janraydır. Onnarda görüner halkın inanması, ki ililik üste-leer fenalıı, aslı enseer yalanı, haliz sevda, haliz dostluk her zaman masallarda üstün çıkêrlar, ama ikiüzlülük, aldatmaklar, haylazlık, alt kalıp, düşerlär aşaa, yok olêrlar.

Türkölär – kimi aaraştıırıcıların hesabına görä, hepsi halkların türkölari peydalanmışlar en eski zamannarda. Baalıymışlar onnar ölüyü geçirmäklän, sayılêr, aalayışlarmış, ama taa sora, zamannar geçtikçä, peydalanmış şen türkölär dâ.

Türkü „Turnalar”

Turnalar, uçan turnalar,
Konunuz, turnam, konunuz,
Bän dâ sorayım oolumu,
Oolumu, Stuyan, oolumu.
Görmediniz mi benim oolumu,
Benim oolumu, Stuyan oolumu?
– Gördüydük, bulö, gördüydük,
Tuna boyunda gördüydük,
Türklärlän bunt edärdi,
Ama türklär üstelärdi.
Turnelär lafını bitirämedi,
Türklär üüştü küü içinä,
Küü içinä, horu erinä,
Bir insan kafası ellerindä,

Keskin kılıçlar bellerindä,
Hırsız bakış gözlerindä,
Aferimnän aazlarında.
Küçüü-büüyü üüştü tanımaa,
Biricii kafayı tanımadı.
Stuyanın ihtär anası geldi,
Yırdan kafayı tanıdı.
– Stuyane, oolum, Stuyane!
Nazlı oolum, Stuyane!
Baş iiltmedin sän kimseyä,
Türklerä dâ karşı koydun.
– İhtär ana, ihtär ana,
Yokmudur taa bir oolum,
Gelsin bizimnän düüşmää...

- Bu türküdä biz göreriz Stuyanın gırginniini serbestlik için.

Bilmeycelär – folklor janrası, angısında, düşünölmüş işi saklayıp, söleerlär sade kimi nişannarını, ölä ki sesleyici kafa düüsün onu bulmaa. Te onnardan birkaçı.

Ak-pak yımirtamıysın,



Çiida çukurdamıysın.

Kız-gelin gitti çiidemä.

Sän taa buradamıysın? (geç kaar)

Anası yası, bobası kambur,

Kızı gözäl, oolu ahenktä gezär. (toprak, çotuk, üzüm, şarap)

Bilmeycelär bizim dä günnerimizdä hep taa düzülerlär. Onnarı düşer, aaraştırıp, kıyatlara ge-
çirmää, ki unudulmasınar. Onnar bizim ruh zenginniimizdir.

Söleyişlär hem deyimnär – bu çok kısa, ama akıllı sözlär bizi ilää, beceriklää üürederlär. Onnar pek benzeerlär biri-birilerine, ama var başkalıkları da.

Söleyiş: Çalışkan adam mecidä belli olurmuş. Burada var bir dolu başarılmış fikir.

Deyim sä – bir başarılmadık söz. Onun sonunu läüzim kendimiz, düşünüp, annayalım.

Örnek: Battırdık arabayı. – Ne oldu? Tekerlek mi kırıldı, yolu mu şaşırdık, çamura mı battık, öküzlär mi çekmeer?

Söleyişlerin var dayma iki türlü annaması:

a) Doorudan „Demiri sıcaklaa düümeli” – doorudan annamasında, bu demirciyä bir teklif: düüsün demiri sıcakkan – sora onu istedii gibi bükämäz.

ä) Kınaş annaması, o nasaat hepsinä – yap işi tez, zamanında, sora o işi yapamazsın. Folklor bizim gagauz yazıcılarımıza – bir tükenmäs ihlam sızıntısı.



Zenginnederiz sözümüzü

sızıntı – kaynak

kafa düümää – düşünmää, zeetlenmää

ahenktä – şenniktä



Dikat oku da sölä ...

1. Nedir o folklor? Ne o gösterer?
2. Angı yaratmalar girer folklor janralarına? Annadın onnar için.
3. Kim onnarı derin evellerdä yaradarmış?
4. Nicä folklor yaratmaları derin evellerdän büünkü günnerä kadar etişmişlär? Annadın.
5. Nezaman gagauz halkımızın folkloru başlêr yazıya geçmää?
6. Kim en ilkin toplamış da aaraştırmış gagauz folklorunu?
7. Nezaman peydalandı kıyat „Gagauz folkloru”? Kim onun avtoru?

1 Okuyun masalı. Temasını, öz fikrini açıklayın.

Aarif Tilki

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş, varmış bir Tilki. O pek aarif bir tilkiymiş – herbir işi, zor da, korkulu da olsa, kolay başa çıkararmış. Kär insana da yardım edärmış.

Günün birindä doldurmuş bir çuval papşoy, sırtına urmuş da gitmiş dermenä üütmää un, mamaliga yapmaa olsun. Dermenä etiştinyän, bakêr, dermenci yok, onun çocu onun erinä izmet eder.



Da deer ona Tilki:

– Üüt bana bu papşoyu, ii un hem taa tez. Bän dä sana bir ilik yapacam – padişaa'nın kızını sana gelin dünürleyecäm, kodosçu olacam! Ha?

Çocuk kayıl olmuş. Tutunmuş Tilkinin papşoyunu üütmää. Altın gibi tenelär! Haliz dermenciyä bölä ii tenä havez verer...

Tilki ama durmamış burada aazını açmaa. O almış yolunu da o saat padişaa'ya yollanmış.

Etişip, girer üüsek palatalara, seraylara, çünkü büyük haberi var padişaa'ya deyni. Kolvererlär Tilkiyi padişaa'ya.

– Sölä tez, ne haberin var, Tilki.

– O, üüsek padişahım, ko Allaa senin günnerini zeedelesin! İştittim bän, ani kızını, o gözelim-gözelini, evermää istärmişin, kismetli olsun ko onun günneri!

– Hakına evererim, ama güvää pek zengin hem pek gözäl olsun!

– O, üüsek çorbacım, bän sana ne güvää buldum, artık büyük zenginlikleri var, hiç hesabını da tutamazsın! Ama gözäl dä, nicä bir Allaa!

– Yalan diil mi, Tilki?

– Tä emin, erimdän kalkamayım! Ama da zengin! Ama da gözäl!...

Padişaa inandı da birdän kayıl oldu. Kızını çaardı. Tölä-te bölä, kızım, bir kerä güvää sana buldum: pek zengin, pek gözäl!

Kız, işidip bölä metetmeklär, sevindi bir uşak gibi. Ama o uşak diildi şansora, makar ani pek gençecikti taa. Evlenmää ama pek istärdi.

– Ona evlenecäm, paadişaa-boba!

Tilki, çok-çok orada, serayda, savsaklanmadı, tez dermenä!

– Giin, donan tezicik, padişaa serayına, printesaya gideriz, çocuum! – soluunu gücülä çekeräk incecik seslän saldı Tilki.

Çocuun sa giinmää dä kim nesi yoktu.

– Aman diil, nası-nicä yapacez biz! Sade ama bir nacak yanına al.

Gitti onnar, gitti da bir köprüyä etiştirilär, yakın seraya şansora. Tilki deer çocaa:

– Bu köprüyü nacaannan kır da beklä beni burada. Ama dur, bulaştırayım seni bataklan baştan ayaadan da ölä.

– Neçin? Sän ne? – Sorma bişey, sora annayacan. Da hızlanêr Tilki ileri padişaa serayına. Yaklaşêr padişaa'ya da annadêr:

– Üüsek padişaa, sän, bekim, benim kellemi alacan, dilimi kesecän, ama bän yok nasıl annatmayım, ne aman başımıza geldi...

– Ne, ne oldu, annat taa tez! Güvääläni mi?

– Haliz, ani güvääläni...

– Allaa korusun! Kabaatlıları dar-aacına asacam!

– Diil kaavi, corbacı, senin köprülerin, artık yufka, bişeyä diil. İi bir insan senin serayına gelämaz. Tä bizimnän büyük bir bela oldu, köprü kırıldı, yıkıldı da biz bataklık içinä düştük! Bunca insanımız kaybeldi! Salt biz ikimiz kurtulduk...

– Ye güvää, nicä? – kuşkulandı padişaa. – O neçin girmeer?

– O, e nasıl o girsin ya? Baştan ayaadan bataklı? İnsan üzünä dä kendisini göstermää ayıp. O läözüm o altın rubalarını diişsin... geeri dönsün...

Padişaa o saat izin verer getirsinnär en ii rubalardan bir sıra da Tilkiyä versinnär güvää olacaana deyni.

– Geeri dönmesin, zerä uorumuz gitmeyecek. Giisin te bu rubaları, eer beenirsä.

Çocuk yıkandı, paklandı, gözäl da padişaa'nın önünä geldi, sansın print rubalarının da duumuş gibi anadan-bobadan. Ama, oturêr padişaa içeri dâ rubalarına bakmaa doyamêr.



Belli bişey: bölä o ne zamandan yaşêêr, diil ani taşımamış, ama görmemiş tã. Diimää dä kor-kêr... Padişaa ama kuşkulı bakêr: ne okadar bu güvää bu rubaları hep ölçer bakışlarınnan?! Da dayanamayıp, Tilkiyâ kulaana sorêr. Tilki şaşırmadı kendisini:

– Ne bakêr mı? O hep isteer annasın, senin rubaların çok taa ii onun kayıp oldu rubalarından...

Padişaa, bunu dä işidip, taa da pek kuşkulandı. Da, ki güveeyi kaybetmesin, artık kıvraktı bu çocuk o padişaa rubalarınnan, alatladı düünü dä tez yapmaa.

Tilkiyâ bir paalı işlemeli peşkir baaladılar, gençlerä karşı öz masa başına oturtular, büyük hatır! Dünürcü artık!

Da tã, düün bittiyân, hepsi düüncülär, adetlerä görä, şindi güveeyä bütün alaylan gideceklär... Bir-iki gün konuşacaklar kısmetli evlenmeyä hatır için.

İşidip bölä, çocuk ellerini başına koydu.

Tilki ama, hiç bir da kahırsız, düşünüp biraz, deer:

– Yok bişey. Kurtaracam bân seni taa bir kerä. Ama annaşalım: açan bân ölecäm, sän bana altın tabut-sandık yaptıracan hem stavro-kruça.

– Yaptıracam, mutlak yaptıracam, tã emin!

Musaafirlär bu vakit hepsi şen, şamatalı, artık faytonnar üklü, hazırdılar yollanmaa.

– Haydayınız! Güveeyä! – baardı Tilki incä sesinnän bir basamakta bir ayaannan durarak. Yollandılar, naaralar bütün dolaylara öterlär!...

Yolda Tilki atlêêr fayton basamaandan da kaçarak doorudan bayıra dooru daalar içindän ilerleer, sansın suda üzer...

Bayır tepesindä zengin konaklar durardı. Tã geler Tilki, harımış, o konaklara da çorbacıyı bulêr:

– Aman geler! Bey-çorbacı, kurtar kendini! Buyanı duşman cenklän yaklaşêr!

Korktu çorbacı, kaçınêr!

– E-e, nääni... nâbayım bân ya? Tilki sä tezicik fikiri verer:

– Kıra kaç, nekadar taa uzak, da bir en büyük samannın içinä gir!

Sesleer çorbacı Tilkiyi, ölä dä yapêr. Durêr, korkudan gücülä soluyêr. Tilki ama enikunu ateş eder o samannı. Corbacı samannan neylän yanêr. Konaklarda kalmış sade bir görmâz babu. Tilki ona:

– Büün bizim çorbacının oolu genç gelininnän geler. Çıkasın da karşı edäsin onnarı nicä düşêr!

Dedi, da tez geeri kaçarak. Söleer, o konaklara haydasınnar.

Tã etişerlär, karşı eder o kör babu tuz-ekmeklän, tatlı laflan. Sora da çorbacının amanı için annadêr. Babu kör, yabancı çocu tanımeêr.

Düüncülär kahırlandılar, kahırlandılar, ama konuşmayı da unutmadılar. Üç gün, üç tã gecä idilär-içtilär. Sora da evlerinä-konaklarına daalıştılar.

„Güveeyin” konaklarında kaldılar sade güvää-gelin hem dä Tilki... Yaşêêrlar tatlı-tatlı, can-cana, nicä var bir laf...

Bir dä, günün birindä Tilki düşüner denesin güveeyi lafinda durêr mı. Da yapêr kendisini ölü, hiç solumêêr, bacakları yukarı, arkası üstünä.

Görüp bunu, genç çorbacı, sevindi, ani Tilkidän kurtulêr.

İzin verer izmetçilerä, alsınnar ölü leşi da dereyâ su içinä sıbıtsınnar. İşider bu lafları Tilki da artık kızêr, gücener. Fırlêêr ayakça da ha, takaza etmää.

– Ah, seni butakımını-otakımını ya-a! Bölä mi sän lafını tutêrsın? Tez ayıtlanasın benim konaklarımdan! Görmeyim seni buralarda!

Genç çocuk kabaatını aalêêr, dizçä yalvarêr prost etsin Tilki onun yaramazlığını.

Tilkinin canı acıdı:

– E, ha, yok bişey, artık, – deer, – yaşa Allahın yardımınnan. Ama unutma: „lafını vermedin – çetinnet kendini, – lafını verdin mi, tut onu!”

Masal da biter...





Zenginneriz sözümüzü

kodosçu – dünürücü
seray – padişahın konaa
savsaklanmaa – iştân kaçmaa
naaralar – düündä şen baarmaklar
tabut – sandık
yaramazlık – uymamazlık



Dikat oku da sölä ...

- Kim masalın baş personajı? Ne söyleniler onun için masalın çeketmesindä?
- Tilkinin aarifiini kaç kerä gördünüz, annadın onnarı sırayca.
- Tilkinin çalışmaları kiminnän baalydı? Annadın o personaj için.
- Dermencinin çocu kismetini nicä kullanmış?
- Bu masalda Tilki nesoy insana benzeer? Neçin çocuktan o taa ii çıkmış?
- Yapılan iliklär unudulur mu? Kim unudêr, onnara ne?
- Kurun masalın planını da tefterinizä yazın.
- Angı yaratmalarda Tilkinin süretinnän karşı geleriz?

- 2 Annadın masalın dili için. Var mı nicä demää, ani Tilkinin sözü gösterer gagauz halkının laf ustalını, söz zebelliini?
- 3 Çıkarın masaldan artistik kolaylıklarını, açıklayın maanalarını.
- 4 Nesoy annêêrsınız Tilkinin laflarını masalın bitkisindä?
- 5 Lafa „Tilki” kurun Sinkveyın.
- 6 Hazırlayın masala inştenirovka.
- 7  Okuyun masalı. Temasını hem öz fikirini açıklayın. Personajların aralarında dialogları hesaba alın.

Kelcä-Külcä

*Masal, masal matladı, masal küpü çatladı,
Bir masalcık atladı...*

Bir vakıttı varmış, bir vakıttı yokmuş, eer olmayaymış, söylenmeyeceymiş. Şindi, çünkü, varmış padişahın biricik kızı, ama ool-evladı yokmuş, da yokmuş kimä padişahlı braksın. Ama biricik kızı da okadar gözälmış, ani salt gün ona eşmiş. Kalktıynan sabaalen, yıkanıp, aynada bakındıynan, günä deyärmış: „Ya duu, ya duuarım!” Bundan başka padişahın kızı gözelliinä görä da akıllıymış, hesaplıymış, ani var laf, ne Allah, ne da natura onu gücendirmemişlär.

Düşünmüş padişah, hesaplamış, kendinin eli-ayaa tutarkan, eversin kızını da bulsun ona görä islää güvää. Bu iş için kolvermiş **memleketä** ölä bir haber, ani kim bulacek onun kızının lafına laf – o olacek padişaha güvää hem kabul edecek yarım padişahlık.



Bu haberi işitmişlär yırak dolaydan genç boyar delikannıları, aşırıdan padişah oolları hem da hepsi, kim dayanırmış fikrinä padişah kızınan laf yarıştırmıaa. Da butakım pazarlar günnerindä gelirmişlär kismetlerini denemää – bekim onnara düşär padişahın kızı gelin olsun hem yarım padişahlık, nasıl adanmış... Padişahın da kızı, Dünää-Gözeli giimni, düzültü oturmuş açık pençeredä, yanından da geçärmişlär atlı delikannılar, ona laf katarak...

İşitmiş bu işleri zenginnär, boyarlar, ama işitmiş bizim gibi orta **çorbacılar** da. Ölä bir adamın varmış üç delikanni oolu. İkisi akıllıymışlar, ama en küçüü Kelcä-Külcä diilmiş pek akıllı. O bütün gün küllüktä oynarmış... Varmış o adamın iki da alaza beygircikleri, küçüräkmişlär, ama onun çiftçiliini kotararmışlar, varmış bir da eşää, angısınan pek sevärmiş iilenmää, atlı gezmää küçük oolu Kelcä-Külcä.

Birgün gelmiş adamın oolları bobasına da annatmışlar, ani padişah laf kolvermiş, ki kızını everer, da istemişlär onnar da katılsınar o Dünää-Gözelinnän laf yarıştırmıaa.

– E-e-e, uşaklarım, pek yukarsını almışınız, biz diiliz padişahlara eş, boşuna umut kızıştırmayın, baş koşamasınız siz o üüsek boyar, padişah delikannılarının...

– Baka, biz çok umut etmeeriz, ama delikannıyız da isteeriz baari kismetimizi deneyelim. Ne bir laf mı aalem gibi becerämeyecez söyleyelim. Diiliz biz da pek zabun fikirlilerdän. Ne bilirsın, taman bizä düşär kismet, ama sana da bozar mı padişahlan svatu olası?

– Denemää o var nasıl, ama neredän alacınız ölä seçi **giyim**, islää beygir? Orayı gider, bilersiniz, nasıl zengin serpintilär, onnarda rubalar yalap-yalap eder, beygirleri bakılmış **besli** altın özengilär, koraflı çullar. Ama bizim beygirlerimiz onnarın yanında kaybeleceklär da kimsey sizi hiç görmeyecek tä. Bän deyecäm, taa ii vazgeciniz bu boşuna iştä, olur taa üstünä kendinizi gülüntü da yapasınız.

Ama oollar uslanamazmışlar:

– Yok, boba, kolver bizi da gidelim baari görelim.

– Baka, bän da gidecäm! – deyivermiş Kelcä-Külcä da, ani açık aazlan seslärmış batülarının laflarını.

– Sän, baari, sus, – demiş büyük batüsu, – orada akıllılar yok ne aarasın, ama senin gibi siirek fikirlilär, akına gülüntülük. Hem neredän sana da beygir alalım, bizdä onnar sade iki?

– Bän eşektä atlı gidecäm!

– A-ha, eşeklän gidärsän, traşladın, Padişahı sevindirecän! – gülmüş batüsu.

– Seni orayı kimsey kolvermeyecek, ba ahmak.

– Ne isteersin bizi da mı gülüntü yapmaa? – demiş ortanca kardaş.

– Git taa tez kendi küllük tepesinä oynamaa da burada kafa patlatma! – azarlamış onu.

– Bekim, padişahın kızı artık evlendi, ama siz burada kavga da taa kopuşturdunuz, – demiş boba çocuklarına.

– Yok, geçti pazar çok atlı geçti yanımızdan, söledilär, ki kimsey Padişah kızına laf bulamamış. Şindi bu pazar genä gidilecek hem taa sora da her pazar taa çıkınca padişahın kızının kismet! – demiş büyük ool da genä sormuş bobasına kolversin onnarı da.

– Sizin işiniz, – kayıl olmuş adam, – görerim, ani isteersiniz, gidin, denäyin siz da kismetinizi.

– O cumertesi tutunêr bu adamın oolları, kaşıyıp-paklêêrlar beygirleri, islää doyurêrlar onnarı. Ama Kelcä-Külcä hep küllüktä oynarmış eski adetinä görä. Ertesi günü pazarmış, batüları kaltaklêêrlar beygirleri, koyêrlar eni kantırmaları yalabık pirinçlêrlän, kendileri da giyerlär eni rubalarını da hazırlanêrlar gitmää. Bir dâ Kelcä-Külcä dâ çıkmış küllüktän dâ pinmiş eşää, hazırmış o da yola...

– İn o eşektän! – izin etmiş büyük batüsu, – zerä te bu kamçıylan şindicik onaracam seni!

– I-ı-ı-ı-ı! İnmayecä-äm, – yamulurmuş Külcä, – bän da gidecäm padişahın kızına laf bulmaa...

– Sän heptän mi akıldan çelindin? Sauş, görmeyim seni önümüzde! – demiş büyük batüsu.

– Brak, – demiş öbür kardaşı, – kenara çıktıynan, biz onu islää tokuçlayacez, da o kendisi geeri dönecek.



Çıkêr iki kardaş auldan, atlı gidärmişlär. Kelcä-Külcä da yıraktan gelirmiş onnarın ardı sora. Birkaç kerä baarmışlar dönsün geeri, ama angı deliyä sän annadacan?

– O hiç seslemäzmiş. Gidä-gidä, uuramışlar bir baltalaa. Geçärkän, Kelcä-Külcä bulmuş sazlar içindä bir yımırta da başlamış baarmaa:

– Batülar, batülar! Ya bän bir yımırta buldum!

– Näbacan o yaban kuşu yımirtasını, o çılk, olmalı? – sormuş batüsu, – sıbıt onu da dön geeri.

– Sıbıtmayacam, o benim kismetim, – demiş Kelcä-Külcä da koymuş koynusuna, geeri da dönmemiş. Giderlär taa biraz, nekadar gittiselär, Kelcä-Külcä genä:

– Batülar, batülar, ya durun, bakın bän naşey buldum!

Dönerlär ona, baksalar – bir küflü alka bulmuş.

– Näbacan onu, ba ahmak? Sıbıt çabuk da dön geeri!

– Sıbıtmayacam, – demiş da koymuş alkayı da koynusuna.

– Sän taa inatlanan mı? – sormuş büyük batüsu.

– Bizi taa yolumuzdan çevirecän mi? Şindi hemen dönäsin geeri evä, arkanı göreyim, – demiş da birkaç da kamcı çekmiş Kelcä-Külcenin omuzlarına... Sora pinmişlär beygirle-rinä da, koşarak, gitmişlär ileri... Kalmış Kelcä-Külcä aalayarak, ama biraz uslandıktan sora, pinmiş eşää da „hu!” – genä ardlarına...

Açan etişmişlär orayı, e-he-he-he-e-e! Ne çullu, pirinçli beygirlär, ne gözäl giyimni delikannılar, boyar-padişah oolları varmış! Hepsi dizili durarmışlar padişahın kızınan, görüşüp, lafına laf bulmaa. Kelcä-Külcenin da batüları dizilmişlär en geeriyä, ama onnarın ardına Kelcä-Külcä da dizilmiş. Batüları, görüncä, pek üfkelenmişlär, ama aalem arasında istemäzmişlär gösterecän, ani bu ahmak onnarın kardaşı da brakmışlar näbarsa yapsın.

Çıkmiş padişahın kızı pençeresinä giyimni, düzülü hem ölä gözäl, ani günä deyärmış: „Ya duu, ya duuarım!” Da te izin olmuş, başlasınar geçmää. Geçärmış padişaa oolları, zengin delikannılar, ama kızın yanında dilleri tutulurmuş – hiç birisi da onun soruşlarına cuvap edämäzmişlär. Geçmiş Kelcä-Külcenin da batüları, ama onnar da, nasıl başkaları, boşuna. Padişahın kızı onnarı hiç sansın görmemiş dä.

Bitkidä karaullar sormuşlar, kolversinnär mi bu erifi eşeklän, osa kuusunnar mı onu bu-radan? Padişahın kızı da, bezbelli, gülmää istemiş dä gözetmiş kolversinnär bir da ahmak...

– Sän da ne uzun kulaklıylan gelmişin? – sormuş kız Kelcä-Külceyä, etiştinyän yanına.

– Ne var bu malda? – demiş Kelcä-Külcä. – Onda bir Allah gezinmiş, bir da padişahın güveesinä izin etmiş.

– Ama sän diilsin padişahın güveesi e?

– Olacam! – demiş Kelcä-Külcä onun bu lafına. Dünnä-Gözeli bir gülüş koparmış hiç duruklanamazmış, sora uslanmış da sormuş:

– E taa ne söyleycän?

– Getirdim sana bir yımırta baaşış...

– Neredä o? – sormuş kız.

– Te koynumda, – demiş çocuk, – da, çıkarıp, göstermiş.

– Näbacan şindi onu? – sormuş genä kız.

– Pişirecäm koorda.

Padişahın kızı susarmış. Ama birtürlü kurtulsun bu eriftän deyni, demiş:

– O yımırta koorda patlayacak, ba ahmak!

– Bendä var o patlamasın deyni bir alka! – demiş Kelcä-Külcä da koymuş kızın önünä küflü alkayı.

– Hele bak sän, – demiş kız yanında duran izmetcilerinä. – Bu küllü kalpaklı akıllı da çıkacak...

– Benim anterim da küllü! – demiş Kelcä-Külcä da, çıkarıp, silkmiş anterisini – doz - dolay küllän dolmuş. Kız ansırmış da enidän gülmüş bütün ürektän...

– Oldu! – demişlär bir sestä izmetçilär, – senin laflarına sadece bu erif buldu uygun laf. O da olacek senin kismetin, ölä bobandan izin.



Yokmuş näpsin padişahın kızı, çıkarêr da verer Kelcä-Külceyä nışan üzüünü. O piner eşeenä da gider evä. Yolda, kimsey bişey bilmesin deyni, o baalamış parmaanı, angısındaymış altın üzük. Evdä batuları annadarmışlar, nelär görmüşlär.

– Öbür pazara genä gidecez, – demiş delikannılar.

– Yok, – kayıl olmamış bobası, – bän sizä dedim, ani gitmeyäsiniz. Te gördünüz, ani boşuna! Brakın başka kaybetmeyin vakıdı. Dünnä-Gözeli diil bizim için...

– Beki da bizim için! – susmasın deyni koymuş Kelcä-Külcä da bir laf.

– Sus sän baari, ba ahmak, – takılmış ona batuları, – senin betterinä baka bizi da kolvermeer gidelim kısmet denemää...

– Neçin parmaan baalı? – sormuş bobası.

– Kestim küllüktä, – cuvap etmiş Kelcä-Kulcä.

– Ölä läüzüm sana! – zevklenmiş batuları, – bekim, doyarsın o küllerdä eşinmää.

Avşamneyin yatmışlar uyumaa. Kelcä-Külcä hep kümbet üstündä uyuyarmış. Süündürmüşlär şafkı, ama Kelcä-Külcä dayanamazmış, çözüp parmaanı, bakarmış altın üzüü, içersi da aydınanarmış. Bobası sormuş:

– Nübêrsın sän orada?

– Bişeycik, – deyärmış Kelcä-Külcä da baalarmış parmaanda üzüü. Baaladı gibi içersinä karannık çökärmış, sora genä çözürmüş – içersi aydınanarmış.

– Nasıl bişeycik? – sormuş büyük batüsü. – Baka, bu ahmak, allele, sırnikleri yakêr, şaşkın şindi bizim evi dâ tutuşturacak! Taa yakacan mı sän o sırnikleri, ba zulüm? – sormuş batüsü da, kalkıp, birkaç muşta basmış Kelcä-Külcenin boşlarına, öleliklän da onu uslandırmış.

Ertesi günü küü içindä peydalanmış atlı silähli asker çeteleri – padişahın adamnarı aararmışlar bir küllü kalpaklıyı...

– İşittik bu küüdä yaşarmış o erif, ani padişahın kızının lafına laf bulmuş, çıksın meydana eşäännän, görelim, tanıyalım, da padişah ona kızını verecek. O padişaha güvää olacek hem da yarım padişahlık kabul edecek! – baarmış habercilär, gezeräk sokaklarda.

Kelcä-Külcenin büyük batüsü, kapıp, giimiş kardaşının kalpaanı, pinmiş eşää da, koşarak, yollanmış meydana. Ama Kelcä-Külcä da, yalnayak, ne kaçabilirsä, gitmiş batusunun ardına.

– Sän mi padişahın kızının lafına laf buldun? – sormuş kılıçlı-süngülü askerlär.

– Bän zerä, kim başka? – kabarık cuvap etmiş batüsü. Ama Kelcä-Külcä da oradan baarmış:

– Batü, ver kalpaamı, va, üşüdü kulaklarım!

– Ne bu kalpak diil mi senin? – sormuş askerlär.

– Benim, benim, – deyärmış batüsü. – O ahmak, bakmayın ona! – Sora, uurlayıp askerlerin gözünü, birkaç tepmä bacaannan urmuş kardaşına, dişleri arasından süzeräk:

– Cendem ol buradan taa tez, sünepä, zerä, evä gittiynän, kemiklerini dâ ezecäm senin!

– Ne verdin sän padişahın kızına? – sormuş askerlär.

– Bişey vermedim, – demiş batüsü.

– Bän bir yımırta verdim, bir yımırta verdim! – baarmış Kelcä-Külcä.

– Sus da yok ol buradan, dedim sana, ba lekä, – üfkelenmiş batüsü da urmuş Kelcä-Külcenin boşuna taa bir tepmä.

– Sora, kız ansırdıynan, ne dedin? – genä sormuş padişahın yollanmışları.

– Hayır olsun, Dünnä-Gözeli! – dedim... Sölemiş ölä, sevineräk, büyük batüsü, sanarak, ani bu sıra razgetirdi cuwabını. Ama Kelcä-Külcä oradan:

– Diil, bän anterimi silktim da, ansırdıynan, hiç bişey demedim, sade pek şen güldürdüm onu...

Başlamış nesä şüplenmää padişahın askerleri, görmüşlär, ani halizdän kalpak da başında diil o büyük kardaşın.

– Ne o kalpak sana küçük mü, neçin sade tependä durêr? – sormuş askerın biri.

– O aldı benim kalpaamı! – demiş Kelcä-Külcä.

– Na kalpaanı da git evä, ba! – sıbıtmış batüsü kalpaa da sanmış, beki, kurtulur, ama bu da yardım etmemiş.



- Padişahın kızı verdi mi sana nişan üzünü? – koymuş askerlär en zor soruşu.
– Gık-mık... – susarmış yalancı, yokmuş ne sölesin.
– Verdi, verdi! – demiş oradan Kelcä-Külcä da çözmüş parmaanı.
– Sän olacan padişaha güvää, – demiş askerlär, açan görmüşlär altın üzünü.
Tez giidirerlär onu cat-eni rubalara, ani hazırmışlar padişaa güveesi için.

Bu arada kırnak düün için hazır saraylarda Kelcä-Külcä kara rubalarla hem biyaz gölmeklän güvää yannaşmış gelinä Dünnä-Gözelinä, gördüm gelirdilär steonozluktan...

Düün tuttu üç gün, üç gecä, beni da çaardılar, herbir çeşit mancalardan idim hem evä dä verdilär bir çanak keş-keş mancası, ama bän, girirkän bizim küü içinä, çıkmasın mı bana karşı kenarda yaşıyan Topal Tanas.

- Ver bana o mancayı!
– Nasıl ölä vereceymişim? – sordum.
– Bän onu uşaklara dadımnık getiririm padişahın kızının düünündän, yok ol taa tez karşımdan...

Ama Topal Tanas, o bir kıskanç hem cangaya adam, hıstırdı bana köpekleri. Beş taane hayta beni sardılar, dedim iyeceklär! Saldım çanaklan köpää da razgeldim Tanasın bacaana. Da te ozamandan beeri büün da total gezer, hem adı da kaldı Topal Tanas.



Zenginneriz sözüümü

tabiat – natura

çekmiş – urmuş

onaracam seni – burada: düüyecäm seni

korafılı çul – korafılı pala, kilimcik

anteri – gagauz milli giyimi



Dikat oku da sölä ...

- Açıklayın masalın temasını hem öz fikirini.
- Yazdırın padişahın kızını.
- Ne düşünmüş yapmaa padişah, kendi kızı kısmetli olsun deyni?
- Nesoy haber padişah, kolvermiş memleketä?
- Kim bu haberi işitmiş?
- Orta çorbacının kaç delikannı oolu varmış?
- En küçüü, Kelcä – Külcä, nesoymuş?
- Ne annatmışlar oolları bobasına?
- Bakası oollarına ne demiş?
- Seslemişlär mi oolları bobasını?
- Nicä Kelcä – Külcä Dünnä Gözelin lafına laf bulmuş?
- Nicä biter masal?

8 Masalın çeketmesindä nişannı laflara bulun sinonim.

9 Teksttä nişannı dialogu rollerä görä okuyun. Dialogta kullanılan nişannarı söläyin, onnarın rolunu açıklayın.

10 Annadın, nicä dialoglar yardım eder personajlara harakteristika vermää.

11  „Masal – gagauz halkının en evelki epika janrasıdır” – ilerledin fikiri...



§ 1. Legenda

Legenda – folklor janrası, halk yaratması, neredä annadılêr halkın istoriyasından olmuş olaylar için, ama onda var fantastika elementleri hem dâ düzülü poetika formasında.

Legenda, nicä mif, peydalanmış çok evelki zamannarda, halk yaratmaların eski bir janrası, çeşidi.

Legenda – latin lafından „legenda” çeviriler „okumaa lââzım”.

Gagauzların arasında türlü legendalar gezer: Länka için, küülär için, Stuyan için, Türk-Oguz için h.b.

1 Yapın Sinkveyn lafa *legenda*.

1 – bir adlık; 2 – iki nışannık; 3 – üç işlik; 4 – cümlä; 5 – çıkış (sinonim ilk lafa.)

2 Laflan *Legenda* kurun bir bellilikçi laf birleşmesi. Ona sintaksis analizi yapın.

3 Legenda janrasının özelliklerini sıralayın. Bir küüyün legendasını bulun, kendi laflarınızla annadın.

4  Okuyun legendayı. İnandırın janrasını.

Bayır Oolu

Çok yıl geçti ozamandan, pek çok. Hayli su aktı Tunada, hayli yıldız düştü göklerden. O vakıtlar insan gezärdi erdän-erä da bilmäzdi, neredä duruklansın; yollarda ayardı, solu saa sayardı.

Gezdi ölä insannar çok vakıtlar er üstündä hem, bekim, büün dâ gezeceydi, nasıl başsız sürü, eer bulunmaydı ürekli, kaavi, gözäl hem kıymetli Bayır oolu.

Te nasıl duumuş Bayır oolu. Pek zor vakıtların birindä duruklanmış insan bir büyük bayır eteendä gecelemää, da ertesi günü, tabeetinä görä, aldıraceymış kır uva yollarını. Hepsi yatmış dinnenmää da uyuklamışlar. Sade bir dâdu uyumazmış. Uyku mu tutar ihtär bobabyı, açan onun büyük kahır varmış? Däduunun dokuz oolu varmış, dokuz da kızı. Hepsi onnar fena hastalıklardan yollarda ölmüşler. Sade dâdu yalnız dünneyä bir vakıda kadar direk kalmış.

Dâdu ihtärmış. Bilsin istärmış bir evladının mezarını da onun başında, yaşını dökeräk, canını versin, ama bilmäzmiş birini bilä. Neçinki o bet vakıtlarda insannar duarmışlar hem ölmüşler yolda. İnsannar, çil gibi, daadılıymışlar kara er üstündä. Her gün, her gün erini düştürmüşler hem geçti erlerä bir kerä bilä enidän basmazmışlar..

Bakınmış dâdu dört tarafa, bakmış karannık gecä gökünä, düşän yıldızlara – sabaa yakınmış. Dâdu garip aalamış, aklınca da demiş: „Kalksa e benim bir oolum ölümdän, da lafedeyim bir kerä onunnan, sora öleyim!”

Dan erleri aarmış, yıldızlar siirelirmiş, insannar başlamışlar uyanmaa. Kimisi hazırlarmış malını enidän yola, ama taman bu vakıt bayır aralanmış da onun koynusundan çıkmış insanın karşısına bir balaban, geniş kudretli arkalı, gül gibi gözäl bir adam da başlamış insana nasaat etmää.



– İnsannar, – demiş, – bän sizi geldim zordan kurtarmaa. Siz kismetliysiniz, ani bu bayırın boyunda duruklandınız. Bän bu bayırın ooluyum, adım da – Bayır oolu.

Bayır oolu çok lafetmiş... İnsannar denämemiş nasıl gün duumuş, neçinki Bayır oolun gözelli günün şafkını kesärmiş. Hem lafları insanı kaplarmış.

– Geliniz, – demiş, – bän götürecäm sizi deniz boyuna, eşil çayırlara hem güllü başçalara. Da oradan birtaan biri kıpırdamasın. İnsannar oturuşsun da ölüncä birerdä yaşasınnar...

Gider insannar Bayır oolun ardına. Geniş güüdesinnän Bayır oolu insana yol açarmış, soluunnan donukları yısıdarmış, duruk sözünnän güçlülüü daadarmış.

Uzun hem zor yol geçtikten sora, Bayır oolu getirmiş insannarı denizin boyuna. Denizin suları durukmuş, ama kenarında biyaz köpüklär, kürtün gibi, durarmışlar. Gül başçada gülleri bora yaşlamış, çayırıları su doldurmuş. Bayır oolu deer insana:

– Erleşiniz burada. Ayırsın herkez kendinä er. Burası olacek sizin yurtluunuz.

Tutunêr Bayır oolu kendi bayır kuvedinnän da başlêr kurutmaa insannarlan bilä çayırıları, yardım eder insana gül başçalarını işlemä, diriltmää gözäl baaları, meyvalıklar etiştirmää. Kimseyi kolvermeer erindän kalkınsınnar, diişilsinnär, yurtluunu braksınnar. Hepsı Bayır oolunu severlär, ona „Saa olasin!” deerlär, onu sesleerlär.

– Sänsin bizi gezmektän kurtaran! Helal sana, metinnik, – deerlär. Bayır oolu da deer:

– Bän sizi erleşitirdim burayı, eri işlemä üürettim. Şindi benim işim bitti. Benim anam Kır-Bayır. Benim bobam – Kara Er. Anam beni geniş koltuuna alacek. Benim anam geeri çaarêr.

Bayır oolu lafını başaramêr, dönüp tã genä olêr bir bayır insannarın kırlarının ortasında. Çok vakit çiftçilär unutmêr Bayırogluyu. Bayır ooluna çiçeklän gelerlär, haylak kalınca, adını anêrlar. Çok vakit insannar ölä yaşêrlar.

Ozaman yokmuş karşıdan gelennär hem yokmuş hazıroncular. Ama vakıdın biri Kara deniz bulanmış: dalgalar ev kadar yukarı kalkmışlar. Bir ay deniz duruklanmamış. Bitkidä deniz boyunda peydalanmış gözäl çayırılarda, şen başçalarda hırsızlar. Gül başçalarda senmiş al güllär. Şen türkülär diişilmiş aalayış sesinä. Kabaatsız asılı insannar küülerdä sıraylan durarmuşlar. Karşıdan gelän hırsızlar bir candan iki deri süzärmişlär. Para, meyva, hayvan, terekä – bişey tıkamazmış Karşının hamel hobur aazını. Bitki – bitkiyä Karşı başlamış her yılın toplamaa gözäl kızları hem boylu gelinneri. Biri buna dayanamazmış. Taa sık başlamış insan Bayır oolunu anmaa.

– Gelsä bayır adamı da enidän kurtarsın bizi! – därmışlär ihtärlar. – Gelsä! – därmışlär gençlär.

– Gelsä! – därmışlär hepsicii.

Bir gün bayır, neredä er kabul etmiş Bayır oolunu, kalkmış, üreklenmiş. Kara er da dayanamamış soyucuların fenalıklarına, da genä peydalanmış erdän Bayıroglu.

Cümnä memleketi kaldırmış karşılırlarlan güreşä-düüşä. Çok can kıyılmış, çok analar evladlarını kaybetmiş. Kızlar, gelinnär dâ düşmana karşı koymaa çıkmış, ama düşman hep üstelärmiş. Çoyu düşünürmüş braksınnar yurtluunu da kaçsınnar başka erlerä, ama biri kıyıştırmazmış yapsın bu işi, neçinki güreşçilerin başında bulunurmuş Bayır oolu. Bitki kuvedini vermiş, ama düşmanı enseyämäzmiş. Ozaman, açan Bayıroglu görmüş, ani cansız hem fena cellat, dönmüş da demiş insana: „Bän sizi burayı getirdim, bän da sizi buradan kaldıracam. Kim beni sever hem inanêr, ardıma gelsin!”

Piner Bayır oolu beygirinä da enidän götürer insanı köpek ürekli cellat düşmanın kılıcının altından eni erlerä, düz çayırlara, edi bayır hem bir su aşırı.

Eni erlerdä can-cun yokmuş, siirek-siirek yabancılar gezärmiş, uluyarak, hem siirektä bir kart koray lüzgär üflemesindän kaçarmış.

Bakinêr Bayır oolu şu kırlara da deer:

– Burada erleşecez. Şindän sora düşman bizdän yırak, burada yaşayacez.

Sesleer insan Bayır oolunu da erleşlär yaşamaa... Henez başlêrlar ev düzmää, bir dâ işidiler: düşmanın biri, Kömür-Bey, giinmiş dilenci rubasına da saklı karışmış Bayır oolunun insannarının arasına. Eni erlerdä Kömür-Bey çok düşünmüş, ne fenalık yapsın, kabaatsız kaçkın insannara, zavalılara, da bitkidä bulmuş.

Kömür-bey kır uvasında bulmuş bir büyük sızıntı da başlamış onun dolayında kuyu kazmaa. Kazdıkça, su zeedelenirmiş, kazdıkça, taa çok olurmuş, alçakları hem üüsekleri doldururmuş. İnsannarın evlerini başlamış su almaa, hererleri başlamış yalabımaa. Kimsey bilmäzmiş, nerelerdän gelir bu sular.

Toplanêr insan Bayır oolunun dolayına da başlêêrlar sormaa, ne yapmaa?

Bayır oolu çok düşünmeer. Verer izin toplasinnar kırk araba yapaa da gelsinnär arabalarlan onun ardı sora. İnsan ölä da yapêr. Açan kalabalık etişmiş sızıntı yanına, Kömür-bey ansızdan karışmış kalabalık içinä. Bayır oolu demiş:

– Atın sızıntı içinä diirennän yapaa, üstünä dä toprak.

Hepsi, tırtıl gibi, işlärmiş.

Açan Kömür-bey görmüş, ani insan sızıntıyı üsteler, tezdä sular duruklanaceklar, başlêêr bir yanında sızıntıyı taa oymaa.

Denämesin mi bunu Bayır oolu! Hızlanêr, atmaca gibi, beygirinnän duşmanın üstünä da kılıcınnan Kömür-beyi deşer, ama kendi da sızıntıya uçêr, beygirinnän neyinnen! Okadar etiştirmiş sölemää:

– Kalın saalicaklan, sevgili kardaşlar! Bitki duşmandan sizi kurtardım. Bu adamın adı Kömür-bey, onu bän tanıdım, neçinki Kara denizin boyunda onunnan düüştüm. Şindi o bu suları boşandırdı, siz sızıntıyı tıkarkan, o hep saklı onu bir taraftan oyardı...

Bayır oolu gitmiş suların dibinä, sızıntı içinä, duruk sular onu kaplamış. İnsannar tez heptän tıkamışlar suyun gelirini da erleşmişlär ömürünä yaşamaa bu taraflarda, nereyi onnarı getirmişti girgin hem korkusuz Bayır oolu.

Büün da Kobey kırının yuvasında var bir sızıntı, ama o şindi zarar getirmeer, neçinki kalın eri tıkalı yapaalan, topraklan hem da Bayır oolunun, bayır gibi, güüdesinnän, onun balan beygirinnän. Herbir adam, gittiynän Bayır oolu sızıntısına, aklına getirer bu adamı, onun iiliklerini.

Serin sudan içip, bir çala susup, durêr, Bayır oolunun anılması için...



Zengin nederiz sözüümü

hayli – çok

kudretli – kaavi

hazıroncu – haylaz

hamel – doymaz

uva – boş



Dikat oku da sölä ...

- Ne açıklanêr legendada?
- Sıralayın legendanın personajlarını. Var mı onların arasında negativ personaj?
- Ne var nicä sölemää insannarın yaşaması için o zamannar?
- Angı küü için bu legenda?
- Ne fikirä siz geldiniz legendayı okuduktan sora?

5

„...Geniş güüdesinnän Bayır oolu insana yol açırmiş, soluunnan donukları yısıdırmış, duruk sözünnän güçlülüü daadırmış...” Kimin için söz gider? Ne taa bilersiniz bu personaj için? Verin onun harakteristikasını.





6 Ven diagramasına görä hepsi personajların karakteristikalarını verin. Neylän onnar birleşer hem ayırılêr?

7 Okuyun legendanın nışannı payını. Cuvap edin bu soruşlara:

- Angı derenin adını işittiniz bu fragmenttä?
- Ne istärmış bilsin ihtär dădu?
- Angı denizin boyuna götürmüş insannarı Bayır oolu?
- Nicä bu oluş baalı gagauzların istoriya erlerinnän?
- Göçücü yaşamaktan angı yaşamaya geçmää vermiş nasaat Bayır oolu?
- Nicä diişilmiş insannarın yaşaması, deniz boyuna erleşincä?
- Neçin şen türkölär diişilmiş aalayış sesinä?
- Nicä annêrsınız lafları „Karşıdan gelän hırsızlar bir candan iki deri süzärmışlär. Para, meyva, hayvan, terekä-bişey tıkamazmış Karşının hamel hobur aazını. Bitki-bitkisindä Karşı başlamış her yılın toplamaa gözäl kızları hem boylu gelinneri”? Angı istoriya periodunu yazdırêr bu laflar? Kendi bakışınızı açıklayın.

8 Legendanın ikinci payını okuyun, cuvap edin soruşlara:

- İstoriya oluşlarına bakarak, angı perioduna uyêr Bayır oolunun bu lafları: „Bän sizi burayı getirdim, bän da sizi buradan kaldıracam”?
- Angı derenin hem denizin adını işittiniz bu fragmenttä?
- Neçin insannar kayıl olmuşlar brakmaa kendi ana topraklarını?
- Angı erlerä insannarı götürmüş Bayır oolu?
- Kim insannara duşmannık edärmış?
- Kimdän Bayır oolu kurtarêr insannarı?
- Angı küüyün kurulmasınan bu legenda baalı?
- Nicä legenda biter?

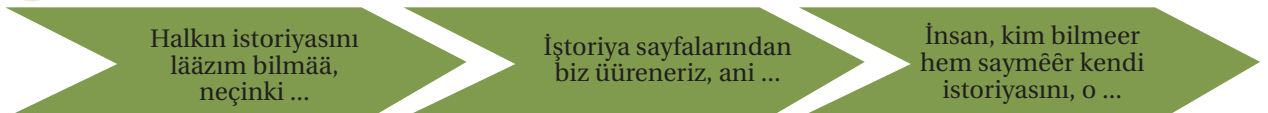
9 Bulun artistik kolaylıklarını, onnarın ne olduunu belli edin.

10 Dikat okuyun teksti. Belli edin tekstin temasını, öz fikirini. Bulun artistik kolaylıklarını.

Zavalı hem kısmetli Vatanım! Cenklär hem türlü ateşlär yaktılar gagauzları – yakamadılar. Türlü duşmannar öldürdülär gagauzları – öldürämedilär! Açlıklar, salgınnar hem türlü zorluklar, harman taşı gibi, çok kerä geçtilär gagauzların üstündän topraklan – çamurlan, karıştırdılar – kaybedämedilär! Gagauzlar herbir zorluun, belanın altından, kalkıp, silkindilär da taa kaavi oldular!

11  Yapın aaraştırmak işi: istoriya kiyatlarından, internet kaynaklarından bulun informaşıya gagauz dedelerin Orta Azıyada hem Balkannarda yaşaması için. Neredän çekiler gagauzlar?

12 İlerledin fikirleri.



Artistik stili



Artistik stili kıyat stillerin birisiydir, o kullanılır artistik yaratmalarında: annatmalarda, şiirlerde, masallarda, dastannarda. Bu stillän olur gösterilsin yaratmalarda yaşamanın türlü resimleri diri gibi. Bundan başka, bu stillän yazıcılar açıklêêlar okuyuculara kendi duygularını. Bu stildä kullanılır türlü uygun emoşiyalı laflar hem laf çevirtmeleri, epitetlər, yaraştırmaklar (uydurmalar), metaforalar hem başka.

§ 1. Lirika yaratması

Lirika – literatura soyu, şiir formasında diil büyük söz, angısında gösterili yaşamak olaylarına yazıcının fikiri, düşünmekleri, duygusu, dalgalanması. Lirika – oda, şiir, türkü. Lirika yaratmaları göstererler personajların, kahramanların düşünmeklerini, can sıkletlerini, duygularını. Lirikada var çok şiirlär sevda için (sevda yavklusuna, ana tarafına, naturaya). Lirikada peetçi çok kerä açıklêê kendi can sıkletini, havezini...

1



Okuyun demekli şiiri. İnandırın, ani o lirika yaratması. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Bana ilin geler

Sevârkân erimi,
Sayêrım kendimi
Onun payıym.
Bölä dä kalacam,
Makarki geçirdim.

Çıvgın düüdü beni
Kırın bayırında.
Ekmek için cenktä,
Makarki zeetlendim:
Aaçlı zor geçirdim,
Açan bir trofa da
Altındı panayırda...

Sevârkân erimi,
Sayêrım kendimi.
Bana hoşlu geler.
Gençliim geeri döner,
Getirip aklıma.

Olardı horular
Bizim **küülerimizdä**
Hem dä canımızda.
Severim erimi,
Sever mi o beni?
Halizliini Allaa biler,
Ama bana ilin geler...

Mina Kösä



Zenginnderiz sözüümüzü

çıvgın – yaamurlan kaar hem lüzgär
hoşluk – sevinmelik
halizlik – ahlık



?

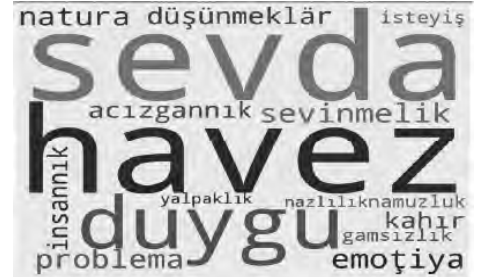
Dikat oku da sölä ...

- Neçin avtor sayêr kendini, ani o – sevgili erinin bir payıdır?
- Ne zorluklar peetçi evel (yaşamasında) geçirmiş?
- Nedän avtora ilin geler?
- Nicä siz duyêrsınız kendinizi o erdä, neredä duudunuz, ilk adımnarınızı yaptınız? Kendi fikrinizi açıklayın, bakışınızı gösterin.

- 2 Çıkarın şiirdän iki laf birleşmesi da açıklayın bölümnerini, koyarak onnarın belliedici laflarına soruş.
- 3 „Çıvgın” lafa sinonim bulun, onunnan bir cümlä kurun.
- 4 Teksttä nişannı lafin morfema strukturasını belli edin.

§ 2. Rifma

- 1 Verili laf buludunda bulun da sıralayın hepsini lafları, angıları nişannêêr lirika yaratmasını. İnandırın dooruluunuzu.
- 2 Laflarlan „sevda”, „havez”, „duygu” kurun laf birleşmesi.



Rifma – sıraların sonunda ses ya da kısım uydurulması. Rifmalı şiir sıraları uygun, sansın birtürlü sölenelär, onuştan onnarı kolay aklında tutmaa.

Rifmada sonunku kısımnar yakın birtakım seslän sölenelär, var nicä ikişär-ikişär sıra rifmalansın ya bir aşırı, ya da birkaç aşırı.

- | | | |
|------|------|------|
| 1) a | 2) a | 3) a |
| b | a | a |
| a | b | a |
| b | b | b |

Örnek:

Eh, toprak, ana toprak,
O üräân heptän haşlak,
Hem geniş, nasıl bir kır –
Ölçüsüz güder hatır.

Kim söyleyecek: kaç insanı
Başka hiç görmedi tarla?
Kaç uşacın annasını
Öpamedi yalpak ana?

3



Demekli okuyun şiiri. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Topraan kokusu

Ana topraan kokusu –
Sıcak ekmää buusu.
Ne hoş geler güüsümä
Ondan beniz üzümä.

Bana karşı o çıkar,
Açan kuşlar taa yatar .
Hem toomnar uykuda
Başak görer düşündä.

Otlar derin soluyêr ...
Cana hoşluk toplanêr...

Yattım küçükkän kırdä
Kara çiftin başında.
Düştä saydım kendimi
Bän büyük adam hem kaavi.

Çiftçiliktä ozaman
Puluu tuttum erkendän.
Zeetli boyum taa açan,
May görünmâzdi çizidän...

...Bana kâr büün dä geler:
Toprak ekmää hep kokêr...

Mina Kösä



Zenginnederiz sözüümü

büülemää – kendi yolundan çıkartmaa
hoşluk – sevinmelik

?

Dikat oku da sölä ...

- Neylän yaraştırêr peetçi ana topraan kokusunu?
- Nicä düşünersiniz, sanki topraan kokusu var mı?
- Neredän belli, ani avtor taa küçüklüündän ekmää kokusunu duydu?
- Nicä annêrsınız sıracıkları „Toprak ekmää hep kokêr“?
- Sayêrsınız mı bu şiirdän, ani çiftçilik - avtorun teması? İnandırın dooruluunuzu.
- Söläyin, siz vardır mı çıktınız kıra da gördüünüz çiftçi işini?

4

Sıralayın şiirin artistik kolaylıklarını, ne olduunu söläyin, açıklayın onnarın rolunu.

5

Aşaadaki tezisä verin üç argument: „Toprak bizä dayak“.

6



Okuyun demekli şiiri. Söläyin, kimin için bu şiir.

Durgun, yolcu!

Sän yolcuysan, geçärsän seftä
Beşalma küüyündän, kafadar,
Atatlama, durgun burada,
Bul çiçek da yollan **mezarlaa**³.

Orada bulunêr bir adam,
Mezarı görüner uzaktan,
O mezar tanınêr çiçektän,
Bulacan sän onu izlerdän.

O mezar insansız hiç kalmaz,
Çiçeklär hiç senmâz orada.
Bän sana annadırım biraz,
Kim yatêr o paalı mezarda.





Allahım, ayırdın **halkımdan**²
En paalı, en çirkin bir kurban.
Taa ii alaydın beni ozaman...
Da kalaydı diri Kara Çoban.

Ölmedi o, şindiyädän yaşêêr
Küçüräk hem kurgaf bir adam.
Sokaktan şindiyädän geçer,
Kär çöker o aarca çuvaldan.

Küçüünü hem büünü o **sayêr**¹,
Hepsinä o kalpak çıkarêr.
Şindiyädän, gezip evlerdä,
Muzeydä sergiyi hazırlêr.

Pek sevârdi kendi halkını,
Pek üünârdi, ki o gagauz,

O bilârdi: onun dedesi –
Çalışkan hem girgin hak oguz.

Ama naşey yapmaa? Allahım,
Kaldırdın sän onu göklerä...
Oradan sıkçana o yollêêr
Yaratmak şafkını gençlerä.

O öldü, o gitti, geçindi...
Vakıtsız, kimseyä hiç sormaz...
Onun o paalı işlerini
Gagauz bir zaman unutmaz.

Beşalma küüyündän sän geçärsän,
Hiç unutma benim lafımı:
Bir çiçek sairä götüräsin
Hem iildäsin kendi başını.

Konstantin Vasilioglu



Zenginnderiz sözümüzü

sedef – boncuk
vrınnêêr – öter



Dikat oku da sölä ...

- Kimä danışêr avtor? Neçin durgunsun yolcu? Açıklayın fikrinizi.
- Kim var nicä olsun bu yolcu, geçän Beşalma yolundan?
- Ne isteer sölemäâ o bizä kendi şirinnän? Angı temayı açıklêêr?
- Angı artistik kolaylıklarını kullanmış avtor?
- Bulun da okuyun o sıraları, neredä avtor yazdırêr D. Kara Çobanı.
- Neçin anılmış şairi biler hepsi gagauzlar?
- Nelär o braktı halkımıza?

7 Bulun şiirdä danışmakları da durguçluk nışannarını annadın.

8 Kullanarak GİD metodunu, doldurun tablişayı.

Ne görerim?	Ne işiderim?	Ne duyêrım?
...	...	...

9 Belli edin bukwaylan D dooru cuvabı, bukvalarlan D. D. – diil dooru.

- 1) Şiirdä danışmak sade yolcuya – ...
- 2) Şiirdä danışmak herbirinä Gagauziyada yaşayana – ...
- 3) Bu bir danışmak küçüünä – büünä, kimä deyni paalı bizim dilimiz, Vatanımız, adetlerimiz – ...
- 4) D. Kara Çoban – bizim kultura üzümüz – ...

§ 3. Ritma



Ritma – urguların sıralanması. Urgulara görä birkaç ritma kullanılêr: ikikısımnı ritma-**yamb**, **horey**; üçkısımnı ritma - **daktil**, **amfibrah**, **anapest**.

ikikısımnı ritm:

1. Yamb – bir kısım urgusuz, öbürü dä urgulu — — | — — |

2. Horey – bir kısım urgulu, öbürü dä urgusuz — — | — — |

Eh toprak, ana toprak

O ürään heptän haşlak. (horey)

Üçkısımnı ritma:

3. Daktil – bir kısım urgulu, iki kısım urgusuz --- | --- |

4. Amfibrah – urgulu, urgusuz, urgulu --- | --- |

5. Anapest – iki kısım urgusuz, bir kısım urgulu --- | --- |

Dünnä döner
Bizdän saklı.
Dünnä döner.
Sade yıllar
Bizä söleer,
Ani haslı dünnä döner.
(yamb)

Ko ötsün kavalım,
İşitsin insanım
Dededän, Oguzdan
Kıymetlik insanım.
(anapest)



Dimitri Kara Çoban

(1933–1986)

Dimitri Kara Çobanın duuması mayın 27-sindä 1933 yılda Komrat dolayının Beşalma küüyündä. Harkov kasabasında 8 – inci klası bitirmiş. 10 – uncu klası bitirer Komrat. 1958 – 1964 – üncü yıllarda D. Kara Çoban girdi Moskvada M. Gorkiy adına Literatura İnstitutuna. Orada çekeder yazıcılık yolu.

D. Kara Çoban oldu resimci, skulptor, folklorcu, kinorejisör hem Beşalma küüyündä gagauzların etnografiya muzeyinin kurucusu.

Onun ilk yaratmaları tiparlandı „Bucaktan seslär” toplum kiyadında. Yazıcı tiparladı 12 kiyat: şiirlär, annatmalar, pyesa... Önemni temalar: sevdä, ana toprak, ana taraf, ilik hem fenalık. Onun yaratmaları açıklêrlar halkının yaşamasını evelki vakıtlardan şindiki günnerädän.

Öktäbrinin 8-ndä 1996-ncı yılda vakıtsız geçindi. D. Kara Çoban gagauz yazılı literaturamızda braktı derin iz.



- 1 Dikat okuyun şiiri. Ritmayı belli edin. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Temirä içindä

Gökteki kuşaa benzeerlär
bu topraan boyaları.
Temirä içindä üzerlär
düşlerin çok yolları.

Bu bizim dünnä gözälkän,
çıkmasam temiredän!
Olsalar erdä gezärkän,
aslı düşlän birerdä!

Kısmeti sansın görerim,
neyä diilim sınaşık.
Steonozlaa sansın giderim
büün sevdamnan yannaşık.

Dimitri Kara Çoban



Zenginnederiz sözüümü

temirä – miraj, liman
steonozlaa – klisedä evlenmeyä



Dikat oku da sölä ...

- Ne için laf gider şiirdä?
- Neyi avtor görer temirä içindä?
- Kısmet o hepsinin mi verilmiş?
- Şiirdä avtor kısmetä neçin diil sınaşık?

- 2 Bulun şiirdä 3 – üncü hallanmak tipindä adlıkları, hallarını belli edin.

- 3 Lafa „aslı” getirin sinonim. Kurun onunnan laf birleşmesi.

- 4 Aşaada laflara uydurun rifma. Kullanın verili örnä.

Saçak – Kaar – Masal – Buz –

Örnek: *ekmek – sümek, köstek, elek, köpek, çölmek, ...*

- 5 Verili rifmayı hem seçilmiş bir ritmayı kullanarak, doldurun sıracıkları, ki olsun bir şiir.

... geldi,
... verdi.
... koydu,
... uydu.

... bakêr.
... maavi.
... çakêr.
... kaavi.



Stepan Kuroglu

(1940 – 2011)

Stepan Kuroglunun duuması Bolgrad dolayında Dimitrovka küüyündä. Kobey küüyündä orta şkolayı başarıp, 1957-nci yılda girer üürenmää Kişinöv Devlet Universitetinä istoriya – filologiya fakultetinä. Şiir yazmaa başladı 60 – ıncı yıllarda. Onun ilk kiyadı „Bir kucak güneş” tiparlandı 1969-uncu yılda, öbürü – annatma toplumu „Yollar” – 1970 – inci yılda. S. Kuroglu, bir talanlı peetçi, bilimci, etnograf – aaraştırdı halkımızın istoriyasını, gagauzların yaşamasını, adetlerini. Kışa vakıdın içindä çıkardı tipardan altı peet hem annatma toplumu: „Kızgın çiiilər”, „Kauş avaları”, „Üüsek kuşlar”, „Çık-çık güneş”. S. Kuroglunun şiirleri yazılı derin duygularlan. O – bir uygun laf ustası. Stepan Kuroglunun çalışmaları için ona verildi ad „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaşı”.



6 Okuyun demekli şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Yıldızlı kaar

Kış. Yaayêr gündüz-gecä,
Kürtün – herersi.
Güneştä yaamak nicä
Yıldız düşmesi.

Ne gözäl hem gençecik,
Kısmetli kimcääz?
Başında fata gercik,
Dalında sımcaaz.

Bayırlar konaklandı,
Doz – dolay kızak,
Fidannar donaklandı,
Benzedi kıza.

Küpecikleri gümüş,
Zil gibi öter...
İi masal, **mayıl**¹ da düş
Hepsinä eter.

Stepan Kuroglu



Zenginnderiz sözümüzü

konaklandı – biyazıdı
sımcaaz – buzçaz

?

Dikat oku da sölä ...

- Neçin avtor koymuş şiirin adını „Yıldızlı kaar”?
- Neylän yaraştırêr peetçi kaar yaamasını?
- Neredän belli, ani kış zamanın gelmesinnän tabiat duişiler?
- Neçin bayırlar konaklandı? Kimi onnar konaa kabul ettilär?
- Nesoy süretlär taa var şiirdä kış için?
- Ne getirer insannara, uşaklara kış zamanın gelmesi?
- Kayılsınız mı, ani kış – natura gözeli nicä bir käämil masal hem tatlı düş? İnandırın düşünmeklerinizi.



- 7 Sıralayın teksttâ kullanılan artistik kolaylıklarını. Açıklayın onların maanalarını. Ne olduunu söläyin.
- 8 Çıkarın şiirdän küçüldek formasında kullanılan lafları. Belli edin afiksleri.
- 9  Argumentli inandırın tezi: „Yıldızlı kaar – şiir, angısı naturaya bir metinnik“.
- 10 Dikat okuyun şiiri. Şiirin içindeliini annadın. Nicä bu teksti annadınız?

Ey, yakınnar!

Ey, yakınnar, ey, kardaşlar, korkarım bän ölümdän,
Ölümdän korkmasam da, Ölüm benim ettiymi bulur,
Bir gün görünür gözümä, kusurum urulur üzümä,
Kahırlardan şaşırdım, ne yapayım, ne edeyim,
Eer aslıdan bän kulsaydım, ona kulluk edeyim,
Eer aalaydım bu dünneyä, göktä güleyim deyin.
Hemen geldim bu dünneyä kendim kulluk edeyim
Hamellik büük yapmadım, zaptan kurtulayım deyni,
Ey, kısmetsiz miskin Yunus, günahın çok, nābayım?
Allah, sana çok sığınım, afet, gök saabisi, beni.
Ey, komuşular, ey, kardaşlar, ecel ölä, ömür kısa,
İşlerimä pişman olup, bir gün prostolmak istärim,
Elimnän aazımı tutup, zor pişmannı sölärim,
Günahım, eer hamellik sä, tamahlık sa betvalı fünüm olsun.
Oglan gider dünürä, duşmannarı ko yok olsun,
Sol taraf ta ilik versin, duva günü sevindirsin.
Beş karış bezdürür donum, yılan, cıyan iyir tenim,
Yıl gecä beklenmä sinim, unudulup, kalırım bir,
Başıma dikeler hece, ne ertäbilirim, ne gece,
Göklerdä Hocam, aalem sana umut edär,
Yunus Emre da bu sözü önce sana etişsin deer.
Tek ürüyeyim, neyileyim üstadıma geleyim bir gün.

(Eski türkçedän uydurdu gagauz
dilinä Nikolay Baboglu)



Zenginnderiz sözüümü

umudi – dayanmak, kayretlik
ferman – izin buyurmak
nefisim – kendim
üstadım – çok islää, becermekli
tekbir – dua
endise – kahr, düşüncä



Dikat oku da sölä ...

- Kimä danışêr avtor bu şiirdä?
- Neçin o danışêr en yakınnara?
- Neçin var nasıl korkmaa ölümdän?
- Neçin avtor yazêr, ani bu dünnedä kayıl kulluk etmää?
- Pişman olêr mı o kendi ecelinä?
- Kimä danışêr avtor, ki afetsin onu?
- Neyä çaarêr avtor bu şiirdä?



11 Annadın şiirin dili için.

12 İnandırın, ani bu yaratma yazılı artistik stilindä.

13  Nicä läüzim bu yaşamakta kendini götürmää, ölümdän korkmamaa deyni? Argumentli cuvap verin.

14 Tanışın Yunus Emre için informaſıyaylan. „Avtorun skemnesi” formasını kullanın.

Yunus Emre bir çok saygılı hem hatırlı şair diil sade Türkiyedä, ama bütün türk dünnesindä dä.

Son vakıtlarda biliner, ki Yunus Parsuk derenin Sakariya suyuna döküldüü erdä bulunan Sarıküüdä duumuş, küçüklüündä mektebe verilmiş üürenmää, ama tez o mekteptän çıkmış, neçin ki o zamannarda büyük kıtlıklar olmuş, büyük imeelik zorları çekilirmiş.

Sölener, ki genç Yunus gitmiş bir büyük zenginä, angısı verirmiş yoksullara booday. Yunus da gider o adama da isteer ondan versin booday, ama öncedän düşünmüş, ki var eski söyleyiş: „Boş gidän, boş gelirmiş”. Bu üzerä toplamış sepedinä biraz yaban meyvası alıç. Da vermiş o zengin adama, angısının adıymış Hacı Bektaş. O sormuş:

– Sän çocuum, ne isteersin, sana booday mı vereyim osa kader mi vereyim. – Bän kaderi ne yapayım, bana booday läüzim.

Zengin Hacı Bektaş deer:

– Verin ona iibenin dolusu kadar booday.

– Yunus aler boodayı da gider yola, ama düşünêr da döner geeri da söleer Hacı Bektaş:

– Boodayı boşalt da ver bana kıymet.

– Kıymettän anatarı Tabduk Emrie verdik, git tä ondan al...

Yunus gider da Tabduk Emridä çırak oler, orada kırk yıl izmet eder. Evlener Yunus Şehin kızına, düşünêr, ki bu kız ona çok da onuştan ömürü kadar kıza dokunmeer. Halk annatmalarına görä sanılar, ki Yunus Sakariya taraflarında çok yaşamış, bu beterä onu kimi erlerdä Sakariyalılar bilirmişlär. Yunusun ölümü için dä pek az bilgilär var, en eski kaynaklara görä Sarıköydä, olmalı, gömülüdür...

Bütün yaşamasında Yunus peet yazmış hem dünneyi gezmiş. Bütün Türkiyeyi dä hem çok başka türk memleketlerindä var erlär, neredä söleer, çünkü Yunus Emre gezmiş.

- Araştırın da bulun bu avtorun taa yaratmalarını, tanışın onnarlan, tematikası için klasta diskusiya yapın.

Kantarla bilgilerini

Dikat okuyun şiiri. Cuvap edin soruşlara.

Gagauz dilim

Gagauz dilim benim,
Sänsin ilk benim sevgim!
Dedemin tatlı sözü,
Milletimin sän özü!

Gagauz dilim benim,
Sänsin en gözäl peetim!
Evelän kalma türküm,
Eşersin diveç kökün!

Gagauz dilim benim,
Batiimdä sän gergefim!
Bayraamda üç yıldızım,
Bitmäz zengin sızıntım!

Gagauz dilim benim,
En paalı sän sedefim!
Bucaamın pembä çiçää,
Mutlu olsun gelecään!

O. İvoglu

№	İtemnär									Ballar
1.	Yaratmanın janrasını yazın.									L 0 1
2.	Belli edin tekstin stilini.									L 0 1
3.	Neçin avtor sayêr, ani gagauz dili – „milletin özü?” (2 cümlä)									L 0 1 2
4.	Gagauz dili peetçiyä deyni nedir? Sıralayın.									L 0 1 2 3 4
5.	Nicä avtor isteer olsun ana dilinin gelecää?									L 0 1 2
6.	Nesoy duygular kaplêêr lirika geroyunu? (2 cümlä)									L 0 1 2
7.	Çıkarın şiiirdän 3 epitet.									L 0 1 2 3
8.	Verili laflara sinonim uydurun: Sızıntım- Mutlu- Eveldän -									L 0 1 2 3
9.	Bulun da çıkarın şiiirdän birär: bellilikçi laf birleşmesi hallılıkçı laf birleşmesi									L 0 1 2
10.	Bulun da çıkarın şiiirdän 3 izafet konstruktiyasında laf birleşmesi. Angı hesaptan izafet, belli edin.									L 0 1 2 3 L 0 1 2 3
11.	Verili laf birleşmesinä doludan analiz yapın. Tatlı söziüm									L 0 1 2 3 4
12.	„Dilsiz millet olmaz” temaya görä 8 cümläylän kendi bakışınızı açıklayın. Fikirlemä sözü kullanın.									L 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Toplam:										40 bal
Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ballar	0	1-2	3-5	6-9	10-15	16-22	23-28	29-35	36-37	38-40

Tema 2 BÄN HEM CÜMNÄ



Sintaksis

Getirin aklınıza

- Nedir o sintaksis? Ne üüreniler sintaksistä?
- Ne o laf birleşmesi?
- Ne o cümlä?
- Neylän başkalanêr laf birleşmeleri cümledän?
- Angı cümlä payları kurmeêrlar laf birleşmesi?

§ 1. Sadä cümlä

Biz lafederiz ölä, ki annadalım biri-birimizä düşünmeklerimizi. Sözüümüz cümlelerdän kurulu.

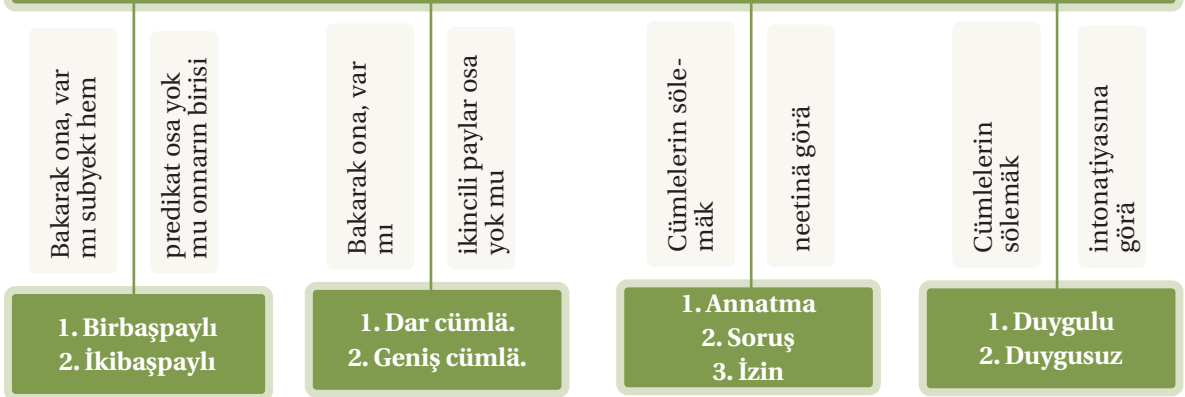
- 1 Verili lafları, dooru kullanarak, düzün cumlä ölä, ki olsun tekst.

1. severım, güneşli, bu, Bän, sıcak, pek, topraa – bizim, tarafımızı, ana. 2. Bana, çukurlu, paalı, o, az, sulu, suva, biyaz, dereleri, kaaz, eşil, sürüleri, çayırlarda, sesleri, traka. 3. dolêr, Canım, hoşluklan, açan, işiderim, leleklerin, türkülerini, kırlangaçların, hem.



Bütün bir fikir ya da yalvarmak, izin, soruş gösteren bir ya da birkaç laf cümle sayılır.
Örnek: Aydınнанêr. Uşaklar hazırlanêrlar şkolaya gitmää. Havada kuşcaazlar uçuşêrlar.

Sadä cümlelär var nicä olsun:



Açan biz lafederiz, belli, nicä cümlelerin bitkisindä duruklanêrız. Yazmakta bu gösteriler duruqluk nişannarınan – noktaylan; soruş, şaşma hem başka nişannarlan. Cümle payları türlü soruşlara cuvap ederlär.

1. Cümlelerin payları bölünêrlär te netürlü: **baş payları** hem **ikincili** paylar. Cümlelerin baş payları – **subyekt** hem **predikat**, onnar cümlelerin gramatika temelini düzerlär. Cümlelerin başka paylarına **ikincili paylar** deniler. İkincili paylar cümledä te bunnardır: **bellilik**, **tamannık** hem **hallık**.

Örnek: Küüyün sport yarışmasında benim kara beygirim hepsini taradı. Bu cümlelerin baş payları – *beygirim* – **subyekt**, *taradı* – **predikat**; *benim, kara* – **bellilik**, *küüyün sport yarışmasında* – **katlı hallık**; *hepsini* – **tamannık**. Ama kimi laflar hiç bir dâ soruşa cuvap etmeêrlär.

Örnek: Dün hem büün hava güneşliydi.

Laf **hem** soruşlara cuvap etmeer, cümle payı olmêêr.

Cümlelär var nicä olsun: **birbaşpaylı hem ikibaşpaylı**.

Örnek: *Suuktu. Lüzgär esärdi poyrazdan. Suuktu* – bu cümle **birbaşpaylı**, kurulu sade **predikattan**. *Lüzgär poyrazdan esärdi* – bu cümle **ikibaşpaylı**, onda var hem **subyekt**, hem **predikat**. **Ne?** – *Lüzgär* – subyekt. *Lüzgär ne yapardı?* **esärdi** – predikat.

2. Sadä cümlelär, bakarak ona, var mı **ikincili paylar** osa yok mu, olur olsunnar – **dar** hem **geniş**.

Dar cümlä deniler o cümlelerä, angıllarında salt **baş paylar** var. **Baş paylar** cümlelerin **gramatika temelidir**. **Örnek:** *Kış geldi. Dondurêr. Gün görünmeer. Şkolacılar okuyêrlar. Kızcaaz gülümsedi. Tanas sevindi.*

Geniş cümlä sayılır o cümlelär, angıllarında, baş paylardan kaarä, ikincili paylar da var.

Örnek: *Küüyün çiftçileri* gençlerä deyni bir meydannı stadion **düzdü**. Kim düzdü bir stadion? *Küüyün çiftçileri* – subyekt. Ne yaptı küüyün çiftçileri? **düzdü** – predikat. Kalan laflar bu cümledä: **gençlerä deyni, bir stadion, meydannı** olêrlar **ikincili paylar** – **tamannık** hem **bellilik**.

3. Strukturaya görä cümlelär iki türlü var:

1) **Sadä cümlä.** 2) **Katlı cümlä.**



Sadä cümlä gösterer salt bir fikir da düzüler bir gramatika temelindän. Sadä cümlelerin var türlü kendi çeşitleri. **Örnek:** Ayın başlantısında Kazayak küü klisesinä bir eni **popaz geldi**. Vani klubta kavalda **çalêr**.

Katlı cümlelär düzülü iki-üç ya da taa çok sadä cümledän. Katlı cümledä var 2-3 gramatika temeli. **Örnek:** *Onu genä **kaptı can acısı eşillä**, **angısı** gün uzunnuunda **durêr** bu dayanılmaz kızgınnıkta.* (D. Kara Çoban)

Bu cümlä **katlı**, neçinki o düzülü iki sadä cümledän. **Birincisi:** *Onu genä kaptı can acısı eşillä;* **İkincisi:** *angısı gün uzunnuunda durêr bu dayanılmaz kızgınnıkta.*

Sadä cümlelär katlı cümlelerin içindä biri-birindän ayırılêrlar durguçluk nişannarınan.

4. Sadä cümlelär onnarın **sölemäk neetinä görä** var üç türlü: **annatma**, **soruş** hem **izin**. Sadä cümlelär onnarın **sölemäk intonaşiyasına** görä olur olsunnar **duygulu** ya da **duygusuz**.

Örnek: *Kış kapuya urêr. (**annatma**) Kaçınıcı yılda kuruldu Gagauz Avtonomiyası? (**soruş**) Korum Vatanını, paalı duuma erini! (**izin**) Moldovada açık havada her zaman göktä gün bulunêr. (**duygusuz**) Ne sade büümeer ana tarafımızda! (**duygulu**)*

2 Doldurun tablişayı, hesaba alarak bilgileri sadä cümlelär için.

Bilirdim	Kaavilettim	Eni üürendim
...	...	...

3 Aşaadaki cümleleri okuyun. Onnarın sölemäk neetinä görä netürlü olduunu açıklayın. Annadin durguçluk nişannarı için.

1. İstedi bobası gitsin seftelesin oollarını. 2. O bu vakıt urduydu kendini çıraklaa. (G. Gaydarçı) 3. Baraboy Petikaya bobasından kalmıştı bir kemeñçä. 4. Çalêr Petika, ekmek parası kendinä kazanêr. (S. Kuroglu) 5. Nesoy sän bakınacan, ekmeksiz yaşayacan? 6. Neçin aaç braktı halkı da yuttu yarısını? (M. Kösä) 7. Hadi, al kiyadını da git başımdan! 8. Atılma dilindän, halkım! (T. Zanet)

4 Okuyun teksti. Sadä cümleleri çıkarın tefterlerinizä, gramatika temellerini belli edin.

Güz urêr kapularımıza zengin meyva hem zarzavat bereketlerinnän! Toprak altın renklärlän donandı. Ne gözäl bu zaman! İnsannar doyamêêrlar bu renkli yıl zamanına bakmaa. Herbir can büük havezlän bu renkli zamanı bekleer, çünkü güz zengin olarsa, insan kıştan kolay çıkacak. Sade kuşcaazlar kannarına er bulamêêrlar, onnar genä bekleer uzun uçmak yolu sıcak erlerä. Dolayları suskunnuk sarêr. Yaamurlar da doz-dolay tarafımızı sarêrlar, yavaş-yavaş kış getirerlär.

5 Aşaadaki dar cümleleri, düşünüp, ikincili paylarlan genişledin. Çizin onnarın gramatika temellerinin altlarını birär hem ikişär çizgiylän.

Biz dostlaştık. Kızkardeşim geldi. Kırlar dinnener. Sabaa oldu. Güneş çıktı. Dolaylar gerciklendi. Muşaaflırlar geldi. Mamu çaardı. Üürenici okuyêr. Uşaklar oynêêr. Kuşlar çalêr. İnsannar seviner. Kiyat tiparlandı. Geldi yortu.

6 Okuyun teksti. Yazın onun tipini. Sadä cümlelerin karakteristikasını verin.

Bän girdim Valkaneş dolayının Kultura evinä görmää büünkü Moldaviyanın üüsek resimcilik zanaatını. Benim bakışımı durguttu bir bez, angısında boyarlar okadar uygun erleşmiştilär, ki deyardılär, duruklan. Bu kartinanın adıydı „Anam”. Ne büük duygu



uyandırdıydı o bendä! Karının üzü, elleri, gözleri sansın annadardılar bir uzun meraklı poema. Belliydi, ani kartinada insana yaşamak diilmiş feslen kokusu. Bu „Anam” kartinayı yaklaştı görmää bir babu. O geldi, bastonuna dayanarak. Bän braktım kalan sergiyi da bakardım babuya... O çıkardı cebindän basmasını da başladı silmää yaşlarını, taa sora seslän aaladı.

- 7 Aşaadaki D. Kara Çobanın „Derneklär” annatmasından bir payını yazın, sadä cümleleri bulup, onnarın gramatika temellerini çizin, azdan bu cümlelere sintaksis analizini yapın.

Derneklär

(Bir payı)

Pazar günü. Gözäl yaz avşamı. Gün sıcaa şindän sora kesildi. Küüdä karılar hem adamnar başlêrlar toplanmaa derneklerä lafa. Adamnar toplanêrlar ayırı, karılar da – ayırı. Bu derneklär olêrlar türlü erlerdä, türlü kalabalıkta. Orayı toplanêrlar insannar giyimni ya eni, ya da eski, ama yıkanmış pak rubaylan. Siirek derneklerdä oturmaa deyni döşeerlär pala ya da hasır, taa çok sefer insannar oturêrlar çıplak erdä. Sora, kalktıynan gitmää evä, onnar ellerinnän silkerlär rubalarını...

Bölä olardılar derneklär bir irmi-otuz yıl geeri. Adamnarın çoyu oturardı Totkanın sazlı evinin ardında, zerä burada yoktu aul. En büyük karı dernää olardı Doka babunun aulu boyunda.



Nikolay Baboglu

(1928-2008)

Duuması bir çiftçi aylesindä Tatar – Kıpçak küüyündä.

Nikolay Baboglu 1940-ıncı yılda başarêr Kıpçakta başlankı şolasını da ertesi yılın, 1941-incidä, güzün onu vererlär ileri dooru üürensın İsmail kasabasında bir klisä şolasına.

O yaşamasında çalıştı üüredici dä, şkola direktoru da, Üüredicilik Ministerliindä Bakan yardımcısı da. O yazdı büyüklerä hem küçüklerä deyni 20-nin üstünä artistik yaratması, sözlük, şkola kiyatları hem bir dä pyesa „Mumnar saalık için”. Onun ilk kiyadı „Gagauz folkloru” çıktı 1969 yılda, „Legendanın izi” – 1974 yılda, „Bucak ecelleri” – 1979 yılda.

N. Baboglunun yaratmalarında derindän açıklanêr yaşamak problemları.

Yazıcı bütün yaşamasını gagauz dili hem literaturasına baaşladı. O 24 literatura hem 27 üüretmək kiyadı hazırladı, gagauzça radio hem televideniya kolverimneri yaptı, gagauzça gazeta çıkardı.

Nikolay Baboglu – yazıcı, aydınadıcı, folklorcu, kultura insanı, publişt – şannı adam, angısının bütün yaşaması baalıydı gagauz halkımızın dilinä, kulturaına, bilgisinä.

Ona verildi üüsek ödül „Gagauziyanın Hatırlı Vatandaşı”.

- 8  Okuyun annatmanın birinci payını. Aşaadaki soruşlara cuvap edin.

Demirçu

(Annatmanın I – inci payı)

İlkyaz açıldıydı vakıtları, taa martta başladıydı olmaa islää havalar, kış kaarları da, göz görä-görä, kaybelirdilär, kır yollarında çamur artık azalırdı, ama küü içindä başladıydı toz da bulunmaa. Güneşti, sıcağı, kuraktı. Erken sıcaklar hızlandırmıştı tolakada çimeni, zerdeli aaçları hem kirezlär ölä vakıtları hem birdän açmıştı, ki meyvalık başçaların yanından geçärkän, aaçlara bakarsan, gözlerin kamaşırdı, nicä ilk kaardan.



Kır işleri sıkıştırdılar çiftçileri baalarları kesmää hem kazmaa, arpa, booday, semička hem başka işleri ekmää. Hepsi insan, kırılmış gibi, savaşırdı vakıtları toomu erä koysun. Şen ilkyaz çıkarmıştı olan bitän insanı bordeylerdän, içerlerdän kırlara, toprak işinä. Birkaç gündä çoyunun artık kendi işleri bitärdi, da insannar bu çok iş aazında artık düşünürdülär, taa neredäsä, çalışıp, bişey kazanmaa. Ama bölä bir kazanç olurdu versin sadece boyarda gündelikläk işlemäk, başka iş eri dolaylarda yoktu.

– *İşittim, mari kuma, – dedi bir biyaz modalı karı öbüür kara çemberliyä, – boyarda çıkmışmış çok iş, acaba, aslı mı? Varmış baalar kesmää, çırpı çıkarmaa, baalamaa, topaç ezmää.*

– *İşittim bän dä, mari, aslı, olmalı. Geçti pazertesi bizim o kenar maalesi hepsi gittilär, ayol, pak ev kapamayca, uşaklarlan, varmış, kennu, uşaklara da iş.*

– *Ölä, deerlä, iş çokmuş, ama boyar pek kötü doyururmuş işçileri. Te Paçıkların Demirçusu, bilersin nasıl kaavi hem büüik adam, hiç doyunmazmış. Vazgeçmiş çüinkü ödektän, da kayılmış işlesin buvaz tokluuna, sade versinmişlär doyunca hem taa islääcänä. Bölä iş var mıdır işidildi, mari? Birkaçı taa bölä çekettirecek da kalanına da başlayacaklar ödek vermemää.*

– *Sade bu bizä etişmeer. Ama bu da şakamıdır, mari, işlesin adam haftalarlan hep yarım karnıyan, Demirçu sa nasıl büüik, kaavi adam! İşlemää en aar erä onu koyêlar, sora da çok iyärmiş. İyecek zer, işinä görä adamın imeesi dä. Boyarın da o kopoyları gülümää alırmışlar çocu: çıkarmışlar ona ad „boyar ooluymuş”, neçinki boyardan evä gelmämiz.*

– *Näbaceydi evdä, açan bir kül örtülü bordeydän kaarä, yok bişeycii. Ani var bir laf „Ne uşak, ne karı, ne toprak, ne darı”*

– *Biz dä gelän haftaya gidecez boyara. Evdä işlerimizi şansora başardık. Ani haylak aaçlık çekecez, taa islää orada karnın ötää-beeri tok olur hem nekadar da az ödesinnär, hep birkaç gümüşçük, yoka benzemöz.*

O cumertesi hem pazar günü avşamadan çoyu küülü insannar ulam-ulam kazmalarlan, diirennärlän omuzlarında gidärdilär boyara işä. Küüdän gündelikçilär adımnardılar yayan. Gidärdilär işä kızlar, çocuklar dooru horudan yalnayak, alatlan, kaçarak, sırtlarına birär ruba kazanmaa, aaçlıktan kurtulmaa.

Hava kuraktı, kimsey taa aalaşmazdı, ki er kuru, kıştan tav taa etiştirmediydi kaçsın, ama ilkyaz yaamursuz çekedärdi, da bu iş şüpelendirirdi küülüləri: acaba genä dönmeyecek mi o kıtlık yıllardan birisi... Ama pazertesi, sansın dünnä ansızdan diişildi. Taa sabaalendän koyu kara bulutlar göründülär poyrazda, taa sora okadar hızlı, üüşup, sardılar gökü, sansın onnarı atlı koolardılar geeridän. Üülendä gün artık heptän görünmözdi, esärdi bir keskin suuk lüzgär, angısı adamın içinä geçärdi.

– Mari, naşey bu olsun? – sorardılar biri-birinä boyarın işçileri.

– Görmermiysiniz, – cuvap edärdi başkaları, – kış geeri döner...

Sali hem çarşamba günü kırdä artık zordu işlemää. Gök durmamaca pufkurardı suuk lüzgärlän karışık bir ufacık, keskin çıvgın. Baalarlardan üzlärlän işçilär hızlandılar boyarın konak evlerinä. Hepsi insan, yaş hem donuk, kuytu aarardılar, biri-birinä sokulurdular. Kimisi aylaklıkta savaşırdı birär cümbüş atsin, ama kimseyi güldürämözdilär. Gündelikçilerä vardı nelerä düşünmää: işlenmöz günnerdä boyar insanı taa da prost doyururdu, sonunda da bu günnerin imeli için ödektän kesärdi. Bunnar, deyelim, hadi, son iştilär, ama kâr te şindi donuk titireyän insannara kuytu etişmözdi. Çoyu, artık yaamura, bişeyä bakmadaan, kapanırdılar ev yoluna. Kimisi kalırdı sayvannar altında gecelemää, umut ederäk, ki tezdä hava düzelecek, da iş enidän çekedecek... Ama cumaa günü ufacık yaamur oldu taa iiri, lüzgär hızlandı, oldu taa suuk. Bulutlar artık belli diildi, neredän nereyä giderlä, onnar sansın hep taa erä yaklaşırdılar hem, hızlı gezeräk, karışırđılar aşaa - yukarı, saaya-sola. Bir iş belliydi – işçilerin haftası şansora kayıptı. Yaarına cumertesi, iş olmayaceydi, ortalaa da girirdi pazar, hem pazardan sora da belli diildi, olacek mı tezdä kır işi. Lääzimdı taa tez



varmaa evä, yakmaa fırında birkaç tezek da, yısınıp-kurunmaa, taa suuklamak hastalı kazanmadaan. Lääzımdı gitmää, ama ev yırakti, yolda da, durup, dinnenmää, kuytulanmaa er yoktu. En ilkin, düz yola çıkınca, vardı geçmää bir çayır, angısı genişti beş-altı kilometra hem taa islää kurumamıştı ilkyaz kaar sularından. Çayırın öbür kenarında vardı demir yolu, onu aykırladıynan, yol uurardı Dik bayıra, angısının yamacında bulunurdu çobannarın tırlası. Boyara gidän-gelän dilenirdilər birär kıymık piinircik, kimisinä, bekim, düşärdi bir auç nur, ya da bir parça sıcak mamaliga, sora onnar bakardılar ileri yoluna. Evä dooru gidennerä önnerindä vardı taa üç derin kulak geçmää, da ondan sora çıkardılar ev yuvalarına.

Bütün dä, bu pek zor yaamurlu gündä, işçilerin aklı gezärdi bu ev yolunda, düşünärdilər, nasıl çayırı geçecekler, sora tırlada dinnenecekler, sora ilk çukur, ikinci... üçüncüyä gectiynän, artık küü görüner, say, ani artık evdäysin. Birinin, zavalıların, akıllarına gelmäzdi, ani bu çukurlarda şimdi gidärdi adam boyunca sellär. Da te taman butakım hatalı kantarlı zamanda kimsaydı çaardı:

– Dostlar, taa çayıra su inmedään, haydiyin, evä, zerä sora aylarlan buradan çıkamayacez.

– Haydiyin, kardaşlar, zerä necääz kazandık, onu da burada iyecez, – dedi taa bir kişi da tez başladı çarıklarını giimää.

– Demirçu be, hazırmısın? – sordu o kişi, yaş erdän kalkarak.

– Hazırım, Tänäü aga, – cuvap etti balaban, geniş arkalı Demirçu, o vardı bir otuz-otuz beş yaşında adam. Te buydu o Demirçu Paçika, ani prost aazlardan kazanmıştı taa bir takma ad „Boyar oolu”.

Demirçuylan Tänäünün ardına, nicä sincir, çıktılar boyarın kurtälerinden taa başkaları da: angısının başında bir eski çuval, angısında bir yamalı yaamurlucak, taa çoyu da ötää - beeri bir incä rubacıklan, yaamurdan korunarak, toparlanmıştılar evä.

– Nereyä gidersiniz? – sordu insannara boyarın aşçıykası, ani kendisi dä bu işçilärlän bir küüdändi da hazırđı birkaçına avşama bulsun ateşlik başçada bir ercääz gecelemää, kurunmaa. – Baksanız, e, nasıl çirkin hava, çayır, olmalı, dizädän batakl hem yukardan sel da var nasıl saadı-saadinadan etiştirsın. Dönün geeri, zerä kaybelirsiniz!

– Neyä durmaa? Bu sayvan altında lüzgär, buz gibi, saplêêr yaş tenimizi, taa islää – yolda örüdükçä yısınırız.

– Baksanız e, nasıl hep yaamur hızlanêr, küü dä diil yakın, – dedi aşçıyka, – kalın burada, avşama birazınıza bulacam gecelemää er kuhnedä, ateşlik yanında.

– Angı birimizä senin ateşliin yardım edecek? – sordu bir karı, kadreli torbasını baalayararak, sora urdu onu omuzuna da yalnayak ayaklarınan çamuru, şapur-şupur çineyeräk, etişti öbür gidenneri.

Bakmayarak yaamura hem çıvgına, bir sürü insan: karı, kız, adam gidärdilər evä, makar ki evdä dä ateşlik suuktu, ama orası çekärdi. Sergennerdä dä somunnar yoktu, ama umut oradaydı. Eski küllük hem bacalık el edärdilər sansın imdat için.

En ilerdä iiri adımnardı Paçikaların Demirçusu. Bük, ani var bir laf, daa gibi adam, onun ardına sürünürdü alçacık yamalı dizli, yırtık anterili Tänäü aga. Taa on-onbeş adım geeridä gelirdi bir bölük kişi: çoyu kız, karı, iki-üç tä adam, çocuk. Zavalı yolcularda hep-sindä giiyim yufkaydı: yırtık çukmancıklar, eski iprak antericiklär, fistancıklar eskiydilər, kavsızdılar, sıcak tutmazdılar, rubalar aardılar, suuk yaamur da doldururdu onnarın yamalarını suylan, da git-gidä hep taa aarlaşırđılar. Hepsi yolcular yalnayak, örüdüler, sade bir Tänäü aga çarıklandı.

– Sıyr onnarı, – dedi Tänäüyä Demirçu, – taa ilin sana örümää olacek.

– I-ı-ı-ı, ayaklarım üşüyer, onnarda „gramatiz” var, – kikiledi Tänäü.

– Taa hızlı adımnayacan da yısınaceklar. Baksana, hepsi insan yalnayak.

Yol yımışaktı pek. Demirçunun bük yalnayak ayakları dizädän bataktan görünmäzdi-lär, paçaları suvalıydılar, o arşın-adımnarını atarkan, çamur fırlardı ta omuzlarına. Onun geniş kırmızı kuşaa hem kalan rubası da yaşlarından çıkardı buu, nicä kotlondan tütün.



Kuşak sarmıştı saabisinin orta erini çantılarından göbeenädän, o sayılırdı Demirçunun baş rubası. Bez gölmää yamadan görünmüzdi, onun da taa çoyu kuşaan altındaydı, yakaları geniş açıldılar. Olmalı, onnari hiç diildi dâ läázım iliklemää, neçinki güüsünü Demirçunun yısıdardı bir palanka kömür-kara hem çaylamık gibi sık saç.

– Läázım atlatlamaa, – sesetti Demirçu geeri kalan Tänäy. O ayaklarını gücülä batık içindän çıkarardı. Çarıkları yımışamıştılar, taa büülmüştilär da aar sarkardılar aşaa, nicä bir taazä öküz şkembesi kasapçının elindä. Ayaklarında sarılı partallar çamurdan görünmüzdiär hem onnar tasmaların arasından çıkmıştılar da sürünärdilär bataklar içindä, Tänäy zordu örümää.

– Bän, nestä, 1-1-1-1, kalacam karırlan bilä, – dedi o Demirçuya.

– Sän taa kaaviysin, 1-1-1, bana bakma, git ileri.

– Olmaz biri-birimizi brakalım! – sert kesti Demirçu. Bilä çekettik – bilä dâ gidecez.

Döndü geeri, kavradı Tänäyü koltuundan da ikisi kol-kola gidärdilär yannaşık. Demirçu, dönmüşkän, baktı öbür kişilerä dâ. Onnar artık may görünmüzdiär, sade işidilirdi seslär hem seçilirdi karartılar.

– Yavaşın, brakmayın kaybelelim! – işidilirdi geeridä laflar hem aar-aar üüsürükleri getirirdi lüzgär. Gök sä hep taa koyulaşırdı, sansın başlardı karannık çökmää. Bulutlar da, karıştıkça, hep taa çok yaamur serpärdilär bu ölä dâ zeetli yolcuların üstünä. Demirçu gidärdi hem Tänäyü da çekärdi ardına, ama Tänä git-gidä hep taa asılırdı, da bilä ilerlemää olurdu hep taa zor.

– Duralım, da gelsin hepsi, – teklif etti Demirçu dinik Tänäy. – O geerikilerin dâ arasından, olmalı, düşkünnär. Yardım edelim biri-birimizä. Hepsimiz läázım kurtulalım.

İşidincä taa bu lafı, Tänä birdän durdu. O çıkaramazdı artık ayaklarını çamurun içindän. Brakmıştı onnari yaymaşık, kakılı bataкта, nicä iki budaklı kazık. Yaş anterisi hem gölmää iiltmiştilär onun omuzlarını aşaa, üzündän akardı yaamur suyunnan karışık suuk ter, gözleri aarardılar er oturmaa, ama dolay herersi gölcüktü, yukardan dökärdi, nicä bakırdan.

Tänä çöktü usulcuunnan nericiktä durmuştu yımışacık bataklık içinä.

– Dinnen, – dedi ona Demirçu, sileräk yaş partallı eninnän üzünü.

– Bän dâ, dönüp, bakacam, näbêr o geeri kalannar, da sora gidecez ileri.

Tänäünün ayakları sızıldılar, duyardı, nasıl sinirlerindä damarlar düüürlär, kulakları da işidirdilär, nasıl Demirçunun ayakları şapurdardılar: şläp-şläp, şläp-şläp – ilktän hızlı, sora hep taa yavaş. O atsın etti gözünü ardına, ama kafası istemäzdi dönsün. Aar yaş kalpaa o kafayı sansın sokmuştu omuzlarının içinä, geeridä görämedi bişey, ama adımnar hep taa işidilirdilär, şindi artık sansın düşündä. Tänäyü çekärdi uykuya... Az mı, çok mu oturdu Tänä gölcük içindä, o aklında tutmazdı, ama açan onun yanına öbürlärlän bilä geldi Demirçu, islää uyuyardı.

– Tänä aga, uyan, uyan, zerä butakım uykuya ölüm uykusu deniler. O var nasıl braksın seni heptän burada, – dedi Demirçu, sarsalayarak onun omuzlarını. Tänäünün gözleri açılmazdılar, ama kulakları başladılar işitmää insannarın zor oflamalarını, sora annadı, ne lafederlär.

– Aman, mari-i-i, naşey bu gökün delii mi heptän açıldı? – sorardı bir ses.

– Olmalı, var neeti buusun bizi burada, – dedi başkası. – Döker, nicä teknedän.

Tänä zar-zor açtı gözlerini, gördü yaş hem kendisi gibi zeetli insannarı, ani gelmiştilär geeridän onun yanına Demirçuylan bilä. Taman onun önündä dururdu bir orta yaşta karı, angısınnan bilä Tänä topaç ezärdi boyarın tarlasında. Bu insanın mor çukmanından akardı yaamur suyunnan bilä boyası da. Başında yaş kara çemberi yapışmıştı yanaklarına. O yalabık gözlerini doorutmuştu yukarı da, stavrozunu yaparak, dua edärdi:

– Prost et, Allahçım, acı bizim uşaklarımızı da, bekim, onnarın yanı sora bizi dâ acırsın! Kolver, Allahım, etişelim evlerimizä, kauşalım evlatçıklarımıza! – O sölärdi duasını, sık-sık



stavrozunu yaparak, sansın yaamurlan yarışardılar. Saa eli üç parmaannan sıkılı dönärdi, nicä lüzgerdä dermen kanadı, konarak bir kara çemberli annısına, bir omuzlarına, bir güü-desinä, sora hızlı eni baştan ölä dä sora genä, hem genä hep ölä...

– Kalk, bay Tänä, – enidän teklif etti Demirçu. O bilirdi, ani brakarsa bu adam taa otursun, o kalacek ölecä da uyvaşık burada, erindä.

– Te kalkêrım, – davrandı Tänä, ama o kalkamazdı. Şindi onun ayakları taa çok acırdılar, nekadar örürkän, otururkan, suuk taa çok geçmişti içinä, titirärdi, diş-dişä uurlayamazdı.

– Haydiyin, kaldıralım onu, dostlar! – dedi Demirçu öbür adamnara. Hepsi hazırıldılar yardıma, ama pek azının vardı halı. Geldi sade bir adam Bozbeylerin Vasili. Oydu Demirçunun ardına taa kaavisi bu halk arasında. İkisi kaldırdılar Tänäyü, söktülär onun tasmalarını da sıbıttılar bir tarafa o pazlama çarıkları.

– Şindi yok neyä oyalanmaa! – izin etti Demirçu, – sıkın kendinizi, taa tez adımnayalım da etişelim te o çobannarı, ani köprüdän koyunnarı savaşêrlar geçirmää.

O gösterdi parmaannan köprü başında karartıları da ekledi:

– Bekim, onnarlan taa kolay olur çıkmaa bu hamur gibi bataklı çayırdan.

– Haydiyin, kardaşlar, – başladı Vasili dä üreklendirmää yolcuları, – etişelim çobannarı, onnar bilir adamnar, seftä yaamurda tutulmêêrlar. Onnarlan bilä geçecek köprüyü, ama sora artık yakıncacık demir yolun ötäâncında yamaçta onnarın tırlası, bordeyleri, orada dinnenecez, soluklanacez.

– Köprüyü saalcaklan geçäbilirsäk, – dedi taa birisi, – sora orada birtaan tırlaya ne ka-lêr? Orada, beki, bir da tezek ateşi yakarız.

Demirçu arada-sırada danışardı yolculara:

– Kim kalacek geeri ya düşecek, susmasın, baarsın, da biz yardım edecez. Te artık köprü yakın!

– Te sürü görüner! – dedi Vasi, – ne pek o koyunnar baarişêrlar orada?

– Nasıl baarişmasınnar, ne sän sanêrsın, hayvannara kolay mı bu bataklı suyun içindä? – sordu Demirçu. Kalabalık yavaş-yavaş ilerlärdi. Köprüyä etişincä, Demirçu üç kerä döndü geeri. Tänäyü brakıp Vasilä, ilkin kaldırdı bir genç kızı, sora bir adamı, sora da çıkardı seldän Nazarilerin Petiyi, ani o da, Tänä gibi, yufkaydı hem pek zabun giiyimniydi. Zar-zor hepsi saa-selem artık dururdular köprü başında. Bölä büyük yaamurda diil, ani geçmää bu köprüdän, ama durmaa da onun yanında korkunçtu. Köprü altından akan sulara yaklaştıkça, hep taa titsi olurdu: sel sürüyärdi sularınnan aşaa hepsini, nelär bulmuştı burayadan, yolunda: tafta parçaları, örmä aul, teknä, bir parça ev örtüsü, yarım samannık, bir çiten, ruba hem türlü başka işlär – hepsinnän bunnarlan durmamaca düüyärdi aaç köprüyü, angısı gücülä savaşırdı güüs tutsun bu dev kuvedinä, deyeceydin, sansın o durmazdı, ama kıpırdardı bir ileri, bir geeri. Su başlardı köprünün altından yayılmaa çayıra hem tezdä yakındı pinmää köprünün üstünä, ama şindilik ta birazçık ötedä dä islää seçilirdi çobannarın bordeyin bacası. Ondan da çıkardı incecik tütün, hem burnuları da gıdıklardı taazä nur kokusu.

Nikolay Baboglu



Zenginnederiz sözüümü

sıkıştırırdılar – alatlattırırdılar

kamaştı – duyulmaz oldular

tau – yaşlık

pufkurdu – serpti

iprak – zabun, yufka

kurtä – (folk.) дворец, усадьба



Dikat oku da sölä ...

- İlk yaz bu yıl nesoy çekedärdi?
- Nesoy diişilmeklä oldular havada?
- Angı işleri kırdı insannar yapardı?
- Kimdir o Demirçu?
- Neçin bu zor işlerä katılırdı uşaklar da? Nesoydu onnarın yaşaması? Yaraştırın büünkü gündä uşakların yaşamasınnan.
- Neçin insannar hazırlandılar yola çıkmak? Nicä onnar giimniydi?
- Neçin Demirçu teklif eder insannara toplu gitsinnär?
- Nesoy yardım isteerlä karılar Allahtan?
- Kimi ilerdä gördülär insannar?



9 Tekstin nişanı payından çıkarın Demirçuyu yazdıran lafları.

- Tekstin nişanı payından çıkarın birär sadä cümle söylemek neetinä görä. Çizin onnarın gramatika temelini.
- Verili deyimini maanasını açıklayın: Ani var bir laf „**Ne uşak, ne karı, ne toprak, ne darı**“.

§ 2. Annatma, soruş hem izin cümlelär

1 Aşaadaki herbir sıradan laflarlan cümle kurun da yazın. Adlayın teksti.

durêr, çoktan, dürük, güz, yaamurlu, hem
kaar, ansızdan, ilk, düştü
kilim gibi, eri, gecä, örttü, o
donmuş, su, deredä
çıkış, uşaklar, ilkin, sokaa
pek, onnar, seviner, kaara

- Cümlelerin gramatika temelini belli edip, söyleyin, nesoy bu cümlelär.

İçindeki maanalarına görä hem söylemek neetinä görä cümlelär olur olsunnar **annatma, soruş hem izin**. Sadä cümlelär onnarın söylemek sesinä görä (intonatıyasına görä) olêrlar **duygulu ya da duygusuz**.

Bir bütün fikrin maanasını annadan, yaşamakta olan işleri gösterän cümleyä annatma cümle deniler. Annatma cümlelerin sonunda nokta koyulêr. (.)

Örnek: Bayır ardından gün taa çıkmadıydı. Dolay başladıydı görünmää geceden sora. Horozlar ötêrdilär biri – birindän taa afacan. (*T. Marinoglu*)

Soruş cümle deniler o cümlelerä, angılarında bir soruş gösteriler ya da nesä sorulêr. Soruş cümlelerin bitkisindä soruş nişanı koyulêr. (?)

Soruş cümlelerdä paycıklar **mı, mi, mu, mü** hem soruş aderlikleri **ne? naşey? kim? nesoy? angı? kaç?** kullanılêr.

Örnek:

- Neredä bulunêr Gagauziya?
- Akan sular, siz neçin zorda Oglanı yalnız braktınız? (*N. Baboglu*)



– Başka kahırlar bana etmeer **mi**? (N. Baboglu)

Lafedenin yalvarmasını, istemesini, nasaatını ya sınırlamasını gösteren cümleye **izin cümlä** deniler. İzin cümlesinin bitkisindä taa sık nokta koyulêr, ama açan bu cümlelär duyguylan söyleniler, onnarın sonunda şaşma nişanı koyulêr (!).

İzin cümlelêrdä kullanılêr te bu modal paycıklar: **hadi, ko, na** hem başka.

Örnek: Tarafım – altın başak! Bereket zengin, ya bak! Ko kıymetli olsun halkım da serbestlikte yaşasın! Vani, yardım et bana otları biçmää.

Kaavilederiz temayı

- Kaç türlü sadä cümlä var onnarın söylemek neetinä görä? Sıralayın.
- Kaç türlü sadä cümlä var onnarın intonaşiyasına görä? Sıralayın.
- Angı cümlelere deniler annatma cümlä? Örnek verin.
- Ne gösterer soruş cümleleri? Angı paycıkların hem soruş aderliklêrlän soruş cümleleri kullanılêr? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Angı cümlelere deniler izin cümlä? Örnek verin.
- Angı durğuçluk nişannarı koyulêr annatma, soruş, izin cümlelerin sonunda? Örneklerinizlän inandırın.

2 Verili teksttän çıkarın ayırı annatma, soruş hem izin cümleleri, durğuçluk nişannarı için annadın.

...Lambuylan Demirçu gücülä tutardılar ellerindä o iki edekçi koyunnarı, neçinki onnar da, tepinip-tepinip, hızlanırdılar suya, atlayıp-buulmaa.

– Sansın birisi büüledi onnarı, be Allahım! – dedi Demirçu, dişlerini sıkarak, hem elindä koyunu gırtlardan kavrayıp, kaçırmazın deyni.

– Nereyâ tepinersin? Orada ölüm, kolvermeyecâm! – lafedirdi o koyunnan. – Baari, sän bir kurtul! – O, ne kuvedi varsa, sıktı onu ayaklarınınan...

– Aha, akıllandın, tepinmeersin artık! – dedi Demirçu, kendisi da şaşarak, ne o birdän uslandı. Ama açan taa islää baktı, bobana gebermişti onun ayaklarının arasında.

Yaamur artık yaamazdı, sade köprü altında şarıldardı bulanık su koyunnarın karışık...
(N. Baboglu)

3 Verili cümleleri teftelerinizä yazın. Onnarın bitkisindä lâazımnı durğuçluk nişannarını koyun. Annadın, nesoydur onnar söylemek neetinä görä.

Kaç küüyün eski mezarlıkları durêr// Kaç küüyün dâ kaybeldi şindän sora... Kim biler// Dedelerimizin ruhları stavrozların üstündä uçêr// Yorgun tenneri raatlanêrlar bu erdä...

Çalışkan insan elleri yapmışlar burada bir eşil boyalı alçacık aulcuk. O eşil boya dinnendirir yorgun yolcunun bakışını. İstär-istemâz o yavaşidêr adımını. Durgunêr da iilder başını bu evelki mezarlara, ihtâr taştan stavrozlara...

Ne düşüner o yolcu// Ne aklına getirir// Salt o kendisi biler... Bekim, sizin küüdä dâ var eski mezarlık// Bekim, eski mezar da var// Bekim, o mezarları hiç kimsey dolaşmêêr//

Doorudun onnarın taşlarını, eer yamulduysalar// Allaa biler, neçin o mezarlara hiç birisi gelmeer... Türlü boralar geçti bu yaşamanın üstündän... (T. Zanet)

4 Düşününüz dâ kendibaşınıza yazın 3-är annatma, soruş hem izin cümlesi.



Demirçu

(*Annatmanın II – nci payı*)

Ama nasıl aykırlamaa köprüyü? Çobannar da buraya kadar sürüyü zar-zor getirmiştilär da sanmıştilar artık evä etiştir, ama... koyunnar ürkärdilär selin uultusundan, da istemäztilär köprü üstündän geçmää. Güdücülär artık yapmıştilar hepsini, nelär bilirmişlär, ama koyunnarı köprüyä pindirmää yoktu kolay. Şindi beklärdilär gelsin yolca birkimsey da onnara biraz yardım etsinnär, da birtürlü kurtarmaa bu malı kaybelmektän. Ačan gördülär yırakta kalabalı, onnara sansın bir yıldız duudu. Çobanın birisi koymuştu elini kaşlarının üstünä da bakardı, nasıl insannar yaklaşêr köprüyä.

– Te kim bizä yardım edecek! – lafedirdilär aralarında çobannar. – Gelselär taa tez, bu sel suları köprüyü köklämedään, ne islää olur...

– Bakınız, ne çokluk onnar! – sevindi üçüncüsü dä, en genç çoban. – Gelerlär, gelerlär, bekim karşı çıkalım onnara?

– Onnar pek yakında, şindi olaceklar yanımızda...

Bilmäzdi çobannar, netürlü kuvet paasınan verilirdi bu zavalılara gelmenin herbir metracı. Çobannar beklärdilär insanı, ama sel hiç kimseyi beklemäzdi. O git-gidä hep taa şişirärdi buga gibi kendisini, olurdu taa sarp.

– Taa biraz oyalanırsak, sel alacak bizi dä, koyunnarı da, köprüyü dä, – sölendi çobanın birisi, suya bakarak.

– Bekim, brakalım bu kurtlar iyeceklerini da baari kendi cannarımızı kurtaralım? – sordu en genç çoban büyüklerinä.

– Yok! – kesen-kes karşı koydu sürünün baş çobanı. Bän diilim kayıl brakmaa hayvannarı da, gidip, kendimizi kurtarmaa. Ne kabaatı malın? Belli bişey, koyunnar diil bizim, ama elimizdäykän, mallar bizim! Kaybeleriz, ama sürüyü brakmêêrız.

Boyardan gelän işçilär, etiştinyän köprü başına, tanıdılar çobannarı. Onnar üçü da yolcuların küülüleriydilär. Çoban İlişkuların Simusu taa küçüklüündän küüyün koyunnarında izmet edärdi, şindi bu sürüdä baş çobandı, ikincisi Krustoyun Lambusuydu, genä anılmış çoban, sade üçüncüsü Kopuşçuların Uankusu taa genççeräk hem öbürlerdän taa acamı cocuktı.

– Kardaşlar, bizim küülülär! – danıştı bu düşkün hem zeetli yolculara baş çoban Simu. – Göreriz, yorgunsunuz, donuksunuz hem yaşsınız. Adêêrım sizi doyurmaa hem yardım edecäm te orada tırlada sizi, kurudup-yısıtmaa, sade az-buçuk yardım edin karşılamaa sürüyü da geçirelim koyunnarı köprüdän ötääna, brakmayalım kaybelsin gözelim malları. Koyun da olsa, o da bir can.

– Biz kendimiz da diil belli, nasıl geçecek bu köprüyü, – baardı birisi. – Bizi ölürkän dä, aldadıp-işletmää savaşêrsınız! Brakın baari raat buulalım.

– Yanılêrsınız, eer ölä düşünürsünüz. Allahtan kaldısa burada buulalım, ölä dä olacek, ama nekadara saayız, hayvannarı da olmaz brakalım, biz hem onnar bir Allahın yarattıklarıyız.

– Kardaşlar, – girdi laf arasına Krustoyun Lambusu da.

– Nasıl görersiniz, boşuna laf harcamaa hiç yok vakdımız, ölüm gelir üstümüzä! Bän çaaracam yardım etsin bizä sizin aranızdan sade onnarı, kimin var azbuçuk kuvedi, ama kim pek yorgun biraz dinnensinnär. Tâ önümüzä görüner tırla hem bordeyimiz, saa-selem geçelim köprüyü, orada bulacez kuru tezek, yakacez ateş, yısınacez. Bän ayıracam en tuuyan toklulardan birkaç, pişirecez onnarı koor-baştı, konuklayacam hepsini, kim yardım etti hem kim yardım edämedi dä. Karnımız tok olursa, biraz da yısıırırsak, yolculuk çok taa kolay olur.

– Kayılız, – başladı sesetmää birkaçı, – haydiyin, kim isteer yardım edelim karşılamaa! Kimin da yok kuvedi, dinnensin. Te yaamur da kismetimizä başlêêr aralanmaa.





Akına yaamur arası biraz kesilir gibi olurdu, ama suuk lüzgär hep taa sarplaşırđı. Bulutlar hep ölä karışırđılar hem sular da seldä hep taa zeedelenirdilər. Üç çoban hem taa beş-on kişi yolcular sardılar sürüyü da baarışlan, sıkıklan, sıkıştırmaklan savaşırdılar malı köprüyä pindirmää...

Ama koyunnar, baarıp-baarıp, geeri kaçardılar. O titsi su hurultusuna, dikip kulaklarını, dönärdilər doz-dolay, ama köprüyä pinmää istemäzdidilər, istär näbarsan yap.

– Çu-u-u-u-u!!

– Hi-i-i-i-i!

– Haydi-i-i-i-i! – bu baarışların arasında işidilirdi çobannarın kamçı patlatmaları, nicä tüfeklär cenktä, ama, buna da bakmadaan, hiç bir dä koyun köprü üstünä pindirämedilər.

– Üklenin birär koyun, sırtlan geçirelim köprünün ötääna, – dedi Simu, – da sora, beki, kalanı da akışırılar onnarın ardına.

– Haydiin, – kayıl oldu adamnar da kendi yaş omuzlarına aldılar birär dä yaş koyun, geçirdilər köprüdän, ama onnarı taa koyduynan ötäändä erä, diil sürü kaçsın onnara, ama bu artık geçirilmişlär, o saat baarak, atlı – atlı kaçtılar köprüdän geeri sürüyä. Zaamet gitti boşuna.

– Bak sän kudurmuşları! – söylenirdi çoban Simu. – Geeri dooru korkmadılar kaçmaa, pindilər köprüyä, ama oyandan beeri dooru istämeerlär.

– O çıktı önnerinä kamçısını saurdarak, ama yoktu ölä kuvet, ani durgutsun bu delirmiş malları. Simu kaydı bir ayaannan, öbürünnän da kosteklendi da düştü bataklık içinä...

İnsannar çatlardılar ufkedän, kimisi süvardı, kimisi betva edärdi, ama Uanku, en genç çoban, aalardı. O okadar terbiyeli hem zeetli yorgundu, ki dayma, düşüp-kalkardı, ama kanırlıklı vardı, işini çalışırđı büyüklär gibi yapsın.

– Köpeklär isin onnarın kafalarını, brakin buulsunnar! – dedi kızgınnıkta çoban Lambu.

– Büyük lafetmä, kardaş, o mal bilsä, ani ölümä gider, bizdän kaçır mı? – kattı bir laf Demirçu da, ani şindiye kadar sade susardı hem savaşırdı, ne kadar taa çok yardımı dokunsun.

– Hayvana hayvan denmiş, onun için bizä fikir baaşlanmış.

– Doydum bän bu fikirä, – taa da üfkelenildi Lambu. – Canım buvazıma geldi.

– Diil doymaca, – usulunnan genä akıl verdi Demirçu, – malı brakmaa olmaz. Alalım birär koyun üçümüz dä, yavaşıcık geeriki ayaklarından tutup, örüderäk, geçirelim onnarı köprüdän, kalan insannar da haydasınnar ardımıza sürüyü, beki, ölecä geçiririz!

– Deneyelim ölä dä, – kayıl oldu adamnar, – koyunnar, koyun gibi, edekçinin ardına üürleşsälär, birtaan giderlär...

Enidän haydayıcılar sardılar sürüyü. Simu, Lambu hem Demirçu, ellerindä birär koyun, onnarın ön ayakları üstündä örüderäk, pindirdilər köprüyä, insannar da haydardılar kalan sürüyü onnarın ardına. İş sansın çektiydi: yarım sürü artık köprü üstündäydi. Öndeki üç edekçi koyun, ani eldä gidärdilər, çirkin-çirkin baarıp, savaşırdılar geeri dönmää, ama kaavi adamnar onnarı zorlan itirirdilər ileri. Onnarın ardına artık akışırđı hepsi mallar.

– Şansora gideceklär, – dedi aklınca Simu, ürekleneräk, – boşuna buuşmadık.

Ama o etiştirmede bölä düşünsün, elindä koyun başladı tepinmää, savaşırdı geeri dönmää. Simu onu kolvermedi, inat bobana hızlandı bir tarafa da çıkıverdi çobanın bataklık auçlarından, geçti onun ayakları arasından da „hu” ... geeri kaçmaa. Burada onun yolunu çoban etiştirdi kessin da dooruttu genä ileri, ama o aldı bir tarafa da atlardı köprüdän suya... Bir





kıpım, nicä çimçirik, kuşkulandırdı hepsini sürüyü. Koyunnar birdän ürktülär da başladılar, baarıp-baarıp, kör sineklär gibi, atlamaa biri-birinin ardına köprüdän selä. Sansın onnari bir büük magnit çekärdi dipsiz selä...

Hepsi haydayıcılar şaş-beş oldular, dura kaldılar, nicä taştan direklär kesildilär, kimsey bölä iş yoktur gördüü-işittii, butakım malların kudurması onnari çaptıydı, bilmäzdiilər näpmaa, sadece hobalık gözlerinnän bakardılar bu titsi siirä. İlkin semelenmektän davrandı Simu, başladı baarmaa, kamçıylan urmaa atlayan koyunnarın kafalarına... ama boşuna – sürü gözün önündä kayardı selä, nicä diri şufa aucun icindän... Sürü erirdi, tezdä görünmüz olacek. Yoktu bu dinik, zeetli insanda kuvet durgutmaa bu delirmiş hayvannarı... Atlayan suya devirilirdi köpüklär içindä tepesi üstü da kaybelirdi kara dalgalarda, sora peydalanırdı tä oyanda buuluk şiş hem hobalık gözlärlän, sora enidän kaybelirdi, sel onu götürürdü Tunaya, Kara denizä balıklara iyinti.

Simu hızlandı da tuttu en tuuyan koyunu, ama kuvetli hayvan savaşırdı sürüsün çobanı da selä. Simu tez yıktı onu erä da baaladı kuşaannan ayaklarını, sora hep o kuşaan bir ucuna baaladı taa bir koyun. Lambu da çözdü kuşaanı, baaladı onunnan elindä koçu, sora, Simu gibi, baaladı taa bir. Büüklerä bakarak, Uanku da hızlandı tutmaa koyunun birisini, onun da adı çobandı, olurmuydu başkalarından alt kalsın? Sade yazık, ani birkaç günnük çıvgın hava delikannıyı heptän yorultmuştu. O kavradı birisini yapaalarından, ama tepinmää başladiynan, kaçırıldı, sora tuttu bir başka da nasıl sa kösteklendi ayakları, ikisi birdän kaydılar, çocuk ansızdan gitti sel içinä koyunnan barabar.

– P-ı-ı-ı, ama-a-a-an! – işidildi köprü üstündä. Demircu braktı ölü koyunu da atladı selä Uankuyu kurtarmaa. O baarardı: „Uanku-u-u!” İkisi dä kaybeldilär aktarılan bulanık sular içindä, onnarın da üstlerinä hep taa atlardılar koyunnar da. Kenarda insan sansın soluunu da kestiidi korkudan. Hepsi brakmıştılar kendi zorlarını da dörtgöz bakardılar selä.

İ-i-i, ne ahmakmış bu Demirçu da, – minneyeräk, buzaa gibi, uzattı Tänäü, – bölä hatalı sudan adam mı kurtarılır? Yazık sade, ani kendini dä kaybetti gözelim kaavi adam.

– Sus sän baari ba, yok ali, – dedi bir karı, titireyeräk suuktan.

– O adam biler näbër, diil senin gibi, sinek sızıran.

– Ne o, mari, – susmazdı Tänäü dä, – bir Uankunun beterinä git sän dä, göz görä- görä, kendinä ölüm bul, diil mi ahmaklık...

Bir dä yırakta köprüdän sel içindän çıktı Demirçu, onun saçları sarkmıştılar gözlerininä.

– Ne ba, buzaa? – sordu o karı Tänäüya. Sän artık Demirçuyu bulmuş sayardın, te adam çıktı kenara?

– İ-i-i, te Allaa korudu, baari şimdi akıllansa...

Ama Demirçu yaşardı kendi aklınnan, işitmäzdi Tänäünün innemesini. O gördü, ani Uanku yok, görünmeer, da genä daldı su içinä. Bir nedän sora çıktı o köprüdän, çok uzakta elinnän çekärdi bişey. Köprü başındakılar hepsi göz-kulak olmuştular, kıpırdaştılar.

– Uankuyu, Uankuyu sürüyer! – baardı kimsä. Oyanı yardıma kaçtı Simu hem Vasi. Demirçu kendisi dä sanırdı, ani artık tuttu su altında çocu saclarından, ama?... Ama, açan çıkardı kenara da silkindi suuk sudan, attı yaş saçlarını gözlerindän, ozaman gördü, ani o çıkarmamıştı Uankuyu, ama sürümüştü yapaalarından bir koyun.

Demirçu otururdu kenarda, dinnenirdi hem tüflanırdı, canı acıyardı bu genç, hem nasıl gördü o büünkü ecelli gündä, pek alışkan Uankuya. Yanına geldilär Simu hem Vasi.

– Ne ba, sän bu bobana için mi daldın, ne kaldı kendin dä buulasın?

– Bän buulmaktan korkmêêrım, – dedi Demirçu, aar-aar soluyarak, – ama gözelim çocaa yazık, gözümüz görä – görä kaybettik. Sansın iki kerä ilişti elimä, sonunda deerim, tuttum, ama bak sän... Su içindä çok koyun olmayaydı, bän Uankuyu mutlaka, kurtarırdım. – O iltti kafasını, kahırlı solurdu.



– Yazık! – dedi Simu, – islää çocuktu, çobancılı artık kavradıydı.

Uankuyu başka yoktu neyâ aaramaa, bu belliydi. Simu, Vasi hem Demriçu gelirdilər insannarın yanına, baktılar köprüyâ – orada suya atlardılar bitki koyunnar. Nasıl ahmak hayvandı onnar, ki köprünün genişliindä bulamazdılar başka er atlamaa, ama dizilmiştilär da ölümä gidärdilər hep bir erceezdän birär-birär, neredän ilkin edekçi atlardıydı. Ama Uanku-nun, köprüdän düşüp buulması, oynattıydı heptän başka türlü insannarın üreklerini, da koyunnar bir zamana kadar çıktıydılar akıllardan. Köprü üstündä kaldıydı üç koyun baalı hem bir dä koç Lambunun elindä. Bu mallar da şindi, yalnızça kaldıynan, taa çirkin, tepinip-tepinip, baarırdılar. Bezbelli, baarışlarınnan sorardılar insana: „Neçin brakmadınız bizi da öbürlärlän bilä buulalım? Hep okadar diil mi biraz sora siz bizi, koorda pişirip, iyeceniz?”

Bu köprü başında işlər oldular okadar ansızdan hem çabuk biri-biri ardına, ki zavalı yolcu insannar korkudan hem aaz açmaktan bulamadılar ara kendilerine düşünmää. Taman şindi kalabalın aklına geldi, ani läüzüm, alatlayıp, geçmää köprüyü, zerä sel suları artık taşardılar onun üstündän hem direkleri çıtırdardılar, yakındılar kopmaa da tezdä sel onu götüreceydi koyunnarın ardına Tunaya... İlkin davrandı Demriçu:

– Kafadarlar, şindi biz taa neyâ aazlarımızı açêrız. Gördünüz, nekadarkolay, buulup-kaybelmää! Durmayalım, haydiyin, taa tez geçelim köprüyü da etişelim bayırda tırlaya!

– Haydiyin, – baardı Simu da. – Lääüzüm alatlamaa, zerä şincik köprüyü su alacak.

– Eer alatlamasak, etişecek biz da koyunnarı, – dedi Nazarilerin Petisi dä.

– Koyunnarın işi islää, – laf kattı bir karı, siirecik hem yaş kara çemberini dartarak.

– Atladılar da kurtuldular, ama biz kaldık, açaba, taa nelär görmää?

– Atla sän dä selä! – üfkeleni Demriçu, ani pek siirek olurdu üfkelenisin. – Ne durêrsın? Koyun fikirindäysin sade, ani insan adını taşıyêrsın...

– Taa tez ileri, kardaşlar, zerä oyalanmak kaybelmâklän bir, – danıştı kalabalaa Vasi dä.

O koltukladı bir elinnän Tänäüyü, öbürünnän dä Nazarilerin Petiyi, gidärdilər ileri üçü, ardlarına üçär-üçär, kol-kola tutulu, gidärdilər karılar. Bitkiyâ kalmıştı iki kız hem bir karı – en korkaklar. Onnarı herkezini kolundan geçirdilər köprüdän adamnar. Butakım artık en zor er geeridäydi, yakındı demir yolu, onun da ötääncında yamaç.

– Ko insan gelsin ardımızdan yavaş-yavaş, biz dä alalım omuzlarımıza birär koyun, – dedi Simu da kendi üklendi koçu ensesinä, nicä bir diri yakalık, da hızlandı ileri. Vasi, Demriçu hem Lambu, onnar da üklendilər omuzlarına birär koyun. Zordu yaş malı arkada taşımaa, ama bu adamnar da diildilər o yufkalardan. Onnar gidärdilər ileri, kalabalık da gelirdi ardlarından. Etiştilär demir yoluna, ama bu arada yaamur genä hızlandı. Demriçu dedi:

– Götürelim koyunnarı tırlaya da sora, dönüp, insana da yardım edêriz.

Ölä dä yaptılar. Dört kişi koyunnarlan gittilər ileri. Tırlaya etiştüynän, Simu izin etti:

– Lambu, sän kalacan burada, kesâsin bu koyunnarı dördünü dä hem dä kotloona koyasın tezek yansın. İnsanı läüzüm doyuralım lokmaylan, nicä adadık, hem yısıdalım. Ama biz üçümüz gideriz insannarı karşılamaa. Etiştirdilər yolcuları taman, açan onnar çıkardılar demir yolun kaldırımına. Demriçu koltukladı Tänäüyü, Simu yardım edärdi Petiyä, Vasi da en geeridä edärdi bir karıyı kolundan. Taman onnar ayrıldılar demir yolundan beş-on adım geeridä ardlarında işidildi bir büyük çatırtı. Gidennär, hiç istämedään, çevirdilər bakışlarını geeri – sel köklän çıkarırdı köprüyü, tezdä onun eri da artık belli diildi, çayırın herersini su kaplamıştı, genişti nicä deniz, kara er artık hiç görünmâzdi. Yaamur sa hep taa sarplaşırdı, hep taa zeedelärdi suları. Sade bir iş yolculara olduydu kolay – bayır kumsaldı, batmazdı, örümää taa kolaydı, ama bu kolaylın erinä lüzgär taa keskinenirdi, haşlardı elleri hem üzleri...

Nikolay Baboglu



Dikat oku da sölä ...

- Ne çalışardı yapmaa çobannar koprü yanında?
- Ne yalvarêr çobannar Demirçuya hem adamnara?
- Ne düşünmüş yapmaa sürünün baş çobanı, koyunnarı kurtarmaa deyni. Verin karakteristika Simuya – baş çobana.
- Nicä kendini götürer Demirçu, koyunnarı hem insannarı köprüdän geçirirkän? Gösterin onun kaaviliini hem girginniini.
- Annadın kendi laflarınızlan, nicä Vankuyu sel aldı.
- Nesoy duygular peydalanêr bu epizodu okuduktan sora?



- 6 Çıkarın tekstin nişannı payından lafları, laf birleşmelerini, angıları açıklêêrlar haydayıcıların halını, gördüyñän, nicä koyunnar atlêêrlar suya.
- 7 Nesoy artistik kolaylıklarını avtor kullanmış bu çirkin kartınayı yazdırmaa deyni?
- 8 Bulun annatmada ilk dialogu. Okuyun onu. Çıkarın bu dialogtan türlü çeşittä cümleleri: annatma, soruş hem izin. Sölemäk neetinin nişannarını belli edin.
- 9 Kullanarak teknikayı/metodu „Altı soruş Neçin?“, aşadaki soruşlara cuvap ediniz.
 - Evelki vakıtlarda çiftçilär gidärmişlär boyara işlemää. Neçin?
 - Annatmanın baş kahramanına „boyar oolu” ad çıkarmışlar. Neçin?
 - Hepsi insan, kuytu aarardılar, biri-birinä sokulardılar. Neçin?
 - En ilerdä gidärmiş Paçikaların Demirçu. Neçin?
 - Demirçu kayıl oldu yardım etmää çobannara. Neçin?
 - Demirçu herbir zor situañiyada götürer kendini girgin, aarif. Neçin?
- 10  Grupalarda iş: annatmanın II – nci payına kurun plan. Aralarınızda onnarı yaraştırın, en uygununu ayırın.
- 11 Laf buludundan çıkarın lafları, angılarını kullanacınız sadä cümlelerin karakteristikasını vermää deyni.
- 12  Okuyun annatmayı.



Demirçu

(Annatmanın III – üncü payı)

... Etiştilär tırlaya. Kim taa düşküdü, onnarı adamnar erleştirdilär bordeyin içerinä kotlona yakın, kalanı otururdular tırlanın saz aulların kuytusunda. Taa yolun başlantısında bu umutlu erä hepsi aklınca sayıklardı etişsin saa-selem, sora ötesi sayılırdı kolay. Da te şindi artık hepsi buradaydı, garip Uankudan kaarä. O şindi, kim bilsin, neredäydi, kim angı süüt aacın köklerinä iliştiydi da bulanık sular yıkardılar onun dinik üzünü, yorgun kemiklerini, silärdilär onun genç kara gözlerindän akılmadık yaşlarını...

– Hazırmısınız? – sordu Demirçu. – Kim bizimñän, haydiin yola! Örümää diil zor, taa hızlı basacez da taa tez yısınacez. Gideriz bilä topluca, kim geeri kalacek, sesetsin, biz yardım edecez.



Onbir kişi, dört adam edi dâ karı, yarım saat örüdüktän sora, biraz yısındılar. Karıların arasından taa kaavicäydi hem becerikliydi Çana, oydu hepsindän dâ genç. Etiştılar ilk çukura. Şindi ötää-beeri sıcak tennän lääzımdı girmää suuk su içinä. Çukur diildi pek derin, ama önnerindä su gidärdi beldän yukarı. Lambu onu ölçtü bir sopaylan da dedi:

– Tâ orada, olmalı, taa sua, gelin ardıma!

Buldular sua eri, tutundular kol-kola sincir da geçtilär çukuru, korkunçtu karılara, ama su dizädandı da geçtilär hepsi. Ötää dooru yol urdu bayıra. Sırta çıktıynan, karıların birisi baktı ileri da dedi:

– Ya, bakın, mari, sansın bana görüner ilerdä bizim küü! O başladı iiri-iiri stavrozunu yapmaa hem kendi-kendinä sölenmää. „Aman, Allahım, acaba, etişäbilecez mi?”

Yapardılar stavrozlarını öbürlär dâ, dua ederäk herkez kendi aklınca, sadece Çana susardı. Bir dâ o sordu Demirçuya:

– Demirçu batü, ikinci çukur taa derin, orasını nasıl geçecez? Karılar hiç birisi dâ bilmeerlär üzmää.

– Te ona taman bän dâ düşünerim, – cuvap etti Demirçu da sora sordu çoban Simuya.

– Bay Simu, sän islää mi bilersin üzmää?

– Pek prost, kardaşım, – aalaştı o, – biläydim islää üzmää, bän dâ atlayaceydım Uankuyu kurtarmaa, ama bän dâ, Lambu da pek prost bileriz bu lääzımnı işi.

– Saylêr, kalêrız biz Vasillän ikimiz, – dedi Demirçu da ekledi.

– Ya seslä, dost, nasıl uuldêêr ikinci çukurda sel. Bu karıları nasıl geçirecez oradan?

– Beki, orada da var sua erlär? – sordu Demirçu Lambuya da.

– Yok, orası pek derin, – cuvap etti Çoban Lambu.

– Ozaman näbarız?

– Biläydim burasını, tırlada vardı bir çatı, onu alırdım yanıma. Beki, çatıylan bir türlü geçäbileceydik, – dedi Simu.

– Uzunmuydu? – sevinmeliklän sordu Demirçu, bir aklından da geçireräk, nasıl olacek çatıyı gerip-geçirmää bu düşkün karıları.

– Ozaman, bay Simu, lääzım olacek, hızlı, dönüp geeri, getirelim çatıyı. Simuyulan Lambu kaçarak döndülär geeri tırlaya çatıyı getirmää.

– Gözünüzü açın, – sımarladı ardlarından Demirçu, o çukurda suyu geçärkän!

İkinci çukur akına taa derindi, titsiydi. Su gidärdi adam boyundan yukarı, çirkin uuldardı. Lääzımdı geçmää üzeräk. Bu işi vardı nasıl yapsın sadece bir Demirçu. Vasi dâ, ani bilirdi islää üzmää, başladıydı aalaşmaa belindän.

– Bu suuk hem çok hızlı akan suda korkêrım üzämeyecäm öbür kenaradan, – dedi o Demirçuya, – bak nasıl kurtaracan bizi, kardaşçım.

– Hiç bölä laf olmasın! – kesti Demirçu, – sän kendin üzecän öbür kenaradan hem dâ üç karı geçirecän, bän dâ kalanını.

– Bekleyecez gelsin Simuyulan Lambu da çatıylan geçecez hepsimiz, – dedi Vasi.

– Tez gelselär, iidir, ama te bunca vakıt oldu, onnar hep taa yok...

Yaamur enidän başladı, ilktän ufacık sepeledi, sora attı taa iiri, sonunda çevirdi toluya. Bunu da gördüyän, Vasi enikunuca yaklaştı da söledi Demirçunun kulaana ölä, ki karılar işitmesinnär deyni:

– Demirçu, yok ne aylandırmaa lafı, söyleycäm sana doorudan: geç kendin bu çukuru da git, kurtul. Ama bizim işimiz şansora belli: burasını lääzım geçelim, ilerdä dâ var üçüncü çukur... – Vasi iiltti kafasını aşaa. O şindi artık hiç umutlanmazdı evä etişmää, aklınca öpärdi vakıtlı karısının yanaanı, sarmaşırdı beş yaşında kızçaazınnan hem düşünürdü, nasıl onun pek yalınkat eşi başa çıkaracak dul yaşamayı iki taanä küçük uşaklan. O sansın birdän kesti aar fikirlerinin ipliini, baktı Demirçunun gözlerine da uzattı lafını:



– Hem görürmüysün, kardaşım, yukarsı yolêêr eni „iyinti” – tolucuk... Bak işinâ, Demirçu, kaybetmä baari sän yaşamanı bizim için.

– Sän naşey delirdin mi, ba ahmak! – bir çok kızgın üfkäylän baardı Demirçu. – Baksana, önümüzä küü görüner, sän dä umudu kesersin?

– Görüner, ama...

– Ne ama?

– Kuvet kalmadı... Bana pek prost oldu, pek üşüdüm!

– Kardaşık, sık kendini, olur mu bölä zorda brakasın beni yalnız? – dedi Demircu da çıkardı anterisini, sora da başı aşırı yamalı gölmeeni dä giidirdi onnarı Vasilä. Kendi kaldı çıplak tülü güüsünän toluya karşı. Bakınırdı geniş arkalı, dev gibi adam, iki tarafa, bilmäzdi, nâpsın, sora nesä aklına geldi.

– Çana, – sesetti o kıza, – bak Vasi batünü, o hasta! Toplanınız karılar te buraya bireri, yamanın biri-birinizä dä durun te buracıkta. Bän, hızlanıp, bakacam, ne gelmeer Simuyılan Lambu.

Demirçu gitti kaçarak, yalnayak ayaklarınnan nereyâ basardı, toluları eridirdi. Çana baktı Vasiyâ, o hep taa çok titirärdi. Kız tezicik çıkardı yapaa çukmanını da kaldı bir incecik çit fistancıklan, çukmannan da örttü Vasinin omuzlarını. Hasta otururdu çamur içindä, dolayı da biyazdı toludan. Vasinin suratı, elleri, bütün sırtı titirärdilär, nicä çinidä paça.

– Çana, – yalvarırdı Vasi, – al çukmanını benim omuzlarımdan da gii kendin. Bän ölä dä olecäm, sän baari suuklama boşuna. Beni sıtma hastalı zeetleer. O ileri dä vardı başımda, ama te şindi dä ne islää vakıta buldu?!

Karılar sardılar Vasiyi. Onnar da hepsi titirärdilär bu tolu lobudundan, ama baari sıtmalı diildilär. Az mı geçti, çok mu, insannar baktılar: toluyılan yaamur içindän çıktılar Simuyılan Demirçu.

– Getirdiniz mi? – sordu Çana.

– Tä çatı burada, ama...

– Naşey oldu?

– Lambu buuldu, onu sel aldı!

– Biz artık dooru geçärdik ilk çukuru, orada su çok taa zeedelenmişti, – annattı Simu, Lambu ilkin çeketti aykırlamaa da taa girincä, iki ayaa da birdän uçtular bir su içindä kuyuya, adam gitti ansızdan. Bän hızlandım ardına, ama ne kaldı kendim da buulayım, saa olsun Demirçu, eer etiştirmeyäydı, yoktum bän dä.

– Vasi, Vasil ba, Vasi-i-il! – başladı bir yabancı seslän baarmaa karılardan birisi... Hastanın yanına tezicik geldilär Demirçu hem Simu.

– Vasi, nâbêrsın sän? – başladı lafetmää onunnan Demirçu, kucaklayarak adamı pancalarınnan, ama hepsi boşunaydı – Vasi artık can vermişti.

– Naşey bu, be-e-y, nelär olêr, mari Çana? Nelär olêr, bay Simu, kaybeleriz, göz görä-görä, be-e-ey! – baarırdı Demirçu okadar hızlı hem bozuk seslän, ki kulak ötärdi. Onun hobalık gözleri kudurmuşa benzärdilär. Yayık kollarına, çıplak güüsünä patır-patır ururdu suuk hem kılıç gibi keskin tolu buzları, anguları hem taa sıklaşırdılar, hem taa iiri olurdular. – Okadar mı sanki kuvetsiz hem çalımsızız biz bu şaşkın ölümä karşı, be kardaşlar hem kızkardaşlar!

– Demirçu batö, – akıl verdi Çana, – sän taa kaavicäysin, geç suyu da git küüyä, haberlä, gelsinnär bizä karşı.

– Bän gelincä bu suuk toluda siz hepsiniz kaybeleceniz. – Kız da bu işi duyardı, ama pek istärdi baari bu çocuk Demirçu saa kalsın. Ona yaraşırdı yaşasın bu bozuk hem sarsık dünnäädä.

– Diil lääzım küüyä gitmää, – dedi Demirçu, – bizdä var çatı hem iki kaavi adam, te bän hem Simu, bir dä akıllı kız, te sän, Çana. Üçümüz nekadar taa tez lääzım geçirelim hepsini bu karıları sudan hem kendimiz dä geçelim, saa-selem etişelim evä.

– Haydi, yapalım ölä! – kayıl oldu Çana.



– Bän, üzeräk, geçecäm çatının bir ucunna ötäänna, bir ucunu da tutun burada ikiniz Simuylan, sora karılar, tutunarak çatıdan, geçsinnär dereyi birär-birär.

Ölä dä yaptılar, gerdilər çatıyı, ama karılar korkardılar suya yaklaşmaa, bundan başka, yoktu onlarda kuvet, tutunup-geçmää, üşümüştilär, yufkalanmıştilär, taa üstünä dä kaybetmiştilär yaşamaya umudu.

„Tutununuz birär-birär çatıdan da başlayın geçmää, – izin etti Demirçu.“ Karıların üçü hızlandılar tutunmaa çatıdan, ama taa girincä etiştirämedilär diimää da çatıya: sel onnarı, alıp, götürdü aşaa. Bilmäzdi Demirçu, nâpsın da başladı baarmaa:

– Dönün geeri, bän, gidip, sizi sırtımda birär-birär geçirecäm, ama lafını bitirincä, taa iki karıyı su aldı. Orada kaldıydı Çana hem taa bir karı. Demirçu baardı.

– Çana, sölä baari o insan atlatmasın, şindi, geçip, bän onu alacam! Simu çekti çatıyı geeri. Çana hızlandı da sarıldı Oli bulüsuna, bu insan Çanaların komuşuykasıydı, da kolvermedi onu girsın suya.

– Nääni gidersin, bulücüum, görmeermiysin, ani hepsi buuldular?

Karı susardı, onun yoktu neresi ne lafetsin, ne dä düşünsün. Onun yalnayak ayakları diildilər kırmızı, ama biyazdılar, nicä erdä tolular. Çana oturttu komuşuykasını tolulu çamurun içinä dä hızlandı, aldı kaskatı Vasilin sırtından Demirçunun anterisini, geldi da sardı Olinin ayaklarını, ama karı gücülä solurdu. Demirçu geçincä üzeräk beränna, Oli dä artık öldüydü... Pek titsiydi bu kenar: birkaç adım seldän, bir tarafta, yatırdı Vasinin ölüsü, onun saçlarında artık suuk tolular yapınmıştilär. Çana oturardı suyun boycaazında, o dalamıştı iki elinin da parmaklarını ön dişlerinnän da aalardı, ölü Oli bulüsuna bakarak. Taa öteedä dururdu Simu çatı elindä, gözlerinnän aşaa bakarak. Demirçu ilkin danıştı kıza:

– Çana, aalama! – dedi o, – bän seni hem Simuyu arkamda geçirecäm ötäänna birär-birär, üzeräk, – yalvarêım sana, aalama!

– Neyä boşuna düünmäk? – sordu o büyük, alka gibi, uzun kirpikli gözlerini yukarı dooru, Demirçuya çevireräk. – İlerdä var taa bir derä...

– Oradan da geçirecäm, arkamda üzeräk, baari siz ikiniz kurtulun, evä etişin.

– Hem... ne deyecez, açan evdekilär soracek, näända insannar?

– Bilmeerim, – dedi Demirçu, kafasını aşaa iilderäk.

– Yo-o-ok! – baardı Çana, nicä ateşä basan baarır, da hızlı kalkıp, atladı bulanık selä, – bän dä orayı!

– Dur, nâbêrsın? – deyincä – kız artık karıştı buzlu suya. Demirçu, kartal gibi, atladı aardına da iki salımda, bulup, kavradı Çananın kara peliini elinä, sora çekmedi kıızı bu kenara, ama geçirdi suyun ötäänna. Çıkardıynan, kucakladı kıızı da yısıttı onu kendi güüsündä. O aar-aar solurdu, etiştirmemişti içsin çok su.

– Simu-u-u! – baardı Demirçu selin ötäändakı çobana, – durasın orada, bän Çanayı geçirecäm öbür çukurdan da sora gelecäm seni almaa.

– Bekleycä-ä-äm! – baardı Simu, ama o bilmäzdi, nekadard bekleyäbilecek. Simu bu saatta neçinsä hiç kendinä düşünmüzdi, pek istärdi baari Demirçuylan Çana saa-seläm evlerinä etişsinnär.

Kırk yaş yaşadıydı Demirçu, ama dünnesindä kendi ecelinä hiç bulamadıydı vakıt düşünsün. Şindi, açan bukadard cannar kaybeldi onun gözünün önündä, Çanayı da artık zoruna kavradıydı ölümün dişlerindän, Demirçunun üreendä sansın, diri gibi, bir eni duygu uyandıydı, angısını o hiç annayamazdı, ne olduunu...

– Çana, sän buulmadın, – dedi o kucaanda insana. Kız açtı gözlerini da baktı kurtarıcısının üzünä lafsız, bir nedän sora dedi:

– Buulmadım! – da genä kapadı kara uzun hem yaş kirpiklerini.

– Olmaz, olmaz! Neçin atlatlamaa orayı, etmeyecek mi nekadard can aldı bu hatalı gün? Bän



seni geçirecäm evädan. Bän seninnän bilä gidecäm sizin evä kadar, ya da seni götürecäm benim kenarda küçük kümeltimä.

– Kayılım götüräsin, nereyä isteersin, ama sade sölä, Simuyu, neçin orada braktık?

– Yok, Simuyu brakmadık. Te bän şimdi seni geçireyim bitki deredän da sora, dönüp, onu alacam.

– Sän pek islääysin! – dedi Çana, – bilsäm üzmää, kendim geçecäm önümüzä seli, ama sän dön dä git getir Simuyu.

– Yok, bän seni şansora yalnız su içinä kolvermeyecäm, zerä sän pek prost şaka yapêrsın suylan.

– Afet beni, Demirçu batö!

Geçtilär öbür seli dä, orada su azdı. Demircu usulunnan koydu Çanayı kucaandan erä, ama o uyvaşmıştı da suuktan ayak duramazdı, diil ani yalnız gidäbilsin evä.

– Ne sıcacıktı senin kucaanda! – dedi Çana.

Demirçu hiç bir dä laf sölämedään, aldı genä kızı kucaana da ölä götürdü onu uz kendi evinä.

– Soyun yaş rubalarından, – dedi o, içeri girdiynän, – ne kuru bulacan bu içerdä, gii! Varsa kuvedin, te hayatta var çıprı hem kocan, yak, yansın.

– Okadarlık kuvet bulacam, ateşi yakacam, – kayıl oldu Çana.

– Bän giderim Simuyu getirmää! – Demirçu saletti çıkmaa ıcerdän.

– Dur! – baardı Çana ardından, – gii sän dä bir kuru gölmek hem anteri.

– Yok vakıt, – dedi da çıktı ölä, nicä geldi ydi belädan çıplak. Geçti ilk seli da etişti ikincisinä, baktı öbür kenara, baardı. Orada Simu yoktu, o ses vermäzdi. Demirçu geçti seli, aaradı Simuyu, ama o orada da yoktu. Näända dururdu çoban Simu, orada kalmıştı sade çatı, biraz taa öteedä toluylan sarılı görünürdü Vasinin teni. Su boyunda serpili yatırdı Oli. Onun kara çemberinin boyu, çukmanın yakaları diziliydilər iiri yalabık tolu tenelerinnän. Kim bilsin, varmıydı bu karı yaşamasında boncuk taktı, ama şimdi takmıştı ölä bir görölmedik dizi, ani başka kimsey ölä yoktur taktı...

Demirçu alatlamazdı, makarki suuktu hem tolu da hep taa hızlanırdı, o başladı lafetmää Vasinin ölüsünnän:

– Sölä, kardaşım, angı yolu aldı Simu? Neçin susêrsın?

Elbetki, ölüylän lafetmäk boşunaydı, Demirçu bunu islää bilirdi, ama can acısından sordu bu lafları da, taa biraz düşündüktän sora, genä gitti aaramaa Simuyu. „Beki, gitti yukarı bakmaa bir sua er da, bulup, geçti da artık evinä etişti”, – sayıklardı Demirçu... Gezdi o ölä, aarayarak, karannık olunca da bitkidä, acan gördü, ani bulamayacak, geldi küüyä da bildirdi, nelär oldu bu hatalı, uursuz gündä...

Ertesi günü bir öküzlü taliga getirdi çayır boyundan çobannarın bordeyindän altı kişi hasta. Onnar gidämedilär Vasinin hem Olinin ölüsünä birär mum yakmaa, neçinki hasta yatalaktılar... Kalan kaybelän insannarı bir haftadan sora buldular Tuna suyun boyunda, açan hava düzeldiydi hem sular da azaldıydılar. Orada bulmuşlar Simunun da ölüsünü...

Bän geçtim o küüdän, açan bu işlerin zamanından bir yıl geçtiydi. Buluştum Çanaylan. Onun kucaanda vardı kundakta sarılı küçük.

– Senin mi? – sordum, çalışarak bir laf açayım.

– Elbetki, benim, açan benim kucaamda. Bizim Demirçuylan ikimizin, – ekledi bir sevinmelikli gururlan Çana.

– Demirçu şimdi neredä? – kıyıştırdım bunu da sorayım.

– Hep orada, boyarda, çıraklık eder. Onda şimdi zeedelendi kahr, var oolu hem karısı.

Nikolay Baboglu



Zenginnederiz sözümüzü

uyvaşık – duygusuz

kaldırım – üüsek er

ölüm atindä – ölüm saadında



Dikat oku da sölä ...

- Köprüdä çirkin oluşılardan sora bitti mi insannarın zeetleri?
- Nelär taa beklärdi onnarı bu uzak yolda? Kısadan annadın.
- Sıralayarak personajları, söläyin, kiminnän ne oldu.
- Kaç kişi etişti küüyä? Kimdi onnar?
- Annadın, nicä kuruldu onnarın ileri dooru yaşaması.
- Başardıynan okumaa annatmayı, nesoy duygular kaldı cannarınızda? Nesoy çıkışa geldiniz?
- Nesoy nasaatlar vereceydiniz bu insannara, eer sizdä olaydı kolaylık onnarlan bir gün ileri buluşmaa?

- 13 Verin baş personaja harakteristika aşaadaki shemaya görä:

- Baş personajın adı – 1 laf.
- Nesoy ad ona çıkarmış küülülär – 2 laf
- Demirçunun iç patredi – 3 laf
- Demirçunun dış patredi – 4 laf
- Nesoy duygular cannarınızda uyandırdı Demirçu?



- 14 Aşaaada verili artistik kolaylıklarının ne olduunu söläyin, maanalarını açıklayın.

Nicä çimçirik, kuşkulandırdı hepsini, kör sineklär gibi, atlardılar köprüdän selä, sansın onnarı magnit çekärdi dipsız selä, dura kaldılar, nicä taştan direklär kesildilär, nicä diri şufa aucun içindän, dev gibi adam, sansın birdän kesti aar fikirlerinin ipliini, sora uzattı lafı.

- 15 Getirin aklınıza legendadan „Bayır oolu“ baş personajı. Var mı nicä yaraştırmaa onu Demirçuylan? Düşünmeklerinizi açıklayın.

- 16 Çıkarın teksttän izafet konstruktıyasında 3 laf birleşmesi da kurun onnarlan sadä cümlä. Yazın onnarı tefterlerinizä, çizın gramatika temellerini.

- 17  Yaraştırın koyunnarı hem insannarı hatalı oluşılarda.

- 18 Araştırın da annadın, nicä gençlär yaşarmış hem kazanırmış evelki vakıtlarda hem şindiki zamanda. Sizin bakışınıza görä, düşer mi uşaklar pay alsınнар zor hem aar işlerdä? Nicä onnarın haklarını koruyêr zamandaş kanonnarı? Fikirlerinizi derindän açıklayınız.

§ 3. Duygulu hem duygusuz cümlelär



1 Okuyun annatmanın parçasını. Bulun teksttä duygulu hem duygusuz cümleleri.

- Karımcalar, – karıştı babu da lafa, – aslı ölä hiç durmak bilmezlar, hep işleerlar, çalışêrlar...
- Nicä bizim mamu! – koydu Gani dä kendi lafını ansızdan. Sofi babu gülümsedi.
- Biz Tanasçıklan çok baktık onnara, nasıl taşırdılar samancık, otçaaz hem başka işlar. Ama, male, Tanasçık tuttu bir karımcayı da kopardı onun bir bacaanı...
- Pı-ı-ı! – şaştı babu hem rökesini dä bir tarafa koydu, – hele bak sän, cansız uşaa, olur mu ölä yapmaa?! Karımca küçücük, ama o da diri bir can. Onu sanêrsınız acıtmadı mı?

(N. Babogluya görä)

Annatma

duygulu: Sevinerim! Var evim!

duygusuz: Vatanımdan paalı er yok.

Soruş

duygulu: Akan sular, siz neçin zorda Oğlanı yalnız braktınız?!

duygusuz: Ana dilini seversin mi?

İzin

duygulu: Allahım, koru topraa, Gagauz Eri, Bucaa! (M. Kösä)

duygusuz: Dostlar, duruklanalım bu erdä, biraz dinnenelim.

Annatma, soruş, izin cümleleri duyguyan sölediynän, onnar **duygulu cümlä** olêrlar. Bölä cümlelerin sonunda şaşma nişanı (!) koyulêr. Ama soruş cümleleri duyguyan sölediynän, onnar olêrlar hem soruş, hem duygulu, onnuştan onnarın bitkisindä kimär kerä var nicä koymaa iki nişan: soruş hem şaşma (!)

Örnek: Sän ne ölä büün alatlêrsın şkolaya? Korkêrsın geç mi kalmamaa?!

Duygulu cümlelär taa sık kurulêrlar duyguların hem paycıkların yardımınan. **Duygulu cümledä** herkerä neyäsä şaşılêr, onun bitkisindä şaşma nişanı koyulêr (!)

Örnek: 1. **Pı-ı-ı!** Ne olmuş sizinnän?! 2. **Pıı**, ne okadar kalın seslär işidiler? 3. **Hadi**, sakınma, buyur, geç içeri! 4. **Ya**, bak bu gözäl gençlerin giyimnerini! 5. **Ya**, ne güneşli, sıcak hava büün! 6. Şamata yapmayın, **ko** raat uyusun uşaklar!

Kaavilederiz temayı

- Sadä cümlelär söylemek intonaşiyasına görä nesoy olur olsunnar?
- Nesoy durguçluk nişannarı koyulêr duygulu cümlelerin bitkisindä?

2 Okuyun şiiri. Cümlelerin bitkisindä koyulan durguçluk nişannarı için annadın.

Bir sarı kızgın çolda
Büük kervan gider yolda.
Hey, halkım! İşit! Durgun!

At kaçêr oldu kaç gün!
Ne çekmää varmış ona
Bu yaban titsi çolda?

3 Verili teksti okuyun, cümlelerin bitkisindä koyulan durguçluk nişannarı için annadın. Sadä cümleleri çıkarın, gramatika temelini bulup, altını çizin.

Koyunnar kaybelmiş. Ne yapsın çocuk şimdi? Başlêêr o aaramaa hayvannarı. Acaba, nereyi kaçtılar bu hayvannar?! Oturêr çocukcak erä da başlêêr aalamaa. Ama umut onu hiç



brakmêêr. Bu hayvannarı o pek sevârdi hem beslârdi. Girişer o kaçınmaa oyânı-buyanı, tırmaşêr aaca, ama bişey görmeer. Vakıt geçer... Ay aydınnatmış ortalı... Gidâ-gidâ çocuk bulêr hayvannarı da pek seviner...

4 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizâ yazın, cümlelerin bitkisindâ lââzımını durguçluk nişannarını koyun.

1. İştân sora şen üürenicilâr gölgeli aacın altında havezlân dinnendilâr// (T. Marinoglu)
2. Ya bak bu gözâl gün kauşmasına// 3. Ko güneş şen şılasın// 4. Ne gözâldir Bucakta sıcak yaz geceleri// 5. Güzün günnâr gittikçâ kısalêr. 6. Kimi kuşlar uçêrlar sıcak taraflara// 7. Küçük kayın dışarda kaarlan örtülû// 8. Ne gözâl olêr kışın dolay// (K. Vasilioglu) 9. Kışın er sansın yortu için biyaz fistanını giıyer// 10. Ne gözâl olan, yalabık çoban// (türküdân)

5 Demekli okuyun şiiri. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Kolada

Gelin, dostlar, burayı,
Kutlaylım çorbacıyı,
Büükleri, uşakları
Hem gözâl dolayları!
Hadi, hepsimiz birdân
Baaralım: H-ê-y! H-ê-y!

Çok saalık Allaa versin,
Eviniz dolu olsun,
Ambarlar çıtırdasın,
Para sayısız olsun!
Pak ekmek, yaanı, sucuk,
Topracaa da pak soluk,
Tulumda biyaz piinir,
Ahırda kara beygir,
Aullarda kuş, hayvan –
Hepsi saa hem pek toyan!..
Hadi, hepsimiz birdân
Baaralım: H-ê-y! H-ê-y!

Eni yılda, çorbacı,
Kimsey bilmesin acı!
Hepsi cengi unutsun,
Kardaşlık bizdâ olsun!

Dünnedâ olsun birlik,
Evindâ dursun şennik,
Umutlar tamannansın,
İşiniz ilerlesin!
Çok yıla sizâ saalık,
Eni yılda büük varlık!..
Hadi, şindi, çocuklar,
Baaralım: H-ê-y! H-ê-y!

Çorbacıyca, çık bizâ,
Ver kolaç elimizâ!
Sân dâ, çorbacı, aara
Cebindâ bizâ para!
Ko ötsün sesli çannar,
Dangırdasın trakalar!
Ko bizâ sevinşinnâr
Bucakta yaşayannar:
Moldovannar, bulgarlar

Hem girgin gagauzlar!
Hepsinâ saalık, kısmet,
Hepsi olsun şeremet!
Hadi, genâ, çocuklar,
Baaralım: H-ê-y! H-ê-y!

Konstantin Vasilioglu



Zenginnderiz sözümüzü

şeremet – çemrek

tulum – deri



Dikat oku da sölä ...

- Nezaman gagauzlar Kolada yortusunu kutlêrlar?
- Sayêrsınız mı, ani kendi „Kolada” şîirinnän kutlêr bizi K. Vasilioglu da? Bu şîirdä kutlamaklar kimä doorudulu? Bulun o sıracıkları da okuyun, argumentläyin cuvabınızı.
- Nelär koladacılar dileerlär corbaciya, Kolada gezärkän?
- Avtor zenginniktän, varlıktan kaarä nelär taa dua eder her bir evä, her birinä?
- Sayêrsınız mı, ani bu şîir – adet türküsü?
- Angı adetleri avtor bu şîirdä yazdırêr? Bu yortuya baalı adetleri sıralayın.
- Siz dä var mı gezdiiniz Kolada?



6 Çıkarın şîirdän duygulu cümleleri. Belli edin, nesoy onnar sölemäk neetinä görä.

7 Şîirdän bir duygulu cümleyi geçirin tefterlerinizä, gramatika temelini çizin.

8 Resimä bakarak, kurun 5 – 6 cümledän tekst, kullanarak duygulu hem duygusuz cümleleri.

9  Araştırın da yazdırın Kolada adetlerini.



§ 4. Geniş hem dar cümlelär

1 Okuyun cümleleri. Neylän başkalanêrlar birinci direciktä cümlelär ikinci direciktä cümlelerdän?

Gün duudu.
Uyandı Bucak.
Geldi güz.
Serinneer.
Kış.
Dondurêr.
Kırlar dinnener.

Dünnedä yaşêr çok türlü halk.
Dünneyi güneş aydınadêr.
Geldi renkli güz.
Moldova benzeer koraflı kilimä.
Bilgi tutêr dünneyi.
Er biyaz fistan giidi.

Sadä cümlelär, bakarak ikinci paylara, var nicä olsunnar:

- dar
- geniş

Dar cümlä deniler o cümlelerä, angılarında salt baş payları var. Baş paylar cümlelerin gramatika temelidir. **Örnek:** *Güz. Lüzgär eser.*

Geniş cümlä deniler o cümlelerä, angılarında, baş paylardan kaarä, ikincili paylar da var.

Örnek: *Evel kızlar çocukları horuda buluşmuşlar.*



2 Okuyun cümleleri. Çıkarın ayırı dar hem geniş cümleleri.

Suuklar çıktı. Sabaalar başladı olmaa ayazlı. Gün şilêêr siirek. O artık yısıtmêêr. Günnär kısaldı. Gecelär uzandı. Karannık olêr erken. Üüsek göklerde suuk şafklan şilêêr yıldızlar. Suuklar kaplêêr dolayları. Natura uyuyêr.

3 Okuyun şiiiri. Cümlelerde gramatika temellerini çizin. Sadâ cümlelerin karakteristikasını verin.

Güz geldi.
Çiçeklär sendi.
Darsıcak bakêr
Pek eşilliklär.

Bulutlar örttü gökü.
Güneşçik yısıtmêêr.
Kendini lüzgâr dürdü,
Hep çıvgınnadêr.

4 Aşaadaki dar cümleleri genişledin ikincili paylarlan. Çizin gramatika temellerini.

1. Kış zamanı. 2. Havalalar bozuldu. 3. Gün görünmeer. 4. Çiftçilär dinnener. 5. Kaar sıklaştı. 6. Uşaklar seviner. 7. Dondu derelär. 8. Saurdêr. 9. Güneş yısıtmêêr.

5 Okuyun annatmayı.

Pantinin şekerı

Geçti geeridönmez yıllar, gitti-uçtu Goguşun, nicâ da binnärlän başka uşakların, küçüklüü. He, he, he! Uşaklıktı mı o, açan insan partalların içindän çıkmazdı hem yoktu doyunca kuru ekmeklän mamaliga da. Gagauzlar Bucakta, nicâ da başka erlerde, gücülä kendinä gelärdilär Vatan cengindän hem aaçlıktan sora, açan adam kendi canını hem uşakları kurtarmaa deyni, satardı, diişärdi diil sade evleri hem başka **paalı**¹ işleri bir-iki kazan papşoya ya da kepää, ama satardı sırtından bitki gölmää... Katılar üüdüldilär diil sade beygir, köpek yaanısı, ama kedileri da may yok ettiydilär.

Yıllar geçti, da Goguş, Gița, Doni, Panti hem onnarın akrannarı bitirdilär edinci klası. Goguş hem taa birkaç kişi onnarın klasından, angıları taa iicâ üürenärdilär, götürdülär dokumentlerini komuşu küüyün orta şkolasına, zerâ kendi küüyündä vardı nicâ üürenmää sade edi klas bitirincä.

Ortakı şkolada üürenmää deyni, o vakıtlar läüzımdı ödemää eski paraylan 150-şär rubli yılda. Şindi 150 rubliya bir boşça tuz alamayacan, ama ozaman kırdä işleyän kabledärdi ayda kimär kerä 100 rublidän da aşaa (şindiki paraylan).

Vakıt yolda çok kaybetmemää deyni, çocuklar bulduydular orada konak da buluşardılar evdekilärlän sade pazarlarda ya da yortularda. Cumaa ertesi uroklardan sora yayan gidärdilär evä. Pazar günü **avşamnen**³ ya da pazar ertesi **karannıktan**² genä yayan dönärdilär geeri. Geç kalmamaa ilk uroklara deyni, läüzımdı evdän çıkmaa taa karannıktan. Urokları kaçırmak için hiç laf ta yoktu. Herbiri düşünärdi şkolayı bitirmää da gitmää ileri.

Evä geldiynän, çocukların torbalarına anaları koyardı ilkin birär büyük somun ekmek, ki bütün haftaya etişsin. Taa çok kerä ekmeklär esmercäydi ya da malaydı. Katık ta hepsinä may birtürlü verilärdi: kartofi hem birkaç baş suan. Piinir, slanina, sızırma çocuklar iyärdilär taa çok akılca ya da düşlerindä. Süüş kartofidän sora çocuklar içärdilär birär çölmek suuk su da oturardılar üürenmää uroklarını.

Gençlerin arasında sade Panti içärdi „çay”. Pantiylän siz, olmalı, artık tanıştınız başka annatmalarda („Tamah Panti”), neredä gördünüz onu başka taraftan. Ya bakın, dostlar, bekim sizin da aranızda yaşêêr ya da bulunêr Panti gibisi?

Panti, açan „çay” içmää istärdi, kalkardı hepsindän ileri, sessiz sıyrılardı kufneyä da semiçka (gündöndü) sapınnan kaynadardı çüvendä su, doldurardı may yarım kilalık toprak çölmää, yastın altından çıkarardı dufi şişeciini, angısında evdekilär ona bir haftaya şeker verärdilär,

açardı tıkacını da, olmalı, bir on-onbeş minut, tutup onu başaşa, silkärdi çölmään üstündä. Şeker tenecikleri düşärdilär çölmään içinä birär-birär, kâr vardı nicä saymaa onnarı. Ondan sora çekinärdi bir tarafa, dönärdi arkasınan kapuya dooru, ki görmesinnär, naşey orada yapêr. Avşam çayını da hep ölä çalışardı içmää, çocuklar evdä yokkana: taa ii görmesinnär, nekadar ani göreceklär, da vermeyecän.

Şeker teneciklerini Panti silkärdi biyaz kaynak suyun içinä, neçinki çay otu hiç birerdä yoktu. Kafadarlarına Panti diil çay, ama bir tenecik şeker dâ vermäzdi. Masanın üstündän tenecikleri dâ toplayardı, tükürükleyip parmaanı, yapışsınar deyni.

Pantinin çayhanası butakım işlediği taa onun dufi şişecii kırılmayınca, angısını o herkerä yanında taşıyadı.

Olduydu bu iş tã nesoy. O vakıtlarda şkolacılar da kimseydä yoktu maasuz sport uroklarına deyni ruba. Üürenicilär gidärdilär fizik kulturasına, kım neylän gezer. Da o günü, Pantiyä sıra geldiynän tırmanmaa turnää, göstermää kendi becerikliini hem türlü çalınar, çıktı sıradan, yaptı birkaç adım ileri, azıcık çöktü dâ bir kıpımın içinä o artık turniın üstündäydi. Turniın üstündä dönärkän, Pantinin cebindä işidildi çatırtı. Pantinin diiştiydi benizi, açan annadıydı, neyã paşitledi.

Çok işleri çocuklar annayardılar, ama sade bir işin **ucunu** şindi dâ bulamêêrlar: nicä doldurardılar o dufi şişeciini şekerlän, angısının buvazından kâr su **gücülä** damnayardı. Ama Panti pek metedärdi o şişeciini, çünkü onunnan şeker az gidärmış.

Dufi şişecii kırıldıktan sora, Panti dâ çocuklarla **barabar** oturardı sofraya. Bitkidä, nicä dâ başkaları, çay erinä bir çölmek çii su kazandan içärdi.

Kimsey bilmeer, neçin Panti başka çay içmedi: başka dufi şişecii mi butakım dar aazlı bulunmadı osaydı çocukların önündä **ayıp** mı geldi?

Konstantin Vasilioglu



Zengin nederiz sözüümü

kati – karnı
katık – imeelik
esmer – karagöz

?

Dikat oku da sölä ...

- Nesoy çekeder annatma?
- Angı geeridönmäz yıllar için söleer avtor?
- İnsanın yaşaması o vakıtlarda nesoymuş?
- Angı yıllarda Panti üürenirmış komuşu küüyün orta şkolasında? Neçin?
- Nesoy üürenmäk vakıdıydı?
- Angı neetlärän yaşardı üürenicilär?
- Ne iyärdi uşaklar? Bulun teksttä.
- Ne söleer Panti için annatmada?
- Nezamanadan sürttü Pantinin çay içmesi?
- Açıklayın fikrinizi: neçin Panti başka çay içmedi?
- Ne istedi avtor bizä göstermää? Annatmanın ideyası nesoy?
- Var mı nicä büünkü gündä karşılamaa bölä insan?

6

„Sän, dostum, yanniş yoldan gidersin, topla kendini, yapma bölä, çünkü diil gözäl”.

Açıklayın lafların maanasını. Aranızda bir diskusiyä yapın.



- 7 Tekstin bitki abzaflarında nişanı laflara bulun sinonim. Bir çiftlän kurun sadä cümlä.
- 8 Tekstin nişanı payından cümleleri diiştirin ölä, ki çoyu olsun dar cümlä.
- 9 Aşaadaki teksti okuyun, sadä cümleleri çıkarın, sölemäk neetinä hem intonaşiyaya görä netürlü olduunu annadin.

İlk kaar

Güzün bitkisindä kimär kerä erä ilk sefer kaar düşer. Seftä kaar yaaması herkerä ansızdan olêr. Sabaalen erken kalkêrsın – herersi bim-biyaz. Hererdä kaar var. Er sansın giyer yortu için biyaz fistanını. O fistan gözlerini kamaştırêr.

Seftä kaarın yaaması yapêr mı türlü gözelliikleri? O diiştirer erin üzünü. Bu vakıt derelerdä su yoktur. Onnarın üstü buzlan donadılêr.

Ama nasıl aaçlar gözäl olêrlar seftä kaar yaamasından! Onnarın herbir dalcaazına kaarcaaz düşer. Kaardan aaçlar benzeer biyaz tanteladan gibi örmä işlerä. Sade dokun aacın bir dalcaazına – o saat sana biyaz kaarcaazlar döküler!

- **Grupalarda iş:** hesaba alarak istedikleri, shemanın dalcaazlarını ilerledin.



Bilim stili

Bilim stili – bu kiyat stillerindän birisiydir. O kullanılêr bilim sferasında. Bu stildä yazılı monografiyalar, üüretmäk kiyatları, bilim araştırmaları, dokladlar, referatlar. Bölä tekstlerdä bilim termineri kullanılêr: fonetika, morfologiya, epitet sinonim, üçköşeli...

Hepsi janralarda bilim tekstleri kurulêrlar birtürlü: bir logika shemasına görä. Bu shemanın temelinä koyulêr tezis, angısını lääzım inandırmaa. Tezis gösterer, ne için sölenêr teksttä hem analiz yapılêr o baş nişannarına, angısı bakılêr predmettä.

İnandırılêr bu tezis argumentlerin yardımınan. Tezisi argumentlemäa deyni, lääzım örneklär, resimnär, angıları inandırêr avtorun fikirini.

Bilim stiline sonunda yapılêr çıkışlar, yazılêr rezüme, angısında koyulêr analitik notalamak araştırmaya, gösteriler perspektivalar, angıları araştırlacak gelecektä.

Tekstlär bilim janralarında lääzım olsunar dooru, logikayca kurulu, bütünneştirili, olsun kompozitiya uygunnuu.





Onnar kurulêlar bölä strukturaya görä:

- adlamak
- önsöz
- temel payı
- çıkışlar

Bilim stiline neeti:

Okuyuculara göstermää, ani bilim inforaıyası dooruydur, inandırmaa onun gerçektän olduunu.

Temel nışannarı:

- kısıalık;
- bilim enilikleri için aslı material verilmesi;
- bilgi terminnerin kullanılması.

Bilim stiline janraları

Bilim inforaıyası	O bir bilim haberi, ani bilim tarafından eni aaraştırma işlar peydalandı. Ölä ilkin radiodan, televiziyadan bilim inforaıyaları sölendi, ani türlü raketalar çak Ayın üstünä küçüräk aaraştırma aparatlarını kondurdular, ani peydalandı kompyuterlä, mobil telefonnar hem başka. Sora bu eniliklä için gazetalarda, dergilerdä, kiyatlarda bilim inforaıyaları yazıldı.
Bilim statyası	Diil büyük yaratma, neredä avtor yapêr çıkış kendi aaraştırmalarından. O pay edilmeer bölümnerä, sade eni bilim fikiri yazılêr eni abzaıtan.
Bilim yazdırması	Ölä bir tekst, angısında yazdırılêr bir eni aaraştırma iş için. Bilim yazdırmalarını var nicä okumaa bilim dergilerindä, eniklopediyalarda, sözlüklerdä hem üürenmäk kiyatlarında.
Referat	Bu bir kısıadan yazı bir bilim soruşunu açıklamaa deyni ya da bir artistik yaratmanın içindekisini göstermää deyni.
Anotaıya	Kiyadın ya da statyanın kısıadan içindekilii. Tiparlanmış kiyatların çoyunda anotaıya tiparlanêr kimi kiyatların başlantısında: ilk sayfasında. Anotaıya pek kısıadan veriler.
Konspekt	Kısıadan yazılı temel inforaıyanın içindekilii, neetlän sistemaya koymaa okunmuş ya seslenmiş materialı, ileriya dooru onu kullanmaa.
Üürenmäk kiyatları	Kiyat – bir instrument, neredä çok bilgi var. Şkola kiyadı üüreniciya deyni bilgi verer. Şkola kiyadı üüenicilerin bilgilerini ilerleder.

Kaavilederiz temayı

- Sıralayın bilim stiline janralarını.
- Angı janraya deniler bilim yazdırması? Örnek verin.
- Annadın bilim inforaıyası için.
- Ne o bilim statyası?
- Ne verer üürenmäk kiyatları?



- 1 Aşaadaky teksti okuyun. İnandırın, ani o yazılı bilim stilindä. Tekstin tipini belli edin.

Aaçların güz yaprakları

Güzün aaçların yaprakları sarı hem kırmızı olêrlar, neçinki güzün hava suuk olêr hem azalêr günün şafkları. Yapraklar sıcaksız hem şafksız kalêrlar. Bu üzerä yapraklarda hlorofil eşilli bozulêr. Ama yaprakların kaba erceezlerindä korunêr onnarın sarı hem kırmızı komponentleri. Onuştan onnar sararêrlar hem kırmızı olêrlar.

Suuk havalar olêr deyni, aaçlar taa az su hem yaşlık kabul ederlär. Bu vakıt yapraklar eskiyerlär hem taa kaskatı olêrlar da başlêêrlar aaçlardan erä düşmää.

Yaprak düşmesi – o aaçların bir sınaşması, hazırlanması kışı geçirmää deyni.

(Botanika üürenmäk kiyadından)

- 2 Bulun bilim stilindä tekst, belli edin onun janrasını. Annadın onun için.

§ 1. Anotaşıya

Anotaşıya yazması

Anotaşıya – latin dilindän alınma laf. Anotaşıya – deniler kısıdan bir yazıya artistik kiyadının ya da statyanın içindekisi için. Anotaşıya, bilim stilinin janrasıdır.

Örnek için alalım bilinir yazıcının Todur Marinoglunun kiyadını „Tatlı düşlär” da anotaşıya ona yazalım.

T. Marinoglunun kiyadın „Tatlı düşlär” içindekisindä bulunêrlar kısa annatmalar, masallar, şiirlär, hesaplamaklar, sayılmaklar, bilmeycelär hem dilkösteklemekleri küçük uşaklara deyni. Bu talantlı avtorun annatmalarında büyük er kaplêêr ana tarafı için tema.

Annatmalarında avtor çok meraklı açıklêêr te bu temaları da: dostluk için, natura için, cengä karşı gitmäk için hem başka. Todur Marinogluda poeziyanın tematikası çoktarafı. Bu kiyatta çok şiir ana için var. Çok meraklıdır onun şiirleri yıl zamannarı için, eşilliklär için, hayvannar için. Todur Marinoglunun bu kiyadını var nicä matematika uroklarında da kullanmaa, neçinki kiyadın içindä var şiirlär saymak için, şiirlär-daavalar. Marinoglunun bu kiyadına bir zengin kolorit vererlär bilmeycelär. Onnar yardım edeceklär şkolacılar fikirini ilerletmää, çok meraklı işlär yaşamaktan annamaa hem tanımaa. Sıralanmış yaratmalardan kaarä, kiyadın sayfalarında var taa bölä şiirlär – sayılmaklar, oyunнар, dilkırmaklar, dilkösteklemelär. Kiyat tipardan çıktı Kaul tipografiyasında, 1997 yılda.

Bu anotaşıya genişän yazıldı örnek için, ama tiparlanmış kiyatların çoyunda anotaşıya pek kısıdan veriler. Anotaşıya tiparlanêr kimi kiyatların başlantısında, ilk sayfalarında.

- 1 Yukarkı anotaşıya yazmasını dikat okuyup, annadın kendi laflarınızlan.
- 2 Örnää kullanarak, yazın anotaşıya bir artistik yaratmasına „Gagauz dili hem literatura” üürenmäk kiyadından.
- 3 Kuralları hesaba alarak, yazın kısıdan anotaşıya N. Tanasoglunun annatma parçasına „Kosti panayırdä”.



Dilenci

Vanuşa evä gitmesinä yarım saat kaldıydı. Onun şefi yoktu ofistä, da Vanuş, kapayıp kompyterdä iş dokumentlerini, girdi internedä. Alatlamayıp içerek çay, genç menecer siiredärdi aalemin foto-larını. Soşial saytlarda bu vakıt bulunardı pek çok insan, makar iş günü taa gidärdi. Onnar yakardı-lar boşuna vakidını, atışardılar boş laflarlan, diişärdilär biri-birinnän yalan emoşiyalarlan.

Vanuş başladı toplanmaa evä, duvarda saat gösterärdi on minutsuz altıyı. Vanuş topladı çanta-sına iş tefterini hem birkaç smeta, onnara neetlenärdi bakmaa avşam üstü. Giyiverdi skemnenin başında duran diil çoktan paalica satın aldı kurtkayı. Süündürüp kompyuterini, Vanuş uzattı elini toplanan buhalterä da çıktı ofistän.

İlkyaz havası danıştırdı kendisini binnärlän kokularlan: açardı fidannarda yapraklar, yolun boylarında türlü renktä çiçeklär, eşerärdi çimen. Esärdi sıcak lüzgercik, daadarak bütün kasabaya ilkyaz kefini hem kuşların seslerini, angısınnar henez gelmişlär sıcak erlerdän. Geçän insanın da suratları, bakmayıp, ani iş günün bitkisiydi, taa sık gülümsärdilär. Vanuşun da halı pek sevinçliydi, gideräk trolleybusa, o düşünärdi, nicä taa ii geçirmää bu avşamı. Yakın kafadar hem yavklu irmi beş yaşında menecerdä yoktu, birtürlü uymazdı ona bu iştä. Bu beterä, en meraklı, ne beklärdi Vanuşu bu avşam – kıyat okuması. Okumaa o beenärdi taa küçüktän, okuyardı çok hem hızlı, ama pek tez unudardı okuduunu. Bir – iki gün geeri Vanuş satın aldı kendinä Evangeliye altınnan kabında, da her avşam okuyardı birkaç bölüm.

Eni trolleybus gidärdi hızlı hem yımışak. Vanuş çıkardı cöbündän eni telefonunu, ani bakmaa saadı. Onun vardı elindä da saat, ama delikannı pek istärdi kabarmaa beşüz evroluk oyuncaklan. Hesap aldı, ani birkaç sıra zvonit etmiş mamusu. „Ya genä baaları kazmaa deyni yardım lääzım”, – buruştırdı kendini Vanuş. „İsläa, ani yalan da çıkartmaa diil lääzım, bän cumertesinä işleirim.” Vanuş artık iki ay gitmedi evä, hep bulunardı türlü kösteklär.

Trolleybuslan yol yarım saat da tutmadı, da Vanuş indi kendi duraanda. Bir büyük tükända o aldı avşam için imeelik, hiç bakmayarak paalarına. Evä gidärkän, Vanuş duydu, ani kimsä tuttu onun kolunu. Birdän dönüp, o gördü bir alçak kurgaf adamcu kirli rubalarlan hem dolaşık siirek sakallan. Dilenci uzadardı aucunu, da mizlärdi.

– Verin Allahın adı için birkaç kapeyka ekmek almaa deyni.

Vanuş itirdi onun kolunu da diş arası sıbıttı:

– Yok ol yanımdan ba, uyuzlu. Yok bendä para.

– Ozaman bir parçacık ekmek verin bana. – Dilenci salladı kafasınnan Vanuşun bir parça sucuk görünen torbasına.

– Yok bendä ekmek, yok ol, söledim e.

Vanuş döndü gitmää, ama bu vakıt dilenci genä kaptı onun kolunu:

– Yalvarërim.

Vanuş, saurlanıp, bütün kuvetlän urdu bir yumuruk dilencinin suratına, da, bakmayıp geeri, üfkeli örüdü evä. O görmedi, nicä aalayan adam gidärdi tükäna dooru da yayardı suratında yaşlarını karışık ezik burnusundan gelän kannan.

Vanuş üfkeli girdi kvartiraya, datsız idi paalı tatlılıkları. „Bu mındar kedi bozdu benim kefimi, avşamın gözellii kaybeldi heptän”, – düşünärdi o, içerek çayını bir büyük parça tortlan. İdiktän sora, Vanuş uygun erleşti divanda da açtı Evangeliyayı.

N. Esir



Zenginnederiz sözüümüzü

çimen – eşil ot

kurgaf – zabun

uyuzlu – yaralı



?

Dikat oku da sölä ...

- Sıralayın personajları. Verin baş personajın karakteristikasını.
- Bu personaj „pozitiv” mi, osa „negativ” mi? İnandırın.
- Bulun o özel nişanı, angısınnan avtor urgulêêr personajın kaskatılını, gamsızlını.
- Nesoy çıkışa getirder bu annatma? Kayılsınız mı, ani lâázım dikat olmaa hem zor durumda bulunan insannara yardım etmäâ? İnandırın düşünmeklerinizi.
- Açıklayın duygularınızı, angıları kaplêêr sizi, okuyarkan annatmayı.

5 Grupalarda iş: „lilik” temasına kurun bir tekst.

- Ne o fabula?
- Ne o moral?
- Neyä deniler alegoriya?
- Kimi bilersiniz ilk fabulacılardan?

Fabula – epika janrası, şiir ya da proza literatura yaratması, angısında var moral.

Personajlar: hayvannar, kuşlar, büyüümnär, tertiplär.

Gülmäâ alınêr insanın kusurlukları.

K. Krețu – talantlı üüredici. Kendisi moldovan damarından, ama gagauz dilini bilirdi kimi gagaulardan çok taa islää. Kendi yaşamaşında çalıştı gagauzların arasında. Çok meraklandı gagauz folklorunna, angısı büüñkü günädän taa diil pek islää aaraştırılı. Akına Krețu diildi gagauz, ama derindän annayardı onnarın yaşamasını, problemalarını da çalışardı herbir iştä gagaulara yardımcı olmaa. Büük yardımı dokundu folklor toplamasında, çevirdi Krilovun fabulalarından, tipardan çıkardı „Biyaz Arap” masal toplumunu, neredä gösterdi açık hem parlak moldovan personajların süretlerini, karakterlerini, kulturasını hem mentalitetini.

6 Demekli okuyun fabulayı. Moralı açıklayın.**Tilki hem üzüm**

Bir aaç Tilki daaya girer,
Olmuş üzüm orda görer.
Şu salkımnar ateş gibi yanêr,
Kumițanın aazı pek sulanêr.
Ama te ne var orada,
Bu salkımnar pek yukarda.
Tilki isteer üzüm imää,
Ama yok nasıl etişmäâ.
Bir laf: görer gözlär,
Da yok näpsın dişlär.
O boşuna bir saat kadar buuşêr,
Sora fena üfkelener,
Kendi-kendinä lafeder:
– Yok ne demää, tenä dolmuş,
Ama yok bir salkım olmuş.
Bölä eşil üzümnerdän,
Dişlär dä düşär şu aazından.



İvan Andreeviç Krilov, çevirdi Konstantin Krețu



Dikat oku da sölä ...

- Nasıl annêêrsınız fabulanın öz fikirini?
- Açıklayın bu sıracıkların maanasını:
Bir laf: görer gözlär **Da yok näpsın dişlär.**
- Yazdırın Tilkinin süretini.
- Netürlü literatūra kolaylıkları kullanılı fabulada?



7 Fabulanın moralını bulun. Ona görä bir diskusiya kurun.

8 Söleyişleri okuyun, maanalarını açıklayın.

- Laf acısı yaradan beter.
- Amazçıları beylär sever.
- Alatlayan geç kalar.
- Dooru laf fayda getirer.

§ 2. Referat

Referat – latin dilindän alınma laf. Repere – latincä raport yapmaa, informaşıya vermää.

Referat:

– bu bir kısıdan yazı bir bilim soruşunu açıklamaa deyni ya da bir artistik yaratmanın içindekilini göstermää deyni, ya da bir şannı yazıcının yaratıcılık yolu için.

– önemni bir forma bilgileri kaaviletmäk hem kontrol etmäk için, kısıdan informaşıya belli bir tema için bilim uurunda.

– o bilim – aaraştırmak işi bilgileri bütünneştirmäk için, neredä avtor açıklêêr aaraştırmak problemanın özünü, türlü görüş noktalarını hem da kendibaşına bakışlarını.

Koyulmuş neetlerä görä, referat olur olsun türlü temada.

Referatın strukturası:

Giriş

Öz payı

Çıkış

Bibliografiya

Eklentilär

Referatın planı:

1. Giriş.

- Temanın belli etmesi: aktuallı, lääzımnı gelecek zamanda;
- eni hem zamandaş uygunluklar problemanın çözülmesinä;
- meraklık bu temaya.

2. Temel payı.

3. Çıkış.

- Önemni çıkışlar;
- sonuçlar; yapılmış işin kendi lääzımnı;
- perspektivalar;
- işin ilerletmäk perspektivaları temaya görä.

Referatın sayfa sayısı baalı üüredicinin istediklerinä ya da temanın genişliinä.



- 1 Bulup bir referat, her taraftan onu gözledin, strukturasını bakın. Paragrafta inforatıyaylan yaraştırıp, referat olduunu inandırın.
- 2 Okuyun teksti. Temasını, öz fikirini belli edin.

İnsanın saalı için

Odesa **kasabasinda**³ var İnstitut insanın gözlerini ilaçlamaa deyni. İnstituta koyulmuş aka-demik Vladimir Petroviç Filatovun adı.

...Adamın başına büyük bela geldi: onun göz ortasında bir tombarlak biyazçık peydalandı.

O biyaz lekeçik başladı taa büyük **olmaa**¹, sora göz akına etişti – adam kör oldu. Çok yıllar, çok insannar zeet çekärdilär bu hastalıktan, kör kalıp, ilaç bulamazdılar kendinä. Bütün yaşamasında kör **gezärdilär**². Hastalık sayıladı ilaçlanmaz, ona ilaç yoktu. „Ama neçin? – sorardı student-medik V. Filatov. – Neçin yok nicä insan gözünnän görsün, açan onun bütünnä göz aparatı saa kalêr, sade gözün önünkü kojacına biyazçık düşer?”

Bu problemayı, aaraştırıp, çözmää savaşarkan, Vladimir Petroviç Filatov yaptı çıkış, ani bölä hastalara lääzım yapmaa operatıya. İltän görüner, ani bu iş pek kolaydır: kesip, çıkar-maa biyazçık, onun erinä koymaa bir kıymıcak incä dericik saa gözlerdän – da hasta genä çekedecek görmää.

Ama lääzım oldu çok türlü çalışmaa hem zor işlemää, çok türlü eksperiment yapmaa, da eniycesinä çok insan alıştır-maa, sade ozaman onu başladılar inanmaa, sade ozaman onu çekertilär metetmää. Olurdu yannışlıklar da. Ama Filatov gösterirdi kendi çetin karakterini – kendi neetindän atıl-mazdı! Büyük sevinmeliklär kaplardı onun üreeni, açan operatıyadan sora hasta genä başlardı görmää!

„Açan operatıyadan sora çok vakıda kör kalan insan genä başlêêr görmää bu aydınnık dün-neyi, doktora bundan taa büyük sevinmelik yoktur. Adam karannıktan çıksın da genä insan-narı, yaşamayı görsün, siiretsin – bu verer büyük hoşluk, raatlık doktora – göz alıştırıcısına”, – yazardı V.P. Filatov.

Sora çok yıllar sıravardı V.P. Filatov çok türlü göz operatıyalarını yaptı, hastaların çoyuna o dünnä görmesini baaşladı. Onda ilaçlanmaa deyni, Odesaya başladılar gelmää hastalar Moldovadan, Ukrainadan, Rusiyadan hem başka memleketlerdän. Bütün dünnä V.P. Filato-vun şannı işlerini üürendi. V.P. Filatov üzlärlän başka speşalist hazırladı, göz hastalıklarını alıştırmaa deyni. Başka kasabalardan Odesaya gelärdilär doktorlar, bilim izmetçileri Filatov-lan barabar işlemää deyni.

Filatovun operatıyaları yardım ettilär binnärlän insannara karannıktan çıkmaa, genä gün şafklarını görmää.



Zenginnederiz sözümüzü

göz akı – gözün biyaz eri

biyaz lekeçik – gözde tombarlak biyazçık



Dikat oku da sölä ...

- Annadın, varmış mı V.P. Filatovun karakterindä çetinnik, çalışkannık, insannık?
- Düşünün, siz, büüdüynän, angı zanaatı ayıracenız?
- Olur mu demää bu tekstä, ani o – artistik annatması?



3 Açıklayın, nasıl annêersınız te bu deyimneri:

- a) „Karannık dünnä insana mezardan beter”;
- ä) „İnsanın saalı bu dünnedä en paalydır”;
- b) „Kim insanı alıştırêr, iilik yapêr, onu insan unutmêêr, meteder, ona hatır güder”.

4 Yukarda verili deyimnerin birisini tema erinä kullanıp, yazın referat.

5 Okuyun teksti. Temasını belli edin, neyâ üüreder, annadın.

Sözündä dur!

Vermä söz, düşünmedään, ani var nicä tamannayasın te o işi, angısı için laf verdin başka bir dostuna, insana, grupaya ya kolektivä. Lafetmä boşuna!

Açan sa söz verdin, ama sora annadın, ani yapabilämeyecän o işi, tezicik açıkla onu, kabaatını!

Eer üürenmediysän sözündä durmaa, kendi lafını aslıya çıkarmaa, çeket küçüräk işçeezleri yapmaa, ama onnari mutlak baştan başadan yapasın!

Kendi kabaatını başkasına atma!

6 Çiftlerdä iş: Yukarkı tekstin içindekiliinä görä, düşünüp, kurun birkaç tema, angılarına görä var niçä yazmaa referat.

7 Tekstä görä kurulmuş temaların birisinä hazırlayın referat.

8 Aşaadaki tabliçada informañıyayı dikat okuyun, referat yazmasında hepsini etapları kullanın.

Hesaba alın

Referat yazılmasının etapları		
Hazırlanmak etapı	İş etapı	Başarmak etapı
Temayı seçmäk; Temaya görä informañıya hazırlamak; Kullanmak için literaturayı belli etmäk.	Hazırlanılmış kıyatları okumak; Okunmuştan kısıdan yazılar hazırlamak; Uygun materialın ayrılması; Referatın planını kurmak.	Hazırlanılmış kaynaklarlan işlemäk; Referatın yazılması; Kullanılmış literaturanın hem başka kaynakların sıralanması; Referatları tanıştırmak.

Funkțional yazısı

§ 1. Anotațiya

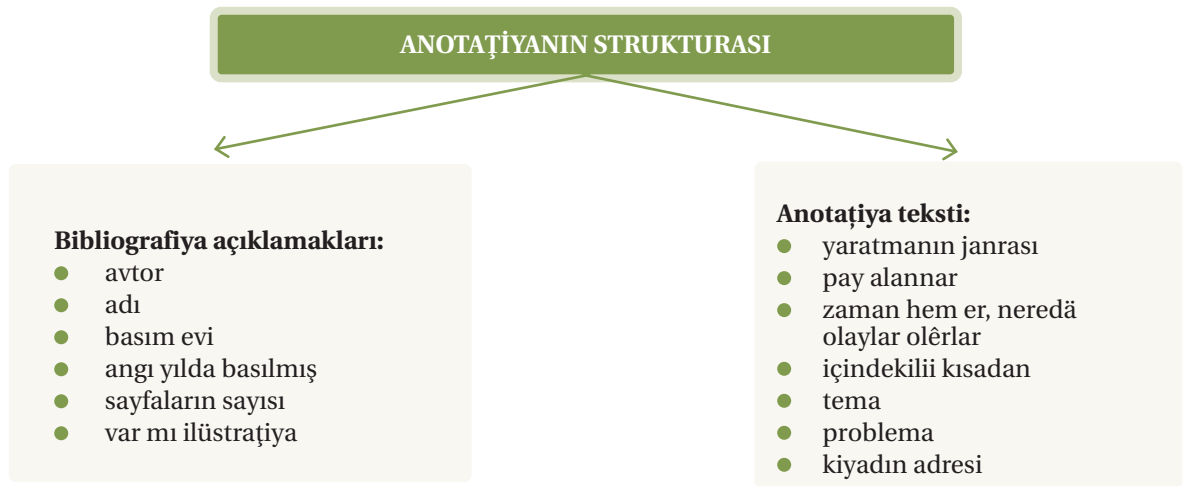
Ne o anotațiya?

Anotațiya (lat. dil. *anotatio* – denemäk-görmäk) – kiyadın ya da statyanın kısıdan içindekilii hem karakteristikası.

Anotațiya adetçä yazılêr kiyadın çeketmesindä ya da bitkisindä.

Anotațiyanın baş neeti – kiyadın özünü açıklamaa hem da meraklı kiyadın seçmesinä yardımcı olmaa.

- 1 Bulun bir kiyat, angısında var anotațiya. Annadın kendi laflarınızlan onun içindekiliini.



- 2 Kurun bir kiyada anotațiya verili plana görä.

- Kiyadın avtoru, adı
- Kiyadın teması
- Probleması
- Adresi

- 3  Okuyun teksti.

Yazımız-üzümüz

Bu „Yazımız-üzümüz” temayı isteerim açıklayalım bizim büyük klasta üürenicilerimizä. Onnar hepsi büüdülär dä olur annasınnar, ani yazı büünkü gündä – var herbir halkın üzü. Bizim gagauz da insannarımız bakmadaan, ani sayıda diiliz çokluk, nasıl başka büyük milletlär, sayarsak kendimizi millet, azlık ta olsak, var dooruluumuz olsun kendi dilimizdä kendi yazımız. Büün, nasıl hepsimiz bilir, gagauzların var kendibaşına Halk bölgesi, adı „Gagauz Yeri”, ani o bulunêr Moldova Respublikanın içindä hem o var Moldovanın bir bölünmedik, ayırılmadık payı.



Ama lâázım onu da bilelim, ki 1957-nci yıla kadar gagauzların zakonca kendi yazıları yoktu. Elbetki, o zamannar da gagauz insannarı bir yabancılıktan yazardılar evlerinä kiyat, ama bukvaları kullandılar başka dillerdän: rusçadan ya moldovancadan. Ama bu türlü ödünç oyandan-buyandan yazılar diildilär halkımızın zakonca yazısı. Yazımızı, dilimizi şkolalarda uşaklarımız üürenmäzdi. Da tä, nasıl sölendi, bu türlü yazısızlık, kiyatsızlık ana dilimizdä uzandı 1957-nci yıla kadar, açan iyül ayın 30-unda Moldova Respublikanın Üüsek Soveti, gagauz halkın o zamankı kiyat hem bilim sevicilerin çok çalışmalarınan, iilmeklerinnän devlet büyüklerinä, gösterdilär, ki gagauzlara da lâázım mutlaka yazı vermää, ki olsun kendi ana dilindä alfabeti.

Taa ozaman bu birkaç gagauz öndercileri: D. Tanasoglu, N. Baboglu, D. Kara Çoban, Mina Kösä hem başkalrı, konuyu bakarkan, istediylär, ki zakonca alfabetimiz olsun latin yazıların temelindä. Sovetlär Birlii kayıllık verdi olsun yazımız hem şkolalarda başlasın uşaklarımız ana dilindä yazmaa, okumaa. Ama çoyu bürokratlar dediylär, ki bu gagauzları olmaz çok seslemää. Neçin onnar latin alfabetini isteerlär, açan Sovetlär Birliindä binnärlän türk damarından milletlär (üzбек, türkmen, azeri) yazêrlar kirilik yazısınan.

O uymazdı dilimizä, düzämäzdik orfografiyamızı, ama hiç yazısızlaa da benzemäzdi. Başladıydık basmaa şkola kiyatlarını, şkolalar çekettirdilär başlankı üürenmeyi ana dilindä. 1960-ıncı yılda başladılar geeri çekmää kulturayı. İlkin kapadılar şkolalarda ana dilindä üürenmeyi. Geldi bizim halkın kulturasında reaksiya kara günneri.

Otuz yıl uşaklarımız şkolalarda üürendilär sade rus dilini, ama nasıl herbir işin var sonu, reaksiya da düştü. Moldova ayrılırdı Sovetlerdän ilkin dil sebebinä. Moldovannar zamandan beeri yazmışlar latin alfabetindä, ama Sovet kuvedi onnarı zorlan koymuş yazsınan kirilik bukvalarınan. Sovetlär Birlii daaldı, Moldova baamsız oldu, döndü kendi latin alfabetinä. Ozaman tamandı zamanı gagauzlar da moldovannarlan barabar geçsinnär kirilikten latin yazısına, ama bizim intelektualların hem taa pek politika liderlerimizin arasında birlik yoktu. Birazı istemäzdi çıkmaa eski yazıdan, çünkü ona artık alıştık, çünkü eni yazıya geçmek çok para harcanacak hem çok taa butakım boş argumentlär, angıların hiç yoktu logikası. Bü türlü düşünmeklerä tapıldı kimisi bizim sıradan insannarımız da. Hem taa kirilik yazıda kalmanın maanası baalıydı, boş umutlarlan, çünkü tezdä Sovet sistemi geeri gelecek... Geçmedi çok da bu geeri çekän hastalıklardan başladık kurtulmaa. Bezbelliydi, ki eni zamannarda dilimiz lâázımdı uygun temelä koyulsun, ölä ki taa kolay olsun Evropaya katılmaa hem kaavi türk devletinä dildä akrabalara yaklaşmaa. Türkiyenin örnää gösterer, nekadar tez kultura ilerlemiş 40-50 yılların içindä, kullanarak latin alfabetini, eski dolaşık arab bukvalarından kurtulduktan sora. Bu gösterer, nekadar ileri bakarmış ozamankı Türkiye liderleri Kemal Atatürkün kullanmaları altında.

Biz, gagauzlar da, sayıda küçük bir türk soyundan olarak, olmaz kalalım eski yazıda, neçinki eski kirilik alfabeti bizi geeri çekärdi, neçinki bizim ilk popazımız Mihail Çakır kendi ilk yazılarını latin bukvalarında yazmış. Taa da lâázım esaba alınsın, ki latin yazısını kullanêr dünnädä medişina, biologiya bilimi, hem halklararası dillär (ingiliz, franțiz, ispan h.b.). Ekonomika tarafından da en kaavi devlet Japoniya brakêr binnärlän yıllık bukvalarını da bilgi sayarlarını latin yazılarınınan düzer. Te bu argumentleri hesaba aldıynan, lâázım derin annayalım, nekadar önemni adım yapmışık latinä geçtiimizlän.

Büün gagauz şkolalarında hem yaşamamızda gagauzlara deyni eni yazımız bir çok önemni istoriya baaşıydır. Eer bu iş vakidında yapılmayaydı, ardımıza gelän evlat boyları bizä maana bulaceydılar da hep bu yola geleyedilär, ama iş olaceydı, elbetki, taa zor. Bu annatmaklarlan biz, birkaç yazıcı, birkaç bilimci (D. Tanasoglu, N. Baboglu, İvan Konstandoglu, K. Vasilioglu, İ. Baboglu h.b.) çıktık üüredicilerin toplantılarına, gittik çiftçilerin arasına, annattık, söyledik, nasıl Atatürk bu eni yazıya geçmiş...



Ama ilktän zordu, kimisi bizi annamazdılar ya istemäzdilär annamaa, çalışırdı geeri kalıcılar bizi toplantılardan uuratmaa. Baarırdılar, ki latinnän insannarı romınnara çekärmışik. Nekadar ayıp olurdu, kimi vatandaşlarımıza, ani annamazdılar, ki Romıniyanın yazısı hem Türkiyanın – ikisi birtakım.

Bizim latin yazısına geçmemiz için, çalışmamız, vardı bir ölüsüyä dartışmak eniylän eskinin arasında. Bu enilik için dartışmaları aldıydı kendi üstünä ozamankı biricik gagauzça gazetemız „Ana sözü”. Onun ozamankı redaktoru T. Zanet, bunun için onun zaametini olmaz unutmaa.

Çok önemni istoriyaya kaldı onnarın da yazıları, kim latinä karşı çıkardı. Büün çoyu, kim yazardı ozaman karşı, sanêrım, kendi laflarını alaceklar geeri, ama ne yazılı kalemnän onu zor sıbıtmaa diirennän, ölä söleer eski halk söyleyişleri. Bu türlü ilk denemeklerdän geçti iki yıl da 1993-tä, mart ayın 13-ndä Moldova Parlamenti aldı zakonca karar, ki gagauz halkın yazısı geçsin kirilik temelindän latin alfabetinä.

Şindi biz yaşêêrız, 2003-cü yılı dolêr, onuncu yıl, nasıl gagauzların ana dili yaşêêr eniycä latin yazısında. Bu yortuyu läázım olacek küülerdä, kasabalarda, şkolalarda mutlaka, bakmaa da, kabarmaa, ani biz, bir küçük sayıda halk, bulduk kendimizdä kuvet vakidında ilerlemäâ, Evropa insannarınnan barabar bilimcä hızlandırmaa kulturamızı.

Geçti 10 yıl, büüdü eni evlat boyları. Büün 52 şkola, otuz binin üstünä üürenici, 85 uşak başçası, neredä terbiyeler çok bin küçüklär, iki universitet Komratta hem Kişinövda bir pedagoji okulu – yazêrlar hem okuyêrlar latin grafikasında gagauz ana dillerini, türkü çalêrlar hem şiir yazêrlar. Hepsi şkola kiyatları büünkü günädan artık yazıldı latin bukvalarınnan. Düzüldü yazı kurallarımız, angısı hep taa üüsek uura etişer. Bu işlerä büyük yardımnar verdi gagauz basmak işlerinä Türkiyenin kalkınmak dernäâ Tika. Onnara bu kiyatlarımız için çok teşükür ederiz.

Sevineriz, ani büün artık latin yazımıza karşı çıkannar yok, sade kimi duşmannar, ani kendileri diil adam üzündä, eltenerlär bişey karşı söylemää, onnarı da kendi şkolacılar hem üüredicilär erindä tükêrlar. İş temeldän belli, ani geeri yolumuz artık yok, artık sade ileri.

Hep burada olmaz saklayalım, ki var çok kusurlarımız da. Bibliotekalarda okumaa kiyatlar gagauz dilindä may hiç yok. Üstün-körün sayarsak, çıkêr var küülerimizdä dokuz-on bin kiyat, angılarından sade üzdä birisi ya taa azı gagauzça, taa da az kiyat bibliotekalarda latin yazılarında. Bölä kiyatsızlıkta, alışır mı insan eni alfabetlän okumaa? Gagauzça çıkan gazetalar çıkêrlar sponsorların yardımınnan. Onnardan da Çadırdä „Gagauz sesi” gazetesinin redaktoru raametli oldu çok vakıtsız, çok genç. Sanêrız, ki gagauz gazetalarını läázım desteklesin Gagauz Erin devleti. Akademiyânın yardımınnan çıktı bir sözlük, Gagauzça-rusça-romınca. Onun da avtorlarından birisi artık raametli oldu. Yazık, ani kulturaya çalışannar ölüsüyä işleerlär. Bu bir yanından metinni, ani çok çalışêrlar, saymêêrlar zaametlerini, ama kabaatlıyız da, ani kultura direklerimiz becermeeriz saymaa, korumaa. Bundan başka, çoyu gagauz dilindä kiyatları, ani bizim literaturaya temel oldular, enidän basılmêêrlar, bu çok ayıp iş...

Adımız „Gagauz Yeri”, Gagauzistan, ama en önemni toplantılarımızda zaabitlär utanêrlar ya bilmeerlär gagauzça lafetmää. İş kiyatları onnar yazêrlar diil gagauzça, baari diil moldovanca, ama yazêrlar rus dilindä. Elbetki, olur yazmaa rusça da, yok ona kararlımız. Ama var soruşumuz, nezaman üürenecez kendimizçä yazmaa, lafetmää? Çıkêr kimär kerä ölä, ani biz kendimiz gagauzuz, ama dilimiz diil gagauz, ozaman kimiz biz? Sade dilimiz bizi yapêr biz. Başka türlü, nekadar da üünelim, ani biz gagauzuz, kimsey bu işi inanmayacak, açan ana dilindä hergün iyän ekmään adını başka dildä söleeriz.

Nikolay Baboglu



Zenginnederiz sözüümü

konu – soruş, problema, tema
ilerli – önderli, islää
liderlär – başlar
akraba – bir yaşta, akran
ölüsüyä – korumayarak saalı
kabarmaa – sevinmää
direklerimiz – o kişilär, kimä dayanêriz
kararlumız – neetimiz



Dikat oku da sölä ...

- Acaba neçin avtor bu yaratmanın adını „Yazımız-üzümüz” koymuş? Açıklayın bakışınızı.
- Kimä danışêr Nikolay Baboglu bu yaratmada?
- Neçin Nikolay Baboglu sayêr, ki yazı büünkü gündä – var herbir halkın üzü?
- Düşünün da söläyin, doorudabildik mi o kusurlarımızı, angısınnar için Nikolay Baboglu yaratmasında yazêr? Kendinizdän üç nasaat söläyin, ne yapaceydınız siz dilimiz kaybelmesin deyni.
- Var mi sizdä cuvap avtorun soruşuna: „Çıkêr kimär kerä ölä, ani biz kendimiz gagauzuz, ama dilimiz diil gagauz, ozaman kimiz biz?” Sayıklayarak, cuvap verin.
- Gagauzların yazısı nezaman peydalandı? O vakıdadan onnar netürlü kiyat yazarmışlar?
- Kimdän ödünç yazıları gagauzlar alardılar?
- Hronologiyaya görä bizim yazımızın peydalanmasını düzün, bundan sora onu aklınızda tutun.
- Gagauz dilinin yazısını latin grafikasına geçmæk bizim için faydalı mı oldu? Neçin? Cuvabınızı argumentläyin.
- Bu tekstä kurallara görä anotaşıya hazırlayın.
- Tekstin öz fikirini açıklayın.

4



Gagauzların yazısı için bir aaraştırma yapın, kullanarak „Yazımız-üzümüz” annatmanın içindekiliini, biblioteka kiyatlarını, internet sayıtlarını hem başka.

5

Hazırlayın Nikolay Baboglunun yaşamak hem yaratmak yolu için informaşıya, tamannayarak verili piramidayı. Soruşlara doludan cuvap verin.





- 6 Aklınıza getirin Nikolay Baboglunun yaratmalarını, belli edin onların janralarını. Doldurun tablişayı.

	Yaratmanın adı	Janrası	Tematika
1			
2			
3			

- Bir yaratması için anotaşya yapın, örnekleri hem kuralları aklınıza getirerek. Yazın onu tefterlerinizä.

Hesaba alın!

Anotaşyanın algoritması budur:

- Kiyadı seçmää.
- Onun temasını hem özelliklerini belli etmää.
- Anotaşyanın içindekiliini düşünüp, kararlamaa.
- Anotaşyanın formasını düşünmää.
- Anotaşyayı kurmaa hem yazmaa.

Örnek:

Nikolay Baboglu

Seçmä yaratmalar „Uzak yollarım”.

MD: Chişinöv – Pontos – 2009. – 396 s. İlüstratşyalı.

Bu yaratma toplumu kurulu avtorun kendi hesabına görä seçilmä meraklı yaratmalardan (*şiiirlär, annatmalar, pyesa, poemalar*).

Kiyatta toplu türlü hatalı istoriya oluşları, angıları brakmış avtorun canında derin iz, onuştan da bizim elimizdä bulunêr bu meraklı (interesli) kiyat.

- 7 N. Baboglunun annatmasına „Demirçu” anotaşya yazın. Kullanın kuralları, verili örnekleri hem istedikleri.

- 8 „Gagauz dili hem literatura okumakları” üürenmäk kiyadından 7-nci klas için „İştennik” temasına anotaşya yapın. Kantarlayıp, düşünmeklerinizi açıklayın.

- 9  Aklınıza getirip anotaşyanın strukturasını hem başka kuralları da, sevdiiniz kiyada yazın ölä bir anotaşya, ki meraklandırırsın okuyucuları kiyadı okumaa deyni.

- 10 Kontrol edin kendinizi, soruşlara cuvap vererek:

- Anotaşya – bu ...
- Anotaşyanın strukturası...
- Anotaşyanın algoritması...
- Nesoy informaşya olur olsun anotaşyada? ...

§ 2. Konspekt



Nedir o konspekt?

Konspekt – latin dilindän alınma laf. Latin dilindä **conspectus** – rus dilindä **obzor**, gagauz dilindä bu lafin maanası **kısadan yazı**.

Kısadan var nicä yazmaa bir tekstin ya da bütün bir artistik kiyadın içindekiliini.

Studentlär universitetlerdä, koleclerdä lektiyalarına konspekt yazêlar.

Şkolacılar da läüzim üürensinnär kimi tekstlerä, kiyatlara konspekt yazmaa.

Aklınızda tutun!

Konspekt yazmak için läüzim:

- Dikatlı teksti okumaa, nişannayarak annamadınız lafları, eni adları, dataları.
- Tefterinizdä yazın annamadınız lafları, aaraştırın da bulun bilgi bilmediiniz adlar için, teksttä gösterilän olaylar için.
- Okumaktan sora avtorun biri-biri ardı sora önemni fikirleri için kurun sadä plan. İkinciläa okumaktan sora, belli edin inandırmak için avtorun problemaya kendi bakışını.
- Bitki etapta tekrar okumaa tekstin nişannı erlerini da kısadan biri-biri ardı sora onnarı tefterinizä yazmaa.
- Konspekt yazarkan, avtorun önemni fikirini kendi laflarınızlan savaşmaa yazmaa, bu yardımcı olacek taa derindän teksti annamaa.
- Konspekt kurarkan, çok önemni tıtataları dooru seçmää. Onnarda olsun sayıklamaklar, angıları temel olaceklar derin annamaa avtorun genel fikirini hem da dooru çıkışları yapmaa.

Konspekti dooru yazılması için nasaat

- yazın sade en önemni işleri;
- kısaldın;
- inforaşıyayı strukturaya getirin, yapın aştentleri, ki yakışsın yazıların ucunu kolay bulmaa, okumaa onnarı;
- yapın vizualizaşıya, kullanın grafikayı, resimnäyin;
- kullanın renk;
- okuyun yazılmışı birkaç kerä;
- yapın çıkışları.

1 Okuyun teksti da kendi laflarınızlan tekstin içindekiliini annadın. Kurun ona sadä plan.

Zengin adam

Filip Sümbeyli – bir büyük gagauz küüyündä çokuşaklı ayledän adamdı. Anası-bobası onu çok nazlandırmadıydılar. Biraz **büücäk**² olduynan, onu o saat kardaşlarınnan, kızkardaşlarınnan hemen işä alıştırmmaa başlarıydılar. Butürlü küçüklük geçer hepsi gagauz aylelerinde. Kim duudu küüdä, o mutlak işä läüzim alışsın...

Başka milletlär uşaklarını nazlandırdılar⁴. Onnarı küçüklüktän başlardılar nazlandırmmaa türlü üürenmeklärän, ani, çünkü, läüzim olacek gelän günnerdä çalışmakta yaşasınar.

Gagauz evlerinde butürlü problemalar yoktu, neçinki gagauzlar hepsi küü **insannarından**³ çıkma. Gelän evlad boyların da yolları birdi: çiftçilik, **hayvancılık**², baalarıcılık – buna yoktu neçin düşünmää. Küçüklerin gelecää için dâ gagauz çiftçileri kendilerini büyük zaametlerä koymazdılar.



Gagauz anaların-bobaların kahını birdi – uşaklarına taa çok toprak braksınnar. Sade ozaman küçüklerin gelecää olurdu olsun kısmetli. Bu en lääzımnıydı gagauz küçük boylarına – zaametçilik, zaameti sevmäk. Ama temeldän dä baktıynan, zaameti sevmeyän insanın canına hiç birtürlü çalışmak uymaz. Ölesi hiç işlemeyi sevmäz.

Filip Sümbeyli dä Kıpçak küüyündän bir gagauz **ooluydu**¹. O taa üç yaşından başladıydı kardaşlarınnan hem bobasınnan bilä aulda kuşları, doyurup-sulamaa, damnarı paklamaa, aulda ekili kartofileri, suannarı, sarmısakları, kazıp-tertiplēmää. Bu uşak, büüdüynän, annadı, ki bobası onun – bir az topraklı çiftçi, da düşündü kendisi çalışsın taa islää yaşamakta geleceeni düzmää.



Geldi vakıt, da Filip evlendi (Rusi Mitinin-Miyalın) Panayudun Tudorka kızına, angısı kabul ettiydi bobasından 5 distina toprak. Evlendii gibi, Filip düşündü, ani bu Kıpçak merasında topraa olur diıştırmää Gavanosa küüyün merasına 10 distinaya da orada kendinä bir ev düzmää, orada yaşamaa. O vakıtlar Gavanosa küüyün dolayanda taa çok toprak varmış. Küü küçüräkmiş. Butürlü genç gagauz Filip Sümbeyli karısınnan gitti Kıpçaktan Gavanosa küüyündä yaşamaa. O annadı, ki eni erdä toprak işlemää ölä lääzım, ki o vergi getirsin. Onuştan o mukayet oldu mal edinmää, avadannık satın almaa. Butürlü kendi çalışmasınnan hem başında akılınnan tez zamanda edindi mal, aldı puluk, taliga hem çok taa başka çiftçilää lääzımnı işlär. Çiftçilik ona verirdi islää gelir, bundan başka, oldu kolaylık da Filip aldı satın başka toprakları da. Zarzavatları sulamaa deyni, bir dä pınar kazdı. Etişti kendi uşakları: Vani, Zena, Donka, angıları hep ölä gözäl terbiyeliydilär. Onnar işi, zaameti sevärdilär, bobaları gibi, da kır işindä her şeyä yardımcı olurdular.

Başçadan gelirdi çok bereket. Küüdä hem dolayda en ilk kırmızı patlacannar, biberlär, koyu-eşil laanalar gelirdilär Filip Sümbeylinin başçasından. Zengin dedi Filip Sümbeyli, oldu dolayda bir çok anılmış adam. Varlını sıkımadı. Artan zeedelerini: meyva, ekin, para – o havezlän paylaşırdı yoksullarlan. Ama insannar da Filip çorbacının zoruna her zaman yardımcı olurdular. Onun aylesindä her zaman vardı yardım isteyici dä, vardı yardıma gelici dä.

Te butürlü bir topraksız kıpçaklının uşaa kendi käämil fikirinnän hem becerikliinnän, yaşamakta oldu zengin, çalışkan anılmış adam. Onu dolay bilirdi, ani o zengin, çok cana yakın hem insanı sevän bir adam. Hepsı insannar bilirdi, ani Filip, hiç işlamedään dä, vardı nasıl yaşasın, ama o kendini zaametsiz hiç bilmäzdi. Kendisi, karısı hem uşakları – hepsi işi sevärdilär. Onnar gecä-gündüz işlärtilär. Dolayda insannar, komuşular, yoksullar – hepsi bilirdilär onnarı, hatırlayıp, karşılardılar, çok selemnärdilär, zorda yardım edärdilär.

?

Dikat oku da sölä ...

- Neredä hem angı ayledä Filip Sümbeyli yaşardı?
- Nezaman o başladı aul işlerini yapmaa?
- Nicä hem neçin Filip Sümbeyli zengin adam olmuş?
- Neçin o, zengin olduktan sora, işlemektän vazgeçmemiş?
- Kimä Filip Sümbeyli yardım edärmış?
- Neçin küüyün insannarı bu adamı hatırlarmışlar?

2 „Zengin adam” tekstin konspektini yazın, kuralları hem verili nasaatları kullanın.



- 3 Çiftlerdä iş: Gagauz dili kiyadının „Sadä cümlä“ temasına görä kurun konspekt. Konspektlerinizi okuyun, sora da kurallara görä biri-birinizin konspektlerinizi kantarlayın, tablişayı doldurarak.

Nr.	İstediklär	Dooru (+); diil dooru (-)
1	Tekstin genel konusu gösterili eterli: ● tezislär biri-biri ardı sora verili; ● tezislär maanasına görä baalı; ● onnar dayanêrlar inandırmak materialına.	
2	Genel bilgilär verili kısadan: ● cümlelär düzüülü annaşılı; ● avtorun fikiri kendi laflarınnan gösterili; ● material kısadan verili.	
3	Konspekttä kullanılı: ● avtorun flkirlerini gösterän önemni şıtatalar; ● annaşılmış nışannar; ● shemalar hem başka yardımcı nışannar (çizili erlär, şrift h.b.).	

- 4 Okuyun teksti. Annadın onu kendi laflarınızlan. Yazın tekstä konspekt.

Güneşin kardaşı

Nezamansa çoktan-çoktan, erdä taa yokmuş gündöndülär, da güneş yalnız şıladarmış eri. O herkerä şenmiş, sevinärmış yaşamaya, insannara her sabaa, kalkıp, çıkarmış gök üzünä, ki getirmää insannara taa bir kısmetli gün.

Ama, bakarak erä da göreräk kısmetli insannarı, nicä onnar sevinerlär dostlarına, yavklularına, kardaşlarına, güneş başladı düşünmää, neçin onun da yok baari bir kardaşçı, angısı sevgiylän bakar onun gözünä. Bu fikir hiç brakmazdı güneşi raada, o her gündän hep taa küsülü çıkardı maavi gökâ, başladı taa az şennenmää hem yısıtmaa eri.

Da bir gün güneşin gözlerinden damnadı erä birkaç damnacık pak göz yaşı. Ama onnar okadar haşlaktılar, ani yaktılar hepsini eşillikleri, ne vardı er üzündä.

Gün-gündän hep taa çok yaş akıdardı erä güneş. Geldiydi güz, ardına da - kış.

Güneş sä hep aalardı. Bitki-bitkiyâ, onun bitti yaşları, da o durdu aalamaktan. Ozaman bütün toprak eşerdi. Te o erdä da, nereyi düştü hepsindän çok sıcak güneş yaşı, büüdü bir çiçek, angısı pek benzärdi güneşä kendi altın-sarı çiçeciinnän.

Kimsin sän? – şaşıp, sordu güneş.

Bän gündöndü, – dedi çiçek. Bän bilerim, ki sän pek isteersin senin olsun bir kardaşın. Bän olurum kardaş sana. Bütün gün bän bakacam sade senin gözlerinä, sän uyumaa da gittiynän, inannı bekleycäm uyanmanı.

Pek sevindi buna güneş, gülümsedi geniş, da birdän onun altın şıakları çeketilär yalabımaa hem yısıtmaa taa da pek.

Ozamandan beeri hergün güneş, maavi gökâ çıktıynan, onun gözlerinä inannı bakêr ona benzeyän kardaşı gündöndü, ani şindiyädän hep büüyey da sevindirer güneşi hem insanı.

Kantarla bilgilerini

Dikat okuyun teksti. Koyulmuş soruşlara cuvap verin.

Sali hem arŝamba gn krda artk zordu iŝlem. Gk durmamaca pufkurardı suuk lzgrln karŝık bir ufacık, keskin ıvgın. Baalarlardan zlrln gnc iŝilr hızlanmŝtılar boyarın konak evlerin. Hepsi insan, yaş hem donuk, kuytu aarardılar, biribirin sokulurdular. Kimisi savaşardı birr cmbŝ atsin, ama kimseyi gldrmzdidilr. Gndelikilr vardı ney dŝnsnnr: iŝlenmz gnnerd boyar iŝilerini taa da prost doyrurdu, sonunda da bu kt gnnerin imeelii iin dektn kesrdi. Ama bunnar da son iŝtilr... Tama bu saatlarda donuk titireyn insannara etŝmzdi kuytu eri, yoktu nered sırtından rubaları kurutmaa. Rubaları yam-yaŝtı. oyu artk, bakmadaan irkin havaya, kavradılar yolu ev. Kimisi kalırdı sayvannar altında gecelem umut ederk, ani yaarina – br gn hava dzelecek da iş enidn ekedecek... Ama cumaa gn ufacık yaamur oldu taa iiri. Lzgr hızlandı. Bulutlar artk belli diildi, neredn nerey giderlr. Onnar, sansın hep taa er yaklaşırdılar hem, hızlı gezerk, karŝardılar aşaa – yukarı, saaya – sola. Bir iş belliydi – iŝilerin haftası şansora kayıptı...

(N. Baboglu „Demiru”)

Nr.	İtemnr	Ballar
1.	<i>Ang stild bu tekst yazılı?</i>	L01
2.	<i>Aıklayın tekstin temasını.</i>	L0 1
3.	<i>Tekstin iindekiliin gr kurun iki soruş cml.</i> a) ... b) ...	L01 2
4.	<i>Netrl zorluklar insannar yaşamasında geirmŝ? (3 cml)</i>	L0123
5.	<i>Bulun da ıkarın tekstdn  artistik kolaylı, angılarını avtor kullanr, yazdırarkan naturayı.</i>	L 0 1 2 3
6.	<i>Verili laflara sinonim bulun:</i> boyar – prost – kavradılar (yolu) – baŝlayacak – ruba – kırda –	L0 1 2 3 4 5 6
7.	<i>ıkarın tekstdn iki dar cml bir da geniş cml, onnarın gramatika temellerini ızın.</i>	L0 1 2 3 4 5 6
8.	<i>Gagauzları yaşamak zorlukları enseybildi mi? Aıklayın kendi fikirlerinizi. (10 cml)</i>	L0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13
Toplam:		35 bal
Nota	1 2 3 4 5 6 7 8 9	10
Ballar	0 1-2 3-5 6-8 9-14 15-20 21-25 26-30 31-33	34-35

Tema 3 ZAMAN HEM İSTORIYA



Sintaksis

§ 1. Cümlelerin baş payları: subyekt hem predikat

- 1 Okuyun D. Tanasoglunun „Uzun kervan” romanına epigrafını. Açıklayın, nicä annêêrsınız bu lafları.

„Yok istoriya halsız, nicä dâ halk istoriyasız.”

- 2 Aşaadaki „Uzun kervan” romanın „Bitki göçmâk” payından verili fragmentini okuyun, temasını hem öz fikirini açıklayın.

... Tâ bitki taligacıklar, aaç daldan örmä tokatlar üstündä koyunnar, atlılar, sudan basıp, çıkêrlar eni erlerin çimeninä. Bütün kervan toplandı Tunanın boyuna: geçtiydilər! Hepsi öperlär bu eni topra, dönüp buyanı, Bucaklara dooru: „Şükür Allaha!” Sora ihtâr Akıl-baş döner üzünnân Balkannara dooru, brakılmış duuma erlerinä dooru da diz çöker. Ona görä bütün kervan döner da diz çöker!

– Prost et, ana topraamız! Prost edin, Balkannar! Prost edin, senselelär, ani kaldınız evdä! – batal seslän dedi Akıl-baş, uzun bakarak Tunanın öbür kenarlarına, yarak topraklara, nekadar görünärdi buradan... Bu laflarda bir aalamak, dizmâk koptu hepsinin güüsündän, ölä büyük bir can acıması, nicä ani bir ölüyü gömârdi bütün bu senselä – gagauzlar...



Mayıl olarak, bakardılar bunnara rus-granişacıları, angıları bilärdilär, ani hristiannarı lääzım kolversinnär Rosiyanın meralarına. O zamannar sıkça geçärdi becenarcılar. Onnar yardım bakardılar versinnär bu kaçannara, annadardılar, nicä ilerlesinnär Bucakların içinä dooru, ani korunsunnar yabanılardan, negaralık kırlarından hem Divan boyarların, moşierlerin hırsız bandalarından. Becenarcılar hem seslärdilär, istärdilär annamaa, nekadar taa çok, hem dâ alatlardılar... sansın hep taa korkardılar urmasinnar üstlerine yanıçarlar.

– Lääzım, nicä görerim, bizim bir korunmak kuvedimiz olsun, gagauzlar! – dedi ihtär Akıl-baş.

– Kim yaklaşacak bizim çetemizä? – baardı Todur. Çetä büüdü birdän. Toduru koydular çetä başı. Dostu Arif oldu onun yardımcısı.

– Şindi bakın neresi nicä, birleştirin ne var, da yollanalım buradan, – baardı genä Akıl-baş.

– Todur, sän koy yarım çetä ileri yolu tutsunnar, kendin dâ geerisini kitlä!

Şamata, gıcırtı, baarış, hayvan sesi – bu büük kervan yollandı geniş yaban kırların içinä dooru.

Gittilär yavaş-yavaş bütin gecä uz ileri. Uşaklar uyudular taligalarda, arabalarda ilk uykularını eni erlerdä. Sabaa karşı bu öriyän küü hep o çolpan yıldızın şafkı altında durgundu bir derin hem saklı perdä içindä, kuytuda.



Zenginnderiz sözümüzü

tokat – porta

atlılar – beygirdä gidennär

kervan – karavan

senselä – soy, hısım

dizmäk – aalayış



Dikat oku da sölä ...

- Nicä ayrılmış halk kendi ana topraandan?
- Kolaydı mı yurtluunnar prost olmaa? Açıklayın insannarın iç duygularını.
- Nicä insannar kararladılar korumaa kervanı?

3 Tekstin nişannı cümlelerini çıkarın, belli edin onnarın netürlü olduunu söylemäk neetinä hem intonaşiyasına görä. Baş paylarını çizin, neylän gösterili, annadin.



Cümlelerin baş payları – **subyekt** hem **predikat**. Onnar cümlelerin gramatika temeli sayılêr. Ka-lan laflar cümledä ikincili cümlä payı olêrlar.



Ornek: Gün (**subyekt**) sıcaktı (**predikat**). Hayvannar (**subyekt**) çalılıklara hep sokulardılar (**predikat**). Bu küü (**subyekt**) perdä içindä usluysu (**predikat**). (D. Tanasoglu)

Kaavilederiz temayı

- Neçin subyektä hem predikata deniler, ani onnar cümlelerin baş paylarıdır?
- Subyekt hem predikat cümledä ne düzer?

4 Aşaadaki cümleleri yazın, baş paylarını belli edin.

1. Bucakta biz yaşamayı enidän kurduk. 2. Oguz devleti kalkındı hızlı. (D. Tanasoglu)
3. Açlıkta ebä göbeciklerini uşaklar toplardılar da aurt dolusu iyardilär. 4. Açlık idi binnärlän can. 5. Köklär pek derinä saldı, Bucak ana-boba bizä kaldı. (D. Tanasoglu)
6. Dedelerimizin zaametinnän diişildi Bucak. 7. Birdän – birä üülen tarafında üürenicilär şkolalarda başlêrlar ana dilindä üürenmää hepsi predmetleri.

5 Okuyun teksti. Çıkarın sadä cümleleri. Çizin subyektlän predikatı, belli edin onnarın söz paylarını.

Unutma köklerini!

Vatan benzeer büyük aaca, neredä yok nicä **yaprakları**² saymaa. Da hepsi, ne biz yapêrız iliklän, verer ona kuvet. Ama herbir aacın var kökü. Köksüz onu yufka lüzgär da devirecek. Köklär acı doyurêr, topraklan onu baalêr. Köklär – te o, neylän biz yaşadık dün, bir yıl geeri, üz, bin yıl geeri. O bizim istoriyamız. O bizim dädularımız hem dedelerimiz. O onnarın yaptıkları, sessiz yaşêrlar bizim yanımızda toloka taşlarında, taftadan **oyuncaklarda**³ hem



ayozlu kliselerdä, şaşmalı türkülerdä hem masallarda. O – anılmış yazıcıların, resimcilerin hem vatandaşların adları halkımızın işleri için.

İnsana önemni kendi köklerini bilmää – ayırı kişiyä, ayleyä, halkına – ozaman soluk ta, angısınnan biz soluyêrız, olacak imdat hem tatlı, taa paalı olacak büüdän bizi toprak ta, taa ilin duyulacak lâazımnı hem insanca yaşamanın maanası. Hadi unutmayalım bu kökleri!

(V. Peskova görä)

- Yapın bir diskusiya „Derin köklerin dalları da kaavi” temaya görä.

Subyeckt

Subyeckt deniler cümlelerin o baş payına, angısı gösterer kimin için ya da ne için bişey sölenler cümledä. Subyeckt cuvap eder soruşlara **kim? ne? kimnär? nelär?**

Örnek: Başçada **güllär** açılar. **Nelär** açılar? **Güllär** (subyeckt). **Kunduracı Lambu** bir gecedä bir çift emeni düzdü. **Kim** emeni düzdü? **Kunduracı Lambu** (subyeckt). **Biz** Komrada ekskursiyaya gittik. **Kim** gitti ekskursiyaya? **Biz** (subyeckt). Sabaa oldu hızlı. **Ne** oldu hızlı? **Sabaa** (subyeckt).

Cümledä kullanılan lafların herbiri söz payıdır. Bu üzerä herbir cümlä payın içindä durêr bir ya da birkaç söz payı. Söz payların taa çoyu cümledä cümlä payı olêrlar.

Subyeckt cümledä gösteriler türlü söz paylarının. Subyeckt var nicä gösterilsin bir laflan ya da birkaç laflan, laf birleşmesinnän.

- Açan subyeckt bir laftan kurulu, ozaman o taa sık gösteriler **adlıklan** ya da **aderliklän**. O var nicä gösterilsin **nışannıklarlan**, **sayılıklarlan**, **iştenniklärän**, siirek – **infinitivlän**. Subyeckt herkerä cümledä durêr temel halında, o var nicä kabletsin çokluk sayısının afikslerini hem saabilik formasının afikslerini.

Örneklär:

- Subyeckt – **adlıklan** gösterili:

a) **adetçä:** **İnsannar** taligaylan hem yayan gelerlär kırdan. Büük **sevinmeliimiz** var.

ä) **kendili:** **Kaçamak Todur** yardım etti bir ihtär dädüya çuvalı taşımaa.

- Subyeckt – **aderliklän** gösterili: **Kim** urdu kapuya? **Biz** indik derä boyuna.

- Subyeckt – **nışannıklan** gösterili: **Küçüklär** ileri dizildilər.

- Subyeckt – **sayılıklan** gösterili: **Beş** üçä pay edilmeeer. Giderlär **ikisi**.

- Subyeckt – **infinitivlän** gösterili: **Gezmää** orada korkuluydu. **Üörenmää** bir kerä bilä bozmêêr.

- Subyeckt olur gösterilsin **laf birleşmesinnän**:

a) açan **laf birleşmesindä** laflar baalanêrlar **-lan** ardlaflın yardımınnan. Varmış **bir dädüylan bir babu** (*masaldan*). **Kızçaazlan çocukak** başçada alma toplardılar.

ä) açan subyeckt gösterili iki **adlıktan**:

Küüyün tükenindä mal satardı **bir insancık Mariya**. **Çorbacıkalrı** dört somun ekmek fırından çıkardı.

b) açan subyeckt gösteriler **adlıklarlan** hem **ardlaflan**: **Kiyat gibi iş** onnarda yoktu.

c) açan subyeckt gösteriler laf birleşmesinnän, angısında var sayılık: Konuşta vardı **onaltı çift düüncü**. Geçti **beş gün**, geçti **bir hafta**.

ç) açan subyeckt gösterili laf birleşmesinnän, angısında var **gösterici** hem **belliedici aderlikleri**: **Bunnar hepsi** bizä musaafirlää geldilər.

d) açan subyeckt gösterili laf birleşmesinnän, angısında var **üz aderlii** hem **sayılık**: Üülendä **onnar ikisi** dä evä döndülär.

e) açan subyeckt gösterili **bellilikçi laf birleşmelerinnän** – II-nci, III-üncü hesaptan izafetlärän.

Meyva fidanı üklüydü almaylan (II-nci hesaptan izafet).

Günün yarısı şansora saklanmıştı anızın ardına (III-üncü hesaptan izafet).

● Subyekt cümledä var nicä gösterilsin **iştenniklän, duygucuyan**: Bölä şakaları **bilmeyän** dä söyleyebilecek (bilmeyän – iştennik). Havaya çıktı bir „**aman!**” (aman – duygucu)

Kaavileriz temayı

- Açan subyekt bir laftan kurulu, cümlelerdä angı söz paylarının onnar taa sık gösteriler? Angılarının – taa siirek?
- Angı adlıklarlan cümlelerdä subyekt gösteriler? Kendi örneklerinizdä, annadın.
- Nışannıktan kurulu adlık olur mu cümledä subyektı gösterebilirsin? Örnek verin.
- Verin örnek, açan subyekt adlıklarlan gösteriler.
- Söz payı sayılık olur mu cümledä subyektleri gösterebilirsin? Örneklerlän inandırın.
- Kurun cümlä, angısında subyekt düzülü laf birleşmesindän.
- Kurun cümlä, angısında subyekt gösteriler adlıklarlan hem ardlaflarlan.
- Düzüin birär cümlä, angılarında subyekt gösteriler laf birleşmesinnän hem sayılıklarlan.
- Yukarkı kuralları kullanarak, kurun birär cümlä, angılarında subyekt gösteriler adlıklarlan hem eklembelliliklän.
- Annadın, olur mu bellilikçi laf birleşmeleri – II-nci, III-üncü hesaptan izafetlär cümledä subyektı gösterebilirsin? Örnek verin.
- Var mı nicä iştenniklär, işhallıklar hem duygucular cümlelerdä subyekt olsunlar? Örneklerlän inandırın.

6 Verili cümleleri yazın, subyektlerin altlarını çiziniz, angı cümlä payının gösterili, annadın.

1. Musaafırlär geldilər sabaaya karşı. 2. Onnar muzeyä gittilər. 3. Büüklär yardım edärdi küçüklerä. 4. İsteyennär vardı nicä çekinsin gemidä. 5. İkiylän iki – dört. 6. Üürenmää – çok bilmä. 7. Sabaa geeri dönmeyecek hiç. 8. „Be-e-e” işidiler çayırda. 9. Biz onnara getirdik pınardan su.

7 Aşağıdaki cümleleri yazın, noktaların erinä lüzümünü subyektı koyun, parantezalarda verili söz paylarını hem aşağıda yazılı lafları kullanarak.

1. Göktä şılêêr tombarlak ... (adlık). 2. ... (adlık) cıvıldêêrlar aaçların dallarında. 3. ... (aderlik) paçalarımızı suvayıp, aykırıldık dereyi. 4. ... (sayılık) paylaşılêr artıksız üçä dä, beşä dä. 5. ... (nışannık) klublarda türkü çalêrlar, halk oyunlarını oynêêrlar. 6. ... (laf birleşmesi, III-üncü hesaptan izafet) dolmuştu uşaklan. 7. ... (aderlik), gidip magazinä, torbaya un satın aldım. 8. ... (laf birleşmesi, adlık hem sayılık) bizim klastan hepsindän çok kino bakmaa severlär. 9. ... (kendili adlık) baalara ceviz toplamaa gittilər.

● **Laflar noktaların erinä yazmaa deyni**: Mitiylän Andrey, ay, biz, kuşçaazlar, gençlär, şolanın aulu, bän, onbeş, beş çocuk.

Predikat

Subyektin işini, durumunu gösterän cümlelerin baş payına predikat deniler.

Predikat **ne yapêr? ne yaptı? ne yapacak? kimdir? nedir o? ne yapılêr onunnan? nicäydir o? nesoydur o?** hem başka soruşlara cevap eder.



Predikat ikişär çizgiylän çiziler. Predikat kendi strukturasına görä olur olsun **sadä** hem **katlı**.

Örnek: Lüzgär **kaavileşer**. Aaçlardan meyvalar **düşer**. Lüzgär **ne yapêr? Kaavileşer** (predikat). Meyvalar **ne yapêr? Düşer** (predikat). Bizim gagauz halkımız pek **çalışkandır**. Nicäydir gagauz halkımız? Pek **çalışkandır** (predikat). Dışarda büün hava **sıcaktı**. Büün hava **nesoydu? niceydi? Sıcaktı** (predikat). Cümlelerdä predikatları göstererlär türlü söz payları. Onnari taa sık işliklär göstererlär (**kaavileşer, düşer**), ama var nicä göstereşin başka söz payları da – **çalışkan** (iştennik), **sıcak** (nişannık) hem başka.

Sadä predikat

Sadä predikat cümledä bir laftan olur. Sadä predikatı cümledä kurêrlar taa sık sadä işliklär, taa siirek onnar kurulêr sadä nişannıklardan, adlıklardan, sayılıklardan, aderliklerdän hem başka söz paylarından.

Örnek: Kırılar **eşerer**. Komuşum kendinä eni ev **düzdü**. Sän hayvannarı **doyardun mu?**

İsläa kafadar taş köprüdän paalı. (D. Kara Çoban) Vatanımız bizim **birdir**. Bän **ustayım**. Sportçular – kaavi **insannardır**.

Bu cümlelerdä sadä predikatlar **eşerer, düzdü, doyardun mu** – kurulu sadä işliklerdän, **paalı** – nişannıktan, **birdir** – sayılıktan, **ustayım, insannardır** – sadä adlıklardan.

Bundan başka, gagauz dilindä var **sadä predikatlar**, angıları gösteriler predikat laflarınan „var”, „yok”.

Örnek: Yuvada beş yımırta **varmış** (predikat). Kazanda su **vardı** (predikat). Çüvendä süt **yoktu** (predikat). Pazar günü şkolada kimsey **yoktu** (predikat).

Bu cümlelerdä sadä predikatlar te bu laflar: **vardı, varmış, yoktu**.



Katlı predikat

Katlı predikat cümledä iki ya da taa çok laftan kurulu. Katlı predikatlar gagauz dilindä kurulêrlar:

a) **iki işliktän.** **Örnek:** Hepsicii eni kiyadı **çekettilər** seslän **okumaa**. **Çocuklar daalıştılar**, kızlar **kaldılar oturmaa**. Bän bu yakinnarda şkolaya kafadarımnan barabar **başladım gitmää**.

ä) **işliklerdän** türlü yardımcı laflarlan – **var, yok, läüzım, var nicä, yok nicä, olmaa, olmaz** hem başka.



Örnek: Yaarin biz läüzim erken kalkalım. Kışın saurgun havada kırdı yok ne aaramaa. Şkolanın meydanında var nicä top oynamaa.

b) **laf birleşmelerindän** (ikinci hem üçüncü hesaptan izafetlerdän).

Örnek: Petri bizdä klas izmetçisiydi. Karakalçu Lambu bizim küüdä ilaç satıcısıydı.

c) **adlardan** (adlıktan, nişannıktan, sayılıktan, aderliktän), açan onnar baalı olêrlar yardımcı laflarlan **olmaa, durmaa, gelmää** hem başka yardımcı işliklêrlän.

Örnek: Todur student olacek. Bölä hayırsız adamnan taa islää olmasın işin! Kauşar gündän batıda bulutlar durardılar kırmızı.

Kaavilederiz temayı

- Katlı predikatlar cümledä kaç laflan gösteriler?
- Olur mu katlı predikatlar gösterilsin cümledä katlı işliklêrlän? Örnek verin.
- Angı yardımcı laflar işliklêrlän barabar kurêrlar katlı predikatları? Sıralayın onnarı. Örneklerinizdä gösterin.
- Angı laf birleşmelerindän katlı predikatlar kurulêr? Örneklerinizlän inandırın.
- Angı laflar olêrlar yardımcı adlıklara, nişannıklara, başka söz paylarına, açan onnar kurêrlar katlı predikatları? Örneklerinizdä gösterin.

8 Aşaadaki cümleleri okuyun, predikatları bulun, netürlü olduunu hem neylän gösterili, annadın.

1. Üürenmää bir kerä bilä bozmêêr. 2. İşleyän kazanêr. 3. Yolca gidärdilär mezarlıktan iki ihtär karı. Onnarın arasında gidärdi Gançu Kirunun karısı Länka. (*D. Kara Çoban*). 4. Yol üstündä anaylan ool çalkardılar kızgın tozu. (*D. Kara Çoban*) 5. Sürülmedik tarla bereket vermeer. 6. İnsan yardım eder biri-birinä yaşamakta. 7. Biz läüzim üürenelim gagauzların istoriyasını. 8. Bulutlardan birdän çeketti tolu yaamaa. 9. Kışın güneş şilêêr, ama yısıtmêêr. 10. Mart ayında 1947-nci yılda kaar başladıydı erimäâ. İnsan Taraklı stanşiyasına gidärdi kabletmäâ paycaazını da imeelik erinä yol boylarında bulurdu kendi hatalı bitkisini. O yılın meralar kaldıydı ekilmedik, boş. (*N. Baboglu*). 11. April ayında herbir evä daattıydılar toom-nuk için terekä. Aaç insannar bir payını başladılar imäâ. Bu beterä çok birdän imektän sora başladıydılar, sineklär gibi, süünmäâ. (*N. Babogluya görü*)

9 Okuyun teksti, içindekileri için annadın. Bulun teksttä katlı predikatları da annadın, nedän onnar kurulu.

Eni yıl avşamı

Yaklaşti Eni yıl yortusu. Çocuklar, toplanıp sürücük, „Hêy-hêy” gezmesini lafedärdilär.

Komşular Miti, Andrey hem Todi yortu hazırlıklarını oldu birkaç gün dartışardılar. Onnar annaştılar barabar gezmäâ „Hêy-hêy”. Uşaklar istedilär gerçek bir gösteri yapmaa. Bir gözäl „Hêy-hêy” türküsü üürendilär. Todinin bobası ona bir bronz çancaaz buldu. Çancaaz pek sesli ötärdi. Mitinin bobası anılmış gaydacıydı küüdä. O söz verdi Mitiyä, ani bua anırmasını çıkarmaa deyni, ona bir gayda verecek. Andreycik tä söledi, ani onun bobası ona bir uzun



kaavi pardı hazırlayacak. O pardıya kolada kolaçlarını toplayacaklar. Bölä annaştılar. Aula girärkän, saabilerä ilkin çancaaz haber verecek. Sora Miti gaydanın yardımınan anıran bir bua sesi çıkarêr. Bundan sora dostlar bir şen „Hêy-hêy” türküsünü birliktä çalmaa başlêrlar. Türküyü çalarkan da, satta-arada hep tekrar çannan hem bua mırıltısınan se-sedeceklär saabilerä. Kaldı salt islää üürensinnär „Hêy-hêy” türküsünün laflarını. Türküyü hergün çalardılar. Geldi Eni yıl avşamı. Kısmetä görä bütün gün yaadı kaar. Kondu evlerin örtülerinä, yollara, sardı fidannarı. Sansın maasuz bu yortuya deyni herersi oldu biyaz, gözäl, şennikli. Bacalar tütärdi, fırınnardan imää hem taazä pişmiş kolaç kokusu gelärdi. Başladıynan alaca karannık olmaa, sıcak giimni dostlar toplandılar sokakta. Todı elindä bir çancaaz tutardı, Andrey – uzun, düz bir pardı, Miti da – bir gayda. Üzleri pek şendi.

Girdilär ilk aula. İşidildi çan sesi. Sora bir buanın tunuk baarması. Bir „Hêy-hêy” türküsü başladı işidilmää. Türkünün içindä bir çanın sesi hem bir buanın baarması gelärdi. Ev saabileri sevinerlär, havezlän karşılêrlar koladacıları, kolaç hem para vererlär, tatlılıkları ikram ederlär. Çocukları metederlär. Çok gezdi çocuklar, taa gecä yarısınadan. Pardı doldu kovriklän hem örmä kolaçları. Pardıyı iki kişi taşıyardı. Uşaklar kırdılar bir taazä kolaç da idilär. Tathıysın sän, Eni yıl kolacı!

(Aleksandra Kristovaya görä)

10 İlerledin cümleleri, kullanarak türlü predikatları.

- Kendi istoriyanı...
- İştän sora insannar...
- En kısmetliydır o, kim ...
- Başardım lişeyi da Universitetä ...
- Hesaplı adam deniler ona, angısı ...

11 Şiiri demekli okuyun. Temasını, öz fikirini söläyin.



Uzak dedäm

Geniş kırdä bin hergelä
Güder avşam sabaa
Derin zamannardan gelän
Uzak dedäm kazaa.
Geçli **ateş**¹ dolayında,
Diil bekim bir kerä,
İhtär çoban sakalında
Susêr, düşüneräk:
„Evlatlarımız belli neredä
Saasem koyun güdär,

Kimi pamuk, nefti – erdän,
Çoyu ekin büüdär.
Ama biri var uzakta
İki deniz aşar
Görünmeer² hiç o konakta,
Nicä acap yaşar?”
„Hoştayım bän, oguz uşaa,
Bucak – ana güüdäm,
Seläm kablet – bir stih kuşa
Uzak kazah dedäm”.

Dionis Tanasoglu



Zenginnderiz sözüümü

hergelä – beygir
kazaa – kazah
saasem (saa – sem) – saalıklı
aşar – aykırılar
acap – acaba, sanki



Dikat oku da sölä ...

- „Uzak dedäm” šiirdä angı hısım milletlär için bizä söleer şair?
- Düşünün, kim o millet, ani var uzakta? Söläyin o iki denizlerin adlarını, ani ayrêrlar bu hısım milletleri.



- 12 Şiirdän nışannı cümleyi çıkarın, tefterlerinizä yazın, subyektlän predikatın altlarını çizip, söz paylarını belli edin.
- 13 Lafların „Bilmeyeräk geçmişi, yok nicä gerçektän annamaa büünkü yaşamanın paasını hem onun geleceeni” maanasını açıklayın. Düşünmeklerinizi argumentli annadın.

§ 2. Gagauz dilindä predikatın tipologiyası. İşliktän predikat

İşliktän katlı predikat, angısının bir payı infinitiv

İşliktän katlı predikat kurulêr iki işliktän, angılarında var iki komponent: I-inci komponent – işliin infinitiv forması, o olêr katlı predikatın baş payı.

II-nci komponentlär ya da yardımcı laflar **var üç türlü**, onnar olur bulunsunnar **infinitivin** önündä:

a) işliklär, ani göstererlär işlemin **çeketmesini** ya da **başarılmasını**. Bu grupaya girer te bu işliklär – **başlamaa, çeketmää, girişmää, tutunmaa, kalmaa, bitirmää, başarmaa**.

Örnek: Sabaya karşı zambak çiçekleri genä başladılar açmaa. Stadionda çocuklar hepsicii çekertilär kaçınmaa.

ä) işliklär, ani göstererlär, nasıldır işlem – modal işlikleri. Bu grupaya girer te bu işliklär: **istemäa, neetlenmäa, hesaplamaa, denemäa, sevmäa, becermäa, bilmäa, üürenmäa, korkmaa, vazgeçmäa, unutmaa, etişmäa, alatlamaa, utanmaa, hazırlanmaa, kararlamaa, savaşımaa** hem başka.

Örnek: Zor günnerindä onu ürektän istedim sevindirmäa. Bän bir ihtär däduyu neetlendim geçirmäa yolun sapa tarafına.

b) predikatlı nışannıklar, angıları kullanılêrlar modal işliklerin erinä.

Örnek: Biz kayılız vermäa sizä bu futbol topunu.

Kaavileriz temayı

- İşliktän katlı predikatın kaç komponenti vardır?
- Angısıdır işliktän katlı predikatın I-inci komponenti? Örnek verin.
- İşliktän katlı predikatın II-nci komponenti kaç türlü olur olsun?
- Sıralayın II-nci komponentin o işliklerini, ani göstererlär işlemin çeketmesini ya da başarılmasını. Örnek verin.
- Angı modal işlikleri kullanılêr işliktän katlı predikatları kurmaa deyni? Sıralayın onnarı. Onnarlan örnek verin.



- 1 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizde yazın, katlı predikatları bulup, altlarını ikişar çizgiylän çizin. Annadın, angı işliklerdän onnar kurulu.

1. Uşaklar becerärdi kompyüterdä işlemää. 2. Kaar bu yıl erken çeketti yaamaa. 3. Güz yaamurları durmamaca girişti yaamaa. 4. İnsannar başladı bereketi toplamaa. 5. Batüm bu yıl başladı şkolada işlemää. 6. Bu kiyadı düşer bitkiyadan okumaa. 7. Üürenmek-tä savaşırdım etişmää dostumu. 8. Yortularda herbir ana uşaklarını sevindirmää çalışêr. 9. Sentäbrinin 1 – ndä üürenicilär çeketilär şkolaya gitmää. 10. Bän hesapladım sabaa-len erken kalkmaa. 11. İleri gagauz kızları klublara da korkardılar gitmää (N. Tanasoglu). 12. Gençlär pazarlarda beklärdi horuya gitmää.

- 2 Aşaadaki cümlelerden çıkarın da yazın o cümleleri, angılarında var infinitivlän katlı predikat. Altlarını çizin.

1. Bän şansora bitirärdim sürmää payı. (D. Kara Çoban) 2. Lafsız aldı kürää, da tutunduk onunnan kürümää damı. (S. Bulgar) 3. Onnar pek isteer taa tez büyük olmaa. (S. Kuroglu) 4. Ürektän istediym sevindirmää onu zor günündä. 5. Neçin bän zoruna savaşıym üürenmää? 6. Hep savaşmış etişmää o şafka. 7. Kırboba hesapladı girmää ekzamenä bitki. (D. Kara Çoban) 8. Görgi becerärdi türkü çalmaa. (N. Tanasoglu) 9. Şu yılan yardım eder toplamaa buynuza malı (masaldan). 10. İlerdän gagauz kızları gecä sokaa da çıkmaa korkardılar. (N. Tanasoglu) 11. Biz kopuştuk ev içinä girmää. (S. Bulgar) 12. Doyamêêrım bakmaa bu lampacaa. 13. Okadar etiştirmiş sölemää: „Kalın saalıcaklan, sevgili kardaşlar!” (masaldan) 14. Sän, Petri, yaşamaa bilmeersin. 15. Neetlenmişti o panayıra gitsin. (N. Tanasoglu)

- 3 Aşaadaki katlı predikatlarlan birär cümlä kurun, cümleleri yazın, annadın, nicä düzülü katlı predikatlar:

Savaşmaa ii üürenmää, istedik gitmää, bildim annaşmaa, başladılar işlemää, çeketti gezmää, üürendi hesaplamaa, istedim sevindirmää.

- Cümlelerin birisinä yapın sintaksis analizi.

- 4  Okuyun demekli şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Düzen türküsü

Düzen uzattım,
Bürüncük düzeni,
Geläsin, yärim,
Dolaşasın beni.
Masur sardırıp.
Sän çözdür darsımı,
İpi kaçırıp,
Sän tuttur aarımı...
Mekik yorulttum,
Taraklar tükenik,

Çok plat dokuttum,
Masurlar gücenik.
Neçin gelmedin?
Haber mi bulmadın?
Başka mı metin
Düzeni uzattı?
„Yärim aklımda,
Kararsız özledim,
Kilim teşindä,
Beş hafta bekledim”.

Dionis Tanasoglu



Zenginnderiz sözümüzü

bürüncük – ipek (şölk)

yärim – yavklum, sevgilim

aarı – acı (adlık)



Dikat oku da sölä ...

- Kimin için şiirdä söz gider?
- Angı evelki zanaatı şiirdä avtor yazdırêr?
- „Düzen türküsü” şiirin ilk dörtlüündä süreti bulun da annadın, ne söleer bu süretlän şair.
- Düşünün da söläyin, neçin mekik yorgun, tarak tükenik, masurlar gücenik?
- Büünkü gündä düzen dokuması var mı?

5 Çıkarın şiirdän artistik kolaylıklarını. Birisinnän kurun katlı predikatlan sadä cümle.

6 Bulun şiirdä katlı predikatları, onnarın kurulmaları için annadın.

7  Çıkarın şiirdän düzen tertiplerini. Aaraştırın onnarın ne olduunu hem kullanmak funkşiyalarını annadın.

İşliktän katlı predikat, angısının bir payı konyunktiv çalımında işlik

İşliktän katlı predikat kurulêr işliklerdän, angılarında var iki komponent: I-inci komponent – işlik konyunktiv çalımında, olur başka çalım forması da, ama diil infinitiv forması.

II-nci komponentlär ya da yardımcı laflar var **üç türlü**, onnar taa sık olur bulunsunnar konyunktiv çalımında işliin önündä:

a) yardımcı laflar – modal işlikleri: **istemää, neetlenmää, hesaplamaa, denemää, sevmää, becermää, bilmaa, üürenmää, korkmaa, vazgeçmää, unutmaa, etişmää, savaşımaa, alatlamaa, hazırlanmaa, utanmaa** hem başka.

Örnek: Neetlenmişiti o büün panayıra **gitsin**. (N. Tanasoglu) Kaç kerä Andrey **denedi** yaklaşıp o fena köpää.

ä) yardımcı nişannık – **hazır, kayıl**.

Örnek: Bän hazırđım vereyim bu adama altmış yaş-ne taa kusur, ne dâ taa zeedä. (N. Baboglu) O her zaman **hazır versin** bir el yardım kimä dâ olsa.

b) yardımcı modal lafı – **läüzim**.

Örnek: Gün avşama döndü, dostum läüzim evinä **gitsin**. Bu gün çırak **läüzim** sıkı **işlesin**.

Kimi cümlelerdä yardımcı modal lafı **läüzim**, işliktän katlı predikatı düzärkän, birleşer **infinitiv** formasınan da.

Örnek: Ateştän läüzim korunmaa. Lääzimdı getirmää onu bir kulak içinä da brakmaa orada, vakıt uslanınca.



Kaavilederiz temayı

- Katlı predikat, angısının baş payı çalım formasında işlik, kaç komponenttän kurulêr?
- Butürlü işliktän katlı predikatın I-inci komponenti ya da baş payı angısıdır? Örnektä gösterin.
- Bu işliktän katlı predikatların kaç türlü yardımcı lafları (II-nci komponentleri) var?
- Angı yardımcı, modal işlikleri kullanılêr butürlü katlı predikatları düzmää deyni?
- Sıralayın kimi modal işliklerini, örnek onnarlan verin.
- Angı nışannık cümledä işliklärän katlı predikatı kurêr? Örnek verin.
- Angı yardımcı modal lafı, cümledä birleşip başka işliklärän, katlı predikat kurêr? Örnek verin.

8 Aşaadaki cümleleri okuyun, işliktän katlı predikatları bulun. Annadın katlı predikatların baş hem yardımcı payları için.

1. Hava bulutluydu. Vasi korkmuş giisin kendi eni kostümünü da tükenä gitsin. 2. Anastas taligada istemiş ayakça haydasın beygirleri. 3. Stepu alatlamış gitsin tükenä, zerä tezdä o lääzımmış kapansın. 4. O savaştı pinsin aacın tepesinä, ama pinämedi. 5. Simu bakındı görsün baada bir boş er, ama görmedi. 6. Hem mallar yorgunmuşlar deyni, kararlamışlar gecelesinnär adsız dereciin boyunda (*masaldan*). 7. Bän seni isteerim göreyim. 8. Zena sa, bakarak islää üürenän kızçaazlara, pek istärdi olsun onnarın arasında. 9. Mamu herkerä hazır yapsın ilik hepsinä⁴. 10. Biz döndük geeri: tren lääzımdı yollansın beş saattan sora. 11. Yortuya deyni evin saabisi laazımmış düzsün kırık tafta aulunu.

9 Aşaadaki teksti okuyun, içindekilerini annadın. Çıkarın da yazın tefterlerinizä cümleleri işliktän katlı predikatlarlan, angıların bir payı konyunktiv çalımında işlik.

Usta

Bir adam yollamış oolunu ustalık üürensın. Bitirdiynän üürenmää zanaatlını, çocuk dönmüş evä. Bobası teklif etmiş, ustalını denemää deyni, yapsın bir boyundruk. Çocuk almış kalın bir aaç. Yonmuş onu, yonmuş... yonmuş onu, yonmuş..., ama boyundruu başa çıkarmamış.

– Nasıl, ba, oolum? Olacak mı bişey? – sormuş bobası ooluna, açan görmüş, ani şansora aaç bitärmış çocuun elindä. – Boyundruk, boba, olmayacak.

– Ozaman, ne taa yonêrsın onu ya?

– Bän bu aaçcaazdan isteerim bir yabanıcık yapayım.

– Yap, çocuum, ama yap iki, – demiş bobası, – da birisi isin beni, ani caba harcandım, seni üüretmää deyni; birisi da isin seni, ani bişey becermeersin deyni.

Yazılı Araki Tasinin annatmasına görä.

Erleştirdi S. P. Ekonomov

10 Okuyun teksti. Bulun da çıkarın katlı predikatlan cümleleri, yazın tefterlerinizä, predikatların altlarını çiziniz, söz paylarını belli edin.

... Hepsi başladılar gülmää bu meçkililerä. Ambasadör da, güleräk, söledi:

– Gelän sefer sizi dâ, alıp, çekindirecäm. O başladı elini sallamaa bizä, demäk, kalalım saalıcaklan, da ilerledi, büyük sokakça Kobeyä dooru. Biz, bir sürü uşak, kaçtık maşınanın ardına, ama o hızlandı da braktı bizi, Kıpçak meçkililerini, toz-duman içindä.



Evlerimizä etiştinyän dä, işittik, ani analarımız-bobalarımız da başka aksakallar da lafedärdilär Türkiyedän gelän, bizim dildä lafedän musaafir için. Kimi yaşlılar artık çok işlər bilirmişlər bu zaabit için, ani o gagauzlara hısımmış. Büklerin lafına, bizim maaledä ani toplanmışılar, karıştı benim bobamın bük kardaşı da Panayudun Miyal.

O, başkalarına bakınca, taa çok kiyat bilirdi, ne zamansa dört klas şkola başarmıştı. O söledi, ki bu ambasadorun adını okumuş gazetalarda. Ona denilirmiş Gabdulla Suphi Tanrover.

(N. Baboglu)

- Düşünün da söläyin, angı yıllar için laf gider teksttä? Vardır mı işittiniz bu adı?
- Gabdulla Suphi Tanrover için aaraştırın informaşıya da bilgilerinizlän paylaşın.

11



Resimä bakarak, kurun mini – yaratma „Kış vatanımızda”. Kullanın işliktän katlı predikatları.



§ 3. „Var” hem „yok” tip predikatı

Laflar „var” hem „yok” cümledä yalnız, kendibaşına kurêlar **sadä predikat**. Ama çok kerä onnar cümledä başka laflarlan hem işliklärän maanayca birleşerlər da **katlı predikatları** kurêlar.

Bölä işliktän katlı predikatların baş payı ya da I-inci komponenti olêr **infinitiv** forması ya da **işliklär** türlü **çalım formasında** (sankilik, isteyişlik, izin, oluşluk).

Bu katlı predikatların II-nci komponenti ya da **yardımcı lafları** olur olsunar **iki türlü**:

a) yardımcı laf „var”, angısı birleşer **ne, kim** aderliklerinnän hem **näanı, näända, näändan, nereyi, neredä, neredän** işhallıklarinnän.

Örnek: var ne imää, var ne vereyim, var neredä oturmaa, var neyä şaşmaa, var nedän yazsın, var näanı baksın, var näända oynamaa, var näändan bilsin, var nereyi getirsın, var neredä kaçınsın, var neredän geçmää, var kim işlesin, var kimi görmää, var kimdä kalsın, var kimdän üürensın, var kiminnän paylaşsın **Örnek cümledä:** Kalcıba **vardı ne yazdırsın** ooluna kendi kahırları için. (D. Kara Çoban) Bükün bän **var neyä sevineyim:** var Vatanım, ana dilim, ana-bobam.

ä) yardımcı laf „yok”, angısı maanayca birleşer **ne, kim** aderliklerinnän hem **näanı, näändan, nereyi, neredä, neredän** işhallıklarinnän.

Örnek: yok ne yapmaa, yok neyi göreyim, yok nedän içmää, yok neylän taşısın, yok näanı koymaa, yok näändan geçmää, yok nereyi gitmää, yok neredä dinnenmää, yok neredän almaa, yok kim versin, yok kimi beklemää, yok kimä sormaa, yok kimdä bakmaa, yok kimdän istemää, yok kiminnän oynasın.



1 Aşaadaki cümleleri okuyun, predikatları bulun, onnar için annadın.

1. Yoktu da nicä tanımaa onu insannarın arasında. 2. Bizim ayledä herkezin vardı kendi müşterileri. 3. Siirek var nicä razgelmää lüzgerli Bucak kırlarında evelki dermenneri. 4. İnsan da yok nicä ileri dooru gitsin, diıştırmädään kendi tabeetini. 5. Sade insan var nicä diıştırsin kendisini, temel, öz içindeklerini. 6. Mamaliga parçalarını var nicä furkulişaylan da yuvarlamaa. 7. Ana topraan gözelliklerini var nicä bitkisiz siiretmää. 8. Şkolanın küçük meydanında uşaklara yoktu näända kaçınmaa. 9. Benim kardaşımın karısı hem beş uşaa var, o sa sade bereketin yarısını kableder. Benim sä ayläm yok. 10. Herbir insanın kendi eceli var.

2 Aşaadaki laf birleşmelerinnän kurun birär cümlä. Predikatların altını çiziniz. Açıklayın, nicä onnar kurulu.

Vardı nicä üürenmää, yoktu nicä durmaa, var kim üüretsin, yok neyi vereyim, yok näända kaçınmaa, var kim yazsın.

3 Şiiri demekli okuyun. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Meyvalık, kırın donaa,
Doz-dolay görerim,
Kismetliyim, var anam –
Duumaklı erim.

Kuş sesi dolu sabaa,
Eşerdi daalık,
Kismetliyim, var bobam –

Vatanım paalı.

Küü üstü-gökün kuşaa,
Gerçekli sevim,
Kismetliyim, var uşaaam
Ocaklı evim.

Gündönücü sap-sarı

Aulda açêr,
Kismetliyim, var karım,
Senseläm dâ var.

Sevinmeliin yok dibi,
Gün canda duuar,
Korumaa da var kimi,
Koruyan da var.

Stepan Kuroglu



Dikat oku da sölä ...

- Nedän çok kismetli sayêr kendini avtor?
- Nelär paalı işlär onda var?

4 Lafa „kismet” asoşiaşıya yapın.

5 Grupalarda iş: Yaraştırmak: okuyun, nasıl açıklêêlar kismet temasını başka yazıcılar. Açıklayın maanalarını.

1) K. Vasilioglu: „Kismetliyim, ani **gagauzum**. Mutluyum, ani bän gagauzun ooluyum! Kismetliyim, ani Vatanımın bir paycaazıyım!”

2) N. Baboglu: „Kismetliyim, ki döndüm anama hem ana evimä. – Sandi sarmaştı sıkı anasına, sora da diz çöktü, öptü evinin eşiini, nereyâ onun çok yıllar ayaa basmadıydı...”

3) V. Filioglu:

„Yaşamak-o büyük kismet!
Süündürmeyelim biz onu!
Süündürmeyelim, adamnar,

Büük ateşin koorunu!
Bizdä karı, uşak var.
Al, öp küçük oolunu!”



- 6  Mini – yaratma: verili tezisä yazın üçär argument.
Bu dünneä bän bir kismetli insanım!
- 7 Bulun da çıkarın šiirdän „Kismetliyim" cümleleri „var“ hem „yok“ predikatlarlan.

§ 4. Gagauz dilindä predikatın tipologiyası. Adlardan predikatlar

- 1 Okuyun teksti. Cümlelerdä bulun predikatları, annadın, angı söz payından onnar kurulu.

Bir gün hava pek sıcaktı, güneşti. Pavli kardaşının Mitiylän neetlenirdi sokakta çelik oynamaa. Ama çocukların anası, sabaa ekmeeni idiktän sora, oollarına izin etti:

– Siz büün vakıdı boşuna kaybetmeyin, gidin baalara, orada ellän yolun suannardan hem sarmisaklardan otları. Sän, Pavli, taa büyüün, taa kuvetliysin, ilkin çek oradaki pınardan su, suları dök o boş fiçıya, ko su güneştä yısınsın. Sora o sularlan yısla eşil kökenneri. Bu işi yap avşam üstünä dooru.

Adlıktan, nışannıktan, sayılıktan, aderliktän düzülü predikatlara deniler **adlardan predikat**.

Adlardan predikatlar kuruluşuna görä iki türlü var:

adlardan sadä predikat

adlardan katlı predikat

Adlardan sadä predikat kurulu bir laftan – bir adlı söz payından.

Örnek: 1) Gagauzların ana tarafı **Bucaktır**. (**Bucaktır** – predikat, düzülü adlıktan). 2) Benim küçük **kardaşım** küçüklüündä pek **şımarıktı** (**şımarıktı** – predikat, düzülü nışannıktan). 3) O nazlı kız anasında-bobasında **biricikmiş** (**biricikmiş** – predikat, düzülü sayılıktan).

Adlı söz payları yalnız predikat olsunnar deyni, onnar kabul ederlär maasuz predikatlık afikslerini.

Örnek: Bän **adamım**. Sän **adamsın**. O **adamdır**. Bän **kaaviyim**. Sän **kaaviysin**. Biz **ikiyiz**. Orada duran **bändim**. Bän **dooruyum**.

Bu cümlelerdä adlardan predikatlar **adamım**, **adamsın**, **adamdır** (adlık), **kaaviyim**, **kaaviysin** (nışannık), **ikiyiz** (sayılık), **bändim** (aderlik), **dooruyum** (nışannık) kabul ederlär te bu predikatlık afikslerini da onuştan onnar bir laftan cümledä predikatlı yapêrlar (**-ım**, **-sın**, **-dır**, **-yim**, **-ysin**, **-yiz**, **-di-m**, **-yum**). **Adlardan katlı predikat kurulu** iki laftan, iki paydan: ilk payı her zaman bir adlı söz payı, ikinci payı da – yardımcı işlik.

Adlar (adlık, nışannık, sayılık, aderlik) kimi yardımcı işliklerin baalaşmasınan cümledä predikat olêrlar. Taa sık bu yardımcı laflar olur olsunnar: **olmaa**, **almaa**, **vermää**, **işlemää** hem başka. Onnar yamanêrlar adlara da birerdä kurêrlar **adlardan katlı predikatı**.



Örnek: Sandi olacek fermer. Hererleri boz oldu. Vani işleer traktorist. Bän senin yanında bir yardımcı olurum.

- 2 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, adlardan katlı predikatları bulup, altlarını ikişär çizgiylän çizin. Angı söz payıdır onnar, annadın.

1. Bän senin yanında bir uşakım. (N. Tanasoglu) 2. O bir gözäl, zabun insancıktı. (D. Kara Çoban) 3. Motkur Gani bir yalpak çocuktı. 4. Üklük sergeni budaklıydı, kıymıklı taftadandı. 5. Büün panayır prost. 6. Sän kendin dâ yanılan adamsın, diilsin herkerä dooru hem le-kesiz. 7. Bacanın tepesindä kapalıydı bir dipsiz çüven. 8. Ateşliin ardında, sırlık aulun yanında, dōşeli çinenmiş fışkı tezек için. 9. Aaçlar doluydu kirezlän. 10. Paltonun yakası kalkıktı. 11. Nezetliyä bu gün hem cuvaplıydı hem da yortuluydu. 12. Sarı topraklan suvalı erdä dōşeliydi biyaz hem yollu yapaa pala. 13. Bütün gün göktä geriliydi incecik biyaz buu perdesi. 14. Da, bu oydu. 15. Oydu evin şennii. 16. Beygirlär hepsimizindi. (Yukarkı cümlelär – 3-dän taa 16-dan alınma D. Kara Çobanın annatmalarından)

- 3 Verili adlardan predikatlarlan kurun cümlä. Tefterlerinizä yazın, baş paylarının altlarını çizin.

Vatanımdır, insansın, işleer reportör, olacam üüredici, becerikliydı, korkaksın, faydalı olurlar, yorgunmuş, beşiz, kismetliysin, oydu, ikidir.

- 4 Aşaadaki cümleleri okuyun, bulun sadä hem katlı predikatları, onnarın altlarını çizin. Annadın predikatların payları için. Adlardan predikatlan cümleleri yazın tefterlerinizä.

1. Benim bobam traktorist işleer.
2. Onnar vardılar sekiz adam.
3. Simu çiçu fukaaraymış, gençliindä çobanmış.
4. Benim anam kır-bayır (masaldan).
5. Benim bobam-kara er (masaldan).
6. Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş – varmış bir babu (masaldan).
7. Gelärmış Kolada günü, herersi kaardan biyazmış.
8. Babu keser horozu da yapêr bir manca yaalanmak için.
9. İhtärlar beklärmışlär popazı, gelsin dâ okusun yortu mancasını hem izin etsin dâduylan babuya, orucu açmaa yollansınar.
10. Ama popaz yokmuş.
11. Dädu başlamış annamaa, ani popaz geç gelecek (masaldan).
12. İkimiz dâ bu havaya gücenikiz.

- 5  Okuyun demekli şiiri. Temasını, öz fikrini açıklayın.

Şükürüm herbir insana

Şükürüm enidän ellerä,
Ani ekin büüder.
Şükürüm bol üreklerä,
Ani hatır güder.
Şükürüm çilingirlerä,
Kimnär demir бүker.
Hem bir yol düzennerä,
Kimnär asfalt döker.

Şükürüm bän aşçılara,
Kim ekmecik yuurêr.
Taşçı hem zugrafçılara,
Kim ev, köprü düzer.
Şükürüm herbir insana,
Kim, çalışıp yapêr.
Şükürüm yaralgan cana,
Kim hatırı annêr.

Şükürüm denizçilerä,
Ki bol gemi yollêr.
Uşaa da üüredennerä –
Uşak insan olêr!
Hem dä mayılım güllerä,
Geldi sıra – açêr.

Mayılım örnekçilerä,
Kim aariflii saçêr.
Soluk alıp, dinsiz inat
Çiftçi işleer hojma...
Bizdä uşak, sizdä – kanat!
Kuşa kalmış uçmaa...

Stepan Kuroglu



Zenginnderiz sözümüzü

zugrafçı – resimci

hojma – dayma



Dikat oku da sölä ...

- Sıralayın, kimä hem neçin şükür ediler şüirdä.
- Angı zaametçileri var nicä söyleyäsiz taa, kimä düşer şükür etmää?

6 Kullanarak şüirdä sıralanmış zanaatları, kurun cümlä, ki onnar olsun adlardan predikat.

Örnek: Bizim maaledä adamnar hepsi çiftçidir.

7 Grupalarda iş.

Bulun da çıkarın teksttän tefterlerinizä cümleleri, angılarında predikat „var”, „yok” lafların yardımınnan kurulu, onnarın altlarını ikişär çizgiylän çizin.

Bir vakıt varmış, bir vakıt yokmuş, varmış boyarın oolu. Boyarın ilk karısı ölmüş. Boyar evlenmiş ikinci kariya. İkinci karısının da varmış uşakları: bir çocu hem bir kızçaazı.

Boyar karısı düşünmüş yok etsin boyarın ilk karısından oolunu...

Gider çocuk boyarda sırları otlatmaa. Sırda varmış salt bir sarı öküz.

Karı düşüner öküzü yok etmää. Çocuk ozaman aaçlıktan ölecek.

Masaldan „Boyarın oolu”

8 Okuyun teksti. Çıkarın tefterlerinizä cümlelerdän işliktän katlı predikatları, angıları „var” hem „yok” lafların yardımınnan kurulu. Onnarla birär cümlä kurun, predikatların altlarını çizin.

Bir vakıt varmış, bir vakıt yokmuş, **varmış** bir fukaara adamın üç oolu. Bir kerä bu üç kardaş laflaşmışlar gitmää dünneyä kısmet aaramaa.

Geçirirkän, bobası verer onnara: büüyünä krlıgayı, ortancasına bir eski çuval, küçüünä, İvançuya, bir ilaç otu kökü.

– Saalıcaklan, uşaklarım. Başka **yok ne vereyim sizä**, – deer bobası.

Gidä-gidä, onnara yannaşêr bir ihtär adam. Giderlär, giderlär onnar, da bir dä görerlär çayırda bir büyük sürü garga. Kardaşların büüyü deer:



– Eer te bu gargalar olsa koyun da benim olsunnar, bän herbir geleni-geçeni doyururım taazä piinirlän hem kuzu yaanısınan.

Sesleer onu da ihtär da deer:

– Bu iş **var nicä olsun.**

Taa bitirämeer dädu lafını, bir dä bir baariş kopêr çayırda. Ačan bakêrlar, hepsi gargalar koyun olmuşlar.

– Kal, çocuum, da kullan, – deer dädu büüyünä.

Kalêr kardaşların en büüyü orda. İvançu hem ikinci agası giderlär ileri däduylan.

Giderlär, giderlär da, gidä-gidä, etişerlär bir dereyä, angısının suyu gürüldärmış, ölä gidärmış... Ortancısı deer:

– Eer olsa benim birda bir dermenim, bän geleni-geçeni sıcak pitaylan doyururım.

Ačan bitirir o lafını, dädu deer:

– Bu da **var nicä olsun.**

Taa etiştirämeer dädu lafını bitirmää, nicä birdän, sansın erin içindän peydalanêr bir büük su dermeni. Kalêr İvançunun batüsü dermendä, o da gider ihtärlän ileri.

Giderlär, giderlär, İvançu hep susêr. Dayanamêêr ihtär da sorêr:

– Sän neçin bişey demeersin? Agaların buldular şansora kısmetlerini, ama sän hep susêrsın da susêrsın?

İvançu, kıyısmaya-kıyısmaya, kıyışêr da deer:

– Bän, dädu, evlenmää isterim. Ama isterim ölä bir kız, ani olsun ürää ölä, nicä benim.

Susêr dädu, düşüner, da sora deer:

– *Vardı ölä bir kız*, ama yavklu oldu, sabaa onun düünü. Ha, alatlayalım, çocuum, da beki etiştiräriz.

Giderlär onnar, giderlär da etişerlär bir küüyä. Bütün küüyün insanı konuşarmış, çalgıcılar çalarmış. Düünü oynarmışlar. Buyur ederlär bu yolcuları da konuşa. Dädu deer:

– Saa olun, saa olun, ii insannar. Biz konuşacez, eer verärseniz gelini te bu çocaa, – da gösterer İvançuyu.

Üfkelenen gençlär däduya. Hızlanêrlar uuratmaa däduylan İvançuyu.

– İslää, biz kayılız vermää bizim gelini İvançuya. Ama ilkin lääzım denemää onnarın kısmetini. Bakırlarda kaynêêr horozlar hem pipilär. Eer horozlar, konup sofralara, ötärselär, pipilär da trofa toplarsalar, ozaman veririz.

Taa bitirämeerlär onnar laflarını, nicä horozlar fırlêêrlar da, konup sofralara, öterlär, pipilär dä kaçarak gelerlär da sofraların altında trofa toplêêrlar.

Yok ne yapsınnar, gelmiş sıra versinnär gelini İvançuya.

– Görüner, ani onnarın kısmeti!-şas-beş olup, deer hepsi. Kalêr İvançu gelinnän düündä, ama yolcu dädu gider ileri.

Geçer gerää gibi vakit. Getirer aklına dädu onun o üç genç yolcusunu da gider bakmaa, nicä onnar yaşêêr. Etişer o su dermeninä. İş kaynarmış. Biri çuvalları çekärmış, başkaları taşıyarmış, üçüncüleri para ödärmış. Çorbacı sade gezinärmış da sevinmeliktän ellerini uuarılmış. Yaklaşêr ona dädu da deer:

– Bän yolcuyum. Ver bana, çocuum, bir dilimcik ekmek. Pek dindim hem aaçım.

– Çoksunuz siz, dilencilär. Eer hepsinizä birär dilim ekmek verirsäm, siz dermeni dä iyeceniz, – deer çorbacı.

Bakêr dädu ona da deer:

– Ne, bu da **var nicä olsun.**

- Okuyun teksti rollerä görä. Açıklayın tekstin janrasını hem stilini.



§ 5. Adlardan predikatların afiksleri

Gagauz dilindä adlardan predikatlar var nicä kabletsinnär zaman afikslerini: şindiki hem geçmiş.

Örnek: 1. Bän adam**ım**, gagauz**um**, küçük**üm**, genc**im**. Predikatlar şindiki zamanda, onnarın afiksleri: **-ım, -um, -im, -üm**.

2. Bän hastay**dım**, yorgund**um**, küsülü**ydüm**, küçükt**üm**. Predikatlar geçmiş zamanda, onnarın afiksleri: **-(y)dım, -dum, -(y)düm, -tüm**.

Predikatlık afiksleri var başka da.

Adlardan predikatların şindiki zaman afiksleri

Üzlär	Sayılar	
	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
I-inci	-(y)]ım, -(y)im, -(y)um, -(y)üm	-(y)]ız, -(y)iz, -(y)uz, -(y)üz
II-nci	-(y)sın, -(y)sin, -(y)sun, -(y)sün	-(y)sınız, -(y)siniz, -(y)sunuz, -(y)sünüz
III-üncü	Predikat afikssiz ya da ona yamanêr te bu afikslär: -tır, -tİR, -tur, -tÜR, -dır, -dİR, -dur, -dÜR hem başka.	Predikat afikssiz ya da ona yamanêr te bu afikslär: -dur, -dÜR, -tur, -tÜR, -(y) dİr, -(y) dİR, -(y) dur, -(y) dÜR, -tır, -tİR hem başka

Predikatlık afikslerinä urgu düşmeer

Konsonnan bitennär:

Gagauz

Bän gagauz**um** Biz gagauzuz
 Sän gagauz**sun** Siz gagauzsunuz
 O gagauz(**dur**) Onnar gagauz-**dur-lar**

Moldovan

Bän moldovan**ım** Biz moldovanız
 Sän moldovan**sın** Siz moldovansınız
 O moldovand**ır** Onnar moldovandır(lar)

Küçük

Bän küçük**üm** Biz küçüküz
 Sän küçüks**ün** Siz küçüksünüz
 O küçük(**tür**) Onnar küçük(tür-lär)

Şükür

Bän şükür**üm** Biz şükürüz
 Sän şükürs**ün** Siz şükürsünüz
 O şükürd**ür** Onnar şükürdür(lär)

Vokallan bitennär:

Bän saay**ım**, belliy**im**, dooruy**um**, sözlüy**üm**
 Biz saay**ız**, belliy**iz**, dooruy**uz**, sözlüy**üz**
 Sän saas**ın**, belliys**in**, dooruys**un**, sözlüys**ün**



Siz saasınız, belliysiniz, dooruysunuz, sözlüysünüz

O saadır, bellidir, dooruydur, sözlüydür

Onnar saadır, bellidir, dooruydur, sözlüydür

Bu örneklär hepsicî birär ayırî-ayırî cümledirlär. Onnarın subyektleri üz aderlikleri **bän, sän, o, biz, siz, onnar**, ama predikatları – predikatlık formasında adlar **gagauz, küçük, moldovan, şükür, saa, belli** hem başka.

Açan adlardan predikatlar kurulu vokallan bitän laflardan, onnarın predikatlık afikslerin hem temelini arasında **y(yot)** peydalanêr. **Y(yot)** afikslerä yamanêr. **Örnek:** bän boba-yım, lelü-yum, karı-yım, hasta-yım. O kiracı-ydır, pazlama-ydır. Bu moçuga-ydır, pardi-ydır.

Adlardan predikatların geçmiş zaman afiksleri

Üzlär	Sayılar?	
...	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
I-inci	-(y)dım, -(y)dım, -(y)dum, -(y)düm, -tım, -tim, -tum, -tüm	-(y)dık, -(y)dık, -(y)duk, -(y)dük, -tık, -tik, -tuk, -tük
II-nci	-(y)dın, -(y)dın, -(y)dun, -(y)dün, -tı n, -tin, -tun, -tün	-(y)dınız, -(y)diniz, -(y)dunuz, -(y)dünüz, -tınız, -tiniz, -tunuz, -tünüz
III-üncü	-(y)dı, -(y)di, -(y)du, -(y)dü, -tı, -ti, -tu, -tü	-(y)dılar, -(y)dilər, -(y)dular, -(y)dülär, -tılar, -tilär, -tular, -tülär

Açan zaman afiksinnän kurulu adlıktan predikatlar, ozaman cümledä subyektin hem predikatın arasında çizgi koyulmêr.

Örnek:

Mutlak geçmiş zamanda

Bän hazır**dım**, tok**tum**, sırtmaç**tım**

Biz hazır**dık**, tok**tuk**, sırtmaç**tık**

Sän belliy**din**, büükt**ün**, yorgund**un**

Siz belliy**diniz**, büükt**ünüz**, yorgund**unuz**

O hastay**dı**, çocuk**tu**, şendi

Onnar hastay**dılar**, çocuk**tular**, şendi

Bellisiz geçmiş zamanda

Bän hazır**mışım**, tok**muşum**, sırtmaç**mışım**

Biz hazır**mışık**, tok**muşuk**, sırtmaç**mışık**

Sän belliy**mişin**, tok**muşun**, sırtmaç**mişin**

Siz belliy**mişiniz**, tok**muşunuz**, sırtmaç**mişiniz**

O hastay**mış**, çocuk**muş**, şen**miş**

Onnar hastay**mişlar**, çocuk**muşlar**, şen**mişlar**

Adlardan predikatların inkärlik forması gösteriler inkärlik paycın yardımınan „diil”, angısı predikatlık afiksini kableder da adlardan predikatın önündä bulunêr.

Örnek: Bän diilim hasta.

Sän diilsin küçük.



Bu kiyatlar **diilmişlär onun**.

Predikat olan adlıklar hem aderliklär var nicä bulunsunnar herbir halda, gösterek halından kaarä.

Örnek: Temel hal: Miti becerikli satıcıdır.

Saabilik hal: Kiyatlar **Mitinin (dir)** ya da Kiyatlar benim (benimdir, benimdirlär).

Doorudak hal: Bu çiçeklär mamuya (dır). Bu çiçeklär bana (ydır). **Erlik** hal: Üüredici rayondaydı. Saatlar sendäydi (lär).

Çıkış hal: Kiyatlar Komrattandılar. Haberlär ondanmışlar.

Subyektin hem predikatın arasında çizgi

Açan cümledä subyekt hem predikat ikisi dä kurulu adlıklardan, angıları bulunêrlar temel halında ya da ikisi dä kurulu infinitiv formasında işliklerdän, ozaman onnarın arasında çizgi koyulêr.

Subyekt temel halında, adlıktan predikat temel halında.

T.h.

T.h.

Örnek: Çukurda biyaz **yorgan** – kıştan sonunku **nışan**. **Moldova** – bizim **memleketimiz**.

Subyekt kurulu infinitivdän, predikat – infinitivdän.

inf.

inf.

Örnek: Üürenmää – bilgi hem kultura **edinmää**.

Çizgi koyulêr, açan cümledä var iki predikat, angıların maanaları karşı biri-birinä ya da predikatın birisi öbürünä çıkış gösterer.

Örnek: 1. Sän **gülmedin** bu çirkin belaya – **aaladın**. 2. Bir saat o **oturmadı** skemnedä – **durdu** ayakça.

1 Bulun subyektleri hem adlıktan katlı predikatları. Annadın, nicä gösterili katlı predikatların payları.

1. Bizim şolamız **küüyün**³ ortasındaıdır. 2. Büün hava sıcak olacek. 3. **Suyun**¹ üstü **dalgasızdı**², gemilär dä alkasızdı (*folklor*). 4. Almalar benimdilär. 5. Bizdä kırlar işlenmişti, baalarlar da kazılmışı. 6. Kırk hem taa beş – olur kırk beş. 7. Bizim dädu gençliindä gemiciymiş. 8. O çocuk delikannıymış. 9. Lambu üüredici olacek.

2 Aşaadaki adlardan şindiki hem geçmiş zaman formasında predikat kurun, kullanarak yardımcı laflarını hem predikatlık afikslerini. Predikatlarlan birar cümlä kurup, onnari tefterlerinizdä yazın.

Kompozitor, kıyak, çalgıcı, dokuzuncu, bizim, kırmızı, bu, çalışkan, kemençeci.

3 Aşaadaki adlardan düzün predikat, kullanarak yardımcı laflarını ya da predikatlık afikslerini.

İnsan, kış, mayıl, gürültü, üç, suuk, kayıl, yarı, avadannık, çiskin, sekiz.

4 Okuyun teksti. Temasını belli edin.

... Tanışmışılardı onnar Kirezlik sınırında, neredä Kobeylilerin hem bizim Kıpçaklıların tarlalarımız komuşuydu. Bu genç çocuun, ani büün bizä güvää olacaa, bobasının varmış iki distina tarlası hemen bu Kobeylän Kıpçak sınırında. Hem dä varmış orada Savinin pınarı. Çiftçilik işlerindä Kıpçaklıların hem Kobeylilerin buluşmaları sık olurdular. Orada da sudan çeketmiş gençlerin tanışması sora sık buluşmaları, sora olmuş dünür, da te taa sonunda işlär düünä etişer.



Cumaertesi Kıpçaklı kızın, gelin evini dolayladıktan sora, Stifankanın çičusunun çocuu Gümüşlülerin Vani hazırladı onnarın tuuyan royba beygirini, geçirdi pirinçli kantırmayı başına, doldurdu çotrayı şaraplan, kızlar da baaladılar çotraya bir gergefli altıncıklı basma, beyginin kantırmasına baaladılar bir başka biyaz korafı basma. Butakım gözäl donaklı dizili düüncü Vani gitti soyları-senseleleri düünä çaarmaa.

Avşamnen, açan başladı karannık çökmä Stifankaların aulun içinä, evin yanına hem sokaa toplaşmıştı taa da çok insan, çalardı çalgıcılar (bir düdük, bir kemencä hem daul) kızlar da oynardılar düz horu, kalgımayca hem arada-sırada kopardı baarışlar: Yuha-yuha-yu ha-ha! Yu-ha, yu-ha yu-ha-ha!

?

Dikat oku da sölä ...

- Ne için laf gider teksttä?
- Angı adetleri karşıläêrız teksttä? Sıralayın.
- Bu adetlerin angısı artık basıldı? Angısı büün dä bakılêr?

5 Tekstin nişannı payında bulun adlardan predikatlan cümleleri, yazın tefterlerinizä, altlarını çizin.

6 İlerledin cümleleri, koyarak uygun predikatları.

- | | |
|--|-------------------------------------|
| 1. Yaarın başçayı läüzım ... | 5. İlyazın topraklar başläêrlar ... |
| 2. Anasını görüp, uşaklar başladılar ... | 6. Tabiatı läüzım ... |
| 3. Anaları – bobaları läüzım ... | 7. Çekettirilmiş işi läüzım ... |
| 4. Kötü insannardan läüzım ... | |

7 Verili örnää görä doldurun tablişayı.

Adlı söz payında laflar	Afikslerin yardımınnan kurulu adlardan predikat	Yardımcı lafların yardımınnan kurulu adlardan predikat	Örnek
donaklı	donaklıdır	donaklı olacek	1. Eni yıl için çam aacımız artık donaklıdır. 2. Eni yıl yortusu için herbir evdä çam aaçları donaklı olacek.
ekmek			
pişmiş			
oniki			
aaç			
sän			
üklü			
o			
altı			
insan			

Refleksiv yazısı



§ 1. Kiyat „mektup” – danışmak

Aklınıza getirin!

Adresat – o, kim kableder mektup.

Adresant – o, kim yollêêr mektup.

Mektupta var nicä **yazmaa çok işlär için**. **Örnek:** aşırı dostunuz isteer, siz kendi küüyünüzü yazdırasınız. Nicä dooru, uygun bunu yapmaa? Ne için yazmaa?

Ne o mektup-danışmak?

Danışmak – laf ya da laf birleşmesi, angısı açıklêêr obyekt (predmeti) kimä danışêrlar. Danışmak var nasıl olsun aazdan ya da yazılı. Danışmak mektubun çeşitleri: *teklif, bildirim, aalaşmak*.

Örnek: *Saygılı üürenicilär! Nikolay Baboglundun yaratmalarından taa zeedä sıraladık, umutlan, ki onnarı „Gagauzların istoriyası, kulturaı hem adetleri” uroklarında kullanabilirsiniz. Deyecez, gagauzların düün adetleri için annadarkan, „Düün” annatmasından örnek veräbilirsiniz.*

Mektup yazmak için kurallar:

- Yaz açık, annaşılı, kısıdan.
- Hesaba al, kimä yazêrsın.
- Kötü laf kiyadında (mektubunda) yazma.
- Yazma birisinä üfkeliykän.
- Aalemin mektubunu okuma.
- Yaz annaşılı hem yannışlıksız.
- Unutma koymaa data hem imza.

Nasaatlar:

- Unutma dostlarını hem senselelerini yortularlan kutlamaa.
- Utanma duygularını, saygılarını göstermää.

Mektubu danışmak sözlerinnän başla: „Zaman hayır olsun...”, „Sabaa hayır olsun, saygılı...”, „Sevgili mamucuum...”

1 Okuyun yaratmayı. Annadın onun içindekiliini.

Düün

Statların aulunda bu avşam vardı büyük kalabalık. Toplaşmıştılar zılvalar da dikärdilär düünün bayraanı – çekedärdi şennik adetleri. Evlenirdi Stifanka, gidärdi bir aşırı Kobeyli çocaa.

Tanışmıştılar onnar Kirezlik sınırında, neredä Kobeylilerin hem bizim, Kıpçaklıların, tarlalarını komuşuydu. Bu genç çocuun, ani büün bizä güvää olacaa, bobasının varmış iki distina tarlası hemen bu Kobeylän Kıpçak sınırında. Hem dâ varmış orada Savinin pınarı. Çiftçilik işlerinde Kıpçaklıların hem Kobeylilerin buluşmaları sık olurdu. Orada da sudan çeketmiş gençlerin tanışması sora sık buluşmaları, sora olmuş dünür, da te taa sonunda işlär düünä etişer.

Cumaertesi Kıpçaklı kızın, gelin evini dolayladıktan sora, Stifankanın çıçusunun çocuu Gümüşlülerin Vani hazırladı onnarın tuuyan royba beygirini, geçirdi pirinçli kantırmayı başına, doldurdu çotrayı şaraplan, kızlar da baaladılar çotraya bir gergefli altıncıklı basma, beygirin kantırmasına baaladılar bir başka biyaz korafli basma. Butakım gözäl donaklı dizili düüncü Vani gitti soyları-senseleleri düünä çaarmaa.

zasev
steonoz



Avşamneyin, açan başladı karannık çökmää Stifan-kaların aulun içinä, evin yanına hem sokaa toplaşmıştı taa da çok insan, çalardı çalgıcılar (bir düdük, bir kemencä hem daul) kızlar da oynardılar düz horu, kalgımayca hem arada-sırada kopardı baarışlar: Yuha-yuha-yu ha-ha! Yu-ha, yu-ha yu-ha-ha!

Kimisi çiftlär artık dizilmiştilər sundurmalara – gidärdi zasev buluşmaları. Cumaa ertelerindä düün avşamnarında gençlerin var buluşmakları hem güveedä düün olacaa evindä hem gelindä – buna deniler zasev.

Sabaaya dooru, açan gençlär hem küülü erindän musaafirlär daaldı, Kobeyli suvatulara koyuldu sofrada eni hısımnar burada taa yakından tanıştılar, onu-bunu lafettilär, Kobeyli hem Kıpçaklı düün adetleri için. Geldilär annaşmaya, ani hepsini yapaceklar ölä, nicä erindä geçän sıralar, ama gelin etiştinyän Kobeyä, artık hepsi olacek ölä nicä güveeyin evindä, küüyündä geçer. Kobeyli suvatular kimisi gittilär bu küülü dostlarına buluşmaa, kimisi erleşti burada birkaç saat dinnenmää.

Sabaası, pazar günü, geldi Kobeydän dört taliga düüncülärlän gelini almaa. Onnar getirmiştilär gelinä steonozluk giyimnerini. Çalgıcılar Kobeydän güveeyin tarafından hem erindä gelinin tarafından toplaştılar bireri da yarışmayca şennendirirdilär toplanmışları. Statların büyük evindä, hayatta kapular açıktı. Kobeydän kresnişalar düzärdilär gelini steonozluk için. Çalınırdı eskidän kalma türkülär:

Uyurmuysun, uyansana,
Mari Stifanka, yınansana
Al yastına dayansana,
Bu gecä sän taa bizimsin,
Ama yaarın aaleminsin.
El geliyor, el ayrîr
Anadan da, bobadan da,
Kardaştan da, kızıardaştan da.

Gelini içerdä düzärkän, Kobeyli genç güvää dururdu kapu önündä başkabak, açan bitirdilär gelini düzmää, onu çıkardılar içerdän, deverlän, kresnişta da yannaştırdılar güveeyä. Sofinin bobası hem anası bir oka şarap ellerindä, oynayarak, üç kerä döndülär gelinnän güveeyin dolayında. Bu sırada muzıka çalêr ölä bir hava, ani onnar atlayarak dönsünnär da çölmektän şarap biraz dökülsün (çünkü bölä saygılı gündä er (toprak) annasın, ki onun da burada var karışmalı). Anaylan boba gelinnän güveeyä vererlär bal (ballêrlar). Bu da çünkü onların yaşaması olsun bal gibi.

Bu sıralardan sora gelinnän güvää pinerlär en gözäl dizili taligaya, yannaşık oturêrlar ortakı erdä, da taliga çıkêr Kobeyä, kliseyä, steonozlaa. Ama kalanı üç taliga oynannarlan, baarışmaklarlan, muzikaylan çıkarêrlar gelinin çizlerini: yorgan, döşek, sandık, yastık – hepsi, ne hazırlanmış gelinin elinnän bu günä deyni.

Çizlärilän taligalar etişerlär gelinnän güveeyi da artık Kobey küüyünä bu düün korteji, ilerdä gelinnän güvää, çalgıcılar, ardına da üç, dört taliga çizlärilän, düüncülärlän giderlär güveeyin evinä. Orada tokatlar açık, çok insan karşılerlär düünü. Gelinnän güvää inmeerlär taligadan, ama birkaç erindeki adetlerdän sora, ilk taliga gider Kobey klisesinä, steonozlaa. Kalan taligalar indirerlär gelinin çizlerini.



Steonozluk bittiktän sora, gelinnän güvää artık inerlär kendi evlerindä, da burada başlêr güveeyin evindä düünün en koyu eri. Ama burada ne adetlär var, onnarı kobeylilär kullanaceklar.

Nikolay Baboglu



Zenginnderiz sözümüzü

zılvalar – düüncü kızlar
aşırılı – yabancı küüdän
sınır – annık
çökmää – atlayıp, dizädän iilmää
kortej – düüncülerin çokluu
giyim – ruba
düzmaa – burada gelini donatmaa
oka – bir kilalık çölmek

?

Dikat oku da sölä ...

- Neçin Statların aulunda büyük kalabalık toplanmış?
- Neredä hem nesoy çeketmiş gençlerin tanışması?
- Nasıl Vani hazırlanmış soyları-senseleleri düünä çaarmaa?
- Ne olmuş cümertesi Kıpçaklı kızın evindä?
- E sora ne olmuş? Annadın kendi laflarınızlan yaratmanın sıralına görä.

2 Yazın dostunuza bir mektup gagauz düün adetleri için. Mektubunuzu yazarken, „Düün” annatmasından örnek verin.

- Angı söz çeşidini kullandınız? Onun tipini açıklayın.

DANIŞMAK – MEKTUBUN STRUKTURASI

TEKST

1. Giriş.
2. Temel payı.
3. Bitkisi (sonu).

KİYAT MEKTUP – DANIŞMAK

1. Danışmak.
2. Giriş.
3. Temel payı.
4. Bitkisi (sonu).
5. İmza hem data.

KİYAT MEKTUP – DANIŞMAK

1. Danışmak. (Hesaba almaa aralarınızda ilişkileri, kimä danışërsınız).
2. Temel payı. (Açıklamaa onu, neyi yazmaa isteersin, şükür etmää). Soruşları kurmaa.
3. Bitkisi (sonu).
4. İmza.
5. Data.



3 Yazın mektup bir hısımınıza ya da dostunuza, angısında annadın, nasıl geçti şiir konkursunun ilk günü. Mektup yazmak algoritmasını kullanın.

4 Gruplarda iş: Ayırın aşağıda verilmiş variantlardan birini də yazın bir mektup-danışmak, angısında:

- teklif edin dostlarınıza kurmaa klasta bir duvar gazetası;
- söyləyin planınızı, ki isteersiniz kurmaa şkolada bir muzıka dernää;
- bir ii oluş için, angısını denediniz çiçeklik başçasında;
- bir ii haber için, ani hasta olan dostunuz alışmış.

Mektup	SMS
Kutlêêrım sizi Hederlez yortusunnan! Ko her gününüz olsun aydın hem ii! Dünnedä olsun usluluk, raatlık, birlik! Olun mutlu, saalıklı, da bän da ozaman kismetli olacam!	Hederlez yortusunnan! Kismet, saalık! Bakêrız GRTyı. Siz gördünüz mü bitki kolverimi? Ne yapêrsınız? Enilik var mı? Özledim. Yazın.

SMS yazıları

Seläm

Seläm

Ne yapêrsın?

Urokları üürenerim

Çık dışarı

Ok! Sora!

5 Yazın üüredicinizä (batünüza) elektron mektubu „Elektron poçtası” temasına görä.

Elektron mektubun yazmak sıralıını kullanın:

- Başlayın elektron mektubunuzu selemneşmektän.
- Yazmayın bütün teksti büyük bukvarlaran.
- Bölün teksti abzaçlara.
- Yapın kontrol, yannışlık olmasın.
- İmzanızı yazın.

6 Bulun dooru cuvabı, çevreyä onu alın.

Kim kableder mektubu?	„Teklif, bildirim, aalaşmak” danışmak mektubun:
1. dost; 2. adresat; 3. poştacı; 4. adresant.	1. formaları; 2. janraları; 3. çeşitleri; 4. stilleri.

Kiyat – kultura obyektı

Epigraf: „Seviniz kiyat okumaa, bu iş ilinnedecek sizin yaşamanızı, yardım edecek annamaa sizin düşünmeklerinizi, duygularınızı, eer onnar karışık olduysalar, o üüredecek sizi hatırlamaa insannarı hem kendi-kendinizi...”
A. M. Gorkiy



1 Grupalarda iş: Okuyun verili sözleri, açıklayın maanalarını.

Ne o kiyat? Nesoy büyük maana saklı bu lafta! Var çok uygun sözlär kiyat için:

„Kiyat okuması suya benzeer, hererdä yolunu bulêr”.

„Akıl kiyatsız, nasıl kuş kanatsız”.

„Kiyatlan yaşamaa – kahır bilmemää”.

„Kiyat okuması –en ii üürenmâktir” (A. S. Puşkin).

Kiyadın kurulmak istoriyası

İnsannık istoriyasında kiyadın eri hem faydası pek maanalı. Nicä ilerleyärdi kiyat, ölä dä ilerleyärdi insannık tivilizaçıyası. Kiyadın genel forması bilim-tehnika progresin yardımınan başladı dıışmää. Büün kiyada karşı peydalandı pek çok eni alternativa kaynakları bilgi kabul etmää deyni. Vakıdın taa zeedesini insan geçirer internettä, angısında olur bulmaa informaçıyanın çoyunu. Kiyada saygı, hatır hem meraklanmak problemi gün-gündän taa aktual olêr.

Neredän kiyat bizä geldi

Kiyadın istoriyası kendi köklerinän derin evellerdän gelir. Türlü halklar kendiyesinä yazıya etiştilər, kullanarak yazı için türlü materialları: taş, fırça, aaç, çelik, ipek, deri, papşoy saplarını.

Evelki vakıtlarda insannar bütün yaşamak oluşlarını, kendi görgüsünü hem informaçıyayı aklılarında tutardılar. Biliner tivilizaçıyalar, angıların yazısı hiç bir zaman olmadı. Bütün bilgileri onnar aklılarında tutardılar hem uzak yola haberlärlän yollardılar „diri kiyatları” – **habercileri**.

En evelki kiyadın çeşidi kırmızı topraktandır. Şumerlär suvardılar incä kalıpları kırmızı topraklı çamurdan da sopacıkların onnarda çizärdilär. Bu kalıpları onnar güneştä kurudardılar ya ocakta yakardılar. Sora, hazır kalıpları toplardılar sırayca bir tafta dolapçık içinä – butakım olardı kırmızı topraktan çalılı yazılı kiyat.

Bu dolapçaa baaldılar topraktan etiketçik, angısında nışannıydı yaratmanın adı, avtorun adı hem koruyucu Tangrilerin adları. 19 – uncu asirdä **Tigr derenin** boylarında kazıldı Asiriyalı padişahların baş kasabası Nineviya. Orada buldular bir büyük kırmızı topraktan kalıplı **biblioteka**, angısında irmi bin kırmızı topraktan kiyat vardı.

Hep ölä **Greçıyada** kullanardılar aaçtan taftacıkları, angıların üstünä mum dökärdilär. Bu kiyat düzülüydü sırayca baalı taftacıklardan, angıların ortasında bir bal mumunna dolu oyuk vardı. Yazardılar mumun üstündä demir sopacıklan „stillän”. Şindiyadan kaldı laf – bir yazıcı için deerlär, onun stili uygun (o islää yazêr).

İlk etap kiyadın kurulmasında oldu **papirustan** yaprakların peydalanması, angılarını biri-birinä yapıştırdılar. Bölä yapraklarda yazılıydı epikalı literatura yaratmaları, angıların arasında poemalar „Odiseya” hem „İliada”.

Elbetki, kiyat pek geniş yayılmış diildi. Sade zengin zaabitlerin arasında, kim kiyatları satın alabilärdilär, sora taa geç universitetlerin hem popazların arasında bulunurdu. Kısa dokumentlär için kullanardılar mumnu taftacıkları, başlayarak III-üncü asirdän (eni erayadan). Kullanardılar **pergament**, o taa kaskatıydı, ama taa ucuzdu hem kaaviydi papirustan.



Papiruslan barabar geniş yayınnadı körpâ hayvannarın derisindän – keçi, koyun, dana, tavşam derilerindän – material. Adlandı bu material – pergament, o erä görä, neredä yapıldı. Pergam – Aziyada memleket.

Pergamentli kiyat geniş başladı kullanmaa hristiannın peydalanmasınnan hem yayılmasınnan. Pergament taa paalydı, nekadar papirus, ama onun ömürü taa uzundu. İlkin pergamenti kıvradardılar nica papirusu. Ama sora denedilär, ani onda kolay yazmaa iki taraftan. Pergamenti kesärdilär dörtköşeli yapraklara, angılarını, birleştirip, dikärdilär. Bölä peydalandı kiyadın universal forması – **kodeks** ya kiyat **bloku**.

Kiyat yapraa

Kiyat yapraa kurdular Çin devletindä. Onu kurdu çin adamı Çay Luni, angısı yaşadı yaklaşık iki bin yıl geeri. O buldu kolayını yapmaa yapraa dut aacın kabından. Çinnär okadar büyük saygı duyardılar bu adama, ani yaptılar onu ayoz, onun adına klisä düzärdilär. Çinnär pek sert koruyardılar yapraa kurmak teknoloiyasını yaklaşık 800 yıl. Hiç kimsey bilmäzdi, nicä yapraa yapmaa, da satın alardılar onu çinnerdän.

Kiyat bizä deyni – üüredici, dost, nasaatçı...

2 Aşaadaki tekstleri okuyun, onnarın içindekilerini kendi laflarınızlan annadın.

Neçin lääzım çok okumaa?

Kiyat okumasının faydalı

İnsan topluluun yaşamasında kiyat okumak kaplêêr büyük er hem verer yardım. O yardım eder geçirmää istoriya, kultura, literatura, incä zanaat uurunda bilgilerini geçmiş, evelki vakıtlardan evlat boyundan evlat boyuna. Herbir insana, kaç yaşında olmasa da, kiyat taazä sızıntı gibi, yardım eder tanımaa yaşamayı, insan topluluunu, naturayı. Haliz büyük fayda verer artistik literaturası, angısı yardım eder kurmaa adamın idealını, terbielmää onu estetika tarafından. Artistik literaturası – o ölä bir kolaylık, angısı çözer hem üüretmää, hem terbielmää daavalarını. Kiyatlardan var nicä üürenmää evelki vakıtlarda yaşayan insanın yaşamasını, natura kanonlarını, hem diil sade bizim vatanımızda. Kiyatlarda var türlü materiallar başka devletlerin yaşaması için dâ. Kiyatlardan biz alêrız türlü bilgileri ilik hem fenalık için, türlü girgin pelivannar için. Bilim literatura yardımınnan insannar ilerlederlär kendi bilgilerini, okumak hem söz becermeklerini, zenginlederlär kendi leksikasını. Halkın söz kurası da ilerleer, çünkü artistik literaturası, yaratmalar okuması onda çok ii diişilmeklär yapêr. Okumak yardım eder onnarın düşünmeklerini logikayca hem gramatikayca dooru söylemää, açıklamaa.

Anılmış rus üüredici K.D. Uşinskiy sölärdi, ani „Artistik literaturasına lääzım bakmaa, nicä bir pençereyâ, neredän var nicä insan yaşamasının herbir tarafını görmää”.

Çok okumanın büyük faydası vardır. Artistik kiyatları, literatura yaratmaları okuyucuları üürederlär:

- sevmää ana tarafını, çalışkan gagauz halkını, onun yaşamak sıralarını, adetlerini;
- olmaa işi sevän, üürenmää herbir işi havezlän yapmaa, bütün kuvedini koyarak;
- olmaa namuzlu, yaşamanda kendini götürmää uz, dooru yoldan;
- olmaa cana yakın, ilik yapmaa, yardım etmää belaya sarılan insannara;
- sevmää dostluu, dostların, hısımnarın önündä ünmemää, onnari belada brakmamaa;
- korumaa adamnı, hazırlamaa kendini yaşamaa insan toplumunda, adamnik için zaamet saymamaa;
- annamaa zaametini hem zanaatların insana lääzımını, paasını, faydalını;
- sevmää kırları, başçaları, hayvannarı, kuşları, bütünâ naturayı;
- tanımaa hem beenmää gagauz halkının folklorunu: masallarını, türkülerini, muzikasını;
- olmaa sportu sevän, kaavilii hem gözellii beenän.



Zengin nederiz sözümüzü

namuzlu – dooru söyleyän, aldatmayan

İnsan toplumunda yaşamaa – insan çokluunda yaşamaa, insan arasında yaşamaa



- 3 Aşaadaky teksti „Üürenin çabuk okumaa” okuyun. Onun öz fikirini bulup, annadın kendi laflarınızlan.

Üürenin çabuk okumaa

Artistik kiyatlarını lâázım kendibaşına çabuk okumaa, ama unutmamaa, ani okunmuşlary lâázım annamaa.

Açan okuyêrsın 150–200 laf bir minutta, sayılêr, ani yavaş okuyêrsın.

Açan okumak geçer 250–300 laf bir minutta, sayılêr, ani okumak – ortalama, orta.

Açan sa bir tekst okunêr 450 laf bir minutta, sayılêr, ani okumak çabuk, pek üüsek uurda olêr.

Amerikada, açan bir adamı isteerlär almaa intelektual işinä, o lâázım bilsin çabuk okumaa, makar 400 laf bir minutta.

Françiyada, eer adam bilirsä okumaa sade 60-ar laf bir minutta, onu sayêrlar, ani o okumaa hiç bilmeer.

Kimisi deer, ani yavaş okuduynan, okunmuşu taa çok aklında tutêrsın. Ama psihologlar başka türlü söleerlär: nekadar yavaş okuyacan, okadar da az aklında tutacan.

Herbiri lâázım üürensın en üüsek uurda, çabuk okumaa!

- 4 Verili söyleyişleri ilerledin.

Kiyatta bilgi aara, o – ...

Dünneyi aydınadêr güneş, ama ...

Bilgidän zarar hiç yok, ama ...

Pyesa – (franş. *Pièce* – yaratma, fragment, parça) – dramaturgiya yaratmaların bir çeşidi, angısı geçer ştenada, radio hem television spektaklilerindä. Pyesanın içindeliinä girer personajların dialoglary hem monologlary, avtorun funksiional remarkalary: belli etmeklär, angıları nişannêêr oluşun erini, interyer özelliklerini, personajların üzlerini, onnarın kendini kullanmak maneralarını. Pyesanın çeketmesindä mutlak olur personajların listesi, angısında kimär kerä belli ediler onnarın yaşlary, zanaatı, titulu, senselä baalantıları. Pyesanın ayırı bitirilmiş payına **akt** deniler, angılarına olur girsın taa ufak epizodlar – ştenalar. Pyesanın klasik baş janralary: **komediya, tragediya, drama**.

- 5 Okuyun pyesanın bir payını rollerä görä. Kendi laflarınızlan içindekileri annadın.

Mumnar saalık için

(fragment)

İşleyän kişilär

Dimu – kolhozda kır işçisi, 45 yaşında;

Kati – Dimunun karısı, kilim fabrikasında işleer, evdä dokuyêr, 40 yaşında;

Gina – Katinin kayınnası, pensiyada, 65 yaşında;

Manol – Katinin batüsü, kolhozda predsdatel, 42 yaşında;

Çimana – Manolun karısı, işlämeer birerdä, 33 yaşında;

Panti – Dimunun oolu, sayılêr kolhozda işçi, 19 yaşında, tezdä askerä çekilecek;



Oli – Dimunun kızı, Pantinin kızıkardeş, 10-cu klasta üürenici, 17 yaşında;
Vladi – Olinin yavklus, 19 yaşında, o da tezdä askerä çekilecek;
Zubkov – polkovnik, rayonda voenkoma başı, 47 yaşında;
Bir karı – yabancı, orta yaşta; komşular, musaafirlär, askerä geçiricilär...

İşlär olêr sekseninci yılların ortasında.

Ştena – bir çiftçi evi. Ev saabisi Dimu giiner, gidecek işä, bakmadaan, ani gün pazar. Onun karısı Kati tertipleer içerlerini, toplayıp döşekleri, erleştirer onnarı üklää, dizip, örter onnarı bir gözäl dokuma kadreliylän. Ştenanın bir köşesinde oturêr Gina babu, Katinin kayınnası, hazırlanêr kliseyâ gitmää, çıkarêr sandıktan tutmalık rubalarını, bakêr onnarı, ölçer, sayıklêr, angısını bütün giimää, sora genä erleştirer sandımı hem dâ orada-satta sesirgener oolunun hem gelinin laflarına.

Birinci akt 1-ci ştena

DİMU (*karısına*). Hadi, kaldır Pantiyi, da gelsin benimnän bilä işä.

KATİ (*geçer öbür odaya kaldırmaa Pantiyi. Bir nedän sora döner*). O taa uyuyêr, hadi brak, bütün da dinnensin da sora...

DİMU. Taa nekadard nazlandırıcın onu, artık koca çocuk oldu.

KATİ. Te artık büyük, ama bana deyni o hep taa uşak.

DİMU. Etecek oldu uşak, şansora lăázım kendibaşına olsun. Tezdä artık askerä gidecek.

KATİ. Te orada olsun kendibaşına.

DİMU. Olsun, ama orada da aarayacak anasının hatırlarını. Elbetki, analar hepsi acızgandılar, ama acızgannın da ölçüsü var.

KATİ. Hadi be, Dimu, çok mu bän onu nazlandırêrım? Senin dâ lăázım biraz canın acısın, diil mi sade bir oolumuz var?

DİMU. Bizim hesapsız can acımamız onu haylaz üüreder. Lăázım işlesin, üürensın zoru da, ozaman aalemi da annayabilecek.

KATİ. Voenkomaattan biri-biri ardına kıyat getirerlär, komisiyalara gider, askerä hazırlanêr, işä dâ nezaman gitsin?

DİMU. Te var maana ona boşuna sündüklenmää, ama istesä, işä dâ etiştirir.

KATİ. Manol daykası orada erleştirmiş işleri, yazarmışlar, ani Panti var her gün iştä hem maaşı da ödenecek.

DİMU. A-ha, te nasıl sän batünnän „üüredersiniz” bizim çocu „dooru” yaşamaa. Günnär yazılêr, kazanmadaan para ödener... Diil ölä, lăázım dooru yaşamaa.

KATİ. Dooru, dooru... Sän artık bir kaldın o senin dooru yaşamannan. Baksana, nasıl zeet-tä-zorlarda kendin bulunêrsın. Hem senin o dooruluklarınnan biz dâ zorları çekeriz.

DİMU. Kim nasıl bilirsä, ama bän başka türlü bilmeerim.

KATİ. Da ne var dooruluksuz orada, açan insannar biri-birisindän çalmêrlar, ama sade kolhozdan taşıyêrlar, o varlık diil mi hepsimizin?

DİMU. Ne diil zakonca kazanılmış, o çalma sayılêr, neredän dâ o olsa.

KATİ. Büünkü gündä başka türlü yok nasıl yaşamaa. Salt bir dooru kazanmaklan yaşamaa bir tek biz kaldık, ama aalem hepsi...

DİMU. Hepsi (*lafi kestireräk*), ama diil hepsi. Yok neçin hepsini bir ölçüylän ölçmää...

KATİ. Te komşu Sofron bazada çorbacı, nicä kendi varlunda. Evi dâ iki katlı, kendisinin maşinası var, te güveesinä dâ almış. Ama nekadard altın onda saklı varmış!

DİMU. Sofron bazada, nicä kendi varlunda, senin da batün Manol kolhozda hep ölä...

KATİ. Neçin katêrsın burayı Manol batüyu? Sän sunamêêrsın ondan, neçinki batüm bece-rer çalışmaa, hem o bizä dâ biraz savaşêr yardım etmää.

DİMU. Bizä diil lăázım ölä yardım. Manollan Sofron, onnar birtakım, ikisi dâ kara işlerdä karışık.

KATİ. Açan birkimsey çalışêr taa islää yaşamaa, sän onnara o saat kabaat bulêrsın.



DİMU. Elbetki, bulacam, dooru yaşamêêrlar. Te Sofron kendisi kolhozda çalışmêêr, hiç kolhozçu da sayılmêêr, ama güveesinä maşına kolhozdan aldı. Belliki, bizim Manolun yardımınnan.

KATİ. Neçin kolhozdan?

DİMU. Neçinki başka erdän almaa tuzluca çıkaceydı, 5-6 binnicäk taa paalı hem sıra beklemək da var en az 3-4 yıl.

KATİ. Gideceydi Sofron sıra beklemaa. Onda var neredän 5-6 bin ustünä dä ödeyip, sıra beklämesin.

DİMU. Var neredän, ama te ödämedi, annaştı Manol batünnan da aldı kolhozdan. Neçinki onnar biri-birini bilerlär. Manol kolhozdan bişey Sofrona, Sofrondan da bazadan Manola taa ucuzça ya bedava, parasız... garga gargayı uzaktan tanıyêr, bak ikisi dä kara.

KATİ. Nası-nası... Maşına aldı... İnsannar yaşêêrlar, ama biz...

DİMU. O maşınayı, ani Sofrona verdilär, oldu dört yıl beklärdi kabul etsin kolhozun bir traktorcusu Orlioglu...

KATİ. Dimu, sän, allele, kalbini boşuna çürüdersin. Orlioglu da diil mi geçennerdä kabletti maşına.

DİMU. Kabletti, ama 4 yıl beklediktän sora. Hem açan biraz „yaaladı” yukarsını.

KATİ. Yaalasın, orada ne bizim işimiz? Herkez kendinä düşünsün. Te sän dä ölä yap, ilkin kendimizä bizim içerimizä düşün...

DİMU. Bän evimä düşünerim, bekim, başkalarından da taa çok, ama doorulukça, kendi terimnän, başka türlü istämeerim.

KATİ. Diil dooru, sän bizim evimizä düşünmeersin. Biz hep borçlardan çıkmêêrız, hep sıkıntılıktayız, ama başkaları te neredä işleerlär, hepsi kırdan, başçalardan, baalardan çuval-larlan, torbalarlan, kimisi dä taligalarlan hem maşınalarlan kendilerine taşıyêrlar...

DİMU. Elbetki, hepsi örnek alêrlar başlardan, çorbacılarından. Artık kuçübüüyü batêrız yalancılara hem hırsızlara. Ne ii var butakım yaşamakta? Nasıl analar-bobalar üüredir uşaklarını çalmasınnar, yalan sölämesinnär, açan kendileri hep çalmakta, yalancılıkta?

KATİ. Onnarın uşakları da bizdän taa ii yaşêêrlar, korkma.

DİMU. Ko yaşasınnar, ama bän isterim çalışmaklan, dooruluklan. Allahtan kalmış insannara dooru yaşasınnar. Ama onnar, eer unuttusalar bunu, hep bir kerä belasını bulaceklar (*Ara*).

KATİ (*biraz susmaktan sora*). Sän taa ii olur bizim dama bir kilit koyasın, zerä bizdän kimsä hayvannarımızın emini çalêr. Dün Manol batü gecä yollamıştı üç çuval em kuşlara, ama bu sabaa, bakêrim, onnar yok.

DİMU. Kimsey bizdän bişey çalmêêr. Bän kendim onnarı geeri kolhoza götürdüm. Orada bir sürü hayvan açlıktan geberer, dolayımız kokêr leşlerdän. Canın acısın onnara bakmaa, batün dä, kolhoz başı, malın aazından emi çalıp, kızkardaşına „iilik” yapêr.

KATİ (*üfkeli*). Ya, bak sän bendä adamı! Kolhozun mallarına canı acıyêr, bizimkilerine – acımêêr. Tezdä bizim dä aulumuz leşlän dolacak. Al baarım da sat onnarı, görmeyim!

DİMU (*ushu*). Lääzım olursa, satarız da.

KATİ (*heptän kahırlı, bozuk halda*). Of, Allahım, kaybelecez bu adamnan. Kardaşım bir yanından çalışêr yardım etsin, o da hazırı saurêr, gotürer geeri kolhozu zenginnetmää, bu nedir, acaba?

DİMU. Etecek oldu, lääzımdı evlenäsin ölä bir adama, nasıl senin batün hem nasıl komşu Sofron.

KATİ (*aalayarak*). Ne kötülüü var benim batümün? Evi dä ev, kızları da erleştirdi, karısı da kat-kat eniliklärän giyimni, içerleri dä dizim-dizili... Hem kolhozda da işleri için medalileri var, gazetalarda yazılı.

DİMU. Metinnikleri hem medalileri diil işleri için, ama dostluk üzerinä, rayonda hem merkezdä var kendi adamnarı, onnar hep burada skladlardan doyunêrlar. Ama ani kolhozun hayvannarı açlıktan gebererlär, onnarı saklêêrlar, kimsey bilmesin. Kırılarda da bereket,



çünkü zeedelener, ama diil aslıdan, sade kiyatlarda, ambarlar sa bomboş. Kolhoz toomnuk satın alêr, ama Manola, prisidatelâ, medali vererlâr.

KATİ (*başını tutarak*). Bân artık bıktım bu senin dooruluklarına...

DİMU. Bıktın, bıkmadın, yaşayacan öla, nasıl bân deerim, işitmeyim başka kolhozdan çalma işleri aulumuza kabledâsin, annadın mı? (*Ara.*)

PANTİ (*girer esneyerek*). Mamo, bana genâ var povestka. (*Gösterer kiyadı.*)

DİMU. Ne zamana?

PANTİ. Sali gününâ bitki komisiya olacek, da öbür haftaya askerâ gideriz.

KATİ. Aman, Allahım, lâázım olacek bir dâ sofra hazırlayalım da aalem gibi geçirelim uşamızı askerâ.

DİMU (*Pantiyâ*). Ama şimdi sâ nereyâ düzülü hazırlanmışın?

PANTİ. Te bişey iyecâm da kafadarları geçirmâä gidecâm. Bu sıra bizim küüdân 12 kişî giderlâr...

KATİ. Hadi gel, yavrum, mamu sana imâk koysun. (*Panti anasınnan gecerlâr kuhneyâ.*)

GİNA (*ştenanın bir koşesindân yaklaşêr ooluna Dimuya*). Dimu çocuum, neçin gelin Kati seninnân okadar üfkeli lafetti.

DİMU. Bân kendim da bilmeerim, mamo. Bu yakınnarda o hep sanêr, ki çünkü biz yaşamamışık nicâ lâázım.

GİNA. Aman, Allah kismet etmesin ayrılısınız. Tezdâ 25 yıl olacek, nasıl birerdâysiniz, artık boyunuzlan barabar uşaklarınız var.

DİMU. Bizim işlerimiz aramızda islââydi, ama onun te o Manol batûsu sokmasa bizi dâ kendi belalı işlerinâ, yaşamamız genâ düzelecek.

GİNA. İnsannar, cocuum, türlü-türlü, sâ dâ çalış biraz saburlu olmaa.

DİMU. Bân hiç annamêêrım, neçin Kati okadar çok batûsunun tarafını tutêr, ama bân sansın hiç diilim onun adamı.

GİNA. Olur, cocuum, Katiyi da annamaa. Manol onun büyük batûsu hem dâ bütün rayonda saygılı kolhoz başı. Sâ dâ olmaz inatlanasın, say kayıncunu, çalış ona biraz hatır gütmâä.

DİMU. Taa ii yabancıylan olsun işin, nekadar bölâ kayıncuylan.

KATİ (*geler kuhnedân da sorêr kayınnasına*). Mamo, sâ artık gidecân mi kliseyâ?

GİNA. Te giderim, mari gelin, artık yakın slujba çeketmâä. Ver bana pomelnik kiyadını, ölüleri andırayım.

KATİ (*alıp sergendân, verer pomelniî*). Ver ma, mamo, sâ kliseyâ gideceykân, elini opeyim (öper elini).

GİNA (*ooluna*). Dimu çocuum, öp sâ dâ mamunun elini, üstümüz dâ Allah, o bulur sırasını hepsinin... (*Dimu da öper anasının elini. Gınanın elindâ basması, içindâ sarılı mumnar hem bir-iki dal feslen. Dönüp ikonala, yapêr stavrozunu, sora, dönüp, bakêr içerde kilerinâ.*)

KATİ. Mamo, ne sâ ölä bizâ baktın?

GİNA. Bakêrım bân sizâ, uşaklarım, artık büyüsünüz, kendibaşınaysınız, ama dirlik aranızda kötü.

DİMU. Nicâ islââydi bir çala, allele, şansora ölä olamayacak.

KATİ. Nasıl islââ olsun, anam, açan senin oolun Dimu, artık bizâ, kendimizâ düşünmeer. Te benim batûm Manol çalışêr bir el yardım versin, o onu da brakmêêr. Kolhozdan kuşlara em getirdilâr, Dimu almış geeri kolhoza götürmüş, bölâ mi aalem evinâ düşünêr?

GİNA. Ne bilâsin onu. Ama ani Dimu evinâ düşünmeer, o diil dooru. Dimu işçi, dürüst adam, pek çok çalışkan, kazandını da içeri getirir, içkiyâ, tütünâ salınmêêr.

KATİ. Getirer, ama etişmeer, uşaklar büyüdü, evin harcı zeedelendi. Hepsi lâázım (*Aalaya-rak.*), Manol batû isteer biraz yardım etsin, ama Dimu kendi, aazımızdan koparıp, alın görün, dooruluk yapêr.

DİMU (*kestirerek*). Senin batûn kolhozdan çalıp, bizâ getirer. Bizâ diil lâázım hırsızlıktan yardım.

KATİ. Kuşlar, koyunnar açlıktan baarêrlar, ortalı kaldırêrlar, komşuları uyumaa brak-mêêrlar... Neylân doyuracez onnarı?

DİMU. Alacez em satın.

KATİ (*kestirerek*). Para neredân? Necââz kabul ederiz, tuza-sabuna etişmeer. Taa ii sat onnarı, da kurtulsun zeettân hayvannar da, biz dâ. (*Aalêêr.*)

GİNA. Etecek oldu. (Girer onnarın arasına, alêr onnarın ellerini kendi ellerinâ). Yalvarêrım, uşaklarım, uslanın. Canım aciyêr sizâ, uzlaşın! Allah kavgayı sevmeer. Te büün, gidip, dua ede-câm sizin için. Siz dâ brakin küsüleri bir tarafa, dua ediniz gök padişahına, olun taa akıllıca. (*Gider.*) (*Şafk ştenada süüner*)



Zengin nederiz sözümüzü

acızgannık – can acısı

sündüklenmää – sokaklarda gezmää

çalmaa – kapmaa

tek – yalnız, bir

sıkıntılık – etişmemezlik

dirlik – annaşmak



Dikat oku da sölä ...

- Sıralayın pyesanın personajlarını.
- Kim pay alêr 1 – inci ştenada?
- Neredâ geçer oluş?
- Nesoy tema bu ştenada?
- Kısdan kendi laflarınızlan annadın pyesanın içindeliini.
- Angı problemaları kaldırêr avtor?
- Var mı bu problemalar büüncü gündâ? İnandırın.

6 Çıkarın teksttân artistik kolaylıklarını, ne olduunu, annadın. Birâr artistik kolaylınnan kurun sadâ cümlä.

7  Lafların „Ne diil zakonca kazanılmış, o çalma sayılêr, neredân dâ o olsa” maanasını argumentli fikirlân açıklayın.

8 Doldurun tablişayı, yazdırarak personajların aralarında davranışları:

Personajlar	+	-
Gina babu hem Kati		
Kati hem Dimu		
Gina babu hem Dimu		



§ 1. Virtual elektron bibliotekası

Biblioteka (grek. βιβλίον „kiyat” + θήκη „ev”) – özel kurumu, angısında toplu hem korunêr tiparlanmış yazının yaratmaları. Bibliotekada çalışan – bibliotekacı. Büünkü zamannarda kiyatların taa çoyu **şifralanmış** olêr hem korunêr **elektron formatında**.

Ne o elektron bibliotekası? O elektron dokumentlerin kolektiyası, angısının var aaramak hem navigatorluk tedarıkları.

Elektron bibliotekaların kullanılması

Adetça bibliotekaylan uydurduynan, belli olêr elektron bibliotekanın üstünnüü:

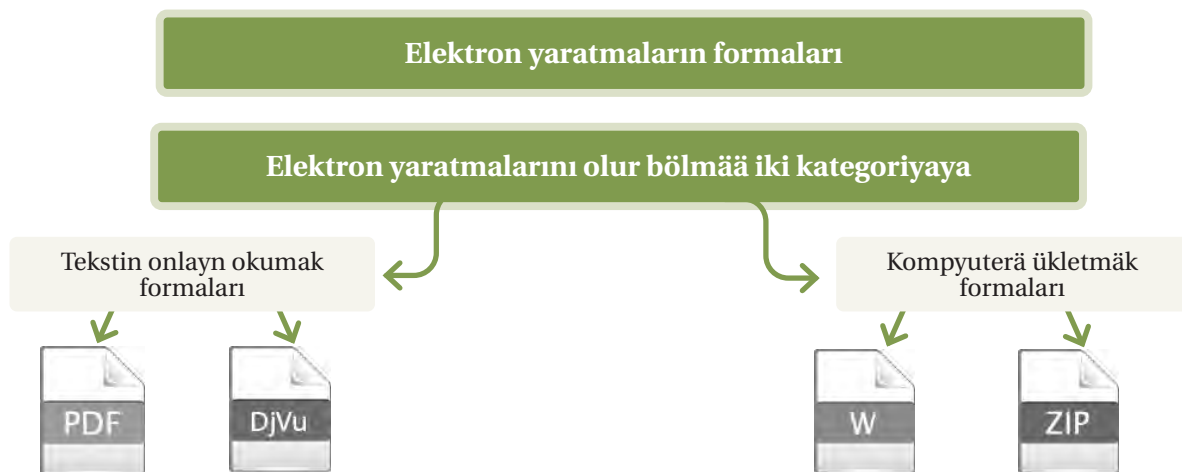
- onda onlayn okumak her zaman hem hererdä kolay geçer;
- materialların sistemni;
- kolaylık materialı hızlı bulmaa.

1 Neylän faydalı elektron bibliotekası? Kendi bakışınızı açıklayın. Cuvabınızı argumentläyin.

Elektron yaratmalarının çeşitleri.

İlk elektron bibliotekanın kurucusu 1971 yılda amerikalı Maykl Hart. O kurdu ilk elektron kiyadı „USA baamsızlın deklaratiyası”.

Gagauziyada artık var elektron bibliotekalar. **Gagauziya M.V. Maruneviç adına Bilim-aaraştırma merkezinin** saytında da var **elektron bibliotekası**, angısında bulunêr türlü rubrika. Bu biblioteka kuruldu, ki korumaa gagauz milli kulturanın varlını. O verer kolaylık okumaa, aaraştırmaa şairlerin, yazıcıların, publiştlerin, bilim adamnarnının yaratmalarını, angıları yaşardı hem yaşêrlar Moldovada hem Gagauziyada. Bu bibliotekanın kiyat kolektiyası devamını enilener.



2 Dikat okuyun teksti. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Elektron kiyatlar

Büünkü gündä Üürenmäk kurumnarında gerçeleştiriler pek çok eni proekt, eni tehnologiyalar, angıları yardım ederlär interaktiv bilgi kabledilmesinin proşesindä: personal kompyterlerdän geçmäk bütün tehnologiyalarına.

Şkolalar yavaş-yavaş geçerlär elektron kiyatlarına, üürenicilär dä çekederlär kullanmaa planşetleri hem elektron kiyatlarını.



Aar çanta bozêr üürenicinin bel kemiini, onuştan bilimcilär ilinnderlär aar taşımaktan üürenicileri. Bu problemayı çözerlär planşetlär hem elektron kiyatları.

Üürenicilär, angıları işleer elektron kiyatlarlan, onnarda taa üüsek başarılar.

Riderlärän hem planşetlärän taa uygun olêr işlemää o üürenicilerä, kim prost görer.

Planşetlär verer kolaylık evdeki işleri yapmaa. Onnarda var renkli ekrannar, angıları açêrlar multimediya kolaylıklarını. Üürenicilär taa urokta var nasıl görsünnär üürenmäk materiala görä videolar, yapsınnar türlü shemalar, grafikalar. Var servislär, angıları üürederlär çözmää matematikada daavaları ya da yardım ederlär yabancı dili üürenmää hem türlü informañıyalari bulmaa, proektleri yapmaa.

Riderlär yardım ederlär kolay okumaa PDF dokumentlerini.

- 3 Hazırlayın kendiniz beendii avtorun bir kiyadını elektron formatında.

§ 2. Audiokiyatlar

Ne o audiokiyat? Geniş maanasında – o türlü artistik, okul, bilim teksti, angısını okumuşlar hem yazmışlar elektron formatında, ki ileri dooru olsun kolaylık onu seslemää hem kullanmaa. Ama, kimi aaraştırmacılar sayêrlar „gerçek sade o yaratmaları”, angıları bütünnä okunêrlar, kısaltılmêêrlar.

Ne zaman peydalandı audiokiyatlar? Bu termin peydalandı Germaniyada 1954-üncü yılda, ama onun en ilk prototipi – 1933-üncü yılda antropologun C. Haringtonun bilim teksti. Amerika Birleşik Devletlerindä ilk kerä audiokiyatlarını düzdülär yufka işidän hem görän insannar için. Buna benzeyän proekt peydalandı Sovet Birliindä 1961-inci yılda yufka görennerin kurumu için.

1877- nci yılda, açan Tomas Edison kendi „fonografa” prezentañıya yapardı, o teklif etti kullanmaa onu „lafedän kiyatları” kurmak için. İlk audiyozılar sürärdi dört minut. Açan peydalandı gramplastinkalar, onnarın zamanı üç kata uzandı. Bu eterliydi birkaç şiir ya bir kısa annatmaya deyni. Kim sevärdi taa büyük yaratmaları, lääzımdı beklesinnär yıllar geçtikten sora radionun peydalanmasını.

Kim seslän okuyardı audiokiyatları? Okuyardı audiokiyadının tekstini bir ya birkaç profesyonel aktör, kendisi avtor kendisi. Profesional okuyucular bu daavayı taa kolay çözerlär, kullanarak aktörlük ustalıını. Becerikli rejisör olur çevirsin audiokiyadı spektakliyä, kullanarak birkaç aktörün seslerini hem başka özel tedarıkları: dalgaların çırpınmasını, lüzgerin hem muzıka seslerini h. b.

Tıfralı informañıyayı korumak tertibi hem ses yazısı formatların peydalanmasınan audiokiyatlar olêrlar taa lääzımnı kolaylıklar üüretim kurumnarında hem intelektual serbest zamanda/vakıta.

Audiokiyatlar yazılêrlar te bu formatlarda: Audio CD, mp3 hem multimediya.

Disklär formatında: Audio CD taa universal. Audiokiyatlar yardım ederlär üürenicilerin becermeklerini hem bilgilerini kaaviletmää, ilerletmää.

- 1 Grupalarda iş: Düşünün da yazın audiokiyadın pozitif hem negatif taraflarını. Cuvabınızı inandırın.
- 2 Okuyun teksti. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Ne o dostluk

– Dädu, annatsana bana, ne o dostluk.

– Bu pek käämil soruş, – dedi dädu unukasına, angısı artık sekizinci klasta üürenärdi.



– Ee, senin çok mu dostun var?
– Var e, nasıl? Bütün klasın çocukları – benim dostlarım.
– Hadi ölä olsun, uşaaam, ama inanmêêrim, – cevap etti dădu. Băn dă bir vakıtlar düşünârdim, uşaaam, ani kiminnăn birerdă üürenersin, kiminnăn birerdă oynêêrsın, kiminnăn yakında yaşêêrsın – hepsicii senin dostların, ama bu diil ölä. Yaşamanın bu üzerä var kendi printipleri, kendi kriteriyaları, kendi ölçüsü.

– Nesoy ölçüsü ba, dădu?

– Băn, açan taa gençtim, yaşayardık Sovet Birliindä. Makarki ozamandaki lozung söyleyârdi, ani insannar biri-birinä – kafadar, dost hem kardaş, ama, halizdän baktıynan, taa çoyu çıktı zor vakıtta sade yolcu, açan dedilär, ani yaşamayı var nasıl kurmaa, kim nicä isteer. Hepsicii o „dostlar” hem „kardaşlar” 90-ıncı yıllarda birdän unuttuydular, ne o üz, hesap hem başka insannık normaları: başladıydılar kapmaa, taşımaa, soymaa fermaları, brigadaları, zavodları, fabrikaları. Bakmazdılar, ani bu yapılar, bu zenginniklär toplanma çok vakıdın icindä. Onnar, haydut, duşman gibi soydular kendi komuşularını, küülülerini, vatandaşlarını hem onnarı, kimin sırtınnan kazanıldı bu zenginniklär. Bölelerinä dost ya da kardaş yok nicä demää. Onnara var nicä demää – duşman, hırsız, haydut, pezevenk.

Dost var nicä demää sade ona, kim senin için parasını da, uykusunu da, zaametini dă saymayacak. Herbir adamda bölä dost var nicä olsun bir, iki, en çok – üç. Ama onnara, angıları sade gözäl lafederlär senin için, bir dă sofranı kaçırmêêrlar, ama yardıma gelmää, kirlenmää, tozlanmaa deyni yok vakıtları. Hazıroncu, yaşamak yolcusu, onnara var nicä demää, hayır hem hatır, yardım hem kurbannık onnardan beklämeyin, onnara zor vakıtta umutlanmayın.

– Bu söylenmişin, uşaaam, var aması da, – demiş dădu. – Nesoy aması?

– Ölä aması, uşaaam, ani ii dostların olsun deyni, sän kendin dă ii dost, inanıklı dost läüzım olasin. Beklämeyäsin, seni çaarsınnar, çotraylan teklif etsinnär, ama üräännän, canınnan duyasin, açan dostunun var zoru, da ilkin sän onun yanında olasin: kara günündä dayak olasin, başka zorunda – kardaşından taa ileri yardımcı olasin.

(K. Vasilioglu)



Zenginnederiz sözüümü

pezevenk – hayırsız, namuzsuz

käämil – uygun, yakışıklı

unuka – torun

halizdän – gerçektän

kapmaa – kavramaa

soymaa – çalmaa, kapmaa

zenginnik – varlık



Dikat oku da sölä ...

- Verili tekst söz tipinä görä nesoydur?
- Ne annadêr dădu unukasına dostluk için?
- Nesoy yaşamak printipleri var dostluk için?
- Ne girer insannık normalarına?
- Kimä var nicä dost, kafadar demää?
- Angı sıracıklarda tekstin öz fikiri açıklanêr?



- 3 „Eer istärsän ii dost bulmaa, ol kendin ii dost“. Açıklayın söyleyişin maanasını.
- 4  Bitki okuduu kiyadin adını söläyin. Angı formatta siz onu okudunuz? „Benim sevgili kiyadım“ temaya görä ese yazın (10 – 12 cümle).
- 5  Çiftlerdä iş: Aaraştırın Dünnä bibliotekalarını. Annadın, angılarında var elektron bibliotekası. (produkt olur olsun prezentaşıya, informaşıya yapraa, buklet h. b.)

Sintaksis

§ 1. Cümlelerin ikincili payları

Cümlelerin ikincili payları vardır üç: **tamannık**, **bellilik**, **hallık**. Onnar cümlelerin baş paylarını taa derindän açıklêrlar hem taa genişän onnarın maanasını annadêrlar. İkincili paylar biri-birini dä var nicä açıklasınar, doldursunnar, tamannasınar.



Predikatı annadan, **işin obyektini** gösterän hem soruşlara **kimi? neyi? ne? kimä? neyä? kimdä? nedä? kiminnän? neylän? kimin için? ne için?** cevap edän cümlelerin ikincili payı tamannık sayılêr.

Tamannıklar cevap ederlär **herbir hal soruşlarına**, saabilik haldan kaarä (**kimin? neyin?**). Cuvaplar olur olsunnar ardlaflarlan ya onnarsız.

Ama gagauz dilinin var özelliği dä: ana dilindä tamannıklar var nicä cevap etsinnär **temel halın** da soruşuna. Bölä tamannıkları läazım ayırmaa subyektlerdän.

Tamannıklar annadêrlar taa sık **predikatları**, ama olur yorumnasınar **ikincili payları** da.

Tamannık cümledä var nicä olsunnar taa sık **adlıklar** ya **aderliklär**.

Örnek: Biz sevgili **Vatanımızı** (**neyi?**) pek severiz.

Tamannıklar var **sadä** hem **geniş**. Bir laftan kurulu tamannaa deniler **sadä tamannık**.

1. Küüyümdän gözäl er görmedim.

2. Bu yayancılık atlıya (**neyä?**) benzemäz.

İki ya da taa çok laftan kurulu tamannıklara deniler **geniş tamannık**. Gagauz dilindä **laf birleşmeleri II-nci hem III-üncü hesaptan izafetlär** cümledä olêrlar **geniş tamannık**.

Örnek: Duuma erimizi her zaman koruyalım! Tamannık **duuma erimizi** – II-nci hesaptan izafet, geniş tamannık.

Tamannık cümledä **türlü söz payları**nnan gösteriler.



- 1 Aşaadaki annatma parçasını yazın, cümlelerde tamannıkları bulun da söläyin, angı soruşlara onnar cuvap ederlər. Tamannıkların altlarını punktirlän çizir.

Kışın bizdä, Gagauziyada, adetlerä görä, çok yortu geçer. Kolada – şennik hem gözellik yortusuydur. Dokuz kişi kolada gezmää annaşêr. Onnarın arasında iki evli adam var. Birisi ıar olêr. Öbürü onnarı kızaklan gezdire. Çocuklar kızaa donadêrlar hem kendileri dâ adetä görä giinerlər. **Delikanni**² çocuklar üüsek kalpaklan giyimni.

Tamannık cümledä gösteriler:		örneklär
	adlıklan	1. Biz sevgili Vatanımız (<i>neyi?</i>) hiç unutmêêrız. 2. Dostuma (<i>kimä?</i>) yardım edecâm!
	izafetlär (II hem III hesaptan)	Ştenada artist çalardı halk türkülerini (<i>neyi?</i>).
	adlıklan hem ardlaflan (cuvap eder saabilik halın soruşuna)	Küçük uşaklar için (<i>kimin için?</i>) büyüklär düşünêrlär.
	nışannıklan , angısı adlık erinä kullanılêr (cuvap eder tamannık soruşlarına)	Meydanda gördüm gençleri (<i>kimi?</i>).
	sayılıklan , angısı adlık erinä kullanılêr (cuvap eder tamannın soruşlarına)	1. Sekiz pay olêr ikiyâ (<i>neyä?</i>). 2. İkimizâ (<i>kimä?</i>) geldi mektup.
	aderliklän (cuvap eder tamannın soruşlarına)	1. Bendä (<i>kimdä?</i>) var bir Vatan! 2. Yalvardım sana (<i>kimä?</i>) pek çok.
	aderliklän hem ardlaflan (cuvap eder saabilik halın soruşuna)	Onnar için (<i>kimin için?</i>) duacı olalım.
	iştenniklän	İşleyennerä verildi baaşış.
	işliklän (infinitivlän)	İsteerim imää (<i>ne?</i>).
	duygucuylan, ses uyduran laflan	Horoz çin-sabaa kopetmiş bir „ kukurigu ” (<i>ne?</i>) bütün maaleyä.

- 2 Aşaadaki laflarlan cümlä kurun. Onnara sintaksis analizi yapın. Yazın, angı söz payınnan gösterili tamannıklar.

Studentleri, gençlerdän, irmi beşi, maalemin uşaklarına, hepsimizdä, dedäm için, çalışannara.

- 3 Aşaadaki resimä bakın. Kimi görersiniz resimdä? Nereyi gider çocuk? Sanki neyâ o düşünêr? Kurun üçâr cümlä resimä görä. Cümlelerinizdä tamannık kullanın.





Masallı toprak

Sevdim, severim, sevecäm
Bu masallı topraa,
Näändan kalktım da çekettim
Seftä adımnamaa.
Näanı gidärsäm, gidecäm
Bu masaldan aybat,
Taa pek eşkin o verecek,
Olup bana kanat.

Topraan üzü, esmer rengi
Raadımnan barabar,
Sıklet olup cana geldi,
Oldu nicä nazar.
Geldim, nicä geler dünnäa,
Kimin borcu bir can.
Bän dä borçlu kalmayacam,
Topraa karışacam.

Nikolay Baboglu



Dikat oku da sölä ...

- Şiirin temasını açıklayın.
- Bulun şiirdä artistik kolaylıklarını. Neyi onnar yardım eder görmää, işitmää, duymaa?
- Uydurun nişannık lafa „toprak”, kendi duygularınıza dayanarak.
- Şiirin öz fikirini açıklayın.

Şiirdän tamannıkları çıkarın, onnarın söz paylarını belli edin.

Şiirin bitki cümlesini tefterlerinizä yazın, yapın ona sintaksis analizini.

Dooru hem kıynaş tamannık

Gramatika maanalarına görä tamannıklar var iki türlü: **dooru tamannık** hem **kıynaş tamannık**.

Kimi? neyi? ne? soruşlara cuvap edän ikincili cümlä payları **dooru tamannık** sayılêr.

Dooru tamannıkları predikatın işlemi kaplêêr dübüdüz. Cümledä onnar gösteriler taa sık **Gösterek** ya **Temel** hallarında bulunan adlıklarlan. **Örnek:** Biz anılmış bir **yazıcıyı (kimi?)** isteeriz görmää.

Saabilik hem **gösterek** haldan kaarä, kıynaş halların soruşlarına cuvap edän ikincili cümlä payları **kıynaş tamannık** sayılêr. **Örnek:** **Telefonumda (nedä?)** çok **işlerä (neyä?)** büün şaştıım.

Aşaadaki teksti okuyun.

Bucaan baaları anılmıştı küü içindä, ama diil salt üzümnerinnän. Orada büüyärdi petrov üzümü, güven, yaban gülü hem taa çok başka gümelär. Onnardan kaarä vardı çok fidan: alma, erik, zerdeli, armut, dut, ceviz. Netürlü ot ya da kır çiçää yoktu orada? Fidannarda sıklık çalardı kuşlar, göktä sabaalendän ötärdi cıvırlığa...

Grupalarda iş:

- Yazın cümleleri, angılarında dooru tamannık var, yapın sintaksis analizi.
- Yazın cümleleri, angılarında kıynaş tamannık var, yapın sintaksis analizi.



9 Aşaadaki söleyişlerin maanasını açıklayın 3 cümläylän.

1. İnsan Vatansız, nicä bülbül türküsüz. 2. Ol käämil ool diil sade bobana, ama Vatanına hem halkına da. 3. Herbirinä paalı kendi ana tarafı. 4. Kal çıbık gibi kuru, ama Vatanını koru.

- Bu işi çiftlerdä yapın.

10 Pay olun grupalara da açıklayın verili temaları:

- a) Lafetmää becerirsän, akıllıysın. Susmaa becerirsän, aarifsın.
- b) Nedir o istoriya? Neyin var nasıl olsun istoriyası?
- c) Halkımızın gelecää bizim elimizdä.

§ 2. Bellilik

1 Okuyun teksti.

Bu **aar** düşünmeklärlän Arpina babu köşedä, ikonalar altında, sandını açtı. Onun da vardı baaşışı Nikulayın kızına. O enikunu sırasınca çıkardı sandıktan **bükülü** rubalarını. Üstündän aldı şindiki çemberini. Taa derindä o koruyardı **raametli** kocasının Lambunun beendii flanisini, kuşaanı.

Onnarın katında bükülüydü **mor püsküllü** şalinka, ani vakıdın birindä ucunda left diki-liydi – onun emişlik dartısı.

- Nelär vardı Arpınanın sandıında?
- Angı evelki adeti aklına getirdi Arpina, bakarkan evelki işleri?
- Sıralayın gagauz adamnarın hem gagauzkaların giyimnerini.

Çıkarın tekstdän iki dooru tamannık, iki dä kıynaş tamannık. Onnara soruş koyun. Angı soruşlara nışannı laflar cuvap ederlär? Angı cümlä payı cuvap eder bu soruşlara? Neyi onnar göstererlär?

Obyektlerin ya da işlemin bir nışanını gösterän hem soruşlara **nesoy? nicä? angı? kimin? neyin? angısının? nekadar? kacıncı?** cuvap edän cümlemin ikincili payına **bellilik** deniler.

Bellilik kullanılêr subyektlerin, tamannıkların, hallıkların hem adlardan predikatın önündä da onnarın türlü nışannarını göstererlär.

Örnek: Dışarda durardı **lüzgersiz (nesoy?)** hava. **Lüzgersiz** – bellilik, gösterili nışannıklan, annadêr subyekti **hava. Hava (nesoy?) lüzgersiz.**



Belliliklär gagauz dilindä uzlaşmêêrlar o cümlä paylarınnan, angılarını onnar annadêrlar. Uzlaşmak yok ne sayıda, ne dâ halda. Cümledä belliliklär taa sık belliedilän lafın önündä bulunêrlar. Bu bir çetin laf sıralı gagauz dilindä, bununan türk dilleri ayırılêr başka dillerdän.

Cümledä bellilikleri gösterêrlär te bu söz payları: **nışannık, iştennik, sayılık, aderlik, adlık, infinitiv.**



2 Okuyun aşıadaki teksti. Yazın bir cümlä, angısında var bellilik, sintaksis analizini yapın.

Bucak, Bucak, duuma erlär! Ana toprak tavlı, yalpak, sıcak. Her erin **oolları**³ severlär duuma erlerini, duuma tarafını. O onnara gelir hepsindän gözäl, hepsindän paalı. Haliz dâ ölä!

... Çık bir yamacın tepesinä da bak dolaylara: maavili uzaklardan, büyük arkalar gibi, dizilmiş yamaçlar, ani eşil ekinleri, geniş baaları, gür meyvalıkları gücülä taşıyêrlar sırtlarında; geniş kayışlar gibi, kayêr asfaltlı **yollar**¹...

3 **İlerledin teksti kendi düşünmeklerinizlän.**

Dayma düşlerimä geler

Geniş dünnä, geniş hem dar
Bu tombarlak toprak.
Gözäl erlär saklı bendän
Bir tarafta bizdän yırak.
Kasabalar, küülär, imdat verän sular,
Şen güneşli göllär hem taa kimnär,
Bilsin nelärlän anılmış hem türkücü
Peetlerinnän çalınmış var taraflar...
Ama geniş dünnenin sade bir köşesindä
Bana adımca deerlär taa tatlı...
Orda bizim eşik hem **zemperäylän**² kapumuz,
Sergendä³ dâ ediliimdän ölçüm saklı.
Sade orda hep büün dâ taa gezer
Sürü edekçisi – eşek.
Tozlumuydur yollar – biläsin,
Koyun sürüleri geçer gevşek.
Orada büyüyer benim o dut aacım da,
Ani fişkan verirdi bobama, bizi düüsün zarar için.
Tä buydur o **köşä**², ani dayma düşlerimä girer
Hem hiç bir ilaçsız buluşmakta imdat verer
Sendä dâ, kardaşım, olmalıdır ölä başka bir er,
Ani sana heptän yalpak adınca deer,
Hem dayma, dayma senin dâ düşlerinä girer...

Nikolay Baboglu





Zenginnederiz sözümüzü

imdat – ilinnik

gevşek – raat, uslu

zemperä – kapuyu kapamak için tertip

edekçi – yol göstericisi

?

Dikat oku da sölä ...

- Eni laflarlan kurun birär cümlä.
- Nelär dayma gelir lirika geroyun düşlerinä?
- Dünnenin angı köşesinde lirika geroyu adını taa tatlı işider?
- Ne verer duuma köşesi herbir insana? Açıklayın.
- Bulun artistik kolaylıklarını da, ne olduunu, belli edin.
- Sanki, nedändir o düşlär, ani her avşam avtorun uykusuna gelir?

4 Çıkarın şiirdän bellilikleri. Angı cümlä paylarını onnar tamannêêr?

5 Uydurun bellilik laflara: peetlär, imdat.

6 Aşaadaki teksti yazın, belli edin, angı söz payınnan belliliklär gösterili.

Bän kismetliyim, ani duumuşum bu ayoğlu erdä, angısının adı Bucak! Bän kismetliyim, ani bän bu geniş ürekli hem girgin halkın birisiyim! Bän kismetliyim, ani bän bu uslu hem kızgın, çalışkan hem serbest gagauzların ooluyum!

7 Verili teksti okuyun, nişannı cümleleri yazın da onnara sintaksis analizi yapın. Belliliklerin kurulmasına görä bölümünü belli edin.

Bir geniş su boyunda küüceezdä yaşarmış bir anılmış kemeñçeci⁴. Kemeñçä onun elindä okadar gözäl çalarmış, ki en küsülü adam oynamaa başlarmış.

İşitmiş bu adamı bütün memleket. Küüdä geçän düünnerä-konuşkalara onu çaararmışlar⁴. İşitmiş bu käämil kemeñçeci için şeytannar da. Topal Şeytan toplamış hepsi şeytannarı da izin etmiş, getirsinnär o becerikli kemeñçeciye bu avşam buraya.

8 Resimleri gruplarda yazdırın, kullanarak cümlelerinizdä sadä hem geniş bellilikleri.





9 Yazın tefterlerinizä cümleleri, soruşların erinä koyun uygun bellilikleri.

- a) Yolum düştü ana tarafıma,
(?) soluu çekerim güüsümä. (*P. Çebotar*)
ä) Ne (?) hem (?) yaamur!
Herersi oldu çamur! (*T. Zanet*)
b) Kış güzü diıştırdı,
(?), (?) lüzgär esti. (*N. Tofar*)
c) Herşey bilir sıra hem er-
Her (?) uşak tertip sever. (*N. Arabacı*)

10 Kasabanızın/küüyünüzün naturasını gözleideräk, cuvap edin koyulmuş soruşlara. Kullanın aşaaada verili sözlüü.

- Nesoy havalar taa sık olêr bitki yıllarda Bucakta?
- Çiftçilêr nesoy bereket büüder büün Bucak kırlarında?
- Netürlü kırlar, baalar bizim taraflarda? Yazdırın.
- Sän yılın angı zamanını taa beenersin? Neçin?

Sözlük: sıcak, güneşli, kızgın, çiçekli, kurak, gözal, eşil, sürülü, kuru, susuz, işçi, açık, döşeli, üklü, bereketli, hoşlu.

§ 3. Eklembellilik

Temel halda adlıktan kurulu hem **angı? nesoy?** soruşlara cuvap edân belliliklêr **eklembellilik** sayılêr. Eklembelliliklêr adetçâ göstererlêr insanın zanaatını, uurunı, başka bir adını da var nicâ kullanılsınar cümledâ belli edilân adlın önündâ ya da ardında. Eklembellilik var nicâ olsun düzülü bir laftan ya laf birleşmesindân.

Eklembellilik cümledâ butakım yazılıp-gösteriler:

Ayrı yazılêr eklembellilik, açan **adamların zanaatını, sokakça laabını** gösterer da cümledâ belliedilân adlın önündâ bulunêr, deyecez, *usta Vani, daulcu Koli* h.b.

Örnek: 1) *Usta Vani* küüdâ çok ev düzdü. Angı Vani? *Usta* – eklembellilik, annadêr **öz adlı Vani**, belli eder **onun zanaatını** da kullanılêr belliedilân adlın önündâ.

Ayrı yazılêr eklembellilik, açan **senselelik, yakınnık baalantılarını belli eder** da insan adını gösterân öz adlıklara yamanêr, deyecez, *Kosti batü, Todur çıçu, Sanda lelü* h.b.

Örnek: 1) *Miyal dâdu* geldi bizä musaafirläâ.

Kavıçlar içindâ büyük bukveyan yazılêr eklembelliliklêr, ani **gazetaların, dergilerin, gemilerin, kıyatların hem başka işlerin özel adlarını göstererlêr**, deyecez, **gazeta „Ana sözü”, dergi „Sabaa yıldızı”, gemi „Kervan Yıldızı”, kıyat „Bucak ecelleri”** hem başka.

Örnek: Diil çoktan biz başladık kabletmäâ eni **gazetayı „Hakikatın sesi”**.

Cümledâ eklembellilik **belli edilân adlıklar barabar** bir cümlä payı sayılêr.

Örnek: 1) *Dâdum* hem malim dayma gazetayı **„Hakikatın sesi”** okuyêrlar. (*Tamannık*)

2) Şkolacılar havezlân tiparlêrlar gagauz dilindâ peetlerini **jurnalda „Güneşçik”**. (*Hallık*)

Gazetaların, dergilerin, gemilerin, kıyatların hem başka adlar eklembellilik sayılêrlar. Onnar, adetçâ kullanarkan, lââzım kavıçlara alınsınar.

Örnek: „Ana sözü” gazetası, „Sabaa yıldızı” dergisi, „Kervan Yıldızı” gemisi, „Mumnar saalık için” pyesası, „Bucak ecelleri” kıyadı hem başka.

Eklembellilik **belliedilân lafın** önündâ bulunêr da soruşlara **nesoy? angı?** cuvap eder.



1 Aşaadaki soruŖlara cuvap edin. Eklembelliliklerin altlarını çizin.

1. Nesoy gazetaları hem dergileri sän isteersin kabletmää?
2. Bu yıl angı kıyatları sän okudun?
3. Angı kıyadı Ŗindi okuyêrsın?
4. Sölä, angı kinoyu taa çok beenersin. Sırala onun baş geroylarını.

2 Yazın aşadaki cümleleri da cümlä paylarını belli edin.

1. Kosmonavt German Titov 25 saat kosmosta bulundu. 2. Bizim küüdä düzenci Doni anılmış ustaydır. 3. Herkezinä ana Vatanı paalıdır (*folklor*). 4. Kluba geldi kemeñceci Dimu hem düdükçü Kosti. 5. Bän sesledim bir masal „DimitraŖ-PıtraŖ”. 6. Radiodan öter türkü „Oglañ”. 7. Nikodim Orlioglu güreŖmekte Kıpçaan anılmış pelivanıydı. 8. Nistru deresinin üstündä eni köprü düzüldü. 9. Tanku dädu hergün sokakta oturardı geç vakıdadan.

3 Aşadaki resmi gözdän geçirin. Angı zanaatların işini burada görersiniz? Kurun altıŖar cümlä, eklembellilikleri kullanın.



4 Hazırlayın bir annatma-söz Gagauz radio televizionuna deyni temaya „Halkımın geçmiŖi hem geleceä”. Sözüñüzde bellilikleri hem eklembellilikleri kullanın.

5 Aşadaki fragmenti okuyun. Verili soruŖlara, diskusiya yaparak, cuvap edin.

„Aaılık kurbannarı”

(fragment)

Personajlar:

Bay Miti – kırk bir yaşında.

Gelin PaŖu – kırk yaşında. Mitinin karısı.

Babu İvana – etmiş yaşında. Mitinin anası.

İvanka – onaltı yaşında. Mitinin hem PaŖunun kızı.

Nüklay – on yaşında. Mitinin hem PaŖunun oolu.

Nüfunnarın Peti – irmi yaşında, miliŖiya.

Radi – kırk bir yaşında, postavkacıların başı.
Țika – irmi yaşında, postavkacı.
Topka Vani – onsekiz yaşında, postavkacı.

BİRİNCİ PERDÄ. Avşam üstü. Evelki bir gagauz evin içersi. Soba üstündä birkaç çift yapaa çorap. Sobanın setindä yanêr fener. Dolma pat. Pençeredä perdä var. Görüner dış hem yannaşık odaların kapuları. Dış kapunun yanında bir aaçtan çengeldä asılı bakır. Köşedä ikona, ikonanın önündä yanêr kandil. Karşı duvarda ayna. Aynanın altında bir uzun skemnä, örtülü palaylan, içersi donaklı: duarlarda kilim, peşkir, nişurka; erdä palalar; pata döşeli hasır; patın köşesindä üklük. Yan duvarda asılı kürklär, rubalar. Onnarın altında kış ayak kapları durêr. Patta, soba yanında, oturêr Babu İvana, yapaa dider hem türkü çalêr. İşidiler, nicä bıçkıylan aacı keserlär hem nacaklan odun yarêrlar.

BABU İVANA. Brä! Ne ölä oyalandı bizim bu Miti?! Gelin can sıkıntısından kendisinä er bulamêêr. Pek lâázımdı bu salkım aacı ona şindi! Bän, burayı geldiynän, o aaç vardı. Şindi sa na: aldı da kesti! Demeli, aaçların da ömürü biter.

Bıçkı hem nacak sesinä uzaktan çannar sesi katilêr.

BABU İVANA. (*başlêêr stavrozunu yapmaa*). Şükür Sana, Göktä Boba! Taa bir güncäâz yaşadık. Yardımcı ol yaarina da etişelim! Yardım et oolum da kendi yuvasına etişsin!

Dışarda işidiler, nicä nacak yarêr odunu.

Paşunun sesi: „Nüklay, İvana, taşıyın bu odunnarı maazaya! Hadi taa tez, zerä karannık çöker!”
Birazdana açılêr kapu. Girer Paşu kucaanda odun.

PAŞU. Avşamayêrsın, mamu. (*Yaklaşp soba yanına, koyêr odunnarı erä.*)

BABU İVANA. Kebatayêrsın, gelin. Bitirdiniz mi o salkımı?

PAŞU. Bitirdik, mamu. Şindi uşaklar odunnarı erleştirerlär. Yıldızlar pek keskin şilêêrlar. Sanêrım, gecä büyük ayaz olacek. Düşündüm sobayı odunnan yakayım. Uşaklar pek yoruludular. Üşüdülär da. Miti da, ayazdan geldiynän, sıcakta raatlanacek. (*Başlêêr odunnarı soba içinä erleştirmää.*)

BABU İVANA. Aman, mari gelin, (*Soluunu çekeräk.*) ne ölä oyalandı bizim bu Miti, mari?

PAŞU. Bilmeerim, mamu, bilmeerim! Üçüncü gün oldu yok. (*Oflêêr.*) Yok kimä sorasın da! Bilmeerim, nelär düşünmää dä. (*Genä oflêêr.*) Bu ortalık ta şindi ölä karışık oldu! (*tutuşturêr odunnarı*).

BABU İVANA. Korkma, gelin. O yanına tüfää aldı. Görmeersin mi – saurêr. Bezbelli, yolları kapadı. Gelecek.

PAŞU. Bu Çadır iki günñük yol, ma. Öküzlär da besli. (*Sesi titirer.*) Artık gelmesi lâázımdı, ma. (*Siler yaşlarını. Alêr bir çüven, doldurêr suyulan, atêr fırına.*) Miti geldiynän, sıcak su da olsun barliim.

BABU İVANA. Aalama, gelin, aalama. Aalamaa etiştirecän taa. Kötü bişey olaydı, bizä bildireceydilär. Saburlan hem Allaha dua et. O yardımcı olacek. Açılêr dışarkı kapu. Girerlär İvanka hem Nüklay. Nüklayın kucaanda odun. Paşu döner arkasını, uşaklar görmesin onun yaşlarını deyni.

İVANKA. Avşamayêrsın, male!

NÜKLAY. Avşamayêrsın, male!

BABU İVANA. Kebatayêrsın. Allelem, pek yorulunuz bu gün?

İVANKA. Birazçık.

NÜKLAY. Hiç yorulmadık, male.

PAŞU. Nüklay, odun getirdiydim, oolum...

NÜKLAY. (*odunnarı tepeyâ koyarak*). Odunnara canın acımasın, mamu. Sobayı islää yak. Baçi geldiynän, ona sıcak olsun.

PAŞU. (*sarıp Nüklayı, dayêêr üreenä*). Mamusunun kulicii. Yoruldun, uşacım. Ha git, soyun. Nüklay gider yannaşık odaya.





İVANKA. (*alıp kazanı*). Getireyim bir kazan taazä su.
BABU İVANA. Getir, kızım. Gecä su içiler. İvanka çıkêr.
BABU İVANA. Yorulmuşlar, ama verilmeerlär.
PAŞU. Yoruldular, mamu. Salkımı dooramayınca yanımdan ayrılımadılar.
BABU İVANA. Bizim damar!
PAŞU. E, damar. Uşaklar nicä anasından-bobasından görerlär, ölä da yapêrlar.
BABU İVANA. Dooru, kızım.
Girer İvanka, asêr kazanı erinä.
İVANKA. Su isteersin mi, male?
BABU İVANA. Saa ol, kızım. İstämeerim.
İVANKA. (*anasına*). E sän, ma?
PAŞU. Bän birazçık içecäm, kızım.
İvanka alêr çölmää biraz su, uzadêr anasına. Paşu içêr.
PAŞU. Saa ol! (*Verer çölmää geeri.*)
İvanka koyêr çölmää erinä.
BABU İVANA. (*İvankaya*). Ha gel malisinin yanına. Yısın biraz.
İVANKA. Şindi, male. Gideyim, alayım peşkiri hem ibrişimneri. (*Çıkêr yannaşık odaya.*)
BABU İVANA. Koca kız oldu! Kim angısının kısmeti olacak. Çiizini da kendisi hazırlêr... Sän, gelin, vazgeç o aalamaktan.
PAŞU. (*yaşlarını sileräk*). Savaşêrım, mamu, ama o yaşlar kendileri akêrlar.
BABU İVANA. Diil läázım uşaklar görsünnär onnarı.
PAŞU. Gideyim, bakayım, nicä topladılar o odunnarı. (*Çıkêr içerdän.*)
Girer İvanka, elindä peşkir hem ibrişim. Peşkirdä: yuvada iki lelek dikili.
BABU İVANA. (*er yaparak*). Gel soba yanına, kızım.
İVANKA. Mamu neredä, ma?
BABU İVANA. Gitti baksın, nicä odunnarı toplamışınız.
İVANKA. (*yaklaşêr pençereyä. Bakêr pençerä aşırı.*) Mali ma, o sokaa çıkmış, ma. Bakêr çatıraa dooru. (*Dönêr, oturêr pata.*) Male, mamu pek ye sever baçıyi?
BABU İVANA. Onnar biri-birini sevmäydilär, siz da bu dünneedä olmayaceydınız.
İVANKA. (*sarılêr malisinin boynusuna.*) Male, e sän däduyu pek mı sevârdin, ma?
BABU İVANA. Pek, kızım, pek. Biz Todi dädunnan çok bakıştık. Ama baka istemâzdi biz evlenelim.
İVANKA. Nicä ölä, ma?
BABU İVANA. Ölä, kızım. Ama dädun beni kavradı. (*Gülümseer.*) Açı getirerim aklıma...
İVANKA. Ya annat ma, male.
BABU İVANA. Horuda annaştık, ani filan gündä o kavrayacak beni. Etiştik o günä. Te nicä şindi – kıştı. Dädun hazırlamış kızaa. Bana haber yolladı gecä yarısı hazır olayım. Ama baka duymuş. Dedi: „Vermeyecäm seni Todiya, da okadar!”
İVANKA. Neredän duymuş, ma?
BABU İVANA. Sora üürendim, ani Yana lelündan. Ama ozaman bilmâzdım. Baka çaardı beni. Deer: „Duydum, Todiya kaçaceymışın. Dedim sana e, vermeyecäm seni ona, da okadar!” Bän susêrım. Kendim sa düşünerim taa tez gecä yarısı olsun. Baka sansın duydu düşündüümü. Deer: „Bilerim, ani bu gecä seni kavramaa savaşaceymış!” Bän kıp-kırmızı oldum. Baka deer: „Ama bän onu kollayacam. Gir odaya. Bän odanın kapusunda aykırı yatacam. O Todi geçärsä elimä...” Girdim odaya. Ürääm sa düüler. Allahım, ne olacak?! Dädun balabandı, maavi gözlüydü. Pek kaaviydi. O çilingirdi. Bütün gün demir işlârdi: ba puluk yapardı, ba borna.
İVANKA. Male ma, sora ne oldu, ma?
BABU İVANA. Ne? Kısmetimä, geldi kumam. Bän ondan Todi däduna haber yolladım, gelmesin deyni. O sa soruşturmış, angı odada bän bulunacam, var mı odanın pençereleri. Demiş kumaya sölesin bana, ani hazır olayım.



İVANKA. Ye-e-e, male!

BABU İVANA. (*gülimseyerek*). Ne adam dâdundu! Te, Todi çičun ona benzeer.

İVANKA. (*brakarak işini*). Sora ne oldu, ma, male?!

BABU İVANA. Bân Yana lelünnan yatardım. Soyunduk, yattık. Bân bilmârdim, ani lelün amazıymış. Deerim: „Te görecân, bu gecâ Todi beni kavrayacak”. Lelün uyudu. Bân sa gözümü kıpmêêrim. Hep düşünërim: ne olacek? O odanın vardı bir arka pençeresi. Bir da duyêrim, nicâ çıkarêrlar pençereyi. Yavaşıcık kalktım pattan: sırtımda salt bir gölmek. Üräâm düüler, gelir, ani hepsi o düülmeyi duyup, bu odaya geleceklâr. Pençerâ çıktı, içeri birdân ayaz urdu. Peydalandı Todi, deer: „Çabuk!” Bân hızlandıım giinmää, bir da Yana lelün uyandı. Baarêr: „Baka!!!” Bunu işittiynân, artık bişey düşünmedään, atladım pençeredân. Salt etiştirdim görmää, nicâ açılêr odanın kapusu, da girer baka. Dâdun kucakladı beni. Kaçarak kızaa! Orada sardı kürkännân, hızlandırdı kızaa. Aul içindâ sa şamata. Ardımıza takıştılar, ama etişmedilâr. Te ölä te!

İVANKA. Korkmadın mı, ma, male?

BABU İVANA. Korkmaa vakıt yoktu.

İVANKA. Düün yaptınız mı, ma, male?

BABU İVANA. Yaptık. Çok vakıt baka beni prost etmää istemâzdi. Ama, mamunun yardımınnan... Bilersin, mamular hep bütün ükü üstünâ alêrlar.

İVANKA. Ye, male, bu nicâ bir masal, ma!

BABU İVANA. Bu masal diil, kızım. Bu bir aslı. Zerâ bu masal olaydı, siz da, baçinnân, çičun-nar bu dünnedâ olmayaceydınız.

İVANKA. (*birazdana*). Mali ma, bân da severim bir çocu, ma.

BABU İVANA. (*ürkük*). Sän ne, kızım!!!

İVANKA. Korkma, ma, male! O hiç bilmeer da, ani bân onu severim.

BABU İVANA. İslää, ani bilmeer. Ye kimnerdân o, kızım?

İVANKA. Topka Kostinin Vanisi, ma. (*Sarılêr malisinä.*) Ama sän, male, mamuya bişey sölämä, ma!

BABU İVANA. Korkma, kızım, korkma! Bân pek islää bilerim, ne o sevda!

İçeri girer Paşu.

PAŞU. Uşaklar neredâ, kızım?

İVANKA. Odaya geçtilâr.

PAŞU. İslää. Biraz sora sofrayı koyacez.

İVANKA. (*birazdana*). Ölä özledim baçıyı e. Darsiyêrim.

BABU İVANA. Darsıma, kızım. Baçın gelecek. Yollar, bezbelli, kapalı. Bizâ haber yollayamêêr. Gelecek. Sizâ dâ baaşış getirecek.

PAŞU. Nesoy baaşış ma, mamu. Görmeersin mi dolayda ne olêr? Açlık. Kimdân ekinneri aldılar, ev kapamayca ölmää başladılar. Allah korusun. (*Stavrozunu yapêr*)

BABU İVANA. Sän, gelin, sus. Baksana aaç kalannara kantina açmışlar. Çadırdan imeelik getirip, onnarı doyurêrlar.

PAŞU. (*sölenir*). İltân alêrlar imekleri, sora da kantina açêrlar. (Babu İvanaya.) Angı birisinâ Çadırdan imeelik etiştirecân, ma mamu? (*oflêêr*) Zavalı insannar. İşidiler köpeklerin salması. Hepsi sesirgenerlâr.

İVANKA. Baçi! (*Fırlêêr pençerenin yanına.*) Bişeycik görünmeer.

PAŞU. (*hızlı kalkarak*). Etişti mi, acaba?! Paşu alêr feneri, giyip ayak kaplarını, çıkêr. İçersi karannık kalêr.

İVANKA. Bu baçi, ma male.

BABU İVANA. Şükür Allaha, etişti! Allah hiç birkimseyi brakmêêr. Dedim e, sabur läâzım.

İVANKA. Mali ma! Baçi dama salt bir öküzü geçirdi, ma.

BABU İVANA. Sän ne deersin, kızım?! Bu karannıkta sana ölä geldi.

Dişardan işidiler Paşunun sesi: „Aman be, Miti! Ne yaptın o öküzlân, be?!” Mitinin sesi: „Yaptım! Baurçuda çaldılar!”



Açılêr kapu. Eşıktâ, fener elindä, durêr Paşu. Kocasını ileri kolverer. Girer Miti, tüfek elindä. Sora girer Paşu. İvanka kaçarak sarılêr bobasına.

İVANKA. Baçi, ölä özledim seni!

MİTİ. Bân da, kızım! Dur, dur asayım bu tûfää.

İVANKA. Ver bân asayım. (*Alıp bobasından tûfää, asêr onu duvara.*)

Paşu yardım eder kocasına kürkü çıkarmaa. Miti yaklaêr anasına, öper onun elini.

MİTİ. (*yorgun seslân*). Avşamayêrsın, mamu.

BABU İVANA. Kebetayêrsın, oolum. Yannaşık odadan yavaşıcık çıkêr Nüklay. Bobasını görüp, kaçarak sarılêr ona.

MİTİ. (*iilip, iki elinnân tutêr oolunun omuzlarından*). Koca çocuk olmuşun. Mamuna yardım ettin mi?

NÜKLAY. Yardım ettim, e ne!

MİTİ. Pek islää, oolum!

Miti yollanêr karısına dooru. Nüklay geçer malisinin yanına.

BABU İVANA. Ne ölä geç etiştin be, Miti?

MİTİ. Dur soluklanayım, mamu. Sora annadacam.

PAŞU. (*sesi titirir*). Evâ salt bir öküzü getirdi, ma. Öküz yok! Kızak yok!

MİTİ. (*sarêr karısının omuzlarını*). Aalama, Paşu. Şükür et Allaha, ani barliim bir öküzü ko-
ruyabildim. Hem kendim da kurtuldum. Sıcak su var mı?

PAŞU. (*sansın işitmeer soruşu. Dönüp Mitiyâ dooru*). Aman be, Miti, neredä o öküz, be? Tarlaları ilkyazın neylân sürecez, be?

MİTİ. Dedim sana, ye: Baurçuda çaldılar. Saalık olsun, Paşu, ilkyaza bulacez neylân sürmää. (*Sansın kendi-kendisininä.*) Salt etişelim o ilkyaza. (*Paşuya yalpak.*) Sıcak su var mı, canım?

PAŞU. (*aalayarak*). Var. Diil çoktan fırına attıydım. (*İvankaya.*) Getir leeni, kızım. „İvanka getirir leeni”.

Paşu çıkarêr fırından suyu. Döker leenâ. Miti ilktân yıkêr elini-üzünü. İvanka uzadêr bobasına peşkiri. Miti siliner.

MİTİ. Ne islää!!! Uşaklar nâbêr?

PAŞU. (*sofrayı koyarak*). Ne yapacaklar? Gündüz biraz yoruldular, şindi odalarında dinne-
nerlär.

MİTİ. Ölä özledim onnarı! Gideyim, bakayım, ne yapêrlar. (*Yollanêr yannaşık odanın kapusuna dooru.*) Nüklay, gel benimnân (*çıkêrlar*).

BABU İVANA. Pek yorulmuş. Kim nelär geçirdi.

PAŞU. Şükür Allaha, ani etişti evâ!

İVANKA. Ölä sevinerim, e! İçeri döner Miti.

MİTİ. Yoska koca çocuk olmuş. Yazık, uşaklara bişey getirämedim!

BABU İVANA. Yok bişey, oolum. Başka kerâ getirecân. Şükür Allaha, ani kendin etiştin!

PAŞU. (*genâ leenâ haşlak su döker*). Miti, ayaklarını biraz sıcak suda tut. Taa tez yısırırsın. Miti oturêr skemneyâ, başlêr sargılarını çözmää. Sora sokêr ayaklarını su içinä.

MİTİ. S-s-s! Ne islää. Ölä üşüdüm!

PAŞU. Kaynadalım biraz şarap, be?

MİTİ. Bozmayacak.

PAŞU. (*İvankaya*). Git, kızım, kızıştır kotlonu. Kaynat başınâ bir çölmek şarap.

(*İvanka yollandıynan kapuya.*) Bak, maazanın kapusunu islää sürmelâ!

BABU İVANA. Nääni yalnız yollêrsın o uşaa, mari? Ko çaarsın Nüklayı. İkisi gitsinnär.

İVANKA. Bân korkmêêrım, ma male.

PAŞU. Getir pastırmaylan peynir da. İvanka çıkêr. Paşu alêr soba üstündän bir çift çorap, uzadêr kocasına.

PAŞU. Sora giyyâsin bu çorapları, Miti. Bu üç günün içindä savaştım hepsinâ birâr çift örmää.



BABU İVANA. (*yalpak seslän*). Çorapları annadêr. Ama, ani o büyük salkımı uşaklarlan bilä kesti da, yarıp, maazaya taşıdı, sana sölämeer.

PAŞU. Etiştirämedim, ma.

BABU İVANA. (*kendi kendinä*). Etiştirämedi. Hiç sölämeyecek ta. (*Mitiyä*.) Büyük kısmetin varmış, oolum! Bölä gelin siireendä var. Hepsi işleri etiştirer: uşakları da bakêr, içersini da, aulu da. Helal karın var!

PAŞU. (*utanarak*). Hadi ma, mamu.

MİTİ. (*sevgiylän bakêr karısına*). Ölä olmaydı, taa Komrattan onu kavramayaceydım!

PAŞU. Kavradsın. Ban istämäydım, kavrayaceydın!

İçeri girer İvanka. Getirer pastırma hem peynir. Miti siler ayaklarını. Giiyer çorapları.

İVANKA. Koorlar tez tutuştu, baçi. Şindi şarap hazır olacak. İçinä biber koyayım mı?

MİTİ. Koyma, kızım, istämeerim.

İVANKA. İsläa, baçi. (*Çıkêr*)

BABU İVANA. Helal kız. Bän dâ öläydım. Bana benzeer!

MİTİ. (*karısına gözüni kırıp*). Adını da taşıyêr ma, mamu.

BABU İVANA. (*hodul*). Adımı da taşıyêr. Benim gibi çemrek hem şeremet ta. (*Oflêêr*.) Ama bän artık ihtärladım.

PAŞU. (*Mitiyä*). Buyur sofraya. Kaç gün oldu aac durêrsın. Miti oturêr sofraya. Sofrada, imeklerden kaarä, bir büyük somun ekmek. Ekmäân yanında bıçak. *Miti yapêr stavrozunu. Girer İvanka.*

İVANKA. Şarap hazır, baçi.

Paşu alêr kızının elindän çölmäa. Döker kocasına bir filcan şarap, İvanka çıkarêr leeni, sora geeri gelir, oturêr Babu İvananın yanında.

PAŞU. Buyur, Miti.

MİTİ. (alıp elinä filcanı). Saalık Allaa versin! Hepsi: „Alla versin!”

BABU İVANA. Bak haşlanmayasın, oolum.

MİTİ. Korkma, mamu. (*Yudêr birkaç yudum*.) H-a-a-a! İsläa! İçim başladı yısınmaa.

(*Alêr somunu. Dayêr onu güüsünä. Saa elinä alêr bıçaa. Bıçaklan ekmektä kruçayı yapêr. Keser iki dilim. Auçlan toplayıp trofaları, atêr aazına*.) Siz ne, oturmêêrsınız, ye?

PAŞU. (*kocasına yalpak bakarak*). Biz sora iyecez!

BABU İVANA. Sän i, oolum, i. Bereketli olsun!

İVANKA HEM PAŞU. Bereketli olsun!

MİTİ. Saa olun.

Miti başlêêr imäa. Hepsi susêr. Babu İvana hem İvanka bakêrlar işlerinä. Birazdana Paşu oturêr kocasının yanına. Ba şarap döker, ba ekmäa uzadêr. Siireder kocasını. İçeri genä yavaşıcık girer Nüklay. O hızlı piner soba üstünä.

MİTİ. (*alıp bir dilim ekmek, kırêr onu*). Gözäl ekmeklär olmuş.

PAŞU. Dün gecä pişirdim. Sabaalendän İvanaylan Nüklay kaya çektilär, bän da hamuru yuurdum. Te pişirdik.

MİTİ. İsläa. İsläa, ani ekin taa var. Kısmetimizä, Kongaz büyük küü. Hepsi evleri taraşlamaa etiştirämedilär. Dolay küülerdä sa süpürmüşlär.

BABU İVANA. Aman, Allahım! (*Stavrozunu yapêr*.)

PAŞU. Ne ölä oyalandın, be Miti?

MİTİ. Kongazdan geç çıktım. Bekledim selsovettän bir kıyat versinnär. Hava gözäldi. Lüzgär yok. Kaar yaamêêr. Baurçuyadan tez etiştım. Küüyä girdiynän, saadan-soldan başladılar insannar çıkmaa. Peşimdän koşêrlar. Sallanêrlar, sansın lüzgär var. Gözleri batmış. Gölge gibi ardıma gelirler. Çadıra mı gidecän? Kantinacıları mı düşüncän? İsläa, ani tüfek yanımdaydı. O olmaydı, bilmeerim nasıl kurtulaceydım?! Yaklaştılar kızaa... Tüfää üstlerinä doorudêrım. Tüfää gördüünän, durgundular. Başladı karannık çökmäa. Näpmaa? Karannıkta üstümä abanaceklar,



tüfek ta yardım etmeyecek. Kısmetimä etiştim İlişkaların yanına. Adam aul içindäydi. Baarêrim: „İlişka, dostum, bän kongazlı Mitiyim, ba! Aç tokatları, ba!” Adam tanıdı. Açtı tokatları. Çektim kızaa kapu önünä. İlişka hızlı kapadı tokatları. Sokakta kalannara baardı eva gitsinnär.

BABU İVANA. Of, Allahım!

MİTİ. Çözdük öküzleri. Dama kapadık. İlişka kapuları kilitledi. Girdik içeri. Oturdular imää. Beni da çaardılar. Sofrada diil nicä bizdä: ekmek, peynir, pastırma. Bir parça mamaliga hem kartofi kapçıundan çorba. Bän da çıkardım ne vardı torbamda. O uşaklar açan gördülär pastırmayı!!! Deerim İlişkaya: „Hepsinä payet. Bän tokum”. Adam hepsinä birär trofa dattırdı.

BABU İVANA. Aman, Allahım, aman! (*Stavrozunu yapêr.*)

MİTİ. Ne sa. Yattık uyumaa. Beni sa fis-fisä alêr. Gözlerimi yumduunan, peşimdä gelenlerin aaç gözlerini görerim. İlişkaya deerim: „Öküzleri bakalım”. „Korkma! – deer. – Bişey olmayacak”. Ama hep okadar, birkaç kerä kalkıp, baktık onnari. Erindäydilär. Kendi-kendimä deerim: „Bu gecä uyumayacam”.

BABU İVANA. Uykuya baas konamazsın, oolum.

MİTİ. Ölä, mamu. Dışarda saurmaa başladı. O saurgun sesi da, bezbelli, uyuttu bizi. Bir da, sansın kimsä dürttü. Fırladım! Tüfää alıp, dışarı çıktım. İlişka ardıma. Bakêrız: tokatlar açık, damın kapuları açık. „Kim birda?” – baarêrız. Cuvap yok. Açan dama girdik, öküzlerin birisi yok!

PAŞU. Of, Allahım!

MİTİ. Dışarda saurêr. İzlär gömülmüş. Neresini kapmaa? Neredä aaramaa? Bilmeeriz. Bütün gecä İlişkaylan kaar içindä, kürtünnär içindä aaradık öküzü. Boşuna. Bulamadık.

PAŞU (*stavrozunu yaparak*). Aman, Allahım!

MİTİ. Ertesi günü da aaradık. Soruşturduk, beki birkimsey gördü, erini gösterecek. Sölä-medilär. Bilmäzmişlär. Kär biläydilär dä, söyleyeceydilär mi? Kim biler? Hırsızlar, bezbelli, taa o gecä öküzü kestilär. Başka türlü, sanêrim, bulaceydık. Avşam oldu. Nereyi yola çıkacan?! Genä İlişkada kaldım. Ama bu kerä damda yattım. Düşündüm: „Gelärselär, uracam nicä köpää”. Şükür Allaha, gelmedilär! Bän da canıma günäa almadım.

PAŞU. Kär öldüreceydin mi, be Miti?

MİTİ. Bilmeerim, Paşu. İltän ölä düşündüm. Ama sora... Ne sa. Sabaa oldu. Kızaa İlişkaya braktım. Dedim, yakacak erinä kullansın. Aldım öküzü edektän da yollandım geeri, Kongaza dooru. Gelerim: sol elimdä – edek, saa elimdä – tüfek, parmaam da tetiktä. Allah korudu. Etiştim. Selsovetä olduunu bildirdim.

PAŞU. Şükür, ani etiştin, be Miti. Biz bilmäzdik, ne düşünmää da.

BABU İVANA. Gelin mari, o şarap suudu, mari.

MİTİ. İstämeerim başka, mamu. Doydum artık. (*Yapıp stavrozunu, kalkêr sofradan.*)
Perdä.



Zenginneriz sözüümü

bıçkı – büyük testerä

ibrişim – ipek ipleri

leen – kap yıkamaa giisileri

kaya çektilär – ezdilär boodayı

peşin – para

çengel – gega (krük)

cendem ol – kaybel buradan, yok ol buradan

nişurka – otürlü incecik kilim, angısında resim fırlak

tetik – kurok



Dikat oku da sölä ...

- Neçin bütün aylä er bulamazdı kendinä?
- Nereyi gitti bay Miti?
- Kimä mayıl olardı İvana babu? Gösterin İvankanın duygularını İvana babusuna.
- Ne İvana babu annattı İvankaya kendi gençlii için, sevdası için?
- Annadın, nasıl hatır güdärdilär içerdekilär bobaya, kocaya, yaşlı insannara?
- Nesoy seremcä oldu bay Mitiylän Baurçuda?
- Angı yılları yazdırêr avtor bu annatmada? Bu hatalı vakıtta nasıl yaşardı bay Mitinin aylesi?
- Kim bu aaçlık yıllarda Kongaz küüyündä postavkalari yapardı?
- „Herbir koyun kendi bacaandan asıarmış” – kimin bu laflar? Açıklayın kendi düşünmeklerinizi bu temaya görä.



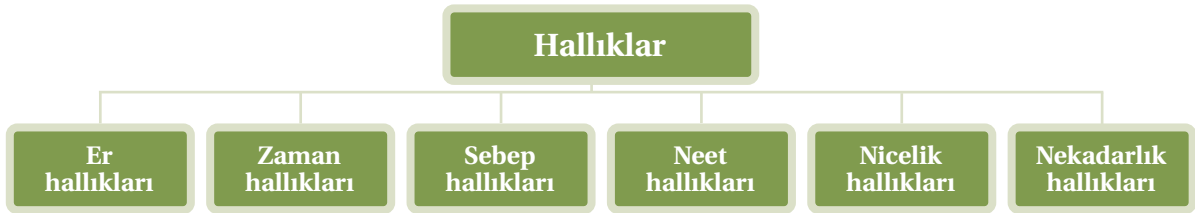
§ 4. Hallıklar. Er hem zaman hallıkları

- 1 Okuyun teksti. Aşaada verili işleri yapın.

Haşlak mı osa suuk mu?

Sıcak **yaz günündä** en islää *suuk*¹ su içmää? Ama kimisi sayêr, ani güüdeyi suultmaa deyni, *sıcakta*³ taa ii haşlak su içmää. Var mı nasıl bu olsun dooru? Logikayca düşünerek, içtiynän suuk su, adamın güüdesindä temperatura düşecek **aşaa** da suuk su yardım edecek insannara bir parca vakıda sıcaktan ilinnenmää. Biz bileriz, ani insanın güüdesi suuêr terlemäk sistemanın *yardıminnan*⁴. Bilgiç adamnarı bu soruşu üürenmäk için birkaç serbest karar alan insanın yardımınnan geçirdilär eksperiment. Bu vakıt bilgiç adamnarı hesap aldılar, ki haşlak su **içmektän sora**, adam taa pek terleer da onun güüdesi **taa tez** suuêr.

- Bu tekstin tipini açıklayın. Bakışınızı inandırın.
- Siz nasıl cuvap vereceydiniz tekstin adına? Aaraştırın internet sayfalarında başka bilgilerin düşünmeklerini.
- Çıkarın tekstdän üçär bellilik, kurun onnarlan kendi cümlelerinizi.
- Nışannı laflara soruş koyun. Cümledä angı lafı onnar tamannêrlar?



Predikata karakteristik verän hem nicä, **nezaman**, **neredä**, **angı neetlän** işlem olmasını gösterän cümlelerin ikincili payı **hallık** sayılêr.

Örnek: Lüzgär pek hızlı esärdi. Avşamnen etiştik evä. Hasta uşak gücülä soluyardı. Sportçular, ne kuvedi varsa, kaçardılar.

Hallıklar herbir cümledä **predikatları** annadêrlar. Hallıklar maanalarına görä butürlü var nicä ol-sunnar: 1. **Nicelik** hallıkları. 2. **Er** hallıkları. 3. **Zaman** hallıkları. 4. **Sebep** hallıkları. 5. **Neet** hallıkları.



Er hallıkları

İşlemin erini gösteren hem **neredä? näända? nääni? nereyä? näändan? nereyi?** soruşlara cuvap edän hallıklar **er hallıkları** sayılêr.

Örnek: Kuşçaaz uçtu yukarı da dolandı insannarın kafalarının üstündä. Uçtu (**nereyä?**) yukarı – er hallıı.

Onnarın klası kalardı sokak tarafında. Kalardı (**neredä?**) sokak tarafında – er hallıı.

Er hallıkları cümledä gösteriler adlıklarlan, izafet laf birleşmelerinnän hem işhallıklarlan.

I. Adlıktan kurulu er hallıkları.

Poyrazdan esärdi suuk lüzgerlär. Esärdi (**neredän?**) poyrazdan – er hallıı, gösteriler çıkış halında adlıklarlan.

II. İzafetlerdän kurulu er hallıkları:

Örnek: Acın tepesindä kalmış bir-iki olmuş alma. Kalmış (**neredä?**) acın tepesindä – er hallıı, III hesaptan izafet.

Şkolanın kapularında yazılıydı iiri bukvalar. Yazılıydı (**neredä?**) şkolanın kapularında – er hallıı, III hesaptan izafet.

III. Er hallıkları, angıları cümledä gösterilerlär te bu işhallıklarlan: **burada, orada, hererdä, yukarda, aşağıda, geeridä hem başka.**

Örnek: Demirçu gördü aşağıda koyun sürüsünü çobannarlan. Gördü (**neredä?**) aşağıda – er hallıı, düzüler işhallıktan.

Kaavilederiz temayı

- Angı hallıklar er hallıkları sayılêr? Örnek verin.
- Er hallıkları angı soruşlara cuvap ederlär? Örneklerinizlän inandırın.
- Er hallıkları cümledä gösteriler mi adlıklarlan? Örnek verin.
- Var mı nicä er hallıkları cümledä gösterilsin izafet laf birleşmelerinnän? Örneklän inandırın.
- Angı işhallıklar cümledä taa sık düzerlär er hallıklarını? Sıralayın onnarı. Örnek verin.

2 Okuyun teksti, bulun er hallıklarını da onnara soruş koyun.

Zavalı kanatlar. Onnar bilmäzdi, ani o bereketi insandan zoruna aldılar. Onnar bilmäzdi, ani evdän-evä „komsomolculuk” gezärdi da çengelli süngüylän ekin aarardılar. Zavalı kanatlar bilmäzdi, ani o ekinneri sora çitlerdä, ambarlarda, vagonnarda çürüttülär, ama insana vermedilär. Neredän vardı nicä bilsin kanatlar, ani erindeki „palilär” büyük çorbacıların önündä yaltıklanardılar, düşünüp salt kendi-kendilerine, halkımı kurban koydular... Kanatlar gıcırdardı. Aklısına geldi, ani o zamannar teni kap-kara olduydu. Diil nicä başka taftalar zamandan, ihtarlıktan kararêr, ama kahırdan...

(T. Zanetä görä)

3 Aşaadaki cümleleri yazın, er hallıklarını hem predikatları bulup, onnarın altlarını çizin. Söläyin, angı soruşlara er hallıkları cuvap ederlär hem angı söz paylarınnan onnar cümledä gösteriler. İlk beş cümleyä sintaksis analizini yapın.

1. Dışarda uşak sesleri işidilärdi. 2. Tilki fırladı deliktän da daaya kaçtı. 3. Bostandan iki ton karpuz tükenä getirdilär. 4. Sokakta kimseycik görünmäzdi. 5. Daada dädu brakêr kızını bir aaç altında (*masaldan*). 6. Tokadın yanında çırak taligadan erä atlardı. 7. Lüzgär

esti, ama dar yolcaazdan toz kalkmadı. 8. Kati geçti köprüdän, çıktı bir geniş sokaa. 9. Soni çöşmedän getirdi bir bakır su. 10. Avtobus durardı küüyün meydanında. 11. Çocuk, merdivenä basarak, pindi yukarı. 12. Adamnar, lafederäk, çıktılar kasabanın kenarına. 13. Baayın yolcaazında ot büümäzdi. 14. Yavaş örüyän uşak anasını geeridän etişmiş. 15. Tauklar peydalandı çırpılın ardından.



- 4 Aşaadaki laf birleşmelerinnän kurun birär sadä cümlä, er hallıkların altlarını çiziz, aazdan onnara soruş koyun. Söläyin, angı cümlä payını onnar annadêlar.

Yardımcı laf birleşmeleri:

Burayı gelärdi...

Orayı kaçtı...

Oyandan esti ...

Aşaa indi ...

Yukarda peydalandı ...

Kasabada üürenärdi ...

- 5 Kurun bir dialog „Ekskursiya Gagauziyanın anılmış erlerindä“. Er hallıkların kullanın herbir replikada.

- 6 Yazın bir bildirim, kullanarak er hallıkların: „Kıpçak küüyündä Maslenița yortusu geçirilecek“ (er, data, saat sizin bakışınıza görä).



Nikolay Tanasoglu

(1895–1970)

İlk gagauz yazıcıların arasında bulunêr Nikolay Tanasoglu da, anılmış şairin, profesörün, bilimcinin Dionis Tanasoglunun bobası. Onun duuması Kiriyet küüyündä, Çadır-Lunga dolayında. Nikolay Tanasoglu bir çiftçi ooluymuş, küçüktän bobasınнан işleer kırdä, güder koyun. Üürener ilkin Kiriyetä, küüyün şkolasında, sora iki yıl Çadırdä uçilişçedä, taa sonunda da Komrat real uçilişçesindä, bitirer onu taman revoluşıyanın yılında 1917-ncidä. 1918-inci yıldan 1940-ıncıya kadar, bizim Basarabiya romın krallı altında bulunurkan, Nikolay Tanasoglu işleer üüredici. Ama o

Basarabiyalı deyni, ona herkerä verärmişlär salt yarım ödekli üüredici işini, çok kerä dâ işsiz brakarmışlar hep candarların gözü altında tutarmışlar.

1940-ıncı yılda sovetlär vakidında Nikolay Tanasoglu koyuldu direktor şkolaya, ayrıldı küüdä deputat, o topladı hepsini uşakları şkolaya da üüretti onnarı. Cenk vakidında N. Tanasoglunun almışlar dooruluklarını, ki onu bir dâ işä kabul etmesinnär. Açı 1944-üncü yılda Moldova kurtarıldı faşistlerdän, Nikolay Tanasoglu genä şkolaya direktor koyuldu, deputat ayrıldı hem dâ respublikanın üüredicilerin birinci kongresinä rayondan delegat yollandı, bu zamanda çoyunu küülü büyük insannarı da yazmaa-okumaa üüretti. Ellinci yıllarda o da pay aldı gagauzlara yazı hem orfografiya düzmektä. İgnat Babogluylan barabar hazırladılar hem tiparladılar ilk gagauz dilindä gazetayı (buydu bir küçük eklenti „Moldova soşialista“ gazetasına).

Literatura yaratmalarını o başladı yazmaa 1940-ıncı yılda. 50-70-inci yıllarda çıkêr onun stihleri, baladaları „Hayduk İvan“, poeması „Anılmış Çadır“, legendası „Andrey“, stihli masalı „Kuşlar bey seçerlär“ hem başka. Bizim ilk folklor hem literatura kiyadında „Bucaktan seslär“, gazeta yapraklarında, üürenmæk kıyatlarında tiparlandı N. Tanasoglunun çevirmeleri rus dilindän – A. Puşkindän, M. Lermontovdan. Nikolay Tanasoglunun stihleri duygulu, originallı, süretli. Açı 1970-inci yılda çıktı Nikolay Tanasoglunun proza kiyadı „Bucak-Bucak“ (Yazıcı şansora geçindi) biz taa bir kerä gördük, ani bu adam haliz bir büyük yazıcı. Bu kıyatta annatmaların arasında var bir käämil yaratma „Sofi“ adında. Teması küüdä kolektivizaşıya için, insanın ozamankı kaynaşması, zorları için.



?

Dikat oku da sölä ...

- Söläyin, nelär yazmış Nikolay Tanasoglu, nelär çevirmiş rus dilindän gagauzçaya?
- Neredä üürendi Nikolay Tanasoglu?
- Nelär braktı N. Tanasoglu gagauz halkına?
- N.Tanasoglunun aylesi için ne bilersiniz?
- Hazırlayın prezentațiya N. Tanasoglunun biyografıyası için hem yaratma yolu için.
- Düşünüp, söläyin, nasıl annêêrsınız eski gagauz söyleyişini: „**Kimin geçmişi yok, onun geleceää dä kayıptır**”?

7



Okuyun annatmayı. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Sofi

(Annatmadan parçalar)

Sandıkçı İvançunun kızı Sofi, orta boyda bir kız, tuyan, siması kula, maavi gözlü, suratı tombarlak. Nicä dä olsa, gözäl bir kız. Lafına sıkı, kızlarla pek şımarımêr. Küüdä edi klas bitirdiydi.

Onun bobası elli beş yaşında ilerdän fukaaraydı, çuval koltuunda imeelik aarayardı, zerä imeelii kışın ortasında bitärdi. Şkolada üç yıl sade üürenmişti, ama kafalıydı. Hesapta üürediciylän tutunurdu. Kimär gün bir sotka rakı içtiynän, şkolaya gelirdi. Urok aralında, uşakların ortalarına girip, onnara aklınca türlü zor zadaçilär verirdi.

– Ha bakalım, studentlär, bu zadaçıyı yapabileceniz mi, – uzun sarı kaşların altından, gülümseyerek, deyärdi.

Sofi, edi klas bitirdiktän sora, kır brigadasına işlemää girdi. İşindä çalışkandı hem kantarcı diildi, nicä başkaları bulunurdu. Ne iş tä ona verselär, o küsüş yapmazdı. Kolhozun predsdateli gördü, ani Sofi işi sever hem becerikli, onu inek saamaa koydu. Sofi burada da ii üstünnüklär gösterdi. Birdän-birä saamaa pek becermäzdi. Ama birkaç haftadan sora ii hesap aldı, nicä başka saacıykalar saayardılar, o tez kolayını aldı da başladı onnardan üstün çıkmää. Burada da Sofi çok vakit işlamedi. Bir yıldan sora onu süt fermasında zaveduyuşçı koydular, zerä o isleecä kıyat bilirdi. Sofi işini sevärdi, savaşırdı soñalist yarışında başka kolhozların saacıykalarından üstün çıksın. Ama o savaşırdı zoruna, zerä inek damnarı verandılar, akardılar, ineklär bataklık içindä dururdular, haliz kışın, açan çok yaamur, kaar yaayardı. Alaf hayvannara rañona görä getirilmäzdi. Çok kerä alaf ilkyaza dooru bitärdi da inekleri kuru samannan beslärdilär.

Sofi onedi yaşını tamannadıydı. Onun çalışkannı işi için onu çok kerä gazetaya yazdıydılar, çok kerä baaşış kazandıydı. Onu hepsinä metetmää başladıydılar. Sofi, nicä kolhoza girdi, taa düşünekli, aarif oldu, işän taa sıkıdan tutunurdu. Çok kerä kolhoz predsdatelinä maana bulurdu, ani o işleri bol brakêr, da onun beterinä kolhoz birtürlü ilerleyämeer.

– Bän onun başından tutunacam, da ne girişecek o işä. Naşeymiş bu, bizim kolhozumuzdan yufka rayonda bir kolhoz bölä yok, biz sä alınmış baalantılarımızı läázım tamannayalım, ama nasıl tamannayacan, açan predsdatelimiz bişeyä düşünmeer... Yanvarın sekizindä kolhoz topluşu olacak da orada o kolhozun işleri için hesap versin läázım... Bilerim, ani yannış erlerini örtecek, ama bu yol o kolay kurtulamayacak. Var birkaçı, ani ona islää kritika





hazırlêêr. Bân dâ susmayacam, onun yanniş erlerini hepsini açıklayacam, zerä benim kolhoz borcum – doorulaa izmet edeyim, bân bunun için emin verdim.

Spiridon İgnatoviç duyardı, ani kolhoz topluşunda çoyu ona sert kritika yapaceklar da Sofi onnarın arasındaydı. Bundan ileri bir avşam predsedatel geldi Sofilerä, „tuk-tuk” kapuya urdu.

– Acaba kim ursun kapuya, – Sofi, hızlanıp pençereyâ, dedi. – Aa, Spiridon İgnatoviç, neçin bu vakıt gelsin o bizä?

Sofi çıktı ona dışarı.

– Sizä var mı nicä, Sofi? – ayaklarını sileräk, sordu predsedatel.

– Buyurun, buyurun, Spiridon İgnatoviç. – Sofi musaafiri kolverdi içeri, kendi dâ onun ardından dış kapusunu kapadı, girdilär içeri.

Sofinin mamusu taman sofrayı koymuştu da hepsi: anası-bobası, Sofi hem bir küçük kızları imää oturmuştlar.

– Avşamınız hayır olsun hem sofranız bereketli olsun, – selâm verdi içerdekilerinä predsedatel.

– Kebet hayır olsun, Spiridon İgnatoviç, buyurun sofraya, – dedi Sofinin bobası, hızlı ayak ça kalktı, predsedatelin selemine aldı, – buyurun da, ne Allaa verdiysä, alın sofradan.

– Yok, İvan Ageyiç, suparat olmayın, bân henez sofradan kalktım da burayı bir işlän hızlandım.

– Ozaman geçin da baari oturun, Spiridon İgnatoviç.

Ev saabileri alatlan idilär da sofrayı kaldırdılar.

– Buyurun da söläyin, Spiridon İgnatoviç, ne işlän geldiniz?

– Bân kızınızlan Sofiylän biraz lafetmää istärdim, – dedi da, biraz düşündüynän, başladı:

– Sorayım, Sofi, fermada işleriniz nicä taa gider, saacıykların sesleerlär mi?

– İşlerimiz bizim, Spiridon İgnatoviç, gözümüzü pek sevindirmeer, siz kendiniz bilersiniz, neçin.

– Lääzım olacek bân birgün tutunayım da fermayı biraz hesaba getireyim. Vardı laf bizä kırk-elli kub aaç yollasınnar, deyärdim surlara bir adamcilään dam yapalım, kimi avadannık getirelim, ama birtürlü aaçları kabul edämeeriz. Getirerlär vokzala, ama bizä diil. Avtopoilka ineklerä lääzım koymaa, – yaltıklanarak, dedi Spiridon İgnatoviç.

– İnek damnarını nekadardaa taa tez düzmää lääzım, zerä onnar akêrlar, ineklär batac içinde durêrlar, hiç paklamaa da damnarı yok nicä. Bakılmadık ineklerdän ne süt var nicä çıksın? Baalantıları sä tamannamaa lääzım, – dedi Sofi.

– Yapacez hepsini, yapacez... sade benim kulaama bir iş çalındı, ölä bir iş ani... inanacaam da gelmeer. Ama hep istärdim aslısını annamaa. Bân işittim, ani kolhoz topluşunda sän dâ neetlenirmişin bana karşı kritika yapmaa. Aslı mı bu iş? Te bunu bân annamaa istärdim.

– Nicä sizä söyleyim da ii olsun, Spiridon İgnatoviç. Siz kendiniz görersiniz, ani kolhozumuz bizim hertaraftan aşaalêêr, ama ileri gitmeer. Te alınız makar süt fermasını. Ne var orada, bân sizä birkaç kerä söyledim: ineklerä vakıdında hem raçiona görä alaf getirmeersiniz, avtopoilka yok, damnar akêr, e nicä isteersiniz o ineklär çok süt versinnär? Alınmış plannarı nicä tamannayalım? Biz istämeeriz birkimseyin beterinä kolhoz üzümüzü kızardalım. Bu kusurları lääzım bir kerä düzmää. Bilerim, ani kolhozun başka erleri dâ taa ii diil. Sırasızlık yvın, hepsi aalaşêr. Siz bunu tanısanız e, Spiridon İgnatoviç! Savsaklanmaktan hem aldatmaktan azet meerim, bân nicä dâ başkaları işä hem doorulaa izmet etmää isteerim.

– Sofi, sän taa gençsin, az geçirdin, sän sanêrsın, ani işlär ölä kolay mı olêr. Bizä dâ bizdän taa büyükleri vakıdında verselär ne lääzım, bizim dâ işlerimiz gidecek, nicä lääzım, ama vermeerlär. Te bu geçän güzün istedik bizä versinnär eni yapıları düzmää deyni aaç, tement – vermedilär, istedik kolhozumuza biraz yardım versinnär paraylan, toomnan – vermedilär, taa şindi vokzala getirdilär biraz aaç, tement. Te görersin, nicä işlär olêr.

– Sizä vermedilär, e, neçin başka kolhozlara vererlär? Bezbelli, onun için, ani onnar kolhozun işlerini taa ii çevirerlär deyni.

– Sofi, ne lääzım biz biri-birimizi amazlayalım, taa ii diil mi yaşayalım raat, dostçasına?



– Spiridon İğnatoviç, insannarın zorda işlemesi sizi hiç mi sarstırmêêr? Biz lâázım zaame-tin verimniini kaldıralım, insan iştä zeetlenmesin.

Bu lafları Sofi bütün ürektän söledi hem büyük ateşlän, ani onu ter bastı. Spiridon İğnatoviç bir kafasını iildardı, bir kaldırırdı da, gözlerini sık-sık kapayıp, açardı, Sofiya da duygusun-nan kaşlar altından bakardı, sansın istardı desin: „Aman, brak beni, hepsini annadım: zihirli yavrucuksun sän”.

– Şindi sıra sizdä Spiridon İğnatoviç, benim ne vardı söledim.

Spiridon İğnatoviç aar içinä çekti, yapınarak:

– Yok ne söyleyim, Sofi, lafın senin dooru, işleri lâázım başka türlü çevirmää.

Spiridon İğnatoviç çok lafetmedi, erindän kalktı da, ev saabilerinä elini uzadıp, dedi:

– Afedin, İvan Ageyeviç, hem sän dä, Sofi, yaptım sizä bir aarlık. Kalın saalıcaklan!

– Yok bişey, Spiridon İğnatoviç, siz dä bizi afediniz, adamın yaşamasında hertürlü razgeler, – Sofinin bobası, pedsedatellän elleşip, dedi.

Spiridon İğnatoviç, başına kubankasını koyup, çıktı da gitti.

– Görmüysiniz, – Sofi, anasına-bobasına dönüp, dedi, – adam kabaatlı, pisi gibi susêr. Benim kâr canım da acıdı ona, ama yok ne yapmaa, o kolhozumuzu heptän kuyraa düşürdü.

– Diil o ölä pisilerdän. Onda nekadar fenalık var, ama şiret. Görüner: bu pedsedateldän yok ne olsun, – dedi Sofinin bobası, – bizä başka bir pedsedatel lâázım olacek.



Zenginneriz sözümüzü

siması – teni, üzü, saçları

bir sotka – üz gram (rusçadan)

kantarçı – zaametini sayan

veran – eski, kırık, bozuk

suparat olmayın – küsmeyin

avadannık – tertip

avtopoilka – avtomat yalak

kulaama çalındı – işittim

rañion – lâázımını kadar alaf (iinti)

savsaklanmak – haylazlanmak

kubanka – bir kalpak, nicä Kubanda taşınêr

pisi – kedicik

üstünnüklär – etiştirilmiş işlär



Dikat oku da sölä ...

- Sıralayın yaratmanın baş personajlarını. Annadın Sofi için, kullanarak avtorun laflarını.
- Nicä Sofinin çetinnii hem karar almaları gösterer karının erini cümnedä? Fikirläyin.
- Ven diagramasına görä, Sofinin hem pedsedatelin karakteristikalarını verin.
- Düzün kendiniz Sofinin patredini laflan. Sıralayın karakter çizilerini, angılarının ayrırlêrlar bu iki personaj.
- Düşünün, neçin Spiridon İğnatoviç annaşamamış Sofiylän. Sanki olur mu bu iki kişi annaşabilsin da birerdä çalışsınar?
- Sofinin bobasının İvan Ageyeviçin var mı dooruluu? Neçin?
- Bölün bu annatmadan parçayı taa iki paya adlayın onnarı.



8 Yaratmanın nişanını payından artistik kolaylıklarını bulun, onların rolu için annadın.

9 Hazırlayın Sofinin karakteristikasını, kullanarak verilmiş shemayı:



10 Yaraştırın karıların hem adamnarın karar almakta haklarını zamandaş vakıdında.

11 Çıkarın annatmadan üçär cümlä, angılarında var er hallıkları.

12 Annatmanın bu payından çıkarın hallıkları, soruşları koyarak, çeşitlerini belli edin.

Lääzım olacek bän bir gün tutunayım da fermayı biraz hesaba getireyim. Vardı laf bizä kırk-elli kub aaç yollasınar, deyärdim sırlara bir adamcilään dam yapalım, kimi avadannık getirelim, ama birtürlü aaçları kabul edämeeriz. Getirerlär vokzala, ama bizä diil. Avtopoilka ineklerä lääzım koymaa, – yaltıklanarak, dedi Spiridon İgnatoviç.

13 Şkola bibliotekasından alın N. Tanasoglunun kiyadını „Bucak, Bucak" da annatmayı „Sofi" bütünnä okuyun.

14 Kim beendi N. Tanasoglunun yazılarını, olur bulsun bibliotekada yazıcının şiir kiyadını da okusun avtorun şiirlerini dä.

Zaman hallıkları

İşlemin **zamanını** gösterän hem **nezaman? kaç vakıt? nezamanadan? nezamana kadar?** soruşlara cuvap edän hallıklar **zaman** hallıkları sayılêr.

Örnek: Dün bizä musaafirlää kumi geldi. Geldi (**nezaman?**) dün – zaman hallıı.

Cümledä zaman hallıkları gösterilerlär işhallıklarlan, haliştenniklän, zaman maanasında adlıklarlan, II-nci hem III-üncü hesaptan izafetlärän, adlıklan ya da iştenniklän hem ardlaflarlan.

I. Zaman hallıkları, angıları cümledä gösterilerlär işhallıklarlan.

Örnek: Bunnarı lääzım uşaklara annadalım hep. Annadalım (**nezaman?**) hep – zaman hallıı, cümledä gösteriler işhallıklan. Ko olsun evin herkerä açık. Olsun açık (**nezaman?**) herkerä – zaman hallıı, cümledä gösteriler işhallıklan.

II. Zaman hallıkları var nicä gösterilsin cümledä haliştenniklän.

Örnek: Çıraklar hendektän toprak attılar dinincä. Toprak attılar (**nekadar?**) dinincä – zaman hallıı, cümledä kurulu haliştennikän.

III. Zaman hallıkları cümledä kimär kerä kurulêrlar zaman hem vakıt gösterän adlıklarlan (yıl, ay, hafta, gün, gecä, avşam, saat hem başka).

Örnek: Bir ay dostumdan kiyat gelmedi. Kiyat gelmedi (**kaç vakıt?**) bir ay – zaman hallıı, kurulu vakıdı gösterän adlıktan (ay).

IV. Zaman hallıkları cümledä olur gösterilsin II-nci hem III-üncü hesaptan izafetlärän.



Örnek: Kasım ayında gagauzlar büyük yortuyu genişten bakêrlar. Bakêrlar (**nezaman?**) kasım ayında – zaman hallı, kurulu II-nci hesaptan izafettän.

V. Zaman hallıkları cümledä var nicä kurulsun adlıktan ya da işteniktän sora hem -lan/län ardlaflarlan.

Örnek: Uzun hem zor yolu geçtikten sora, Bayır oolu getirmiş insannarı denizin boyuna (**masaldan**). Getirmiş (**nezaman?**) uzun hem zor yolu geçtikten sora – zaman hallı, cümledä gösteriler işteniklän hem ardlaflan sora.

Kaavilederiz temayı

- Angı hallıklara zaman hallıkları deniler? Örnek verin.
- Angı soruşlara zaman hallıkları cuvap ederlär?
- Angı cümlä payından soruş koyulêr zaman hallıklarına? Neçin? Örnek verin.
- Zaman hallıklarını cümledä angı söz payları göstererlär? Sıralayın onnarı.
- Verin örnek, açan zaman hallı cümledä gösteriler işhallıklan.
- Olur mu zaman hallı cümledä gösterilsin hal iştenniinnän? Kendi örneenizdä inandırın.

15 Aşaadaki teksti okuyun, zaman hallıklarını çıkarın. Onnarlan kendi cümlelerinizi kurun.

Bu istoriya çeketti taa bir buçuk yıl geeri. Eni yıla karşı biz kablettik ilk „mutluluk kiyadı”. Gözäl resimni bir konverttä – o bana yollanmıştı – vardı sade bir yaprak, angısında yazılıydı, ani en kısa zamanda bän gideyim Çadır harç inspektyasına. Gelir dokumentlerindä varmış yannışlık, da bana yazmışlar ştraf. Eni yıla karşı cezalı olmak beni pek sevindirmede, dooru söyleyim. Dedim, yortular geçtiynän, ödeşecäm bän bu dertlilärlän...

(V. Kopuşçuya görä)

16 Aşaadaki laflarlan cümlä kurun, ki onnar olsun zaman hallı.

İlkyaz, her zaman, ilkyaz ayları, avşam saatları, yorulunca üülendä, avşamdan sabaadan .

17 Demekli okuyun şiiri.

Ekmek için söz

– Sölä ma, mamu, ne iş için
Yıslêêrsın bu taazä ekmää?
Da sora, nicä bir uşaa,
Sarêrsın bezlän sän onu?
– Tarlasına gitsin, oolum.
– E naşey o?
– Uşam benim, herbir işin
Kendi uuru hem vakıdı.
İlkyazın ter (tuzlu dadı)
Tenäylän ekiler erä,
Peydalansın deyni körpä
Ekin teni.

Kuraksa sora, bir tıynak
Tutêrlar tarlaya yakın.
Tenä, bir tuç gibi, çetin
Olsun orak vakidında.
Açan çiftçi şen sesindän
Öter harman.
– Annêêrım bän, ki bukadar
İşlärän bitmeer ömürü
Aar tenenin?
– Soruş dooru. Yapêrlar kayalar onu –
Dermennerdä öz pak unu. Duuma erdän.

Todur Zanet



?

Dikat oku da sölä ...

- Angı tema açıklanêr bu şiirdä?
- Kaldırılmış problemaya siz nicä bakêrsınız?
- Neçin, sanki, avtor kaldırmış bu problemayı?
- Ne sölenêr şiirdä çiftçinin zaameti için?
- Şiirin öz fikirini belli edin.
- Angı artistik kolaylıklarını kullanmış avtor şiirindä? Onnarın rolunu açıklayın.

18 Nasıl annêêrsınız şiirin sıracıklarını: „Annêêrım bän, ki bukadar işlärän bitmeer ömürü aar tenenin“. Taa nelerdän geçer tenä, etişincä bizim soframıza?

19 Grupalarda iş:

1. Çıkarın zaman hallıklarını belliedilän laflan. Kurun bu laf birleşmelerinnän kendi cümlelerinizi.

2. Çıkarın şiirdän er hallıklarını belliedilän laflan.

Proekt işi: Ekmäân eri gagauz halk adetlerindä. Prezentaşıyanızda yazdırın, angı adetlerdä gagauzlar ön erdä kullanêr ekmäâ.

20 Cümleleri tamannayın zaman hallıklarınınan, tefterlerä yazın. Sintaksis analizini yapın.

Çana hem Paşi ... dostlaştıydılar. Onnar bir yaştaydılar, ... olmuşdular onüçär yaşında, ... okulda yannaşık oturardılar. Kumalar pek uymuşdular biri-birinä, beenärdilär gezinmäâ ... hem biri-birinä musaafirläâ gitmäâ. Taa üstünä, onnar senseläydilär dä. Tä ... dä kızlar annaşmışlar ... buluşmaa da gezinmäâ küüyün en geniş sokaanda.

(**yardımcı laflar:** henez, büün, küçüktän, derslerdän sora, üülendän sora, hergün)

(*Kristova „Fasıl okumak“*)

21 Aşaadaki teksti okuyun.

Bizim kasabada geçennerdä primar seçimneri geçti⁴. Kazandı genä Kara Kiryak, o artık üçüncü dönem kasaba başı seçiler. Onun gibi kıyak, girgin hem da fikirli adam dolayıda yok, lafın kisası – çorbacı. Ona kâr ölä laap da taktılar „Çorbacı“. Kimisi deer, ani ona ölä laf çıkartmışlar, çünkü çorbayı beenärmiş, da primariyada kurulan sofralar hiç bir kerä çorbasız olmazmış, ama bän buna inanmêêrım, onun politika oponentleri bölä laf gez-



direr, olmalı. *Primar kasabamıza düşüner gecä-gündüz⁴*. Onu hiç bir zaman görämeye-ceniz haylak, kafasında hep bişey-bişey var: odasına mı gelsän, o hazırlêêr kasabada kos-mos stanşiyası plannarını, gecä onun evinin yanından mı geçsän, karısinnan konuşêr, nasıl **işsizlii²** köklemää, sokakta mı rezgelsän, ba o bakêr, nasıl deredä elektrostanşiya **düzmaa¹**, ba o aaraştırêr, angı kum taa uygun yollarda yamaçları örtmää deyni. Hiç hay-lak durmak yok. Bakêrsın da **şaşêrsın³**, nasıl bizim aramızda bölä adam çıktı.

(V. Kopuşçu)

- Angı tiptä insannarı avtor yazdırêr bu annatmada?
- Sizin tanıdıklarınızın arasında var mı bölä insannar?

22 Yazın bir ese „Küüyümün şannı insanı“.

§ 5. Nicelik hallıkları

Nicelik hallıkları göstererlär, **nicä iş olêr, taa sık işin kararını annadêrlar** da cuvap ederlär soruşlara **nicä? nasıl? kaç kerä?**.

Örnek: 1. Sän büün käämil işledin! İşledin (**nicä?**) käämil- nicelik hallıı.

Yortu gözäl geçti. Geçti (**nicä?**) gözäl – nicelik hallıı.

Nicelik hallıklarını cümledä taa sık düzerlär **haliştenniklär, işhallıklar, nişannıklar, tekrarlanan duygucular hem adlıktan laf birleşmeleri**.

I. Nicelik hallıkları, angıları kurulu **haliştenniktän**.

Örnek: İçşilär, lafedä-lafedä, annamadılar, nasıl etiştılär tarlanın başına. Etiştılär (**nicä?**) lafedä-lafedä – haliştennik düzer nicelik hallıını cümledä.

İki gün durmamayca yaadıydı kaar (**nicä?**) durmamayca – **nicelik, hallıı, kurulu haliştenniindän**.

II. Nicelik hallıkları, angıları kurulu **işhallıktan**.

Örnek: Karı düşündü biraz da gitti enikunu aula. Düşündü (**nicä?**) enikunu – işhallık, cümledä nicelik hallıı.

III. Nicelik hallıkları, angıları gösterili **nişannıktan**.

Örnek: Babu gelir evä, da mercimää iyer tuzsuz (*masaldan*). İyer (**nasıl?**) tuzsuz – nicelik hallıı, cümledä gösterili nişannıktan.

IV. Nicelik hallıkları cümledä kimär kerä var nicä gösterilsin **tekrarlanan ses uyduran laflarlan**: gurt-gurt, bangır-bangır, pat-pat, çatır-çatır hem başka.

Doka düştü üzünñän yastaa da genä bangır-bangır çeketti aalamaa. (*D. Kara Çoban*) çeketti aalamaa (**nicä?**) **bangır-bangır** – nicelik hallıı, gösterili tekrarlanan duygucuyan.

V. Nicelik hallıkları, angıları kurulu **bellilikçi laf birleşmelerindän**.

Örnek: Hepsi yabancıydı, lafedärdilär türlü dillerdä. Lafedärdilär (**nicä?**) türlü dillerdä – nicelik hallıı, kurulu bellilikçi laf birleşmesindän.

VI. Nicelik hallıkları cümledä olur gösterilsin **adlıktan hem ardlaflan „gibi“**.

Örnek: Gagauzlar tırtıl gibi işledilär, kaldırınca üüsek uura yaşamayı. İşledilär (**nicä?**) tırtıl gibi – nicelik hallıı, gösterili adlıktan tırtıl hem ardlaflan gibi.

Kaavilederiz temayı

- Angı cümlä payına hallık deniler? Örnek verin.
- Angı cümlä payını hallıklar annadêrlar? Örneklän inandırın.
- Nicelik hallıkları neyi göstererlär? Angı soruşlara onnar cuvap ederlär? Örnek verin.
- Angı söz payları cümledä nicelik hallıkları olêrlar? Sıralayın onnarı. Verin örnek, neredä nicelik hallı cümledä gösteriler haliştenniklän.
- Olur mu cümledä nicelik hallıkları gösterilsin işhallıklan, nişannıklan, duygucularlan? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Düşünün da kurun birär cümlä, angılarında nicelik hallıkları gösterilsin laf birleşmesinnän ya da adlıkları hem „gibi” ardlaflannan.



1 Okuyun teksti. Nicelik hallıklarını çıkarın, onnara soruş koyun.

İlkyaz. Sabaa. Şofron gün ayrıldı erdän yavaş-yavaş, kuşlaa yaklaşıp. Aaçların sık yapraklı dalları arasından erä günün okları urêr, aaçların gölgeleri onun için dikili gergefä benzeerlär. Kaaz otları gecä serinniin ardına sora körpä-körpä bakêrlar, yukarı uzanêrlar, nasıl insannar da, angıları uykudan sora tatlı-tatlı gerilerlär, sansın, söyleyip, ne islää yaşamaa gözäl ömürdä. Doz-dolayda ilkyaz. Kuşlar taman çeketmiş cıvldamaa. Hepsicii uyanmış. İnsannar sırasıylan geçer, kazmalarını hem boşçacıklarını ellerindä tutup, şen – şen lafeder. İnsannarın da canına ilkyaz girmiş. Herbir işi ilkyaz için söyleer. (S. Kuroğlu)

2 Aşaadaki cümleleri verili laflarlan tamannayın, nicelik hallıklarını hem predikatları bulun, onnarın altlarını çiziz. Koyun soruş predikatlardan nicelik hallıklarına.

1. Dedelär gagauzça lafedärdilär...
2. Uşaklar gidärdilär yolca...
3. Çiftçilär ...gittilär tarlaya dooru.
4. ... biz başladık annamaa yabancı insannarı.
5. Yaamurlu havalara ... bıktıydık.
6. Kahırdan gözleri ... olmuşlar...

Kullanmaa deyni laflar: yavaş-yavaş, çoktan, lafederäk, dooru, enikunu, mos-mor.

3 Aşaadaki laf birleşmelerinnän birär cümlä kurun, onnarı yazın, nicelik hallıklarını bulup, altlarını çiziz. Annadın, angı söz payları cümledä nicelik hallıkları olêrlar.

Kıvrak yazardı, türkçe okuyardı, hızlı döndü, dübüdüz yısındı, yalnayak gezärdi, çemrek oynardı, heptän unutmuştu, düşä-kalka gelärdi, hızlı buldu, aar-aar soluyardı, üç kat giyimniydi.

4 Aşaadaki laflarlan kurun cümlä. Kullanılan laflar cümlelizdä nicelik hallı olsun.

Seslän, enikunu, gözäl, kıvrak, gagauzça.

5 Çiftlerdä iş: Cümleleri yazın. Hallıkları bulup, aazdan onnara soruş koyun da söläyin, angı bölümdän onnar, angı söz paylarınan onnar gösterili.

1. Dostum ansızdan peydalandı şolanın önündä. 2. Çatır-çatır düştü damın üstünä bir dal. 3. Hasta uşak sıcak-sıcak idi çorbayı. 4. Kimär kerä yazın pek erken sıcak çıkêr. 5. Yollandıynan işä, alatlan git! 6. Tükendä kıvrak kostümnar satılırdı. 7. İhtär adam aar örüyärdi. 8. Bu yıl



başçamızda meyva aaçlarımız büük bereket verdilər. 9. Yortu günü istär-istemäz dut aaçların gölgesindä dinnendik. 10. Doktor ilaçladı uşaan ayaanı, da o, topallayarak, evä gitti.

6 Okuyun teksti. Nicelik hallıklarının cümleleri çıkarın.

İlkyaz-çorbacıyka ne var kuvet çalışêr: eşil kilimnän örttü topra, donnattı ilk körpâ çiçeklärän evlerin dolayını, sokakları, çayırıları, daaları. Aaçlar da giidi gözäl eni rubalarını. Tabiat benzärdi genç kıza, angısı yaşamasında ilk horuya hazırlanardı. Kirez aaçları açmıştı. Onnar okadar tıķışık biyaz ufacık-ufacık çiçeklän üklüydü, ani gelärdi, ki o kaarın rengindän en temiz bim-biyazlıını kapmıştı. Kirez aaçları gözelin-gözelli, nicä düündä gelin, angısının gözelliinä dolaylar, insannar şaşêr. Erken. Dışarsı maavili renktä. Sabaa adım-adım yaklaşêr...

İlkyaz zamanın gelmesi nesoyşa fasıl duygu getirer, angısı koyêr bizi enidän, başka türlü yaşamanın kaavi soluunu duymaa, onun gözelliini annamaa. Geler, ani şindi kanatların var, büyüer, da kayılsın uçmaa. Taazä ilkyaz kokusu, dolayın gözelli annaşılmaz kuvet verer. Bu gözäl, fasıl, annaşılmaz duygusunun var adı – sevda, sevda yärinä, sevda uşaana, sevda anaya-bobaya, duuma evinä, dünneyn gözelliinä, yaşamaya.

(G. Sirkeliyâ görä)

- Tekstin tipi nesoydur? Argumentläyin.
- Nesoy literatura kolaylıklarını kullanmış avtor, yazdırarkan naturayı?
- Sizin kasabanızın/küüyünüzün natura gözelliini yazdırın.

7 Proekt işi: hazırlayın birär buklet „Benim kasabam/küüyüm yılın herbir zamanında“.

§ 6. Nekadarlık hallıkları

İşlemin nekadarlıını gösterän **hem nekadar? nekadaradan?** soruşlara cuvap edän hallıklar nekadarlık hallıkları sayılêr. Nekadarlık hallıkları annadêrlar **predikatları**, onnar cümledä

kurulêrlar işhallıklardan, adlıklı laf birleşmelerindän hem bu ardlaflardan: **kadar, -dan, -dak.**

Kimi cümlelerde nekadarlık hallıklarını düzerlär adlıklı laf birleşmeleri sayılıkları. Taa sık nekadarlık hallıklarını gösterer te bu işhallıklar: **çok, az, hiç, pek, hayli, geräâ gibi** hem başka cümledä kurulêrlar nekadarlık hallıklarını.

Örnek: 1. Duman açıldı. Birkaç minuttan sora bir sopa sıbıtmasına kadar vardı nasıl görmä ilersini. Vardı nasıl görmä (**nekadar?**) bir sopa sıbıtmasına kadar – nekadarlık hallı, yorumnêêr predikatı, kurulu adlıklı laf birleşmesindän ardlaflan.

Kaavilederiz temayı

- Ne göstererlär nekadarlık hallıkları?
- Nekadarlık hallıkları angı soruşlara cuvap ederlär? Örneklän inandırın.
- Angı söz paylarını nekadarlık hallıkları annadêrlar?
- Cümledä nekadarlık hallıkları angı söz payları olêrlar? Örnek verin.



1 Aşaada verili cümlelerdän çıkarın da yazın onu, angısında var nekadarlık hallıı.

- a) Aylemizdä birliktä yaşamaya biz karar aldık.
- ä) Yarım saada kadar suuktan kimsey lafedämäzdi, suuktan tutulmuştu çeneleri. (S. Bulgar)
- b) Kış geldiynän, çobannar evlerine çekildi.
- c) Üürenmää utanma, bilmemää utan!

2 Aşaadaki şiiri okuyun. Tefterlerinizä onu yazın. Hallıkları bulup, çeşidini belli edin.

Doz – dolay süpür, kalmasın gübür.
Pak olsun senin diil sade evin,
Ya biyaz tenin, ama her neetin.
Brakarsan bir iz, bak, olsun temiz!

- Şiirin temasını açıklayın.
- Kendi laflarınızlan açıklayın deyimin maanasını: „**izlerin temiz olsun!**“.

3 Okuyun demekli şiiri.

Zamanayêrsın, evim!

Zamanayêrsın, evim!
Tä, gezä-gezä, geldim
Bu yorgun kapularına.
Durma küsülü bana!
Alçalmış üüsek saçaan.
Bezbelli, yıllar açan,
Ük gibi, bastı sana,
Yoktu kim olsun arka.

Çatlamış toprak fırın.
Ömürsüz ihtâr salkım.
Dut aacı salt eşerer...
E, kimä o dut verer?
Hepsimiz daran-peran.
Yanında anam-bobam,
Yok can-cun aulunda...
Kıpımnar salt aklımda...

Diz çökerim kapuna,
Darsıdın mı ooluna?
Annadım, burda erim!
Çevirmä beni geeri...

Todur Zanet



Zenginnederiz sözüümüzü

ük – aar baskı

daran-peran – daalmış her tarafa

kıpımnar – aklınagetirmeklär



?

Dikat oku da sölä ...

- Nesoy intonaŭıyaylan läözım okumaa bu űiiri?
- Nicä avtor kendi evinä danıűêr?
- Nelär diiűilmiű ana-boba evindä o yokkan hayli vakıt?
- Son dört sıracaa derindän analiz yapın.

Bu meraklıdır!

Evellär gagauzlar aulları bölä yapardılar:

Otuz-kırk yıl geeri gagauz evlerin dolayında may hepsi aullar taűtan hem topraktan yapıldılar (kimileri bu iş için eski keremetleri da kullandılar).

Bu o üzerä olardı, ani tarafımızda büyük aaç kıtlı vardı. Ama sora, açan Rusiyadan bol-bol aaç getirmää çekertilär, eski aulları artık söktülär, taűları da başka işlerdä kullandılar.

űindi siire küüdä bu türlü aulları var nicä görmää. O gagauz küülerin arasında Caltay, Kıpçak, Tabaki (Ukrayna, Bolgrad rayonu) var.

Nicä da olsa, bu aullar bizim etnografiya istoriyamızı annadan simvollar. Onuűtan da, bekim, Allahtan kimi erlerdä o simvollar korundu. İleri dooru da onnarı koruyalım läözım.

- 4 Okuyun teksti da ilerledin kendi düşünmeklerinizi: gagauzların angı yaşamak sayfası için avtor annadér annatmada. Araűtırın bibliotekada, internet sızıntılarında material.

İlkyaz açıldıydı vakıtları, taa martta başladıydı olmaa islää havalar, kış kaarları da, göz görä-görä, kaybelirdilär, kır yollarında çamur artık azalırdı, ama küü içindä başladıydı toz da bulunmaa. Güneűti, sıcaktı, kuraktı. Erken sıcaklar hızlandırmıűtırlar tolkada çimeni, zerdeli aaçları hem kirezlär ölä vakıtları hem birdän açmıűtırlar, ki meyvalık başçaların yanından geçärkän, aaçlara bakarsan, gözlerin kamaűırdı, nicä ilk kaardan.

Kır işleri sıkıűtırdılar çiftçileri baalarları kesmää hem kazmaa, arpa, booday, semiçka hem başka işleri ekmää. Hepsi insan, kırılmış gibi, savaűırdı vakıtları toomu erä koysun. űen ilkyaz çıkarmıűtırlar olan bitän insanı bordeylerdän, içerlerdän kırlara, toprak işinä. Birkaç gündä çoyunun artık kendi işleri bitärdi, da insannar bu çok iş aazında artık düşünürdülär, taa neredäsä, çalışıp, biűey kazanmaa. Ama bölä bir kazanç olurdu versin sadece boyarda gündeliklän işlemäk, başka iş eri dolaylarda yoktu.

- 5  „Benim duuma erim” temasına prezentaűıya yapın.

- 6 Aűaadaki cümleleri yazın, onnarda hallıkları bulup, altlarını çiziniz, annadın, angı soruűlara hallıklar cuvap ederlär hem angı söz payından onnar kurulu.

1. Poyrazdan bir büyük lüzgär esti. 2. Henez basmıű ondört-onbeű yaűına, nelär gelmiű zavalının başına (*türküdän*). 3. Adam atardı taligasına diirennän ot. 4. Hoca, sän okadar çok hamelsin, herersi kemik olmuű, bunca lokma imiűin. (*N. Hocanın fikralarından*) 5. Temin çıktı ardınnan, onuűtan o saklandı, ama űindi çıktı üzünnän, başka saklanamayacak (*söleyiű*). 6. űu bayırın ardında gümä-gümü gül açêr (*türküdän*). 7. Büyük çekiçlän hızlı urdum taűa, taű yarıldı baştan-baűa. 8. Hergün enikunu yazêrım hepsini, ne vererlär űkolada evä deyni üürenmää. 9. Butakım çalışmakları bän geeridän etiűtim hepsini ii üürenicileri, sora da geçtim onnarı. 10. Uzaktan studentlär gelmiűlär küüyümüzün çiftçilerine yardım etmää. 11. Bildirdän bän seninnän hiç buluűmadıydım. 12. Bu sepettä iiri yımırta hayli var. 13. Bir saada kadar kimsey erindän kalkmadı, suuktan hepsi titirärdilär.

- 7 Aşaadaki tekstin „Ödeşmək” bir payını yazın, cümlelərdə hallıqları bulup, altlarını çizin, söläyin, angı cümlə payını onnar annadêrlar hem angı söz payından onnar gösterili.

Ödeşmək

(bir payı)

İki kişi küçükkän kafadarmışlar. Açıan onnar büümüşlər, birisi tez zenginmiş, öbürü sä yanaşmış ona çırak-çoban. Yaşarmış çoban bir er içində kazılı evceezdä hem tutarmış beş köpek. Zengin çabuk unutmuş küçüklük dostluunu, çobana az ödärmış. Un, kartofi, fasülä ödünç verärmış fukaaraya, da sora onnarın paasını onun ödeendän tutarmış. Bir yılın, Kasımda, ödeşmək günündä, zengin olan yokmuş evdä, da çobanın ödeeni vermiş onun yardımcısı, angısı bilmäzmiş bunun borçlarını.

Zengin, taa geldiynän evä, yollamış yardımcısını nasıl-nicä alsın çobandan borçları...

Zenginin yardımcısı hızlı gitmiş çobanın evinä... (D. Kara Çoban).

- 8 Aşaadaki cümleleri yazın, onnarın baş hem ikincili paylarını bulun, aazdan soruş onnara koyun.

1. Bobam iştan her avşam yorgun gelärdi. 2. Kış yaklaşêr deyni, geçän kuşlar sıcak memleketlerä uçtular. 3. Üüredici klasa girdicään, hepsi şkolacılar ayaa kalktı. 4. Kendili adlıkların baş bukvası hererdä büyük yazılêr. 5. Dört şkolacı bir ihtâr adama hatır yaptılar, onun aulunu süpürdülär. 6. Biyaz kır çiçekleri açmıştı. 7. Aaçlardan benim saçlarıma bir yaprak ilişti. 8. Petri köprü altında balık tutardı. 9. Fukaaranın cebində hiç para bulunmazdı. 10. Eer beklärsäydın iilik, yapma insana körlük (söleyiş). 11. Biyaz ellär kara işi sevmäz (söleyiş). 12. Yatma yazın gölgedä, ekmek büümeer sergendä (söleyiş).

§ 7. Sebep hallıqları

İşlemin sebepini gösterän hem **neçin? nedän? ne sebeptän?** Soruşlara cuvap edän hallıqlar sebep hallıqları sayılêr. Sebep hallıqları cümledä düzülerlär taa sık **adlıklardan**, ama onnar var nicä kurulsun **izafet laf birleşmelerindän dä**.

Örnek: 1. Korkudan çocuk zor lafedärdi. Zor lafedärdi (**nedän? neçin?**) korkudan – sebep hallı, cümledä annadêr predikatı (**çıkış halda adlık**).

- Angı hallıqlara deniler sebep hallıqları?
- Sebep hallıqları angı soruşlara cuvap ederlär? Örnek verin.
- Angı cümlə payından soruş koyulêr sebep hallıqlarına? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Cümledä angı söz payları sebep hallıqlarını kurêrlar? Örnek verin.

- 1 Okuyun teksti, açıklayın temasını hem öz fikirini. Teksttä her bir bölümdän hallıqları bulun, yazın onnarı belliedilän laflan. Soruş koyarak, inandırın dooruluunuzu.

Taştan kruçacık

Aksina çalışardı yabancı memlekettä, zerä kendi memleketindä kazanamardı para üüretmää uşaklarını üüsek okullarda. O bakardı bir yaşlı karıyı, yardımcı olardı ona. Onnar ölä uymuştular biri-birinä, ani bir-iki aydan sora onnar arkadaş gibi olmuştular. İhtâr karı annadardı Aksınaya, nicä geçti onun yaşaması, küçüklüü, nicä evlendi, nicä büüttü uşaklarını. Çalışan karı pek kuşku





seslärdi bu annatmaları, ona herkerä meraklı gelärdi o insanın yaşaması. Aksinaya bu annatmalardan, sansın, vakıt ta taa tez geçärdi, sıkılmardı canı, makar bir vakıda unudardı hasretlän özlenmiş uşaklarını. Bakılan karının vardı kendi uşakları, ama onnar pek uzakta yaşardılar da siirektä gelärdilär dolaşmaa anasını. Gördüynän kendi mamusunu raatlıkta hem saalıkta, onnar mutluydular, ani Aksina pek ii bakêr onnarın anasını, ortak bir dil bulêr onunnan. Onnar hesapladılar, ani Aksina hesaplı karı, akıllı, temiz, çok konuşmêêr, sorumnu.

Bir kerä bakılan karının uşakları gitmişlär dinnenmäâ kutsal erlerä da oradan geldiydilär dolaşmaa anasını. Onnar getirmişlär anasına çok baaşış: çiçekli batik, bluz, boncuk, üzük hem başka işlär. Aksina gördü, nicä yaşlı karı sevindi bu baaşışlara, da onun gözleri doldu yaşlan.

(A. Kristovaya görä)

?

Dikat oku da sölä ...

- Yaraştırın annatmanın temasını büünkü yaşamaklan.
- Nesoy duygulara düşärdi Aksina yabancı memlekettä?
- Aksinanın süretinnän gagauz karıların patredini yazdırın, kullanarak türlü literatüra kolaylıklarını.
- Neçin Aksinanın gözleri arada-sırada dolardı yaşlan?

2



Okuyun demekli şiiri.

Büük yaamurun ardına

Yıldızlara, bakarak,
Uyuyêr dolay küülär.
Uzaktan salt gürlemäk
Ortalı sarsıladêr.

Yalap eder çayırılar,
Yıkanmaktan sora.
Kalkınêr yatnık otlar,
Ki iiltmişti bora.

Sellär artık süzülmüş
Aşaa alçaklaa.
Taşkın derä sa bıkmış
Gür uuldamaa.

Sade zavalı meşä,
(Yıldırım urmuş!)

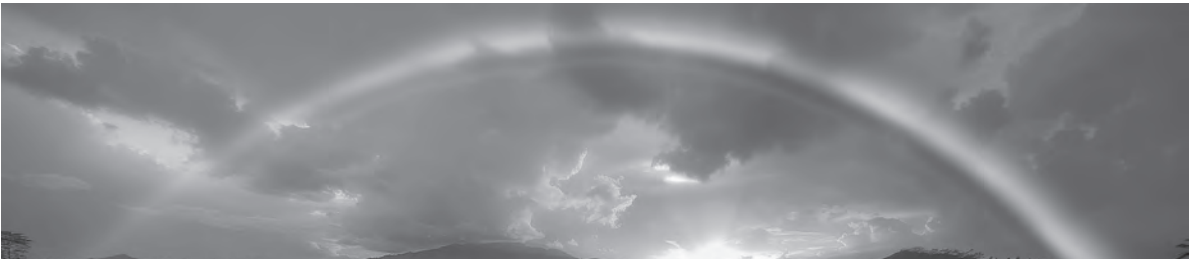
Yarılı boydan-boy
Yola serilmiş.

Suskunnuk dolaylarda,
Ki cınnêêr kulaan,
Sansın kalmamış burda
Hiç bir diri can.

Te sabaa da alatlêêr
Danı boyamaa,
Sansın haliz savaşêr
Günä yol yapmaa.

Gün-güneş adımnadı
Bayır aşırı,
Da erä çemrek gerdi,
Sırma çadırı.

Gavril Gaydarçı





Zenginnederiz sözüümü

suskunnuk – sessizlik

sırma – altın ip

çadır – palatka, şatra

meşä – aaç, pelit aacı



Dikat oku da sölä ...

- Nicä düşünersiniz, avtor angı tarafların tabiatını yazdırêr?
- Okuyun taa bir kerä da açıklayın lafları:

<i>Te sabaa da alatlêêr</i>	<i>Sansın haliz savaşêr</i>
<i>Danı boyamaa,</i>	<i>Günä yol yapmaa.</i>
- Sesirgenin, ana tarafınızda bu gözellii var mı duyduunuz?
- Sıralayın literatura kolaylıklarını da açıklayın onnarın rolunu bu şiirdä.

3 Şiirdä hallıkları bulun, nesoy olduunu belli edin.

4 Okuyun teksti. Sebep hallınnan cümleyi tefterlerinizä yazın.

Ko bu dünnedä hayırın kalsın, öbüründä dä suyun olsun. Hem taa bir: bän bobana adadıydım düzmäa bir pınar, ama zorluklardan olmadı kolaylım, bunu sana izin ederim. Hem beklämä, açan susuz yanacan, da ozaman başlayasın kazmaa pınarı...

- Bu tekstin temasına görä mini-yaratma yazın.

5 Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, onnarda sebep hallıklarını bulup, altlarını çizsin, söläyin, angı cümlä payını onnar annadêrlar hem angı söz paylarından onnar kurulu. İlk dört cümleyä sintaksis analizini aazdan yapın.

1. Sevinmeliktän Kati yukarı atlardı. 2. Konşerti siiredän insannarın ürekleri gülmektän artık acıyardı. 3. Vakıtsızlıktan klas izmetçisi herbir işi alat-kıpıt yapardı. 4. Yaamursuzluktan kırlarda er pek kurumuştu. 5. Yok nicä yaşamaa onnarın beterindän. 6. Kahırdan ihtär adamın üzü-gözü küsülüydü. 7. Sportçu korkudan atlayamadı hepsindän yukarı. 8. Acıdan hastanın benizi sararmıştı.

6 Verilmiş cümleleri tefterlerinizdä yazın. Soruşların erinä koyun neet, nicelik hem sebep hallıklarını.

1. Dembelin parası yoktu (*neçin?*). 2. Anam gitti terziyâ (*ne yapmaa?*). 3. Kakum yollandı Komrada (*neçin?*). 4. Dostum (*nedän?*) kendinä er bulamazdı. 5. Ayı (*nedän?*) sırtından tüülerini yolardı. 6. Bizim tarafa geologlar geldilär (*neçin?*). 7. Mali (*nedän?*) gezämäzdi hem aar işidardı. 8. Kara Kotoy (*ne sebeptän?*) pek dik adımnardı. 9. (*neçin?*) turistlär yolu seçämäzdilär. 10. Büük batüm gitti Komrat kasabasına (*ne neetlän?*). 11. Gençlär suuk havalarda da giderlär kultura evinä (*ne neetlän?*). 12. Tanas, eni gölmek aldıynan, (*nedän?*) yukarı atladı. 13. Malim bu (*nezaman?*) başladı taa sık Allaha dua etmäa. 14. Kiyatlardan bilgi edenmäa hiç bir kerä bilä diildir (*nicä?*).



§ 8. Neet hallıkları

1 Birleştirin okçaazlarlan aşağıdaki hallıkları.

er hallı	üç kerä geldim
zaman hallı	gözäl okudun
sebeb hallı	avşamnarda okudum
nicelik hallı	geldim üürenmää
nekadarlık hallı	burada büüdüm
	sevinmeliktän atladım

- Angı hallık kaldı eşsiz? Angı soruşa o cuvap eder?

İşlemin neetini gösterän hem **neçin? neyä deyni? angı (ne) neetlän?** soruşlara cuvap edän hallıklar neet hallıkları sayılêr. Neet hallıklarını cümledä kurêrlar taa sık **infinitiv formasında işliklär** hem **kıynaş hallarda adlıklar**.

Örnek: Anam koydu sofraya iki çanak kartofi mancası hem bir çini kaurulmuş yımırta imää. Koydu (**ne neetlän?**) imää – neet hallı, annadêr predikatı, cümledä kurulu infinitivdän.

Vasiyi yolladılar Çadır lişeyinä üürenmää. Yolladılar **neçin?** Üürenmää – neet hallı, gösterer işlemin neetini, cümledä kurulu işliin infinitiv formasından.

Kafadarım çaardı beni musaafirlik etmää. Çaardı beni (**ne neetlän?**) musaafirlik etmää – neet hallı, annadêr predikatı, cümledä kurulu adlıktan hem infinitivdän.

2 Aşağıdaki cümleleri yazın, neet hallıklarını bulup, altlarını çizip, onnara soruş koyun.

1. Getirärdi bana laana turşusu, patlaca turşusu imää. (*N. Tanasolgu*) 2. Ayda iki-üç kerä o gidärdi küçücük kluba kinoyu görmää. (*D. Kara Çoban*) 3. Komuşu gelmişti bizä istemää ödünç bir kazan un. 4. Şkolacıları, uroklar bittiynän, götürdülär derä boyuna dinnenmää. 5. Aşırıya gidän çocuuna anası vermişti harcamaa deyni biraz para. 6. Gagauz küülerindä kimi genç kızları alêrlar düzennerä kilim kırmaa. 7. Dostum verdi bana çantasından kiyadını oku-maa deyni.

3 Aşağıdaki teksti „Vasi hem Aleksî“ okuyun, onun temasını hem öz fikirini bulun, verin karakteristika tekstin personajlarına.

Vasi hem Aleksî

Naçu Aleksî hem Dermencioglu Vasi **üürenärdilär**¹ sekizinci klasta, onnar ikisi dâ sevärdilär sportu, ama pek az kalardı vakıt stadionda yarışmalara, neçinki onnarın vardı hergün çok urokları üürenmää hem onnar sevärdilar vakıdı kaybetmemää, da kimär kerä bölä dinnenärdilär: dışarda oyanı-buyanı gezinärdilär ya gidärdilär karşıdaki, yakın **bulunan**² baalara.

Vasi hem Aleksî ikisi dâ şkolada ii üürenärdilär. Onnar klasta verilmiş işleri yapardılar büyük havezlän, **haylazlık**² için onnarı yoktur takazaladı üüredicilär ya da anaları-bobaları.

Bu çocuklar komşu uşaklarıydılar, kafadarlık yapardılar, neçinki onnarın anaları-bobaları diildilär sade komşu, ama hısımdılar. Aleksinin mamusu hem Vasinin anası kızkardaştılar. Onnar lelü uşaklarıydılar, dayma barabar hazırlanardılar uroklara, yardım edärdilär biri-birinä, neleri annamazdılar, utanmazdılar sormaa büyüklerä.

Aleksinin³ malisi Yanka babu saadı. O sevinirdi, ani bu uşaklar bilä üürenärdilär, büyükleri seslädilär, biri-birinä ilik yapardılar. Babu savaşardı çocuklara izmet etmää, doyurardı onnarı, paklardı onnarın ardına hem kimär kerä onnara sorardı:



– Siz ne, artık bitirdiniz mi uroklarınıza hazırlanmaa? Ne okadar tez stadiona büün hızlandınız?

– Male, – cuvap edärdi Aleks, – bizä büün ana dilimiz için çok az iş verildi, biz onnarı taa şkolada yazdık.

– Siz, çocuklar, – sölärdi babu, – haylak kaldıynan, biraz da kiyat okuyun! Bibliotekaya yazıldınız mı?

– Male, biz okuyêrız şkola bibliotekasından kiyatları, – sölärdi Aleks, orada çok meraklı işlär okuyêrız, ama küü bibliotekasında diiliz yazılı.

– Şkola kiyatları, uşaklarım, – annadardı Yanka babu, – sizä yolu sade gösterer, ama büyük, geniş literatüre yaratmaları en meraklıdır, onnarda yaşamak için çok başka bilgilär vardır! Siz artık sekizinci klastaysınız, lääzım küü bibliotekasında da kiyat alıp-okuyasınız.

O günü çocuklar stadiona gittilər, sportlan **iilendilär**⁴

Ertesi günü Vasi hem Aleks sesledilär malisinin sölediklerini da yazıldılar küüyün büyük bibliotekasına. Aleks almiştı İon Krängenin annatmalarını, neçinki o pek ii bilirdi romın dilini. Vasi dâ bilirdi romınca okumaa, ama ona taa çok meraklı görünärdi rus yazıcıların yaratmaları. O almiştı okumaa A.S. Puşkinin peetlerini hem annatmalarını. Bölä iki kafadar yılın bit-kisinädän çok kiyat okumuşlar. Üürenmäk yılın bitkisindä onnar hesaplamışlar, nekadar kiyat okumuşlar. Onnar duymışlar, ani geniş olmuş onnarın bilgileri, ani onnar bilirmişlär diil sade ne üüredicilär söleer, ama taa çok bilgilär, angılarını onnar edinmişlär okunmuş kiyatlardan.

Bir kerä Vasi söledi Aleksinin malisinä, ani o okumuş rus yazıcısının A.P. Çehovun kısa annatmalarını. Bu yazıcının „Hameleon“ annatmasını okumuş gagauz dilindä, da orada kimi gagauz laflarını annamamış. Yanka babu o vakıt pensiyadaymış, ama gençliindä o agronom işlemiş hem okumayı çok sevärmiş. O çok kiyat okumuş romın, rus hem gagauz dillerindä. Babu annatmış çocuklara annaşılmaz lafların maanalarını. Sora o söylemiş, angı yazıcıların yaratmalarını romın dilindä taa meraklı okumaa – M. Sadoveanu, S. Vangeli, M. Eminesku. Babu metetmiş te bu rus yazıcıların yaratmalarını: L. Tolstoyun, İ. Turgenevin, M. Şoholovun. Bitkidä babu demiş:

– Siz, çocuklar, unutmayın gagauzça kiyatları da okumaa: D. Tanasogludan, D. Kara Çobandan, T. Marinogludan, N. Babogludan. Herbir kiyat sizin bilgilerinizä bişey-bişey ekleyecek. Hem, ne bilersin, beki, sizin dâ aranızdan bir yazıcı çıkacak!

Çocuklar gülümsedilär, ama babunun nasaatları onnarı kiyat okumasına sıkı baaladılar.

– Male, var mı aslı, – çevirdi lafı Aleks, – ani evel kiyat okumaa kolayı yokmuş hem kiyatlar da, büünkü gibi, bibliotekalarda bol yokmuş?

– Elbetki, – demiş Yanka babu, – siz ne okumadınız mı, ani anılmış rus yazıcısı Maksim Gorkiy küçüklüündä üüsüzmüş da işlärmiş yabancılıkta, ama kiyat okumasını brakmazmış.

Elektrik şafkları o zamannar yokmuş, da mumnan okuyarmışlar. Gorkiy çok mum yakarmış, gecä şafklan kiyat okuyarmış, ama çorbacılar onu tutarmışlar da düüyärmişlär.

Da te bu adam çok lobut imiş kiyat okuması için, ama boşuna sevmemiş kiyatçılı. Sonunda kendisi olmuş yazıcı ölä büyük, ani şindi o biliner ömür dünnedä.

Vasi hem Aleks annadılar, ani kiyatları, okumayı sevmää sayılêr, bilgiyi, dünneyi, yaşamayı sevmää. Kiyat okumak yardım eder hepsinä büyük hem ii adam olmaa! Sportlan iilenmää – gimnastika sınışlarını yapmaa, sport işlerindän tutunmaa.

?

Dikat oku da sölä ...

- Annatmanın baş personajlarını sıralayın hem annadın onnar için ayırı-ayırı.
- Neyä üüredärdi Yanka babu çocukları? Nesoy çıkışa geldi çocuklar?
- Annadın babunun yaşaması için gençliindä.

Kantarla bilgilerini

Dikat okuyun teksti. Koyulmuş soruŖlara cuvap verin.

Orliogluların öŖmesi

Bir islää ilkyaz günü malisi dedi Ganiyâ getirsin onun sopasını. Gani annadı, ani malisi nereyisä gidecek. Sopasız uzak erä gitmää ona zordu. Malisi düşünmüş öŖmeyi dolaŖmaa. Sofi babu verdi ocucaa bir toprak ölmek, kendisi dâ ıkardı başadan birkaç laalä hem zambak köklän. ErleŖtirip hepsini bunnarı sepetää, onnar ıktılar yola. öŖmä Ganilerin evindän ok yıraktaydı. O gözäl, kırnak tertipliydi. Yakıncacık sızıntıya büyüardı bir gür dallı ceviz aacı. EtiŖtiynän öŖmeyä, Sofi babu hem Gani dinnendilär biraz. öŖmenin iki yanına haŖladılar laaleleri, zambakları. ocukak ölmeklän taşıyardı sucaaz da sulardı taazä dikili iecikleri. Bu öŖmecii Ganinin raametli Orlioglu dädusu düzmüş. OnuŖtan da ona deerlär Orliogluların öŖmesi. Sızıntı bulunär taman iki yol atırında. Buradan ok yorgun yolcu geer. Dädu da düşünmüş onnara olsun serin sucaaz içmää. AvŖamadan Gani babusunnan bitirdilär işi. İip birär ölmecik tatlı öŖmä suyu, onnar geeri yollandılar.

(N. Babogluya görä)

Nr.	İtemnär									Ballar
1.	Tekstin tipini belli edin? (1 cümlä)									L 0 1
2.	Verili soruŖlara cuvap edin: a) Ne düşünmüş Ganinin malisi? (1 cümlä) b) Nelär hazırladılar onnar yola ıkaceykan?									L 0 1 L0 1
3.	Yazdırın öŖmeyi. Nein ona deerlär Orliogluların öŖmesi?									L 0 1 2 3 4
4.	ıkarın 3 hallık; belli edin bölümnerini.									L0 1 2 3 4 5 6
5.	ıkarın adlardan predikatlan bir cümlä. Gramatika temelini izin.									L 0 1 2
6.	ıkarın katlı predikatlan cümleyi.									L 0 1
7.	„İnsanın iilii unutulmaz” temaya görä fikrinizi açıklayın.(10 -12 cümlä)									14
	Toplam:									30 bal
Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ballar	0	1	2-4	5-7	8-12	13-16	17-21	22-26	27-28	29-30

Tema 4 GERÇEKLİK HEM UMUT



Giperbola

§ 1. Giperbola nicä artistik kolaylı

Giperbola – büülmäk, artistik sözün ölä bir forması, angısı pek büük yapêr predmetleri, kahraman-narı, işlemi. Büülmäk taa çok masallarda, söyleişlerdä kullanılêr (Dev adamı, beygirin büülü kuvedi).

Giperbola kullanılêr literatūra yaratmalarında emoțiya duygularını kaaviletmää deyni.

Giperbola – grek dilindän „hyperbole” – zeedä, kayet büük.

Örnek: *beklemää 20 yıl; bän sana üz kerä telefon açtım; büülmüş kobaklarını patlacañ gibi; bin kerä sana söledim.*

Giperbolanın strukturası:

Sayı – bin yıl, üz kerä;

Süretli (образное) – bir asir görüşmedik;

Açık yaraştırmak – aazı kuru, nicä toprak;

Giperbola taa sık kullanılêr artistik yaratmalarında: legendalarda, masallarda, türkülerdä, dastannarda, fantastikalı yaratmalarda.

Örnek: *Oğlan bir çalımda yıktı beş-onunu, beklemää yıllarlan; büük, nicä Dev adamı; oturêr nicä padişah.*



Giperbola kullanılır taa sık metaforalarlan.

Giperbolanın çeşitleri:

Metaforalı – temelindä metafora, angısı geçirer özellikleri bir predmettän öbürünä;

Frazeologiyalı – laf birleşmelär toplu birerdä söyleniler;

Leksika çeşidindä – kullanılır annaşılmaz laflar;

Sayı çeşidindä – Üz yıl görüşmedik.

Örneklär: 1. *Däduda bir hastalık var, ama o hep işleer.*

2. *Bir salımda-duşman sokakta.*

3. *Beygirin büülü kuvedi.*

Giperbolalar gözellederlär sözüümü, göstererlär literatüre dilinin zenginliğini.

Kaavilederiz temayı

- Aklınıza getirin, nesoy literatüre janraları var?
- Nesoy emoşiyalı lafları/artistik kolaylıkları, laf çevirtmeleri kullanır yazıcılar artistik yaratmalarında, annatmalarda, masallarda, şiirlerde, açıklayarak kendi duygularını?
- Neyä giperbola deniler? Açıklayın fikrinizi. Getirin aklınıza masalları, angılarında söz gider Dev adamı için, çıkarın giperbolaları.

1 Okuyun en baş duayı, angısını gagauz dilinä çevirdi M. Çakir.

Allahın duası

Ey, göklerde olan, bizim Bobamız! Ko ayozlansın Senin adın, ko gelsin Senin Padişahlın, ko olsun Senin istediin hem erdä dä, nicä göktä. Hergünkü ekmeemizi bizä bu gün ver; hem baaşla bizä bizim borçlarımızı, nicä biz da baaşlêırız bizä borçlu olannara; hem girdirmä bizi denemeyä, ama kurtar bizi kötüdän. Zerä Senindir Padişahlık hem kuvet, hem şükür daymaların daymalarınadan. Amin!

Temirä

?

Dikat oku da sölä ...

- Bu duada kimä biz danışêırız?
- Nesoy işliin forması kullanılır bu duada? Sanki neçin? Açıklayın dooruluunuzu.

2 Okuyun teksti. Kendi laflarınızlan içindekileri annadın.

Bibliya – kiyatların kiyadı. Bibliya ecellerin kiyadı, angısı koruyêr yaşamanın sıralarını hem geleceenin sınırlarını. Hristiannar, danışarak bu kiyada, ona taa sık „Yazı deerlär ya da Ayozlu yazı”. Bibliya kurulu iki kiyattan: Eski Nasaat hem Eni Nasaat.

Bibliya – aariflik averiyası hepsi derin düşünän insannara deyni. Bibliya – kiyat, biblioteka, angısı kuruldu bin yıldan zeedä.

– Kim yazdı, kurdu Bibliyayı?

Bibliyayı kurdu yaklaşık kırk türlü avtorları türlü-türlü dillerde (evelki yahudi, arameyli, urum dillerde) hem yaşardı onnar üç kontinenttä (Evropada, Aziyada, Afrikada). Biliner, ani bu insannar biri-birini hiç bilmäzdi, biri-birini hiç yoktur gördüülär, hiç yoktu karşı geldüülär. Bundan başka, onnar yaşardı ayrı zamannarda, ayrı asirlerde hem binyıllıklarda. Bibliyayı

yazardılar yaşamak uzunnuunda 60 evlad boyları. En bitki Bibliya teksti yazılı yaklaşık 1900 yıl geeri, en evelki – 4000 yıl geeri. Onun latin variantını hazırladı Gutenberg. Bibliyaya girer 77 kiyat. Her yıl tiparlanêr 100 milion Bibliya kiyadı.

Bibliya – derin maanah kiyat, yaşamaya üüreder, akıl verer, dünna istoriyasında büük hem maanah er kaplêr.



Allahlan lafetmäk

Allah – O, Kim yarattı bu topraa hem gökü, aaçları hem çiçekleri, kuşları hem hayvannarı. Allah insana da yaşamak verdi.

Dua - o Allahlan lafetmäk. Allaha danışêrız, açan bizä islää ya da prost. Var nicä danışalım şükür etmäklär da ya da bişey isteyelim, açan bizä nesä lääzım. Biz dua ederiz ya kendi laflarmızlan, ya da kiyatlan dua okuyêrız.

Nicä mamuyan biz sık lafederiz, ölä sık Allahlan da lääzım lafedelim: uykudan kalktıynan hem yataceykan, herbir işin önündä yardım isteyêrêk hem ondan sora şükür ederêk.

Tut aklında, ani Allah senin en yakın dostun, annat ona kahırlarını hem sevinmeklerini.

Bibliya tanıştırêr bizi pildalarlan

Pilda – kısa yaşayış annatması, angısının içindeliindä var diişik maanası, nasaat. Herbir pildada var saklı bilmeycä, angısını çözmää lääzım.

Allahın beşinci kanonu

„Say kendi ananı hem bobanı, ki uzansın senin günnerin bu toprakta, angılarını Saabimiz, Allahımız sana verer”.

(Bibliya)

- 3 Lafların „Allaa açmêêr aariflik kapusunu onnara, kimin Bibliyası kapalı...” maanasını açıklayın. Cuvabınızı argumentläyin.

Kaavilederiz temayı

- Ne o Bibliya?
- Neçin ona deniler „Bibliya – kiyadın kiyadı?”
- Hristiannar Bibliya kiyadına başka türlü nasıl deerlär?
- Angı kiyatlardan düzülü Bibliya?
- Ne o dua?
- Nesoy dualar siz bilersiniz?
- Kim çevirdi duaları Gagauz dilinä?

Viktorina

- Kim hazırladı Bibliyayı latin grafikasında?
- Kaç kiyat girer Bibliyaya?
- Her yıl kaç ekzemplär Bibliya kiyadı tiparlanêr?
- Bibliyanın ikinci adı nesoy?



4 Yapın Sinkveyn lafa Bibliya:

Nesoy? _____ Ne yapêr? _____

5 Laflan „Bibliya” kurun annatma, soruş hem izin cümlä.

6 Okuyun Bibliyadan oluşu. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Yatalak hastanın alıştırılması

Açan İsus bulunardı Kapernaum kasabasında, toplandı türlü erlerdän gelän çok insan hem sıradan, hem büyükboydan. O üüredärdi onnarı, hem Saabinin kuvedi Onunnandı da alıştırardı hastaları. O evä, neredä nasaat edärdi İsus, insannar getirdilär döşektä bir kötürümü, ki O alıştırın onu. Ama o beterä, ani ev doluydu insannan, onnar sokamadılar onu kapulardan. Ozaman, söküp evin örtüsünü, onnar salverdilär hastayı döşäännän bilä içerin dooru ortasına da koydular İsusun önünä. İsus, görüp onnarın inanını, dedi kötürümä: „Sana prost ediler senin günahların.”

Zakoncular hem fariseylär, işidip bu lafları, başladılar sayıklamaa kendi aralarında: „Kim bu adam, ani Allahı kötüleer?! Kim var nasıl prost etsin günahları, Allahtan kaarä?” İsus, bileräk onnarın düşünmeklerini, dedi onnara: „Ne biçim fikirlär sizin üreklerinizdä? Ne taa kolay demäa: «Sana prost ediler senin günahların» mı osa «kalk ta gez» mi? Ama biläsiniz, ki İnsan Oolunun var kuvedi dünnedä prost etmäa günahları... İsus dedi kötürümä: «Sana deerim: kalk, al döşeeni da git evinä.»

Hasta kalktı, aldı döşeeni da gitti evinä, metinneyeräk Allahı büyük alıştırmaq minuniyası için. Hepsi orada bulunannar da metinnedilär Allahı, deyeräk: „Fasıl işleri büün biz gördük.”

Luka 5:17-26

?

Dikat oku da sölä ...

- Neçin Kapernaum kasabasında toplanardı türlü erlerdän gelän insan?
- Ne İsus yapardı insana, ki saalıklı olsun?
- Hasta adamı ilaçladı mı İsus?
- Angı fasıl işlär için gitti söz bu teksttä?
- Bulun teksttä giperbolayı da çıkarın tefterlerinizä. Kurun birär cümlä, giperbolayı kullanarak.
- Kurun proekt temaya „Allahın kuvedi büüktür”. Üç argument verin.

7 Kiyatlan „Uşaklara deyni Bibliya” tanışın, strukturası, düzülmesi hem içindekileri için annadın.

8 Ayırın Eski hem Eni nasaatlardan birär oluş, dikat okuyun onnarı, annadın kendi laflarınızlan. İçindekilerinä görä yapın çıkışları. Düşünmeklerinizi argumentli açıklayın.

9 Okunmuş tekstlerdä bulun giperbolaları, maanalarını açıklayın, kullanmak neetlerini söläyin.

10 Kurun kendinizdän bir „nasaat kiyağı”. Yazılarınızda kullanın giperbola.

Uydurma yazısı



§ 1. Dialog

Dialog sözü – o açan sözdä pay alêr iki ya da birkaç kişi.

Söz var nicä olsun *monolog* hem *dialog* formasında.

Dialog sözündä pay alêr iki ya da birkaç kişi, angıları kendi replikalarinnan doldurêrlar biri-birinin sözünü. Onuştan bir replika var nicä doldursun, genişletsin, derinnetsin başka cümleyi, başka bir fikiri ya da görüşü. Dialog sözündä taa çok kerä dar cümlelär hem yarı cümlelär kullanılêr.

Dialoglu teksttä herkezin replikası yazılêr eni sıradan. Herbir sıranın başlantısında birär çizgi koyulêr (-).

1 Aşaadaki dialogu okuyun, söläyin nesoy söz bu? Sıralayın onun çeşitlerini hem funkşiyalarını. İnandırın dooruluunuzu.

Bu işlär Zenanın aklından geçtiydi hem, beki, taa başka da unutulmaz işlär, angılarında yaşamak temelleri baalı, da o avşamnen, açan tombarlak sofraya oturdular, genä lafsız dedi:

– Ne bizä oldu, da bu yakınnarda susêrız sansın içerlerimiz saar oldular?

– Ne isteersin lafedelim? – sordu Vasil.

– Ne isteerim sorayım, nezaman bu evi düzmää başlayacez, osaydı duracez, üstümüzä mi yıkılsın?

– Taa yaarina olur çekedelim, – dedi Vasil, şüpelı gözdän geçireräk karısının üzünü, – ama... Baurçu.

– Ne Baurçu? Ligorçuk hem Lambuş ta burada duudular, burada adımnarını da attılar... Te kaynata da sölärdi, ani bu toprak onnarı ölä çetin ayakça tutarmış...

– Belli ki, çekedecez, – ürekli hem sevinmäklän dedi Vasil, – taa yaarina giderim rayona traktorlan, geeri dooru getirecäm aaç hem tement.

Simunun bu günnerdä imäk tä buvazından zoruna geçärdi, ama şindi aslı sözü...

Onun nem gözleri bakardılar ooluna, gelinä, unukalarına bir içyankı büyük kanaatlıktan, angısını vardı nasıl göstereyin salt bir derin talantlı resimci.

2 Aşaadaki teksti rollerä görä okuyun. Annadın dialogta durguçluk nişannarını.

Küü uyanardı. Güneş taa çıkmamıştı, ama uzakta Dan erlerindä gök çekedärdi aarmaa. Gorizont yavaş-yavaş kızardı. İnsannar sa çıkardılar sokaa, karılar gidärdilär baa kazmaa, kimisi urardı sıra inekleri. Açan taa taliga gidärdi küü içindä, Naşku gördü karannık göktä bir yalnız yıldızçık.

Naşku sordu dädusuna:

– Bu yıldızın var mı adı?

– Var, – cuvap verdi dädusu. Ama onun masalı da var.

– Annatsana bana...

– Bu yıldızın adı „Kervan kıran yıldızı”.

– E, neçin o yıldıza deerlä „Kervan kıran yıldızı?” – genä sordu Naşku.

– E-he-he! – dedi dädu, – onu bän dā işidärdim ihtärlardan. Onnar bölä annadardılar: „Nezamansa, çoktan taa olmuş bir cenk. Da asker gidärmış cengä, gecä yarısı yorulmuşlar da durgunmuşlar dinnenmää. Askerlerin zaabiti izin vermiş, hepsi erken sabaa kadar dinnensinnär, ama bir kişi dā bekçi dursun. Korusun o askerleri, angıları yatmışlar uyumaa. Zaabit demiş o bekciyä uyandırısın onnarı, açan Sabaa Yıldızı çıkacak.”



Ama bekçi uykuya kalmış. Açı sa uyanmış, görmüş göktä başka bir yıldız. O yıldız diil sabaa yıldız. Bu yıldız çıkêr göktä avşam üstü, döner da kaybeler sabaa karşı. Onun erindä taman da duuêr sabaa yıldız. Bu bekçi sä uyku sersemi şaşırmiş, sanmış o yıldız: sabaa yıldız. Onun için asker kalkmış, girmiş düüşä da bu yannışlaa görä ölmüş çok insan. Onun için bu yıldızın adını koymuşlar sora „Kervan kıran yıldız”.

– E, kervan ne o? – sordu Naşku.

– Kervan, açan bireri toplanêr çok insan, beygir, devä, taliga da gider uzak yola. Ona kervan deniler.

3 Çiftlerdä iş: kullanarak dialog formasını, annadın tekstin içindekiliini kendi laflarınızlan.

4 Okuyun teksti. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Neyä düşünerlär çocuklar?

Bir kerä gagauz dili uroonda üüredici Petri Stefoglu şkolacılara teklif etti:

– Hadiyin, çocuklar, kızlar, düşünelim gelecek zaman için! Angı yolu alacınız, açan büüyeceniz, neredä işleyeceniz?

– Bän isteirim muzıka üüredicisi olmaa, – dedi Lena Moka. – Üüredecäm uşakları pianinoda çalsınar. Barabar kendi üürenicilerimnän bän türkü çalacam hem türlü halk oyunlarını oynayabilecäm. O şkolada, neredä bän işleyecäm, kurup-açacam türlü oyun derneklerini. Benim üürenicilerimin çoyu muzıkacı olaceklar.

– Bän sä gidecäm işlemää traktorda, neredä işleer benim bobam, – dedi Stepu Monastırılı. – Bän tarlaları sürecäm, er olsun kaba, tavlı deyni. Ko insan ekinnerdän büük bereket alsın! Ekmek büütmää – bu en kısmetli iştir! Ekmeksiz insan yok nicä yaşasın! Olacak ekmek – olacak şennik, olacak raatlık. Topraklan işlemää – buydur haliz adam zanaatı!

– Ama bän, – yavaşıcık dedi Sofi Karakalçeva, – hepsindän çok beenerim bulunmaa naturada: daada, kırdä, başçada. Bän pek severim kazmaa kökenneri, buazlamaa kartofileri, yıslamaa zarzavatları, büütmää meyva fidannarını, otlardan kurtarmaa çiçekleri. Bän olacam başçıvancı da işleyecäm ölä, ki bizdä her zaman Eni Yıla karşı, yortu için, olsun taazä, kırmızı alma, sarı armut, kara üzüm, kırmızı patlacan, eşil biber hem gözäl çiçek.

– Ama bän, – ilerletti lafetmeyi Aleks Karaman, – gidecäm üürenmää şoför. Bu iş zordur. Lääzım biläsin sokaklarda bulunan yol nışannarını, islää tanıyasın onnarı, da sokaklarda ii kullanasın yol kurallarını. Bän haydayacam bir büük ök maşınasını, onunnan götürecäm taştan kirpiçleri, kırmızı keremetleri, tuflaları eni yapıları kurmaa deyni. Yollara döşemää deyni, taşıyacam küçüräk kıylmış taşçaazları hem asfalt.

– Ama bän, – açıkladı Kiril Kusursuz, – neetlenerim resimci olmaa. Bän resimä geçirecäm çalışkan insannarın patretlerini. Bän mutlak resimneyecäm benimnän üürenän şkolacıların hem üüredicilerin patretlerini.

çoyu
raatlık
şennik

?

Dikat oku da sölä ...

- Üürenici Petri Stefoglu uroktä üürenicilerä ne teklif etmiş?
- Bu tekliftän sora ne neetlär kaplamış herbir üüreniciyi?
- Siz da düşünersiniz mi kendi geleceeniz için?
- Neyä üüreder bu tekst?

- 5 Kurun birär dialog iki kişinin arasında, açıklayın kendi düşünmeklerinizi gelecek zaman için.
- 6 Çiftlerdä iş: Verili resimä bakarak, kurun bir dialog üüredicinin hem üürenicinin arasında. Söz situatıyasını açıklayın kendi bakışınıza görä.



§ 2. Yazdırma (interyer, obyekt)

Nedir o uydurulma (yazdırma) yaratması?

Uydurulma yaratması – yaratma, angısında yazdırılêr bir predmet, insan, ya da oluș.

Uydurulma yaratmanın planı.

Predmetin, obyektin bütündän yazdırılması.

Ayrı detallerin ya çizilerin yazdırılması.

Bu predmetä kendi bakışını, emoııyalarını yazdırmak.

Aklınıza getirin!

Annatma – insanın yaşamasından bir ya da birkaç razgeliș için bir küçük epika yaratması.

Yaşamaktan annatmada kendi görgünüz, düşünmekleriniz, halınız, duygularınız gösteriler.

Annatma kurulêr 1-inci üzdän.

- 1 Așaadaki annatma teksti okuyun. Yazdırma elementleri hem dialogu bulup, annadın, nasıl onnar yardım eder taa derindän açıklamaa tekstin öz fikirini. İnandırın, ani tekst artistik stilindä yazılı.

Bizim üüredicimiz

Bir kerä biz üüredicimizlän gittiydik küüyün bir tarafında bulunan üüsek bayıra, istediyydik çiçek toplamaa hem fidan getirmää školanın auluna deyni. Zar-zor etiștik bayırın orta erinä da oturduk taşlar üstünä dinnenmää. Ansızdan çocukların biri korkunç seslän **baardı**!

– Yılan, te näända bir yılan! Hepsi baktı **taşlık**² arasında otlar içinä. Orada gördülär bir uzun yılan, angısı kolaç gibi olmuștu çiçeklerin kökündä. O **kafasını**³ kaldırmıștı yukarı, aazı onun açıktı, dişleri hem dili görünärdi. Yılan fena şișirärdi kendisini, hazırlanardı bizä dooru atmaa kendisini.

Biz taa etiștirämedik bișey düşünmää, ansızdan şaş-beș olduk, bilmäzdik, ne yapmaa. Üüredicimiz sä hızlı kalktı erindän, itirdi bizi bir tarafa, kendisi dâ çabuk buluverdi bir uzun sopa, hazırlandı onunnan korunmaa, urmaa yılana, eer yaklaşarsa.

– Kaldırmayın sopayı pek yukarı, olmasın omuz uurunda! – baarardık biz.

Ama yılan, bezbelli, korktu, ansızdan kaybeldi otlar içindä.

– Hadi, çocuklar, inelim aşaa, burada şindän sora kalmaa korkunçtur!

Biz başladık kaçmaa aşaa dooru, üüredicimiz dâ sopaylan gelirdi ardımızdan hem hazırdı bizi genä korumaa. Sora üüredicimiz sordu:

– E neçin siz baarardınız, ani bän diil lääzım kaldırayım sopayı omuz uuruna, açan istärdim yılana urmaa?

– Yılan var nicä yapışsın sopaya, sora sopadan sarılsın ensenä! – annadardık biz üürediciyä, da kimsä ansızdan ona sordu:

zar-zor
dinnenmää



– Canabiniz, ilerdän vardır mı gördüünüz yılan?
– Yoktu, büün seftä gördüm, – sansın kabaatlı gibi üüredici dedi, gülümseyeräk. Orada, neredä bän büüdüm, yılan yoktu. Bizim tarafta ne bayır, ne dä çayır var, onuştan orada yılan kimsey yoktur gördüü, da büün bana pek titsi geldi!

Biz durgunduk da açık aazlan başladık seslemää.

– Te gördünüz mü, ne yaptık biz! Biz läözımmış üüredicimizi koruyalım – diil o bizi! Bizim sä korkudan bu iş hiç aklımıza da gelmedi!

Gececek çok yıllar, ama biz unutmayacez bu üüredicimizi, angısı, gülümseyeräk, sansın kabaatlı gibi, hazırdı hızlanmaa sopaylan ileri, kurtarmaa kendi üürenicilerini beladan. O verdi bizä bir ii örnek, bizim dä karakterimiz ölä läözım olsun!



Zenginnderiz sözümüzü

korkunç seslän – üüsek, çirkin seslän

titsi – bet, korkunç

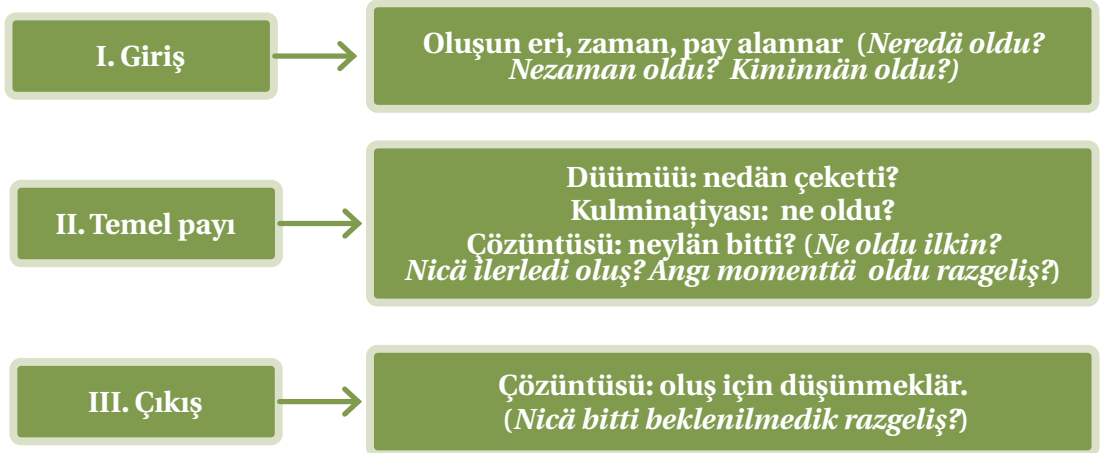


Dikat oku da sölä ...

- Angı oluş (epizod) bu tekstin temelinä koyulmuş?
- Oluşun baş personajı kimdir?
- Üüredici angı karakter kalitesini gösterdi bu oluşta?
- Neyä başladılar düşünmää şkolacılar, açan üürendilär, ani onnarın üüredicisi seftä yılanı görmüş?
- Nasıl annêêrsınız tekstin te bu sıralarını: „... Biz läözımmış üüredicimizi koruyalım – diil o bizi! Bizim sä korkudan bu iş hiç aklımıza da gelmedi!”

2 Annadın üürenicinin adından tekstin içindekiliini, nicä yaşamaktan bir oluş için. Angı üzdän kurdunuz annatmanızı?

3 Kurun yaşamaktan bir annatma. Ayırın yaşamanızdan bir razgeliş, oluş. Annatmanın kurmasında verili planı kullanın. Oluştta pay alannarın kalitelerini açıklayın.



- Yazın yaratmanızı tefterinizä.



- 4 Verili nasaat neyâ üüreder? Onu yazıp, annadın tekliflerin içindekiliini kendi laflarınızlan. Kendi yaşamanızdan buna örnek bulup, söläyin.

Yap ilik, ol namuzlu!

- Korkma yardım etmää aalemä, yardım et en ilkin o insannara, angıların üstünä bela uuramış: fukaaralara, yufkalara hem hastalara.
- Engel etmä dolayanda bulunan insannara işlemää ya da dinnenmää.
- Olma kaskatı, ol yalpak, dikat seläm ver hem hatır güt hepsinä: büyüklerä, analarına-bobalarına, hısımnarına, dostlarına hem başkalarına.
- Üüren saymaa aalemin fikirini, hatırlamaa yabancıların adetlerini, çalışkannını. Ama onnarın yannış işlerinä kayıl olma, doorut onnarın yannış fikirini ya da yannış gitmesini!



Zenginnderiz sözüümü

Namuzlu adam – yalan sölämeyän, dooru adam
kaskatı – burada: inat
dikat – kuşku
gitmesi (gidişi) – burada: kendini götürmesi

- 5 Çiftlerdä iş: Kendi bakışınıza görä, yazdırın bir namuzlu insanı, kullanarak bütünneşik süreti. Nesoy iç hem dış kalitelerini ona uyduraceydınız?

- 6 Aşaadaki temaların birisini ayırıp, yazın birär uydurulma yaratma, kullanarak annatma hem yazdırma elementlerini.

1. Bizim küüyün (kasabanın) gösterilecek erleri.
2. Dostlukta büyük kuvet vardır.

- 7 Verili plana görä yazdırın resmi.

		Benim küüyümün muzeyi
1.	Yardımcı laflar	İstoriyayı läüzim bilmä, dedelerimizin yaşaması, baalantı.
2.	Yardımcı laflar	Aaraştırmak, istoriyayı bilmäk.
3.	Artistik kolaylıkları	Kalbimdä kalacek, üreemi dalgalandır.



- 8 Okuyun aşağıdaki teksti. Alın hesaba, ne yazdırılêr. Donaan maanasını açıklayın.

Halkımızın kültürası, istoriyası, ruh zenginii, yaradıcılı evelki vakıtlardan kalan ev tertiplerindä, folklorunda, adetlerindä, sıralarında. Hepsi bu zenginlik istoriyanın aaraştırmasında, gelän evladboyaların terbiyetmesindä – paasız, sonsuz bir sızıntı. İnsanın



canında varsa saygı o evelki, dedelerindän kalan zenginnäa, var umut, ani o vatanını, nicä anasını koruyacak, halızdän sevecek.

Gagauzlarda kapunun önünä pala döşeerlär: dörtköşeli osa tombarlak palacık. Sayılêr, ani tombarlak pala evin koruyucusu. O bir çevrâ, angısı kolvermeer evä fenalı, belaları. Tombarlak palaya ayak kabını silärkän, brakêrlar o palada tozu, çamuru hem da taa fena gözdän nazarı. O tombarlak palacı örärdilär haylak vakıdı, sidänkalarda. İlkin eskı rubaları parçalardılar uzunnuuna hem da parmaan genişliinä görä, o parçaları biri-birinä dikärdilär, sora o düz ipli kıvradardılar. Bölä ipliktäñ gegaylan tombarlak pala örärdilär. Düzendä dä hep bölä ipliklerdän pala dokuyardılar...

(Galina Kristioglo – Sirkeli)

9 Okuyun teksti, interyerin yazdırmasında içer donaklını hesaba alın.

İçerin donaklı: sandık, krivat hem küçük krivat-sallangaç, duvarda kilim, ramkalar, peşkirlär, patretlär, giyimnär-rubalar asılı. Büyük baş (içer) düzülü ölä, nicä geçärdi o 1960-70-inci yıllarda, açan düünä deyni hazırlanmaklar olardı: sandıkta çiiz dizili (orada yıvılı döşeklär, yorgannar, da hepsi onnar kapalı çarşafklar; masada boşçalıklar, neredä gelinä, güveeyä, onnarın hısımnarına, saadıçlarına baaşış – plat, gölmek, fistan, batik h.b.) İçer donaklı: duvarda bantalı küçük ayna, kapunun yanında el işi – büyük ayna...

(Galina Kristioglo – Sirkeli „Ana-boba evi” Etnografiya muzeyi)

10 Proekt:

- Aaraştırın yaşlı insannardan evelki evlerin donakları için. Çalışın onnarı göstermää fotolarda (produkt olur olsun prezentațiya, buklet, h. b.).
- Sanın, ki siz dizayner. Düzün bir donatmak proekti kendi sevdii erinizä (oda, şkola, park, Kultura evi h. b.).

11 Kısadan hem yazılı annadın kendi yaşamanızdan bir meraklı oluş için. Kullanın verili teklifleri.

Annatmanız baalıysa bir ansızdan oluşlan:

- hızlı diişilän oluşları annatmak için düzün kısa cümleleri;
- okuyucunun dikatını çekmäk için kullan lafları: *adım-adım, ansızdan, daadan, aaç üstündän, beklämedään h.b.*

Annatmanız yumorlu razgelişlän baalıysa:

- aklınıza getirin personajları, angıları sizi güldürer;
- annatmanızı şakalı hem şen düzün.

12 Kurun bir annatma „Benim en ilk baaşışım”. Verili planı kullanın.

- Giriş. Bän tutêrım aklımda benim ilk baaşışımı.
- Temel payı.
- Aklıma getirerim onu (*nesoy o?*): forması, rengi, büyüklüü, kullanması h.b.
- Çıkış. Unutmayacam o duygularımı, sevinmeliimi, mutluluumu, açan baaşışı kablettim.

- 13 Aşaadaki söleyişleri hem deyimneri dikat okuyun, maanalarını açıklayın. Uydurun onnarı kimi insannara ya da yaşamak situaŧiyalarına.

Aariflik çöşmesi

- Aarayan bulurmuş.
- Alatlayan geeri kalêr.
- Bakarsan – baa olur, bakmarsan – daa olur.
- Çok laf – aarlık, ama susmak – varlık.
- Dilin kemii yoktur, ne istärsä söyleer.
- Er da kara, ama bizi besleer.
- Herbir insanın var kendi gözelli.
- Herkez kendinä, salt bir bän bana.
- Gülmä aalemi, zerä gelir başına.
- Herbir arı bal yapmaz.
- İplik incä erdän koparmış.
- Kim ne yapêr, kendi başına yapêr.
- Sofradan büük diilsin.
- Su gider, kum kalêr.
- Türküylän masalın saabisı yokmuş.
- Uyku baldan tatlı.
- Yaz kışı besleer.
- Zorların ardına kolaylar da gelir.
- Zorun önündä kolay da varmış.
- Tamahlık adamı kaybeder.
- Tatlı dilä doyamazsın.

(Todur Zanet. Gagauzluk: kultura, ruh, adetlär)

- 14 Aşaada verili filvordta bulun da çıkarın yazdırmak için lafları. İnteryeri ya da obyektı yazdırmasına görä, erleştirin onnarı iki direcä.

G	E	M	K	A	B	A	N	Z	B	Ç	E	T	I	N
Ö	Ç	R	E	L	Z	A	R	Ö	E	K	Z	P	A	K
Z	Ä	L	B	A	A	K	A	G	S	U	U	M	I	Ş
Ü	Ü	S	E	K	B	U	N	K	L	S	S	N	S	I
K	K	L	I	N	T	E	R	I	I	U	R	A	I	K
A	I	B	L	E	I	T	T	R	N	A	K	K	Ö	Z
A	R	A	E	V	L	K	I	D	K	A	Y	I	L	E
V	E	T	Ç	K	A	A	P	I	F	A	L	Ç	A	K
I	C	A	A	Ş	N	N	L	Z	U	Y	I	L	L	A
B	E	L	L	I	D	O	I	I	L	I	P	A	R	T





Sintaksis. Sadä cümnenin kuruluşça soyları

Cümleyä, angısında var iki baş payı da: hem subyekt, hem predikat, deniler **ikibaşpaylı** cümlä. **Örnek:** Bütün padişahlık sevinmiş. (*halk masalı*) Öttü çan. Uroklar çeketti. Cümleyä, angısında var sade bir baş payı: ya sade subyekt, ya sade predikat, deniler **birbaşpaylı** cümlä. **Örnek:** Kaldırılmış taşı da bulmuş o büülü aydinnık otunu. (*halk masalı*)

Sadä cümnelär gramatika temelinä görä var nasıl olsunnar

birbaşpaylı

ikibaşpaylı

Cümlä payların cümledä bulunmasına görä cümnelär var nicä olsunnar:

1. **Dolu.**

2. **Yarı.**

Bizim kaku işleer şkolada. Mamu pek gözäl becerer kilim dokumaa. Miti okuyêr. Lelü sabaa gelecek bizä.

Bu cümnelär – **dolu cümlä**, çünkü onlarda var cümlelerin dolu **gramatika temeli** (subyekt hem predikat). Onnar vererlär bizä dolu inforaşıya, dolu cuvap, (kimin) (ne) için laf gider cümledä hem ne sölenir cümledä bu subyekt için.

Ama: Vasi, nereyi gidersin? – Lelülara.

– Ne yapmaa?

– Çaarmaa bizä.

Bu cümnelär – **yarı cümlä**. Burada, aldıynan bir replikayı, dialogun bir parçasını, dolu cuvap kabletmeyeceiz, dolu cuvap verilmeer. Tä onuştan da bu cümlelerä yarı cümlä deniler.

§ 1. Birbaşpaylı hem ikibaşpaylı cümnelär

Sadä cümnelär var nicä olsunnar **birbaşpaylı** da, **ikibaşpaylı** da.

İkibaşpaylı cümlä deniler o cümlelerä, angılarında var iki baş payı da – hem subyekt, hem predikat.

Büük plannarım var yaz kanikullarına. Bu cümledä var iki baş payı da hem predikata baalı ikincili cümlä payları da.

Birbaşpaylı cümlä deniler o cümlelerä, angılarında var baş payların sade birisi – subyekt ya da predikat.

Eer cümledä varsaydı sade subyekt, ona deniler **nominativ** cümlä: *Yaz. Gecä. Parkta gençlär.*

Birbaşpaylı cümnelär predikatlan var nicä olsunnar: **belli üzlü**, **bellisiz üzlü**, **üzsüz** hem **bütünneşik üzlü**.

Örnek: 1. Çok kerä düşünerim gagauzların gelecek yaşamasını (*Belli üzlü*). 2. Bizim küüdän 40-ıncı yıllarda oniki aylä kaldırdılar da Sibirä yolladılar (*Bellisiz üzlü*). Sofrada olmaz çekişmää (*Üzsüz*).



1 Okuyun cümleleri da söläyin onnarın soylarını, açıklayarak cuvabınızı.

1. Yaarın gelecän mi top oynamaa? 2. Pazara dokuzuncularlan biz top oynayacez. 3. Vani koymuş neetinä başarmaa şkolayı sade onnuklarlan. 4. Neredä gezersin? 5. Geldi kış.

2 Okuyun teksti. Bulun yarı cümleleri da çıkarın onnarı tefterlerinizä.

Dostum

Benim dostum Panti. Käämil bir çocuk. Yaşêêr bizim maaledä. O pek gözäl çalêr kemeñçedä. Toplan da pek käämil oynêêr. Bän onu pek severim. Ne üzerä mi? Ondan dooru çocuk bizim bütün maaledä bulmayacan. Adadısaydı bişey – yapacek. Tutundusaydı bişeydän – tamannayacek. O – haliz dost!

3 Şiiri demekli okuyun. Temasını, öz fikirini açıklayın.

Ömür

Diri ömür, neysin sän?
Of, bilsäm, bilsäm, bilsäm...
Kaç türlü sän gezdirersin?
Gezdirip, sevindirersin.
Ansızdan kismet verersin,
Ama taa da çok zeetleersin...
Neçin bu tatlı ömür
Kimi kerä – kara kömür.

Kimär kerä pek sever,
Sevmesinnän da zeetleer.
Ama hepsimiz isteer,
O tez geçmesin,
Ama... geçer!
Näända çalı, näända gül,
Ölä yaşamak ömür.
Näända zor, näända zaamet.
Ömür, dostlar, büyük kismet!

Nikolay Baboglu



Dikat oku da sölä ...

- Söläyin şiirin sıralarınnan hem kendinizin hesabınıza görä, ömürün ii erlerini hem kötü erlerini...
- Ömürü olur mu sevmemää?
- Angı tema açıklanêr şiirdä? Yapın aranızda bir sözleşmäk bu temaya.
- Bulun artistik kolaylıklarını, ne olduunu, belli edin.

4 Çıkarın şiirdän birbaşpaylı cümlä, sintaksis analizini yapın.

5 Okuyun fıkrayı. Birbaşpaylı cümleleri yazın, sintaksis analizi yapın.

Boyar hem çoban

Bir evelki padişaa çaarmış kendi üüsek boyarlarını da vermiş onnara iş: bulsunnar cuvap onun üç soruşuna. „Neredä dünnein ortası?“, „Kaç yıldız göktä var?“ hem „Näbêr Allaa göktä?“

Varmış boyarlar hepsi bu soruşlara cuvap aaramaa, vakıt sa onnara verilmiş az – sade bir hafta.



Hepsi boyarlar çok kıyat aktarmışlar, ama cuvap bulamamışlar. Boyarların biri taa akıllıcaymış, toplamış kendi işçilerini, cıraklarını, çobannarını da onnara sormuş.

Bän cuvap edecäm bu soruşlara, – demiş en fukaara çoban.

Hadi, cuvap et! Bük baaşış sana verecäm.

Yok, – demiş çoban. Kendim cuvap edecäm soruşlara padişahın önündä.

Yok näpsın boyar, kayıl olmuş. Vakıt geldiynän, almışlar faytonu da padişahın seraylarına gitmişlär...

- İlerledin teksti 2-3 cümläylän. Nasıl, acaba, cuvap etti çoban?

6 Okuyun cümleleri. Bulun onnarın soylarını hem inandırın dooruluunuzu.

1. Gittin, gezdin çok erlerä. Da neçin sän geeri döndün? 2. Kiyatta bilgi aara, o – nicä altın para. 3. Üürenecän – ilerleyecän, üşenärseydin – geeri kalacan. 4. Okuyarsan, dostum, çok – köstek bu dünnedä yok. 5. Akıllı duşmandan korkma, ahmak dostundan sakın. 6. Dün gittin sän heptän – aalemi sesledin. 7. Ama neçin düştä hep gellersin bana? Taa ii diil mi, dünür yollayım tez sana?! 8. Kış. Kürtün. Kızak kaymak. 9. Renkli güz. Renkli kilim. Güzü läüzim sevelim.

7 Resimä bakarak, kurun birbaşpaylı hem ikibaşpaylı cümleleri.

- Angı temaya lafeder bu gençlär?
- Nesoy plannar onnar kurêrlar?
- Neyä var nicä umut etsin devletimiz büünkü gençlerdän?



8 Praktika işi: Hazırlayın söz-doklad „Ana tarafımızın naturası. Dolayların ekologiya problemları dün, büün, yaarın”. İşläyin çiftlerdä.

§ 2. Birbaşpaylı cümlelerin soyları. Üzsüz cümlelär



1 Uydurun cümleleri onnarın soyunnan:

- | | |
|----------------------------|--------------------|
| 1. İlkyaz. | A. Üzsüz |
| 2. Şkolaya geldim erken. | Ä. Bütünneşik üzlü |
| 3. Karannıktı. | B. Nominativ |
| 4. Kazma kuyu aalemä. | C. Bellisiz üzlü |
| 5. Bulmuşlar, kimä sormaa. | D. Belli üzlü |



Üzsüz cümledä subyekt yok hem yok nicä olsun da. **Predikat taa çok kerä gösteriler üzsüz işliklärlän ya da işhallıklan, angıları göstererlär neyinsä halını.** Bölä cümlelerä var nicä koymaa aderlikleri **bana, beni** ya da işhallını **neredäsä**:

Örnek: (Neredäsä) Aydınnanardı. (Neredäsä) Çekedärdi karannık olmaa. Sofrada olmaz çekişmää (Üzsüz).

- 2 Aşaadaki artistik annatmayı „Çocuk hem kaplan” okuyun, onu sıradan annadın. Bölün onu birkaç parçaya, herbir parçaya ad koyun. Bulun işlemin girişini, düümünü, ilerlemesini, kulminaşiyasını, çözülmesini.

Çocuk hem kaplan

Bu iş İndiyada oldu. Bir çocuk çobandı da gittiydi djungli daayına inekleri otlatmaa. Çobancık, brakıp inek sürüsünü bir dereciin boyunda otlasın, kendisi bütün gün dereciktä balık tuttu.

Avşammen çocuk başladı toplamaa inekleri. Bir inek yoktu. Çocuk aaradı bu inäa birkaç saat, ama bulamadı da pek korktu. Ama taa aaramaa ona yoktu nicä: başladicaan aaramaa kayıp inäa, kalan ineklär taa o moment daalışardılar. Çocuk kararladı götürsün sürüyü küüyä, orada o haydadı inekleri insannarın aullarına, kimseyä sölämeyip kayıp inek için, tezicik döndü djungli daayına aaramaa kaybelmiş inäa.

Başladı karannık olmaa. Daayın içindä taa da görünmäzdi, ama çocuk hep aarayardı, hep gidärdi ba oyanı, ba buyanı. Bölä aarayarak, o kendi da annayamadı, nasıl etişti daayın orta erinä, neredä vardı bir küçük meydancık. Olduydu dübüdüz karannık. Neredänsä başladı işidilmäa canavar uluması. Çobancık taa da korktu.

Çok düşündü, ne yapsın, da aklı verdi – pinsin bir balaban aaca, da orada gecelesin. Ölä dä yaptı. Pinip aacın tepesinä, yorgun çocuk o saat uyudu.

Gecenin bir vakidında aaç ansızdan başladı sallanmaa, çocuk uyandı. O baktı aşaa, da onun karardı gözleri korkudan: aacın altında dururdu bir büyük kaplan, angısı şafklı gözlerinän bakardı uz ona dooru. Geçti birkaç saat, ama kaplan gitmäzdi: o, bezbelli, istemäzdi kurbanını kaybetmäa. Kaplan ulumaa başladı, yukarı atlamaa çekettiydi, savaşırdı tutunmaa çocucaan ayaklarından. Çobancık aalardı, baarınardı: o görärdi, ani kaplan tezdä, atlayıp, var nicä tutunsun ondan da çeksin onu aşaa.

Aydınnandı. Çocuk sandı, ani kaplan gidecek. Ama kaplan bütün gün yattı aacın altında. Çocuk zeetlenirdi aacın üstündä, pek acıkmıştı, ama korkudan onun aaçlı hem susuzluu geçärdi. Kaplan sa bakardı derecäa dooru. Çocuk kararladı: inip aaçtan kaçmaa, açan kaplan su içmäa gidecek. Ama o etiştirämedi. Çabuk su içip, kaplan geeri döndü, sora ölä üüsek seslän anırdı, ölä yukarı atladı, ani çocuk artık dübüdüz benizini kaybetti, titiremäa başladı. Geçti bölä bu gün, geçti taa bir gecä. Geldi ikinci gün. Aaçlıktan, susuzluktan çocuun kafası dönmäa başladı.

Ansızdan, kısmetinä, bezbelli, çocuun aklısına geldi bölä bir fikir, angısı onu kurtardı: o tırmandı aacın taa tepesinä, çıkardı gölmeeni, da başladı saurtmaa onu kafası üstündä. O istärdi, ki birkimsey görsün onu bu aacın tepesindä, da ölä kurtulsun.

Bakına-bakına, çocuk ansızdan büyük sevinmeliklän baarmaa başladı. Birdän-birä onun aaçlı hem susuzluu geçti. O gördü, ani dereciin boyunda durardılar insannar da bakardılar onun saurulan gölmeenä. Onnar düşünärdilär, ne aarêr bu çocuk aacın tepesindä. Çocuk kararladı insannara haber vermäa, ani aacın altında büyük bela var. O baardı: „Korunun,



aacın altında kaplan durê!” İnsannar işittilər onu. Onnarın birkaçı aldılar tüfeklerini, yavaşcık yaklaştılar bu aacın altına.

Kaplan sade yukarı bakardı, yaklaşan insannarı göräbilämedi. Avcının birisi, keezleyip, tufäa patlattı. Kaplan erä yıkıldı.

Çobancık kurtuldu. O, sevineräk, aaçtan indi. İnsannarın arasında o gördü kaybedilmiş inäa saabisini. Çocuk aalamaa başladı da annattı hepsini, ne oldu onunnan. Brä, ahmaksın, – dedi avcıların birisi. – Bu inek taa avşam kendisi evä geldi!

(P. Çanduya görä)

3 Aşaadaki cümlelerdän ayırın üzsüz cümleleri.

Hava bulutluydu. Başladı yaamaa. Suuktu. Herkezi aarardı kuytu er. Dolaylarda koruntu yoktu. Üşüdülär. Düşünmää vardı. Suuktan titiredärdi. Kuvetsizlii duyardılar. Çamurdu. Gezmää zordu. Gücülä etiştilər evä.



Zenginnederiz sözüümü

kaplan – tigr

djungli – ölä daa, neredä aaçlar, gümelär, otlar pek sık büüylerlär hem üüsek olêrlar

4 Yazın harakteristika inekleri otladan çobana, açıklayın aşağıdaki soruları:

1. Ne üzerä kaybetti o ineklerin birisini?
2. Lääzımdı mı çocuk bütün gün balık tutsun? Dooru mu yaptı o, ani kimseyä sölämedi, ki yalnız gider djungliyä aaramaa kayıp inäa?
3. Nesoy belaya çoban sarıldı?
4. Nicä çoban götürdü kendisini, beladan kurtulmaa deyni?
5. Kim onu kurtardı?

5 Bulun teksttä üzsüz cümleleri, yazın onnarı tefterlerinizä. İnandırın dooruluunuzu.

6 Okuyun aşağıdaki şiiri. Herbir cümleinin baş paylarını çıkarın.

Açan „Vatan” lafı söleerlär,
Aklıma birdän gelir
Anam-bobam.... Evdä bekleerlär.
Tokat boyunda salkım açêr.
Koyun sürüsü çayırlarda,
Küülülerimiz horuda.
Sofrada somun, malay...
Hem küçüklüüm dä pek kolay

S. Todorova

- Nelär gelir avtorun aklına, dediylän lafı „Vatan”? Sıralayın.
- İlerlederek fikiri, söläyin, nelär sizin aklınıza gelir.

7 Kullanarak üzsüz cümleleri, yazdırın:

- dışarda havayı;
- iç duygularını.
- naturayı;



§ 3. Belli üzlü cümlelär

1 Aşaadaki teksttän çıkarın birbaşpaylı cümleleri. Angı üzdä hem sayıda durêr predikat?

Bucak, Bucak, duuma erlär! Ana toprak tavlı, yalpak, sıcak.

Her erin oolları severlär duuma erlerini, duuma tarafını....

... Çık bir yamacın tepesinä da bak dolaylara: maavili uzaklardan, büyük arkalar gibi, dizili yamaçlar, ani eşil ekinleri, geniş baaları, gür meyvalıkları gücülä taşıyêrlar sırtlarında; geniş kayışlar gibi, kayêr asfaltlı yollar...

(N. Tanasogluya görä)

Belli üzlü cümlelerdä subyekt yok, ama onu kolay bulmaa (taa çok kerä (predikatın) işliin üzünä bakarak) *Severim okumaa Nikolay Baboglunun yaratmalarını (bän). Pazara gidecez Bolg-rada (biz). Sabaa gidecän kıra yalnız (sän). Kalkın, dostlarım, hızlı (siz).*

Belli üzlü cümleyä subyekterinä var nicä uydurmaa aderlikleri *bän, sän* ya da *biz, siz*. Predikat gösteriler işliklä 1-inci ya da 2-nci üzdä: *Kabaatlıyı (siz) aaramayın. (sän) Alatlama dilinnän, alatla işinnän. (sän)*

2 Okuyun cümleleri. Netürlü olduunu annadın. Belli üzlü cümleleri bulun.

1. Ne ekecän, onu da biçecän. 2. Çok istärseydin bilmää, taa az lääzım dinnenmää. 3. Hiç utanma üürenmää. 4. Kişinövdan gittim-geldim bir gündä. 5. Nicä yapacan, ölä dä bula-can. 6. Saşı, pazara gelsänä bizä. 7. Gelmişkenä, alsana masanızı evä. 8. Üürenmää utanma, bilmemää utan. 9. Yarım gündä tarlamızı ektik. 10. Soslä beni, uşaa. 11. Nesoy notalar büün kablettin, kızım? 12. Zaalettä kismet aara, zaamet – yaşamak, para...

3 Yukarkı söyleyişlerin birisini ayırın da onun maanasını 3-4 cümlelän açıklayın.

4 Okuyun cümleleri. Çıkarın sade belli üzlü cümleleri da yazın tefterinizdä.

1. Annatma, ne okudun, annat, ne annadın. 2. Bilgi kazanacan – kendi maanalarını an-nayacan. 3. Duşmanımı düşümdä dä görmeyim. 4. Düzin, aynaya bakarak; doorul, insana bakarak. 5. Eşil kabaktan toom istemäm. 6. Yazın sän çalışacan – kışın tatlı uyuyacan. 7. Kızı anası metedirsä – brak ta kaç, aalem metedirsä – kap ta kaç. 8. Allaha umutlan, ama kendin dä çok çalış.



Galina Sirkeli

(1959)

Galina Sirkeli – gagauz dili üüredicisi, poet.

Duudu 1959-cu yılda Canavar ayın 21-dä, Başküüyündä. 1981-ci yılda Tiraspoldeki pedagogika institunu başardı. 1981-nci yıldan 1983-ücü ylıadan Borogan küüyündä moldovan şolasında rus dilini götürdü. 1983-ücü ylıadan 2000-inci ylıadan Komrattaki 2-nci şolasında üüredici işledi: ilkin rus dilindä, sora 1988 yıldan gagauz dilindä da urokları götürdü.

2000-inci yıldan Komratta Mihail Çakir adına pedagogika kolecindä üüredici işleer.



Acızgannık

Küüdä yaşardı bir çokuşaklı, çalışkan, genç aylä. Nicä dä çoyu, yaşardılar yoksuzlukta. Ozaman insan zor yaşardı. Nekadar da zordu yaşamak, ama insan cana taa yakındı, taa acızgandı. Bir parça ekmek sofrada varsa, ona da sevinärdi, onunnan da paylaşırdı. Mitraninin evindä bir pat uşaktı, biri – birindän taa küçüktülär. En küçüü taa sallangaçtaydı. Karısı pek hastaydı, ama evdä işleri nasıl-nicä savaşardı yapsın. Gün-gündän o zabunnardı, yufkalanardı, sansın mum eriyärdi. Yoktu ne yapsınnar. Küüdä doktor yoktu. Kasabalı doktora götürmää deyni, paraları yoktu. Mitrani karısını babulara-falcıykalara ölçtürttü. Söledilär, ani zavalının ömürü kesilärmiş. Bu belliydi, baktıynan hasta Marinkaya.

Küüdä bulunardı fena göz, maanacı, çokgörän, laf çıkardan kişilär, kimin aazını kapadamayacan. Onnar, nica eski, kırık dermen gıcırdardılar, kiminsä yaşamasını çalkalardılar, kimisä fena laflan bataklardılar. İşidildi türlü yalannar Mitraniylän Marinka için dä. Mitrani salt kafasını sallardı da karısına solärdi: „Alemin aazına kaşu uyduramayacan. Soslämä onnarı. Onnar bölä lafederlär ondan, ani zavalılar bilmeerlär, ne o sevmää, güceniktir bu yaşamakta, canından sakat.”

Aylesi aaç kalmasın deyni, genç adam hergün zenginnerin meralarında işlemää çıkardı. Kırdan da sora gidärdi kimdä sä taa çıraklık etmää. İnsan bilärdi, ani bölä Mitrani kazanër uşaklarına imeelik. Kırdan parasını verärdilär haftanın sonunda. O etärdi tuza, sabuna, biraz imeliklän taa az birbişeyä. O gün uşaklara halviğa da alardı. Komuşuları, küüdän acızgan insannar, çaarardılar Mitraniyi da bulardılar evindä iş ona deyni. O becerikli, kuvetli hem akıllı adamdı. Nedän dä alınmasa, o işi düzgün yapardı. Ellerindän belliydi, nekadar çalışkan bu insan. Nasıl şaşardılar, açan çoktan durgunmuş saatlar başlardılar işlemää ya da puluu, borneyä ölä tertiplärdi, sansın çilingirin elindän geçti. Paranın erinä insan ödeşärdi onunnan, verip, ne kolverärdi ürää: biraz un, bir çölmek oloy, birkaç dilim peynir, bir borkan domuz yaayından, bir somun ekmek, bir tepeli çanak turşu. Te bölä geçinärdi Mitraninin aylesi.

Geçti yaz. Selemine verdi güz. İnsan alatları baaları bozmaa, başçaları sökmää, papşoyları kesmää. Mitrani da taa büyük uşaklarınnan nasıl – nicä iki gündä bereketi topladılar. Maazada vardı biraz kartofı, suan, sarmısak. Bir batlakta kaynardı şıra. Çalmarda sevindirärdi gözünü bir tepä kabak. Evdä işlerini bitirdiynän, adam gidärdi meciyä komuşularına. Kasıma karşı boşandı çoban yaamuru, da hava birdän serinledi. Yaamur dinmedi, bütün hafta yaadı. Marinka haftadan zeedä yatardı patta da pençeredän bakardı, nicä göktän ufak – ufak damnalar biri-biri ardına sıradan geler, sansın onnarı kalburdan geçirerlär.

Kocası yaklaştı karısına, oturdu yanına, aldı Marinkanın elceezini da koydu sol elinin auncuna, saa elinnän kapadıp optü. O yalpak bakardı karısına: „İslää, ani hepsi işleri etiştirdik yapmaa. Yakacaklar da hazır, turşu da kuruldu. Kış geçirecez.”

Karının gözleri doldu yaşlan. O bakardı kocasına hem sansın nesä istärdi sölesin, ama sesi zor gelärdi. O baktı pençereyä da pek yavaş seslän dedi: „Bu hava aalêêr, nicä aalêêr benim canım. Giderim, bän... Uşakları bakamazsan, ver aaretlik. Gagauzlar acızgan, islää insannar. Korkma, ver...” Ne Mitraninin, ne Marinkanın hısımnarı bu küüdä yoktu. Onnar burada yabancıydılar. Gençlär kaçtıydılar kendi küüyündän, neçinki Mitraninin bobası istämedi bu üüsüz kızı gelin kabletmää. Oolunu da neetlendiydi evermää bir zengin kızlan. O kıza dünürçüleri da yollamıştı. O günnerdän yıl geçti. Kimsey bilmäzdi, nereyä Mitraniylän Marinka kaçtılar. Sevgisinin yanında Mitrani mutluydu. Şindi karardı dünnä – yoktu yanında Marinkası. Can sancısı – o, sansın üzlärlän iinelär saplanmıştı üreenä, yapmıştılar yara, angısı gecä – gündüz sızlardı.



... Koladaya karşı bir boran kopuştu. Beyaz sineklär uçuşardı. Sert lüzgär saurdardı onnari hertarafa, kimilerini, yapıştırıp geçän yolcunun gözlerine, üzünä hem açlara, duvarlar, pençerelerin şişelerine, kapulara. Bir adım ileri hiç bişey görünmädzi. Bölä havada insan may dışarı çıkmazdı. Sıcak sobanın yanında kuytu hem raat.

Mitrinin evindä kalabalıktı. Herkez, kim girdi içeri, kırmızı yanaklıydı. Adamnar ellerinnän kaplardılar sobayı. Suuktan karılar iicesinä uuardılar kırmızı-kırmızı lekeli ellerini. Adamnar oturdular uzun skemnedä, angısı durardı pata karşı, pençerä aşırı. Karılar erleştilär patta. Laf-lafa açıldı söz, ne iş için taa nezamandan kıyışamazdılar sormaa. Laf açtı Mitrinin yanındaki komuşusu Vasil: „Mitrani, sana zor olacek hepsi uşaklarını kaldırmaa. Kızkardeşimin kocası, uşacı, bilersin, geçindilär. Ver en küçüünü-Mitoşkayı ona. Uşaa läözım ana. Soninin keçisi var. Uşaa süt läözım. Düşün, Mitrani.”

Karı salladı kafasını, sol elinnän suvazladı yanında oturan küçüräk, zabun, boncucak gibi, üç yaşında kızçaazı da dedi: „Bu kışa, ilkyazadan... yakışarsa, kolver kızçaazını da benim evimdä bulunsun. Pek tatlı uşak, pek zabun. Bendä sä, bilersiniz, keçı var. Süt bulunêr. Var neredän bakınsın bu uşak ta.”

– İsläa. Saa olunuz. Düşünecäm, – cuvap etti adam, iildip beyazlanmış kafasını. Bu günnerdä, kara kömür gibi saçlarına, kaar rengindän isläa serpilmışti.

Komuşuları gittilär. Mitrani oturardı pençereyä karşı da düşünärdi, sansın kantardan geçirärdi geçmiş günü hem bütün yaşamasını. Neçinsä aklına getirtti malisinin laflarını: „Ne damnadı kaşına, ona da sevin.”

Gecenin yarısıydı. Boran durgunmuştu. Göktä dolu ay hem eni yıldızlar parlardılar. Aulun içini, sokakları gömmüşti kaar. Kürtünnär türlü boyda donatmıştılar dolayları. Ayın, yıldızların şafkından, bim-beyaz kaar gümüş renginä dönüp, o şaşılacak güzelliinnän raatlık hem inan gelän günä getirärdi. Genç adam geçirdi aklından gözäl, unutulmaz kıpımnarı, mutlu günneri Marinkanın yanında. Sansın ateş yakardı onun canını düşünmeklär, nasıl Marinkasız yaşamaa, ne yapmaa, ki uşaklarını saalıkli büütmää, ayaa kaldırmaa.

Gecenin saadı kısılardı. Koyu-maavi gecenin rengi solumaa başlamışti. Göktä kayardı, iki göz belerdip, kahırsız ay. Te-te, o anıza etişecek, tez bayırın ardında saklanacak, ki dinnenip, enidän gelän gecedä izmet etmää, şafk etmää.

Yıldızlar da birär-birär süünärdilär. Salt bir yıldız parlardı, sansın hiç düşünmädzi göktän ayrılmaa. Mitrani bakardı o şen parlayan yıldızda da kendi-kendinä tekrarladı Marinkanın bitki laflarını: „Uşakları bakamazsan, ver aaretlik. Gagauzlar acızgan, isläa insannar. Korkma, ver!”

Galina Sirkeli



Dikat oku da sölä ...

- Sıralayın annatmanın baş personajlarını.
- Yazdırın Mitrinin karakterini, yaşamasını, aylesini.
- Nesoy kahrı uuradı Mitrinin aylesinä?
- Sayıklayın da söläyin, neyi hem neçin Marinka sınırladı kocasına bitki soluunda.
- Nicä düşünersiniz, sabaalen angı karara geldi Mitrani? Kurun bir monolog adamın çıkışına görä.
- Angı temalar açıklanêr annatmada?
- Bulun yaratmanın artistik kolaylıklarını.
- Tekstin öz fikrini açıklayın.



6 Bitki abzaştan birbaşpaylı cümleyi çıkarın, sintaksis analizini yapın.

7 Gagauz halk türküsünü okuyun. Çıkarın oradan birbaşpaylı cümleleri. İnandırın dooruluunuzu.

Bu dünnedä var çok gözäl er.
Ana Bucaam bana paalı!
Neredä duudum, büüdüm, küçüktüm,
Orada anam-bobam bekleer.
Evä, ana Bucaam çaarêr.
Orada çöşmä suyu akêr.
Küçüklüümä beni çaarêr,
Orada ihtâr anam bekleer.
Evä, evä beni çeker,
Orada sevgim beni bekleer.
Orada taazä ekmää kokêr.
İhtâr anam yalnız yaşêr.

§ 4. Bellisiz üzlü cümlelär

Bellisiz üzlü cümlelerdä predikat düzülü işliktän 3-üncü üzdä çokluk sayısında da gösterer diil belli üzlerin işlemini.

Kızakları yazın **yapêrlar**. Bıcıları güzün **sayêrlar**. İilik **yapêrlar** ödeksiz. **Bellisiz üzlü** cümleyä var nicä subyekt erinä koymaa aderlik **onnar**, insannar (kimseydi). **Predikat** gösteriler işliktän 3-üncü üzdä çokluk sayısında şindiki, gelecek zamanda ya da geçmiş zamanın çokluk sayısında: Däduylan vakıt kaybetmää (onnar) pek sevmäzmişlär. Çeketmişlär (onnar) iki tarafa kaçınmaa. (Onnar) Oynamışlar top taa karannık olunca.

1 Okuyun cümleleri. Bellisiz üzlü cümleleri bulun, yazın.

1. Kısa yoldan gelärsän – geç kalarsın. 2. Keçiyi laanala bekçi koymuşlar. 3. Bulmuşlar, kimä sormaa. 4. Kotoyu sıçannan korkutmuşlar. 5. Doyurdusaydın koyunnarı, şindi kuşlara da ver imää. 6. Göräseydim, alacam. 7. Küçüktän zanaat aara, sora dalacan bala. 8. Eer adam-san – ol Adam. 9. Söleerim, kızım, anna, gelinim.

2 Okuyun teksti.

Büün gittim Komrada, Çadıra, savaştım material toplamaa gazetaya deyni. Sän bilersin mi, kıyşamêrım insannarlan türkçe lafetmää, sakınêrım, korkêrım onnardan. Bu korku ne iş için? Bu yukardan bir nışan mı, ani kayıp olacek dilimiz mi? Aldılar kuvedi elinä, ama nicä götürecekler onnar bizim halkımızı ileri? Nereyi götürecekler?

Sän bilersin mi, male, ozaman, açan geldi volontörlar, küüdä popaz moldovandı. Lafettim onunnan, annaştım, çıkmaa o düşmannara karşı da durgutmaa onnarı, kan dökülmesin deyni. O kayıl oldu. Sora gecä poträ kalktı. Popaz bim-biyaz olmuştu. Genä onunnan lafettim, uslandıрмаa istedim.

Ne taa annadayım, male... Avşamnadı. Deerlär, ani gün kauştuktan sora, mezarlıkta olmazmış kalmaa. Bän artık gidecäm. Kal saalıcaklan!

Todur Zanet „Malinin mezarında”

?

Dikat oku da sölä ...

- Gagauz halkının angı problemalarını avtor kaldırdı bu annatmada?
- Teksttä artistik kolaylıklarını bulun.

**3 Grupalarda iş. Yukardaki teksttän çıkarın:**

- ikibaşpaylı bir cümlä da sintaksis analizi yapın.
- belli üzlü bir cümlä da sintaksis analizi yapın.
- bellisiz üzlü bir cümlä da sintaksis analizi yapın.

4



Şiiri demekli okuyun, temasını, öz fikirini açıklayın.

Yaamurlu hava severim

Yaamurlu hava severim,
Üreemä görä türkü.
Sansın kayıbımı bulêrım:
Can gamda durêr kuşku.

Ne getirer o aklıma,
Ne dayêr o kapuma?
Kitli öbür taraftan,
Açılmaz fakir cana.

Yaamura sesirgenerim,
Gözümü kıpmaa korkêrım,
Fasil duygular kaynêr,
Zamannar haber verer.

Diil bu ömürdän duygu,
Bän başka yaamur bilerim.
Geçmiş işlär beni buldu,
Akıl buna sürmä sürdü.

Diil seftä bu ömürüm,
Garip seslär bän işiderim.
Başka yıldız örnäa görerim,
Kitli kapuya düünerim.

Lüba Çimpoeş**Lüba Çimpoeş**

(1959)

Lübov Çimpoeş – gagauz bilim insanı, peetçi.

Duudu Tomay küüyündä. Orta okulu başarıp, üürendi Kişinöv Devlet universitetindä biblioteka-bibliografiya fakultetindä (1975–1979).

Başardı Moskvadaki M. Lomonosov adına devlet Universitetindä aspiranturayı.

Moldova Bilim Akademiyasının Gagauzologiya bölümündä çalıştı, oniki yıl bölümün Başkanı oldu. Gagauz dilindä peet yazêr. İki peet kiyadın avtoru – „Güz yolları ateş yanêr” hem „Duygu başçesi”. Türk kulturasına

büük izmetlerini tanıyarak, kendisinä 2003-cü yılda „Türk Dünnesinin yıl Folklorcusu” ödülü verildi.

Gagauz dili hem kulturası uurunda çalışmaları için 2007-ci yılda Gagauziya Başkanı hem Halk Topluşunun Metin Diplomunu kabletti.



Zenginneriz sözümüzü

fakir – fukaara
sürmä – peçat'



Dikat oku da sölä ...

- Birinci dörtşiralaa derindän analiz yapın. Literatura kolaylıklarını sıralayın.
- Yaamura sesirgendiynän, ne getirir o aklınıza?

Lüba Çimpoeşin şiirleri için

Gagauz şiirine filosofiya bakışları, olur demää, taa derindän girmiş, neredä derin ürek duyguları açıklanêr. Gagauz şairlerin kimi şiirlerinde filosofiya sansın bir koraf gibi işlenmiş. Te Lüba Çimpoeşin şiirinde „Yaamurlu hava severim”. Dünnää pek büyük, ama bu pek büyük dünnedä şairä deyni yok bir taa gözäl hem taa paalı er, nekadar te o ercääz, te o köşecik, nään-da onun ana-boba kapusu bulunêr. Bu erin te o köşeciidir, angısı hertürlü hastalıktan, derttän ilaçlêr.

Avtora candan yakın ana topraa, Bucaan kırları, oradaki dan erleri, orasının sabaaları, gözleri, yaamurları...

Yaamurlu hava severim,
Üreemä görä türkü.
Sansın kaybımı bulêrım:
Can gamda durêr kuşku.

5 Okuyun cümleleri. Çıkarın sade bellisiz üzlü cümleleri da yazın tefterinizä.

1. Kazma aalemä kuyu, kendin ona düşärsin. 2. Çadır-Lunga kasabasını Lunga deresinin sol kenarında kurmuşlar. 3. Kaldır samanı-gelir zamanı. 4. Kahır – keser, sevinmelik – besleer. 5. Yaz vakıdı konuştun, kışın – aaladın. 6. Evellär çok zorluklar geçirmişlär. 7. Evellär pazarlarda hem yortularda küüyün meydanında horuya toplanarmışlar.

6 Kurun üçär belli üzlü cümlä hem üçär bellisiz üzlü cümlä da onnarı tefterinizä yazın.

§ 5. Bütünneşik üzlü cümlelär

Bütünneşik üzlü cümlä o cümlelär sayılêr, angılarında **subyekt yok** (bir baş paylı), ama **var sade predikat**. Bu cümlelerde predikat bulunêr **2-nci üzdä birlik sayısında** (formaya görä), ama gösterer bütündän hepsini üzleri: *Yabanıyı nekadar da doyurma, hep daaya bakêr.*

Burada laf gider, işlem (*doyur*) için, angısı sansın ikinci üzä baalı, ama gerçektän o danışêr hepsinä üzlerä bütünneşik maanayı gösterer. (**Sän** dä *doyursan*, **bän** dä *doyursam*, *o da doyursa*), yabanı hep okadar daaya bakacek. **Bütünneşik üzlü** cümledä predikat işlemi yayılêr hepsinä üzlerä: *Yabanıyı (sän) nekadar da doyur, (o) hep daaya bakêr. (Sän) Kal çibık gibi kuru, ama (sän) Vatani koru. Makar*



ki işliklär (formaya görä) durêrlar 2-nci üzdä, ama bu göstermeer predikatın üzünü, çünkü bu işlem doorudulu bana da, sana da, ona da, bizä dä, sizä dä, onnara da, hepsinä birdän.

Düşüneriz bölä: cümledä „Yaparsan ilik...” bu göstermeer, ani sade sän läüzım yapasın ilik, ama **bän** dä, **o** da, **başkaları** da. Kalan cümlelerdä dä işliklär (işlemnär) baalı diil sade birinci ya da üçüncü üzä, ama ayırı-ayırı bu işlemnär var nicä doorudulu olsunnar herbir üzä.

Korkutma kotoyu kaymaklan. İşlem (korkutma) sansın baalı 2-nci üzä, ama halizdän onun var bütünneşik maanası.

- 1 Aşaadakı teksti „Lüdvig van Bethoven“ okuyun, onun içindeliini sıradan annadın, bölün teksti birkaç parçaya, herbir parçaya ad koyup, onnarı yazın. Tekstin stilini belli edin.

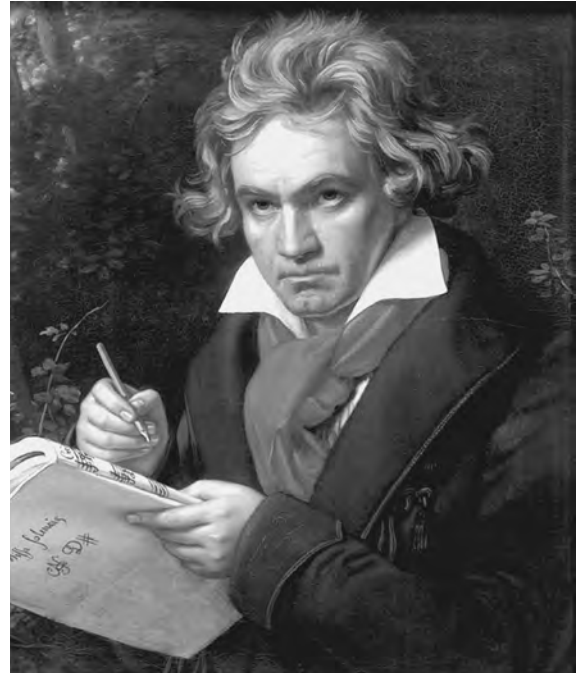
Lüdvig van Bethoven

Vena kasabasında yaşayan insannar ii bilärdilär bu yaşlı hem geniş arkalı adamı, angısının annısı da geniş, üzü lüzgerli hem saçları dolaşık. Hergün, nicä dä hava olsa, o içerdän çıkardı.

Onu çekärdi görmää kasabanın geniş sokaklarını, gökün üzünü hep ölä, nicä çekärdi muzıka yazmaa. Hızlı adımnardı o, geçärkän bir kalenin yanından, bakardı bulutlara, angıları pek aşaa inmiştilär hem çabuk kayardılar göktä oyanı-buyanı; görärdi, nicä **bükülerlär**² lüzgerdän aaçlar, nicä raatsızlıktan kuşcaazlar uçuşêrlar. Ama kuşların baarışmasını, lüzgerin uuldamasını o işitmäzdi. Bethoven saardı.

Bu hastalık onda çeketti taman ozaman, açan o oldu bilinir, şannı muzıkacı hem kompozitor. Onun muzıkasını hepsi sevärdi. Onun gözäl ötär muzıkasında vardı derin duygular, ii istemeklär – insannar arasında olsun serbestlik, birlik hem kardaşlık.

Muzıkasınnan o sevindirärdi insanı. Onda taman vardı çok türlü neetlär – yazmaa üüsek uurda muzıka, bu taraftan göstermää kendi kuvedini. Da taman ozaman onun başına geldi bu büyük bela – başladı işitmemää. İşitmemezlik hepsinä deyni pek büyük kahr, ama kompozitora taa büyük kahr olmuş! *O savaşarmış kısmetini kaybetmemää*, çeketmiş *taa büümää*, *sıkı muzıka yazmaa*⁴. Bölä o savaşarmış hastalı üstelemää. Saar kompozitor, hastalına bakmayarak, yazdı bir pek käämil muzıka „Girginnik simfoniyası”. Ama o yıl dübüdüz saar olmuş. Bethoven insannarlan hiç **lafedämäzmiş**², sade naturaylan özleşmäk ona verirmiş **raatlık**³ hem kısmet. Bundan sora muzıka sesleri sade onun içindä büüyärmış. Da o yazdı eni bir simfoniya „Klisä simfoniyası”, angısı sansın kanat verer insannara uçsunnar naturanın gözäl erlerinä. O erlerä, neredä işidiler derelerin su şıpırdaması, kuşcaazların cıvıldaması, yaamur suların şamatası, çobancın çırtma çalması. Geçti yıllar, ama Bethovenin kulaklarına ömür dündenän hiç bir dä sesçääz etişmedi.





Bu hastalık Bethoveni kırmadı, onun çetin karakteri bozulmadı. Açan o karşı gelirmiş sokaklarda Avstriyanın padisahkasının ya da başka büyük zaabitlärän, onnar onun önünü geçmämışlär, ilkin yol ona verärmişlär.

Kabararmış mı o? Yok, o diilmiş dik, diilmiş hodul adam!

„Kim halizdän sever muzıkayı, o yok nicä olsun hodul insan! – yazarmış o. – Kim görer, ani incä zanaatın yok sınırı, o duyêr, nasıl yırak o kendi neetindän”.

Bethoven incä zanaat için bütün yaşamasını verdi. Açan o başlardı muzıka yazmaa, unudardı uyku için, saymazdı zaametini, korumazdı saalını. Çok kerä hastalanardı, yaşardı fukaara. Onu bıktırdı yalnızlık, ama pek çok sevärdi başka insannarı, pek inanardı, ani ilik yapmaa herbir insanın canı çeker. Bu inanmaklar görüner onun bitki Onuncu simfoniyasında. Bu simfoniya biter bir gimnnän „Sevinin!” Geniş hem aydınnık melodiylar öter. „Milionnan insannar, kucaklaşın!” – teklif eder simfoniyaadakı türkü çalan hor.

Bethovenin muzıkasında ömürü bitmeyecek, neçinki o hepsinä insannara pek paalıdır. *Bu muzıkaya Bethoven koydu kendi sevgilerini hem inanmasını serbestlik hem kismet için⁴.*



Zenginnederiz sözüümü

zaabit – önderci, burada: pek zengin buyurucu

incä zanaat – ustalıklı zanaatlar: yazıcıların, artistlerin, kompozitorların h.b.



Dikat oku da sölä ...

- Annatmanın tipini yazın, inandırın bakışınızı. Temasını belli edin.
- Yazdırın Lüdvig van Bethovenin patredini.
- Angı söz tipi bu teksttä baş olêr: annatma mı, yazdırma mı, fikirlemä mi?
- Bethovenin karakterindän angı kaliteleri var nicä almaa kendinizä? İnandırın.
- „İnsanın kusurluu üüsek başarılar diil köstek”. Kayılsınız mı bu laflarlan? Fikrinizi açıklayın.
- Bu tekst sizi neyâ üüreder?
- Kendinizdä angı kaliteleri deneersiniz? Annadın, kullanarak birbaşpaylı cümleleri.

2 Nışannı cümlelerä hem laflara teklif edilän analizi yapın.

3 Aşaadaki söyleyişleri okuyun, onnarın maanalarını aazdan açıklayın. Birisinin maanasını tefterdä genişän açıklayın.

Umudu hem inanı birzaman kaybetmä. Kolay inanırsan, kolay da kaybelirsin. Yalnız gidärsän, hızlı gidecän, bilä gidärsäk uzaa gidecez. Umudun hem inanın yoksaydı, başarıların da olamaz.

4 Gençlik forumuna teklif. Düşünün, ani siz bir gençlik forumuna teklif edildiniz „Gagauz halkının şannı insanı” dokladınan. Kimin için siz yazaceydınız?

5  Proekt işi. Hazırlayın birär mini-doklad gagauz halkının anılmış insanı için.



§ 6. Nominativ cümlelär

- 1 Dikat okuyun şiiri. Ne denediniz bu sıracıklarda? Nedän kurulu bu cümlelär? Cümlelerdä angı baş payları yok?

Düün. Güvää. Eni gelin.
İlk gecä. Seftä emin.

Kayna. Kaynata. Toprak.
Gelinin boyu kıvrak.

Nominativ cümlä osoy cümlelär sayılêr, angılarında var sade **birbaşpayı** – **subyekt**. Nominativ cümlelär taa çok yazdırma tekstlerdä kullannılêrlar, artistik literaturasında.

1. Yaz. Üülen. Dayanılmaz sıcak! 2. Kış. Saurgun.

- 2 Okuyun K. Vasilioglunun şiirini „Yaşamak“. Bulun onda birbaşpaylı hem ikibaşpaylı cümleleri, söläyin herbir cümleinin soyunu. İnandırın dooruluunuzu.

Yaşamak

Düün. Güvää. Eni gelin.
İlk gecä. Seftä emin.
Kayna. Kaynata. Toprak.
Gelinin boyu kıvrak.
Tä sabaa oldu. Döşek
Pek hızlı kaldırıldı.
Hepsinä imää, ekmek
Vakıdında koyuldu.
Adamın işi kırdı:
Çok işi var tarlada.
Bütün gün gündä yanêr,
Ter-su içindä kalêr.
Kapunun önü. Kuşlar,
Domuzlar hem koyunnar –

Hepsicii imää isteer,
Hepsi gelini bekleer.
Ön etek kaldırılı...
Aul çoktan kazılı.
İki tarafa kaçêr
Hem dä şen türkü çalêr.
Tä geçti yıllar. Karı
İşindä yavaşıdı.
Yardıma geldi kızlar,
Dev gibi o çocuklar.
Şindi sän dinnen, karı,
Çalıştın, nicä arı.
İçerlär dolu uşak...
Buydur haliz yaşamak!

K. Vasilioglu



- 3 Düşünün dä söläyin, büünkü gündä dä hep bölä mi karıların hem adamnarın görevleri? Nicä zamandaş vakıdında korunêr hergünkü izmettä karıların hem adamnarın hakları? Ne bunun için söleer devlet kanonu?

- 4 Okuyun K. Vasilioglunun şiirini da yapın analiz. Söläyin herbir cümleinin soyunu. İnandırın dooruluunuzu.

Tä avşam. Doz – dolay karannık...
Bekçilär işinä çıktılar.
Ama bir dä olêr aydınnık...
O taşlar havaya uçtular.



5 Okuyun demekli şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın.

Sızıntılarım

Baaşladı anam sözü,
Yaşasın ki ana dil.
Bobam – adamnık sözü
Doorulaa – kuvet tecil.

Kızkardaşlar – hatırlı.
Dünnedä saymaa ilii.
Kan-kardaşlar – batırlı,
Hem ürek, hem kaavilii.
Dedelär vermişir can,
Soy-senseleyi saymaa.
Dönmesin suya ki kan,
Mezarları dolaşmaa.

Gün hem ay – kızım, oolum
Sabaaya umut verdi,
Evi koruyan yavklum
Bir duygu duymaa verdi.
Ama ne verdi ömür?
Göz-kulak dooru kantar?
Baaşladı bir at kömür,
Kuşkuluu hem neet tımar.

Stepan Kuroglu



Zenginnederiz sözümüzü

tımar – kuvet

6 Sözlüktä verili laflan laf birleşmesi ya da bir cümlä kurun.



Dikat oku da sölä ...

- Kim baaşlêêr milletlerä sözlerini? Bulun o sıraları, okuyun onnarı.
- Avtora taa nelär baaşlamışlar? Sıralayın, kimnär verdi baaşışları.
- Neçin bu baaşışlar avtorun sızıntıları? Fikirlerinizi açıklayın.
- Annadın şiirin düzülmesi için.

7 Düşünüp tä, söläyin, sanki sizin yaşamanızda ne var nicä sızıntı olsun? Cuvaplarınızı argumentläyin, kendi düşünmeklerinizi hem pozitiyanızı inandırın.

§ 7. Sadä cümleyä sintaksis analizi



Analiz sıralı

Cümlelerin soyu söylemek neetinä görä (annatma, soruş, izin).
Cümlelerin soyu intonaşiyaya görä (duygulu, duygusuz).
Cümlelerin gramatika temeli (baş paylar).
Cümlelerin soyu ikincili cümlä payların bulunmasına görä (geniş, dar).
Cümlelerin ikincili payları (bellilik, tamannık, hallık).
Birsoy paylar (varsaydı).
Danışmak (varsaydı).

Analiz örnä

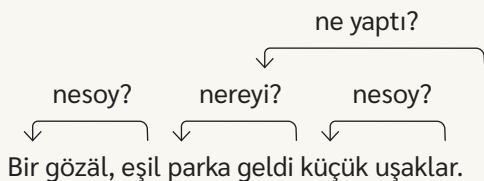
Bir gözäl, eşil parka geldi küçük uşaklar.

Aazdan analiz

Bu cümlä söylemek neetinä görä annatma, intonaşiyaya görä duygusuz, cümlelerin gramatika temeli – uşaklar (subyekt), geldi (predikat). Bu cümledä var ikincili paylar da, çünkü o dolu hem geniş. Uşaklar (nesoy?) küçük – bellilik. Geldi (nereyi?) bir parka – hallık. Bir parka (nesoy?) gözäl, eşil – birsoy belliliklär, sölenärlär sayıklamak intonaşiyasınan.

Yazılı analiz

(annatma, duygusuz, sadä, ikibaşpaylı, geniş, dolu).



Açıklama söz

Nicä örneklerden gördük, sadä cümleyä var nicä yapmaa aazdan analiz dä, yazılı analiz dä.

1. Aazdan analizi yapmaa deyni, en ilkin biz lääzım gösterelim cümlelerin soyunu söylemek neetinä görä (annatma cümlä mi, soruş osaydı izin cümlä mi). Bu bizä lääzım, ki dooru koymaa durguçluk nişanını: nokta mı (.), soruş nişanı mı (?).

2. Önemni göstermää cümlelerin soyunu intonaşiyaya görä dä. İntonaşiyaya görä herbir cümleyi (annatma, soruş, izin) var nicä söylemää duyguylan da, duygusuz da. Eer cümlä söylenärsydi duyguylan, onun sonunda şaşma nişanı koyulêr. Ama söylenärsä adetçä, o – duygusuz cümlä. *Almalar başlamışlar olmaa. Nereyi gidersin, dostum? Git buradan, dolaştırma beni! Ne gözäl yaz Bucakta! Brä da käämil iş yapmışın! Bän mi onu bilmeirim?! Bölä gözäl kızlar sizdä var mı?!*

3. Cümlelerin gramatika temelini bulmaa deyni, en ilkin lääzım koymaa soruşu **kim** ya da **ne için**, sölen bu cümledä. *Mani gider şkolaya.* Bu cümledä subyekt Mani, çünkü cevap eder soruşu kim? İkinci soruş lääzım olsun: ne sölen Mani (subyekt) için? Sölen, ani o gider. **Laf gider** – predikat. **Mani gider** – cümlelerin gramatika temeli.

4. Cümlä payların bulunmasına (olduuna) görä cümlelär var nicä olsun **dolu** da, **yarı** da. Dolu cümlelär bu sıralaa görä var nicä olsun dar da (açan sade baş paylar var), geniş tä (açan ikincili paylar da var).

5. Baş payları bulduktan sora geçeriz ikincili cümlä paylarına. İlkin bakêrız subyektin grupasını, sora da predikata baalı ikincili payları. İkincili paylara, nicä dä baş paylara, lääzım dooru soruşları koymaa, ki olmasın yannışlık.



Örnek: *Dädu gitti daaya.*

Gitti nereyi? **daaya** – hallık kurulu adlıktan.

6. İkincili paylarından sora bakılêrlar (varsaydı) birsoy paylar. Birsoy pay var nicä olsun herbir baş payı da (subyekt hem predikat), herbir ikincili pay da (tamannık, bellilik ya da hallık).

Örnek: *Vasi hem Miti oynéêrlar top (birsoy subyektlär).*

Vasi oturêr hem düşüner (birsoy predikatlar).

7. Sintaksis analizin sonunda biz bakêrız (varsaydı) danışmayı. Unutmayın, ani danışmak bakılmêr nicä cümlä payı. Danışmak yok nicä olsun ne subyekt, ne predikat, ne tamannık...

Danışmak var nicä olsun diil sade insana, cannılara, ama başka birbişeyä dä, cansıza da.

Örnek: 1. *Bän büüdüm çoktan, er gördüm pek çok, ama bil, Bucak, sendän gözäl yok.*

2. *Okuyarsan, dostum, çok – köstek bu dünnedä yok.* 3. *Hep bakêrim yola – yoruldu gözlerim.*
Yalvarêrim sana: *hadi, gel, gözelim.*

1 Aşaadaki cümlelerä aazdan karakteristika yapın.

1. Uzun yollar geçtin, halkım, Bucaa gelincä sän. 2. Ya, uzat ellerini, çeh, kirgiz hem armenin, grek, ukrain, belorus, moldovan, bulgar hem rus, fin, çuvaş hem da franțuz, italyan hem gagauz, nemțä, türk, karakalpak... 3. Paalı Bucaam! Kendin, elbet, küçüksün, ama pek büyük senin canın, Bucak!

2 Okuyun pildayı.

Bir gün adamın birinä Allaa güvenmäklär bir iş smarlamış. Göstermiş onun evin önündä bir büyük kanara da demiş:

– Te bu kanarayı savaş siviştirmää erindän. Olacak zor, ama sän çalış siviştirmää.

Adam hergün savaşardı diiştirmää taşı erindän. Avşamdan sabaaya kadar bu iş onu zeetlärdi. Taş sa hep erindä durardı. Hergün adam gelärdi yorgun. Avşamnarda ona gelärdi, ani gün geçti boşuna, çünkü taş durardı dürtülmedik. İçindeki sesi ona başladı demää:

– Boşuna zeetlenersin, bu dava diil senin kuvedinä görä. Sän beceriksizsin!

Bu fikirlär heptän kesti onun havezini.

– Neçin bän zeetlenerim, – düşünärdi o, ama işindän hep brakılmazdı.

Geçti bir yıl. Bir gün danıştı o Allaha:

– Neçin bän boşuna düünerim? Uzun zaman hep savaştım, ama bu taş bir santimä dä kıpırdanmadı. Doorut beni.

Dostum, – dedi Allaa, – bän verdim sana en zor işi. Sän korkmadın, alındın. Denedin kendini, düündün, çalıştın,... ama neetindän brakılmadın. Bak şimdi kendinä bir taraftan: bu kanara seni kaaviletti, çetinnetti, üüretti, kuvetlendirdi. Bu işin önündä sän başkaydın...

- Birbaşpaylı cümleleri yazın. Onnara sintaksis analizi yapın.

3 Açıklayın bu teklifin maanasını. Yazın birär yaratma temaya görä.

Teklif: Eer düşünärseydiniz, ani neetiniz tamannanmaz oldu, neetinizi diiştirmeyiniz – diiştiriniz kendi savaşmak planınızı.

4 Verilmiş sadä cümlelerä yapın sintaksis analizi hem inandırın kendi dooruluunuzu.

1. Bizim küçük Bucakta dostça yaşêêrlar bulgarlar, moldovannar, ruslar, ukrainnär, gagauzlar.
2. Benim duuma günümä hepsi dostlarım toplandı.
3. Bir käämil yaz günü biz gittik gezintiyä.
4. Maşi giimiş eni, çiçekli fistanını.
5. Meyvalıkta büüyer alma hem armut, kirez hem abrikos aaçları.
6. Kediylän köpää, koyunna keçiyi, ineklän beygiri insan taa evelki vakıtlarda kendinä alıştırmış.

- 5 Aşaadaki teksti „Sabaa” tefterlerinizä yazın. Türlü çeşitlerdä laf birleşmelerini ayırı çıkarıp, analiz yapın.

Sabaa

İlkyaz sabaası. Bucak tarafında taa sabaalendän güneşli hava olêr. Boz duman erken uzakta kaybeler.

Günün altın şafkı aaçların dallarında oynêêr. Herersi pak, sessizlik, üüsek şamata ya da gürültü işidilmeer. Salt balaban aaçlarda eşil yapraklar fışırdeêrlar. Otlı çayırlarda popaz beygirleri uçuşêrlar, kimi başçalarda paskellä böcekleri gezinerlär. Gölün boyunda suuk su içinä bir lelek uzun gagasını sık-sık sokêr. Salkım aaçların çiçeklerindä sarı kuannar peydalanêr. Küüdä çalışkan sırtmaç, hayvannarı toplayıp, kenara haydêêr. Analar sabaa sofrasını hazırlêêrlar. Küçük uşaklar, erken uyanıp, döşektän kalkêrlar.

- 6 Aşaadaki teksti tefterlerinizdä yazın, cümlelerin bitkisindä bulunan iki aykırı çizgiciklerin erinä läüzümni durğuçluk nışannarını koyun, cümlelerin maanalarını hesaba alarak.

Yazın

Pek **gözäl**¹ ana tarafımız yazın// Bir balaban bayırcık üstündän ya da uçaktan aşaa bak-tıynan, Gagauziyanın uçsuz-kenarsız **kırlarına**³, meyvalı başçalarına, uzun çayırlarına hem geniş baalarına mayıl olêrsın//

Bu vakıt Moldovanın üülen tarafı türlü renktä kilimä benzeer. Erin üstü sansın kırmızı, eşil, turuncu, sarı hem başka boyalarla boyalı//

Güneşä karşı derin hem uzun tıynak hem göl suları yalabıyêr, angıları Komrat, Kongaz **yannarında**², Balaban küüyün boyunda hem başka erlerdä bulunêrlar//

Yazın Gagauz Yerinin naturası ölä gözäl, ani doyamêêrsın siiretmää onu. İnsannar da Bucak tarafında pek çalışkan. Hep yazın var nicä görmää, nasıl traktorlar sürerlär o **tarlaları**³, neredän artık biçilmiş azımka, booday hem arpa ekinleri// Siiredärkän yukar-dan bu tarafı, otlayan koyun hem inek sürüleri dä gözünä ilişer// Kimi otlu, çiçekli erlerdä kuan hotulları da görüner// Sän vardır mı gördüün bu gözellii//

Ne kısmetliyiz, ani bu tarafta dostçasına, nicä kardaş, gagauzlar, moldovannar, bulgar-lar, ruslar, ukrainnär hem başka milletlär yaşêêrlar//

Hepsi bu insannar Bucak tarafını pek **severlär**⁴//

- 7 Verilmiş cümlelerin arasında bulun dolu hem yarı cümleleri, dar hem geniş cümleleri, inandırarak dooruluunuzu. Birkaçına yapın sintaksis analizi.

1. Baka işleer. 2. Sıcak... Sıcak... Buunuk sıcak. 3. Dädu unukasına annadêr masal. 4. İhtär babucuk gider eni kliseyâ. 5. Üüsek aaçlar vererlär büyük gölgä. 6. Gölün serin sularında üzerlär ördeklär. 7. Tudorka, kıyatlarını yanına aldın mı? 8. Binnärlän yıl yaşa, Bucak, sarsın seni dostlar. Yıldan-yıla çetin dursun erdä gagauzlar. 9. Şiirimä girdi, dostum, sabaa Bucak dannarı, halkımın levent, batal, çalışkan insannarı.

- 8 Verilmiş cümlelerin arasından çıkarın sade dolu, ikibaşpaylı cümleleri da yapın onnara sintaksis analizi.

1. Yapamayacam bu işi, dostum. 2. Sandu, sabaa sekizdä bekleerim seni. 3. Gitmiş tavşam kirpiyâ, çaarmış onu musaafirlä. 4. Pelivan urmuş torbasını omuzuna da gitmiş üç kafalı drakonu aaramaa. 5. Gittin, gezdin dä neçin sän geeri döndün? 6. İlkyazın dädu dikti kapunun





önündä irmi meyva fidanı. 7. Mitiylän Zaari almışlar topları koltuklarına da gitmişlär tolokaya oynamaa. 8. Klisenin çannarı pek gözäl öterlär. 9. Yımırta hem da paska, alıp sepedä, büyük inannan gittim Allahın evinä.

9 İş çiftlerdä. Açıklayın söyleyişlerin maanalarını, kullanarak birbaşpaylı cümleleri.

Ana-boba kapusu – tatlı feslen kokusu (*türküdən*).
Baştan hesap, sonda kasap, – deerlär alış-veriştä.



10 Verili resimneri yazdırın, kullanarak cümleleri herbir bölümdän. Resimnerin baş neetlerini açıklayın.

11 Kontrol edin kendinizi.

1. Aşaadaki cümlelerin arasında bulun bellisiz üzlü cümleyi.

- A İştän sora avşam şolasına gidärdilär.
- B Tezdä bilä işleyecez şkolada.
- C Tren yavaş-yavaş uzaklaşdı.
- D Avşamnadı.

2. Aşaadaki cümlelerin arasında bulun üzsüz cümleyi.

- A Güz avşamı.
- B Kismetsizmişim bän taa gençliimdän.
- C Canın bir parçası o uşaa gitti.
- D Zanaat läüzüm ayırmaa kalbinä görä.

3. Aşaadaki cümlelerin arasında bulun belli üzlü cümleyi.

- A Girginanın istemesi tamannandı.
- B Serinnedi.
- C Zanaat seçmektä hepsinä sesirgen, sora kendin kararı al.
- D Evelki vakıtlarda çok zor çektik, aaç puluklan eri ektik.

4. Aşaadaki cümlelerin arasında bulun bütünneşik üzlü cümleyi.

- A Geçti birkaç yıl.
- B Ne var nicä yapmaa burada?
- C Düşün, ne sölersin, sölämä, ne düşünersin.
- D Girginanın yaptıklarından çok **örnek** aldım.

12 Verili cümleyä sintaksis analizi yapın. Açıklayın deyimın maanasını.

Bilgi yolunda kolay diil, ama faydalıdır bu yaşamakta.

Metaliterar yazısı



§ 1. Bir lirika tekstinä komentariya yapmak

Getireriz aklımıza

Lirika – literatura soyu, şiir formasında diil büyük söz, angısında gösterili yaşamak olaylarına yazıcının fikiri, düşünmekleri, duygusu, dalgalanması. Lirika – oda, şiir, türkü. Lirika yaratmaları göstererlär personajların, kahramannarın düşünmeklerini, can sıkletlerini, duygularını. Lirikada var çok şiirlär sevda için (sevda yavklusuna, ana tarafına, naturaya). Lirikada peetçi çok kerä açıklêr kendi can sıkletini, havezini ...

Herbir lirika yaratmasını derindän annamaa deyni, düşer ona komentariya yapmaa. Komentariyanın kendi **strukturası** var:

1. Yaratmanın avtoru hem adı (kıسادan avtorun biografiyası hem yaratıcılık yolu);
2. Yaratmanın yazmak istoriyası (eer varsa maasuz baalantılar), onun eri avtorun yaratıcılında;
3. Yaratmanın janra özellikleri;
4. Yaratmanın teması (ne için bu şiir);
5. Yaratmanın öz fikiri (avtorun bakışı, danışmak, fikirlemeklär, duygu açıklaması h. b.);
6. Yaratmanın kompozitşiyası hem strukturası (strofalar, süjet ilerlemesi, kulminaşya, sonu h. b.);
7. Süret(lär) (kahramannar, natura, predmet, obyekt h. b.);
8. Kullanılan artistik kolaylıkları;
9. Yaratmanın dili, onun rolu emoşya göstermesindä;
10. Rifma, ritma;
11. Okuduktan sora duyguları açıklamak (emoşya, keş, iç duyguları);
12. Çıkışlar (avtorun hem okuyucuların çıkışları);
13. Yaratmanın eri kultura hem ruh paalılıklarını terbiyetmektä.

- 1 Verili filvordta bulun da çıkarın lirika janrasınnan baalı lafları. Yazın tefterlerinizä hem annadın, ne bilersiniz onnar için.

L	A	T	M	A	E	M	O	Ŧ	I
I	K	I	D	S	E	V	D	A	Y
R	I	R	U	N	Ç	I	K	L	A
Ş	I	F	Y	A	A	K	L	M	A
I	P	M	G	T	A	I	E	T	K
I	R	A	U	U	R	S	R	A	L

2 Demekli okuyun şiiri.

Eski Bucak

Kuşçaaz, göktä peydalanıp,
kaybeler.
Geçti yaşlık, da te kurak
çekeder.
Daasız bu er, çıplak sırtlan
pek çoktan.
Kıvrak salkım kalmış ona
donaktan.
Dik üülendä, açan sıcak
sarplaşêr,

Er-gök yanêr, ne var eşil –
sörpeşer.
Her can aarêêr er, sıcaktan
yok olmaa,
Hepsi bakêr bir gölgecää
sokulmaa.
Salt eşillik durêr gündä,
kızmakta,
Hem dâ kırdä birkaç insan,
kazmakta.
Dimitri Kara Çoban

?

Dikat oku da sölä ...

- Angı vakıtları avtor şiirindä gösterer?
- Neçin Dimitri Kara Çoban şiirin adını „Eski Bucak” koymuş?
- Avtor okuyuculara ne isteer göstermää?
- Yaraştırın Eski Bucaa büünkü Bucaan durumunnan.
- Annadın şiirin forması için.

3 Kullanarak aşaaada verili fikiri, yapın şiirä derindän komentariya.

„Eski Bucak”. Bu şiirdä avtor yazdırêr kendi tarafını kurak yıllarda. Şiirdä sıracıklar açıklêêr, ki büyük sıcaklarda „er-gök yanêr, ne var eşil – sörpeşer”.

4 Annadın şiirin struktura özelliklerini. Ne neeti tamannêêr avtor bölä sıra diziminnän?

5 Okuyun şiiri, derindän bir komentariya ona yapın.

Karı

Yufkaykana da – kaavi. Nazlılı – bana kadar,
Ona gecä da – maavi. Sevgilii – yana kadar.
O darsıkkän da çetin. Ne hayır topraa lääzım,
O ırakkan da – saabi. Canında – hepsicii var.

Kucaanda uşak uyuyêr,
Omuzunda – kocası...
Ah, karı yımışaklı!
Ah, karı acıması!

Dimitri Kara Çoban

- Bulun da çıkarın şiirdän antonim çiftlerini, açıklayın onnarın maanalarını, herbirinnän kurun birär sadä cümlä.

?

Dikat oku da sölä ...

- Ayırın epitetleri da söläyin, nekadar dooru onnar.
- Nelär var karıların cannarında?
- Taa nasıl neettän olur sölənsin karılar için? Söläyin kendi düşünmeklerinizi.



- 6 Grupalarda iş: Şiirä komentarya yapmak için hazırlayın uygun soruşlar. Koyun onnarı biri – birinizä. Geeri cuvaplari argumentli verin.

- 7 Okuyun demekli şiiri. Temasını söläyin.

Sabaa

Sarp açtı yukarın
dan titiremi.
Gıcirdêêr pınarın
aaç sereni.
Gercik kız nezetli
genç hem ilin,
çeker su blezikli
nicä eli.
Mor şirit ardında
uz asılêr,
gül dudaklarında
laf saklanêr.

Dimitri Kara Çoban



Zenginnederiz sözüümüzü

Sarp – kaavi

Seren – pınardan su çıkarmaa pardı

?

Dikat oku da sölä ...

- Bu kısa şiiri beendiniz mi? Neçin?
- Nasıl açtı dan?
- Kızın ardında mor şirit, ama dudaklarında gül olur mu? Nasıl annadınız bu sırayı?

- 8 Çıkarın şiirdän artistik kolaylıklarını, maanalarını açıklayın, birisinnän sadä cümlä kurun.



9 Proekt „Lirika yaratmaları insanın yaşamasında”.

D. Kara Çobanın şiirleri için:

„**Karı**” adında şiirdä derindän görüner avtorun çok uygun yazıcılık vergisi. Lafı kısa, ama okadar çok fikir verili ki, olur en büyük şairlär da şaşsın. Karı her taraftan var karı – yufkaykan da, nazlykan da, sevärkän da, herzaman.

Şiir „**Sabaa**” Bucak boşluunda pınar. Onun serenin gıcirtısı bir kız için söleer yazıcıya. Te o, beki, hiç yok orada, ama avtor onu görer, nicä o su çeker, ardında da şiridi mor, gül dudaklarında da laf saklanêr. Ne var naşey taa poetik olsun, nekadar yärimi pınarda suyu çekmektä görmektän?

10 Demekli okuyun şiiri. Temasını hem öz fikirini açıklayın. Paragrafta verili strukturaya görä şiirä komentariya yapın.

Yaban gülü

Yaban gülü toomruk
Pembesi taa görünmüz
Körpâ bişey hiç ermüz,
Tikenı sa sert buruk
Yaban gülü gençecik –
Yapracında kertiklär,
Gücülä kesilmişlär,
Bakışı sa – şüpecik
Geler onun aht yaşı,
Pembesi kraalı açêr,
Boycaazı planı aşêr,
Oraklı olêr kaşı.
Geler ona herbiri:
Böceklär hem kelebek,

Kuannar, arsız sinek –
Koksun isteer herbiri,
Yaban gülü diil dürük:
Uslular bakış görer,
Arsız tiken sürer
Kendiyçä çetin, ürük.
Yaban gülü bıkmadı...
Geldi onun bülbülü,
Sevdaı hem türkülü.
Tiken ozman yımşadı...
Yaban gülü, kız semiz,
Çocuklar türlü gelär,
Ayırı tatlı laf sölä –
Sän bak olma tikensiz!

D. Tanasoglu



Zenginnderiz sözüümü

fata – gelin donaa
zil – bir küçük cancaaz
ahtı – istedii
aarsız – utanmaz, kalın üzlü
tiken – çalı

• Şiirä komentariya yaparkan, hesaba alın, ani „Yaban gülü” şiirdä avtor yaraştırêr gülü bir genç kızlan, ani ölä çeker kendisinä başka onu sevenneri, nicä gül çeker hepsini kelebekleri, kuşları.

11 Doldurun tablişayı, hesaba alarak bilgileri lirika yaratmasına komentariya yapması için.

Bilirdim	Kaavilettim	Eni üürendim
...	...	...

Kantarla bilgilerini



Dikat okuyun teksti. Koyulmuş soruŖlara cuvap verin.

Hepsindän çok merak gösterirdi uŖaklar. Onnar itiriŖeräk sokulurdular da diiyärdilär maŖınanın tekerleklerinä, kokardılar onu, çünkü kokarmıŖ gaza. Ornik Todur baardı biraz onnara, korkardı bu kalın üzlü Ŗımarıklar bozmasınna käämil gözelim maŖınayı da gülüntü yapsın bizi dünneyä...

Bu arada işini içerdä bitirdiktän sora, musaafir primarlan çıktılar içerdän. Birisi büyüklerdän sölärdi, ki biz yoktur bölä maŖına gördüğümüz. Adam başladı bizimnän türkçä lafetmää. Hepsi Ŗaş-beŖ kaldılar. Sanki, neredän bu gözäl giyimni adam bizimcä türk dilindä lafeder? O danıŖtı insana:

– E, siz büyükler dä mı yoktur gördüğünüz maŖına?

– Yoktur, Kıpçakta bölä maŖına seftä göreriz, – dedi bir yamalı donnu uŖak.

– Biz seftä bölä göreriz. Taliga beygirsiz! – girdi lafa bir en Ŗeviklerdän çocukak Hacı Kırçuların Kolisi.

– BukureŖtä bölä çok maŖına var, – dedi Tanrıover da o suvazladı Kolinin kara saçlarını.

Bän dä oradaydım Panayudun Natinin çocu Nüklay. Adam gördü, ani bän pek sokulêrım da, bakıp bana, sordu:

– E, senin nasıl adın?

– Benim Nüklay adım, – dedim.

– Okula gidermiysin?

– Giderim, bildir çekettim...

– Saa olasınız, büyük çocuklar olasınız. Hepsiniz okula gidäsiniz dä islää üüre-näsiniz! – söledi o kalabalaa da oturdu maŖinasına. Küçüklerdän birkaçı baarırdılar:

– Alınız bizi dä! – Koli Gaydarcı dedi.

– Pindiriniz maŖınanın içini görelim! Hepsi başladılar gülmää bu meçiklilerä.

(N. Baboglu „Gagauzların kaderi”)

Nr.	İtemnär	Ballar
1.	Dikat okuyun teksti da cuvap edin aŖaadaki soruŖlara: Adlayın teksti	L 0 1
2.	Verin tekstin karakteristikasını: Söz tipi – Söz çeŖidi – Kullanılan söz forması – Stil –	L 0 1 L 0 1
3.	Kurun tekstä görä soruŖ, angıları çekeder laflarlan: Kim ... Ne...	L 0 1 2 3 4
4.	Çıkarın tekstdän bir artistik kolaylı. Kurun onunnan bir geniş sadä cümlä.	L 0 1 2 3 4 5 6



5.	<i>Neyä uşaklar okadar şaşardı? Neçin? Açıklayın fikirinizi 2 cümläylän.</i>									L 0 1 2
6.	<i>Çıkarın teksttän birär:</i> a) Sadä geniş cümlä b) Sadä dar cümlä c) Soruş cümlesi d) Duygulu cümlä e) Birbaşpaylı (yarı) cümlä									L 0 1 2 3 4 5
7.	<i>Kurun bir izin cümlä.</i>									L 0 1
8.	<i>Genişledin cümleyi:</i> İnsan meraklanêr.									L 0 1
9.	<i>Toplayın cümleleri:</i> a) sevärmiş, yaşayan, O, Kıpçakta, türkçe, gagauzları, pek, lafedän. b) avtomobil, yollarında, yalabık, Küüyün, ansızdan, tozlu, peydalandı kara.									L 0 1 2 3
10.	<i>Ne verer insana eniliklär? Verili temaya görä açıklayın fikirinizi 7 – 8 cümläylän.</i>									L 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
Toplam:										35 bal
Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ballar	0	1-2	3-5	6-8	9-14	15-20	21-25	26-30	31-33	34-35

Aariflik çöşmesi

- Yaşamaklan dialogta onun soruşundan bizim cuvabımız çok taa önemnidir.
(Marina Tvetaeva)
- Kaliteli kiyatların okunması, en derin iş fikirlerimizi açarlar.
(Oskar Uayld)
- En kismetlidir o, kim başkalarını kismetli yapêr.
(D. Didro)
- Yaratıcılık – o, açan üüredici, kalem elindä, düşünmää üüreder.
- Kartal kanatlarından, adam da yaptıklarından belli.
(ata sözü)
- Adamın paayı – onun işleri.
(ata sözü)
- Çiçää sularkan, kökünü sula; adama danışarkan, canına danış.
(ata sözü)



MARIYA KOPUŞÇU
ANNA STOLETNEÄYA
STEFANIÐA İVANÇOĞLO

EVGENIYA KOPUŞÇU
SVETLANA TODOROVA

Gagauz

dili hem literatura

